

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN ROMÂNIA**

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE**

LXXI

**BUCUREȘTI - 2006
EDITURA PUBLISTAR**

APĂRUTĂ CU SPRIJINUL
BĂNCII COMERCIALE ROMÂNE

GRUPUL
BANCA
COMERCIALĂ
ROMÂNĂ

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN ROMÂNIA**

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE
LXXI**

Coordonatori de volum:

- Ștefan Păun
- Gral (r) dr. Constantin Olteanu
- Prof. Mihail M. Andreescu

**EDITURA PUBLISTAR
BUCUREȘTI - 2006**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

- IOAN SCURTU	- președintele Colegiului de redacție
- BOGDAN TEODORESCU	- secretar general de redacție
- NICHITA ADĂNILOAI	- membru
- MIHAIL ANDREESCU	- membru
- ALEXANDRU BARNEA	- membru
- BOGDAN MURGESCU	- membru
- ȘTEFAN PĂUN	- membru
- GHEORGHE SMARANDACHE	- membru

Notă

Atenționăm pe toți colaboratorii noștri viitori să redacteze materialele și studiile în conformitate cu normele științifice în vigoare. Nu publicăm materiale fără note sau cu citări eronate! De asemenea, rugăm colaboratorii ca la studii să atașeze și un rezumat într-o limbă străină.

Vă mulțumim!

Redacția

CUPRINS

I. DIDACTICA ISTORIEI

Constantin Vitanos - <i>Particularități ale predării-învățării-evaluării în epoca globalizării</i>	5
Dominte Paul - <i>Excursia în oraș proiectată managerial</i>	20
Ion Vârâceanu - <i>Metode și tehnici interactive în procesul de predare-învățare a istoriei</i>	32
Constanța Piroțici - <i>Predarea istoriei femeii în primele clase de liceu</i> . . .	40
Prof. dr. Adrian Drăgușanu - <i>Realizarea unei lecții despre domnia lui Ștefan cel Mare, la clasa a XII-a, prin metoda de gândire critică RAFT</i>	49
Ecaterina Stănescu - <i>Evaluarea prin proiect. Studiu de caz: Concursul EUSTORY</i>	56
Prof. Beatrice-Adelaida Batista - <i>Jocul de rol</i>	64
Ștefan Păun - <i>Proiectarea științifică a instruirii pentru învățarea din clasă a lecției de istorie</i>	68
Valentin Băluțoiu - <i>Modalități de utilizare a calculatorului în predarea-învățarea istoriei</i>	81

II. DIN ISTORIA EDUCAȚIEI

Doru Neagu - <i>Învățământul românesc în Peninsula Balcanică în secolul al XIX-lea</i>	90
Prof. Doru Vilhem - <i>Preocupări muzeistice ale școlii și corpului didactic botoșănean în primele decenii ale secolului al XX-lea</i>	105
Dr. Doru Bratu - <i>Din istoria Ministerului de Interne. Aspecte privind sistemul de învățământ (1949-1989)</i>	112
Eugen Palade - <i>Școala din mediul rural și accesul la o educație de calitate</i>	116
Constantin Burac - <i>Concepția lui Dimitrie Onciul despre studierea istoriei în instituțiile de învățământ</i>	130

III. STUDII DE ISTORIE

Constantin C. Petolescu - <i>Organizarea administrativă a Daciei Romane</i>	137
Elena Olariu - <i>România între anii 1866-1906</i>	150

Alexandru A. Mareş - <i>Repartiția proprietății funciare din România în primele decenii ale secolului al XX-lea</i>	160
Dr. Constantin Olteanu - <i>90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial</i>	174
Dan Prodan - <i>Teritoriile românești sub stăpânire otomană în istoriografia românească a secolului al XX-lea</i>	189
Drd. Cezar Stanciu - <i>Privind prin Cortina de Fier. Percepții și contacte româno-franceze în Războiul rece</i>	212
Prof. Cristian-Sorin Vornicu - <i>Scurtă istorie a provinciei Kosovo</i>	225
Gheorghe Nichifor - <i>Târgu-Jiu. 600 de ani de atestare documentară</i> ...	238
Marian Curculescu - <i>1918. Unirea Basarabiei cu România reflectată în mentalitatea colectivă</i>	247

IV. MISCELANEEA

Dan Popescu - <i>Ziare, reviste românești și sârbești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea din Banat</i> ...	257
Constantin Hociotă, Marian Hociotă - <i>Viața cotidiană în București în perioada ocupației puterilor centrale (1916-1918)</i>	272
Prof. Vintilă Pumichi - <i>Un muscelean celebru - Mihai Tican</i>	285
Petre Otu - <i>Congresul Internațional de Istorie Militară de la Madrid</i>	291

V. BIBLIOGRAFIE

Bogdan Teodorescu - <i>Bibliografie</i>	294
Dr. Alexandru Oșca - <i>Câteva considerații despre lucrarea recent publicată: România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente</i>	303

VI. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII

Comandor r.dr.ing. Viorel Dumitrescu - <i>Filiala de cercetare-învățământ București, a Societății de Științe Istorice din România, 2005-2006</i>	305
M. Adreescu - <i>Din viața societății</i>	313

VII. NECROLOG

N. Adăniloae - <i>Acad. Gheorghe Platon</i>	316
---	-----

I. DIDACTICA ISTORIEI

PARTICULARITĂȚI ALE PREDĂRII - ÎNVĂȚĂRII - EVALUĂRII ÎN EPOCA GLOBALIZĂRII

CONSTANTIN VITANOS*

Motto

"Omenirea trebuie să aleagă între două alternative extreme: autodistrugerea sau capacitatea de a trăi de acum înainte ca o singură familie"

ARNOLD TOYNBEE

Lumea în care trăim astăzi nu poate fi înțeleasă și explicată fără a i se identifica antecedentele din care decurg multe din caracteristicile sale. În condiții istorice concrete, popoarele/națiunile și-au exprimat viziunea proprie asupra vieții și a lumii, asupra omului, formulând un sistem de valori, și au creat forme de cultură prin care și-au revelat opțiunile spirituale, idealurile, așteptările, decepțiile sau refuzările. Marii creatori, marile modele umane, care au învins timpul lor istoric, ne sunt contemporani – și ne luminează - prin gândurile mărturisite despre om și valorile lui perene¹.

Cercetători ai domeniului apreciază că rădăcinile istorice ale globalizării economice și culturale actuale se regăsesc în etnocentrismul occidental; modelul occidental de societate este prezent, în contextul dominației coloniale și post-coloniale, ca un model universal de urmat. Evoluțiile politice și dezvoltările culturale după cel de Al Doilea Război Mondial au favorizat, la rândul lor, accelerarea ritmului globalizării. Un nou pas s-a făcut în momentul încetării Războiului Rece; acceptarea aceluiași principii – credința în supremația valorilor democratice și a economiei de piață, necesitatea luptei împotriva violenței și a terorismului etc. –, de către majoritatea statelor, i-a determinat pe unii să vorbească, atât de sfârșitul ideologiei, cât și al istoriei.

* Profesor la Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu”, Constanța.

1. Vezi, pe larg: OVIDIU DRIMBA, *Istoria culturii și civilizației*, I, Ediție definitivă, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1998, p.5.

În context, evidențiem identificarea atât a aspectelor/consecințelor pozitive ale globalizării, cât și ale celor negative ale aceluiași proces. Impunerea modelului economic capitalist, neoliberal, după prăbușirea lumii bipolare, proces care implică și impunerea unei standardizări culturale, are drept efect apariția unor mișcări mondiale antiglobalizare sau de promovare a „umanizării globalizării”.

Modernizarea, în sens european și nord-american, marchează istoria lumii prin revoluția industrială și constituirea statului – națiune, ca model politic de stat, și este considerată ca reprezentând drumul pentru obținerea libertății și dreptății într-un stat de drept, într-o societate mai democratică.

Epoca noastră este definită de elemente noi, de megatendințe care ne influențează viața: avântul economiei globale, socialismul de piață liberă, uniformizarea stilurilor de viață, naționalismul cultural, mișcarea ecologică, mișcarea feministă, renașterea religioasă, expansiunea artelor, triumful individului etc².

Pentru o mai largă înțelegere, menționăm unele interpretări ale globalizării:

- * *interpretare istorică*: în raport cu dominația occidentală;
- * *interpretare socială*: în raport cu absența unui model viabil de societate, ca răspuns la schimbările și clivajele provocate de globalizare;
- * *interpretare economică*: în raport cu dimensiunea economică și financiară și cu impunerea capitalismului la nivel planetar;
- * *interpretare geopolitică*: în raport cu hegemonia planetară;
- * *interpretare umanistă*: în raport cu etica și demnitatea umană;
- * *interpretare legată de mediu*: în raport cu respectarea biodiversității și cu provocările de natură ecologică;
- * *interpretare culturală*: în raport cu educația, cu diversitatea lingvistică și culturală, cu viziunea asupra lumii și cu credințele religioase;
- * *interpretare demografică*: în raport cu mobilitatea populației (migrații)³.

Abordarea modernității și postmodernității, cu sistemele lor de valori, „reclamă tot mai presant evaluări critice din partea spiritualității actuale, în vederea stăpânirii viitorului”⁴. O societate democratică și liberă „are nevoie de cetățeni responsabili și critici, conștienți de necesitatea de a studia continuu lumea în care trăim, pentru a încerca să o apropie - încercare mereu zadarnică - de lumea în care am dori să trăim. Încăpățânarea de a împlini acest vis irealizabil - să împaci realitatea cu dorințele - a stat la baza progresului civilizației”⁵.

2. Cf. JOHN NAISBITT, PATRICIA AABURDENE, *Anul 2000. Megatendințe*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 9.

3. Vezi, pe larg: JOSÉ MARIN GONZALES, *Globalizare, neoliberalism, educație și diversitate culturală*, în LAVINIA BĂRLOGEANU (coordonator), *Identitate și globalizare*, București, Editura Educația 2000+, Editura Humanitas Educational, 2005, p. 116-122.

4. VIORICA RAMBA, *Ecologii culturale vechi și noi în pragul mileniului III. Repere sintetice din istoria culturii umane*, București, Editura All Educational, 1999, p. 465.

5. MARIO VARGAS LLOSA, *Literatura și viața*, în „România literară”, Anul XXXVII, Nr. 38, din 29 septembrie -5 octombrie, 2004, p. 28.

Filosoful, teologul și istoricul culturii de referință universală Hans Küng reliefează că de schimbarea paradigmei de la modernism la postmodernism se leagă și o modificare fundamentală a valorilor, care permite o consolidare a viziunii etico-religioase asupra lumii: „de la o știință lipsită de etică la o știință responsabilă din punct de vedere etic; de la o tehnocrație care îl domină pe om la o tehnologie care să servească umanității omului; de la o industrie care distruge mediul înconjurător la o industrie care promovează adevăratele interese și necesități ale omului, la unison cu natura; de la o democrație de drept formal la o democrație trăită, în care sunt împăcate libertatea și dreptatea”⁶.

Adevărata provocare a globalizării – evidențiază Secretarul General al Consiliului Europei – este „dezvoltarea unei conștiințe universale a cărei principală valoare sunt drepturile omului, democrația pluralistă și egalitatea tuturor oamenilor”⁷.

Comisia Internațională pentru Educație în secolul XXI precizează, în Raportul său către UNESCO, principalele șapte tensiuni cu care se confruntă lumea și care afectează educația, precum: tensiunea dintre global și local; tensiunea dintre universal și individual; tensiunea dintre tradiție și modernitate; tensiunea dintre nevoia competiției și grija pentru egalitatea șanselor. În același timp, Comisia Internațională propune „patru piloni” ca temelie a educației, ca o strategie care ar putea sprijini confruntarea cu cele șapte tensiuni/provocări și, evident, rezolvarea lor: 1. a învăța să trăim împreună; 2. a învăța să cunoaștem; 3. a învăța cum să acționăm; 4. a învăța să fim⁸.

După opiniile unor specialiști, școala trebuie „postmodernizată”; este necesară o mai puternică „reconciliere” a școlii cu „viața”, așa cum este ea, „a-i învăța tinerețea pe tineri”⁹, a folosi cultura decantată de experiențele lor specifice (considerată de adulți subcultură) drept intermediar și mijloc de calchiere a marilor experiențe ale omenirii. De asemenea, se sugerează deschiderea conținuturilor învățământului spre valorile specifice tineretului, cu atât mai mult cu cât valorile tineretului „sfidează” unele rigori, precum „tribalismul” scrierii și cuvântului inert în favoarea oralității și fluenței spirituale. Cultura rock „desfășoară o morală dinamică, necanonizată, permisivă, deschisă. Ea promovează un alt

6. HANS KÜNG, *Das Judentum*, München, Piper Verlag, 1991. Apud: „România literară”, anul XXXVIII, Nr.34, din 31 august – 6 septembrie, 2005, p. 27.

7. WALTER SCHIMMER, *Prefață*; în RUI GOMES (coordonator proiect), *Repere. Manual de educație pentru drepturile omului cu tineri*, Consiliul Europei, Institutul Intercultural Timișoara, 2004, p. 421.

8. Vezi, pe larg: JACQUES DELORS (coordonator), *Comoara lăuntrică. Raportul către UNESCO a Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI*, Iași, Editura Polirom, 2000.

9. ALAIN FINKIELKRAUT, *La défaité de la pensée*, Paris, Gallimard, 1987, p.171. Apud. CONSTANTIN CUCOȘ, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 75.

limbaj al recunoașterii și identificării pentru categorii largi de tineri [...]. Trăim într-o lume postliterară, electronică, vizuală. Se poate observa la tineri o abandonare a livrescului în favoarea ludicului electronic sau a artei video. Se accentuează comunicarea nonverbală, gestuală, vestimentară, muzicală. «Subcultura» tinerilor dispune de o industrie proprie: de veșminte, coafură, dischete, videoclipuri, posturi specializate de radio sau televiziune etc.”¹⁰.

Cultura tineretului - pornită, în anii 1950, de la mișcarea beatnik-ilor, care a „coborât poezia în stradă” și propovăduia non-violența; s-a dezvoltat, în anii 1960, „o contra cultură” - era marcată de un sistem de valori care opunea normelor adulților - munca, proprietatea, statul, puterea - și stilului de viață american, concurenței și urii, conformismului etc. valori ca emoționalul, intuiția, spontaneitatea, solidaritatea, lipsa de violență, toleranța, creativitatea și dezvoltarea capacităților proprii. Valoarea centrală se numea „iubire” și dădea numele întregii generații - „love generation”. Idolii tinerilor erau Elvis Presley (din anul 1955), The Beatles (înnobilăți în 1965), Bob Dylan, Joan Baez, The Rolling Stones, Pink Floyd etc.

Punctul culminant al stadiului în care starurile muzicii rock vor exprima internațional sentimentul vieții unei întregi generații tinere - love generation - a fost atins la legendarul Festival de la Woodstock, New York (15-17 august 1969), care a atras circa 500.000 de oameni. Concertul a fost considerat „mare mesă a culturii hippy”¹¹ și a avut un larg ecou în Europa, în întreaga lume¹².

Constituirea unei culturi tinere specifice și foarte influente indică o schimbare amplă și profundă în relațiile dintre generații. Tineretul devine un agent social independent. Radicalizarea politică din anii 1960 a aparținut tinerilor. O cultură a tineretului a luat ființă la nivel global¹³. Această cultură a devenit „matricea revoluției culturale, revoluției în moravuri și obiceiuri, în modalitățile de a petrece timpul liber, în artele comerciale, care au format din ce în ce mai mult atmosfera pe care o respiră populația de la oraș”¹⁴. Blue-jeanșii și muzica rock au devenit semne ale tineretului „modern”.

Se consideră că sistemul starurilor rock din anii `70 a corespuns cu risipirea culturii tineretului în nenumărate direcții și grupuri de interese - de la fanii pop la fanii punk, de la fanii motocicletelor la ecologism, dar, desigur, fără forța integrativă a mișcării contestare din anii `60. Iar din anii `80 ne aflăm într-o nouă

10. CONSTANTIN CUCOȘ, *op. cit.*, p. 76. A se vedea și *** *Barometrul de consum cultural 2005*, în „Plus 22”, Anul XIII, Nr. 184, din 17 ianuarie 2006.

11. *** *Larousse. Cronologia universală*, București, Editura Lider, 1996, p. 446.

12. *** *Totul despre Woodstock* – 69.com – wsrpont 1.

13. Vezi, pe larg: GIOVANI LEVI, JEAN –CLAUD SCHIMIT (coordonatori), *Istoria tinerilor în Occident*, Vol.I, Iași, Institutul European, 2001, p. 22-23.

14. ERIC HOBBSBAWN, *O istorie a secolului XX. Era extremelor 1914-1991*, Chișinău, Editura Cartier, 1999, p. 346.

fază în evoluția starului rock, faza declanșată prin răspândirea videoclipului. Super - starul mondial, al anilor `80 și `90 a fost Michael Jackson. La periferia marilor orașe, își face apariția o nouă cultură contestatară care se bazează pe mișcarea hip-hop, mișcare identificată pe toate continentele.

După cum am prezentat mai sus, unul dintre elementele – cheie ale schimbărilor actuale este reprezentat de educație; să învățăm să găsim soluțiile pentru provocările contemporane, care marchează permanenta pregătire pentru viață, în societatea în care vom trăi.

Caracterul global al problematicii lumii contemporane determină caracterul inter - sau transdisciplinar al conținuturilor „noilor educații”. În rândul lor figurează următoarele forme: Educația relativă la mediu (educația ecologică); Educația pentru tehnologie și progres; Educația pentru comunicare și mass-media; Educația în materie de populație (demografică); Educația pentru pace și cooperare; Educația pentru drepturile fundamentale ale omului; Educația sanitară modernă; Educația economică și casnică modernă; Educația pentru timpul liber; Educația comunitară; Educația pentru o nouă ordine economică internațională; Educația interculturală etc¹⁵.

Specialiștii indică trei modalități de introducere a „noilor educații”: 1. prin introducerea de noi discipline centrate pe un anumit tip de educație (se supraîncarcă planurile de învățământ!); 2. prin crearea de module specifice, cu caracter interdisciplinar, în cadrul disciplinelor tradiționale; 3. prin tehnica „approche infusionnelle” (infuziunea cu mesaje ce țin de noile conținuturi în disciplinele „clasice”)¹⁶. Ultima modalitate își găsește generoase împliniri prin disciplina integratoare - Istoria.

Procesul predării - învățării - evaluării este, desigur, influențat de evoluțiile din aria istoriografiei. Transformările contemporane, dezvoltările și tendințele noi manifestate în cadrul științei Istoria - lărgirea conținuturilor pentru a include istoria socială, economică, culturală, politică, diplomatică, pentru a satisface interesul față de grupurile ignorate (femeile, copiii, familia, minoritățile, imigranții, marginalii ș.a.) sau față de viața cotidiană, în diferite epoci și medii etc. - au, firesc, consecințe la nivelul obiectului de învățământ și al didacticii speciale.

Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol”, din Iași, în 1994, sub semnătura unor personalități - Daniel Barbu, Lucian Boia, Adrian Marino, Gheorghe Onișoru, Șerban Papacostea, Andrei Pippidi, Alexandru - Florin Platon, Dumitru Șandru, Mihai - Răzvan Ungureanu, Alexandru Zub ș.a. -, publică studii și articole pe tema *Postmodernism – Postcomunism – Postistorie*. Alexandru Zub, în

15. Vezi, pe larg: MIHAI STANCIU, *Reforma conținuturilor învățământului. Cadru metodologic*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 182 -185.

16. Cf. GEORGE VĂIDEANU, *Educația la frontiera dintre milenii*, București, Editura Politică, 1988, p. 109.

studiul său, care deschide dezbateră științifică, subliniază: „Câteva concepte, strâns conexe, s-au impus aproape, concomitent: *postmodernism, postcomunism, postistorie* [...]. Postmodernitatea coincide în Europa de Est cu posttotalitarismul, însă la o definire exactă a sensului ei nu s-a ajuns încă [...]. Căutările cele mai ardente în noua etapă sunt legate de marile deziluzii produse de naționalism. Carențele acestuia n-au putut fi remediate prin alte *isme* din secolul nostru. Dimpotrivă, ele și-au vădit precaritatea, dezvăluind până la urmă trebuința unui enunț holistic, capabil să sprijine o nouă viziune unitară asupra lumii [...]. Marele proiect iluminist pare epuizat [...]. Totul trebuie regândit, pentru a înlesni o nouă imagine despre sine, prin memorie și a stimula un nou proiect de reconstrucție și perspectivă, atunci când istoria însăși e amenințată cu pierderea sensului”¹⁷.

Pentru evidențierea particularităților istoriei în postmodernism, Al. Zub îl citează pe Pierre Nora: „Interogații noi, fecundate de științele vecine, extinderea în lumea totală a unei conștiințe istorice mult timp rămasă un privilegiu al Europei a îmbogățit prodigios chestionarul pe care istoricii îl adresează trecutului [...] istoria și-a schimbat metodele, decupajele și obiectele. Textul nu mai e documentul rege; non – scrisul (vestigii arheologice, imagini, tradiții orale) dilată domeniul istoriei. Omul deplin, cu trupul său, cu alimentația sa, cu limbajele, cu reprezentările sale, cu instrumentele tehnice și mentale care se schimbă mai mult sau mai puțin repede, tot acest material, cândva neglijat, a ajuns a fi pâinea istoricilor. În același timp, accelerarea istoriei, antrenează, pe de altă parte, o explorare mai atentă a permanențelor, a inerțiilor istoriei colective”¹⁸.

La a patra ediție a simpozionului „Tinerii istorici”, organizat, în 2002, la Alba Iulia, s-a căutat răspunsul la întrebarea *Cum scriem istoria?* Întrebarea a presupus abordări din perspectiva interdisciplinarității, a unor noi lecturi ale izvoarelor istorice și de căutare a unor noi metode de abordare a izvoarelor. De asemenea, s-a reliefat necesitatea preluării și adoptării la specificul istoriei a unor metode din sfera altor științe, adică să „privească la vecini”¹⁹.

În numerele din anii 2003-2004 ale revistei noastre, prezentăm, pe baza unei bogate bibliografii, caracteristicile noii didactici și evidențiam că „*mesajul esențial al orientărilor postmoderniste în educație este acela că profesorul nu lucrează asupra elevilor, ci cu elevii și pentru aceștia*”²⁰. Elevul se află într-un

17. AL. ZUB, *În căutarea unei paradigme*, în „Xenopoliana”, II, 1994, 1-4, p. 4 și 9.

18. *Ibidem*, p.11.

19. RADU MĂRZA, LAURA STANCIU (coordonatori), *Cum scriem istoria? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003, p.7.

20. CONSTANTIN VITANOS, *Didactica Istoriei. Orientări metodologice contemporane*, în „Studii și articole de istorie”, LXVIII/2003, p. 79-86 (cu bibliografia).

permanent proces de devenire, de construire a statutului și rolurilor sale, de asimilare a competențelor necesare „meseriei de elev”²¹.

Metodologia didactică trebuie să fie în concordanță cu: modificările și transformările survenite în finalitățile educației; obiectivele și conținuturile învățământului; noile cerințe ale elevilor etc. Se cere metodologiei didactice să fie „suplă și permisivă la dinamica schimbărilor care au loc în componentele procesului instructiv – educativ”²².

Direcțiile de bază ale modernizării și perfecționării metodologiei didactice, în care s-au făcut pași importanți, sunt: accentuarea caracterului euristic, de activism și de creativitate al metodelor de instruire și de educare; amplificarea caracterului formativ al metodelor didactice; accentuarea caracterului practic - aplicativ – al metodelor didactice etc.²³.

Se apreciază că liniile de forță ale școlii secolului XXI se pot concretiza în două tendințe: 1. „centrarea pe „client”, pe nevoile celui care este beneficiarul și, în același timp, partenerul nostru în propria formare; 2. folosirea unor tehnici moderne și a upei palete de metode foarte variate, care să acopere cât mai bine întreaga sferă de interes a persoanei educate, persoană care va reprezenta resurse și creatorul de resurse pentru anii viitori”²⁴.

Reiterăm că noua didactică se pronunță în favoarea abordării pluraliste, a coexistenței mai multor modele de instruire, deoarece „nu există un singur mod în care elevii învață și cu atât mai puțin nu există un singur mod în care aceștia să fie învățați”²⁵.

În Europa de după anul 1989, predarea-învățarea istoriei urmărește, printre altele: formarea unei viziuni noi, în care să se combine componentele istoriei locale, naționale, europene, universale; dezvoltarea unei dimensiuni europene asupra predării istoriei; trecerea de la învățământul informativ la cel formativ și la o abordare inter - și multidisciplinară; o nouă abordare a disciplinei istoria, din perspectiva multiculturalității și multiperspectivității; formarea/dezvoltarea gândirii critice și a abilităților elevilor de a analiza și interpreta sursele istorice; combaterea stereotipiilor și a prejudecăților; evitarea manipulărilor

21. Vezi, pe larg: EMIL PĂUN, O „lectură” a educației prin grila postmodernității, în EMIL PĂUN, DAN POTOLEA (coordonatori), *Pedagogie. Fundamentări teoretice și demersuri educative*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 19-24.

22. CONSTANTIN CUCOȘ, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 288.

23. Vezi, pe larg : MIRON IONESCU, IOAN RADU (coordonatori) - *Didactica modernă*, Ediția a II-a revizuită, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 129-131.

24. ION-OVIDIU PĂNIȘOARĂ, *Metode moderne de interacțiune educațională*, în IOAN CERGHIT, IOAN NEACȘU, ION NEGREȚ –DOBRIDOR, ION-OVIDIU PĂNIȘOARĂ, *Prelegeri pedagogice*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 144.

25. IOAN CERGHIT, *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*, București, Editura Aramis, 2002, p. 8.

prin istorie; promovarea valorilor democrației, toleranței, înțelegerii între popoare, a drepturilor fundamentale ale oamenilor; formarea de cetățeni responsabili ai noii Europe, implicați activ în viața social-politică etc.²⁶.

Profesorul de istorie se implică în schimbarea și inovarea didactică dorind să eficientizeze procesul de predare - învățare - evaluare, să ducă instruirea până în faza sa superioară – autoinstruirea. Elevii au nevoie nu numai de informații, de cunoștințe istorice, ci mai ales să adopte o atitudine critică față de evenimentele istorice, atitudine bazată pe propria gândire, esențială în interpretarea și înțelegerea semnificației evenimentelor, proceselor istorice. În fapt, este necesar să „aducem” istoria mai aproape de elevi, de sensibilitățile și preocupările lor. Fernand Braudel, „părintele istoriei noi”, unul dintre cei mai cunoscuți istorici ai secolului XX., remarca faptul că obiectul istoriei este „omul și ... restul”²⁷. Prin această abordare, atragem mai mult tinerii studioși pe drumul însușirii, cu plăcere, a unei culturi istorice solide - coloană a personalității -, concomitent cu formarea unor capacități și atitudini specifice unei societăți civilizate și democratice.

În rândurile de mai jos, dorim să aducem în atenție două exemple care se pot integra unor domenii de cunoaștere relevante pentru elevi și reprezentative din perspectivele științei și a cerințelor societății contemporane.

Un „grupaj” de surse și aplicații îl reprezintă cel referitor la locul și rolul mișcării hippy, a „generației iubirii”, în cadrul *culturii tineretului*, conturată în deceniile șase-opt ale secolului XX.

1.1. Mișcarea hippy

“Mișcarea hippy din SUA a lansat sfidarea societății industriale, înlocuind tehnio-optimismul acesteia cu tehnio-pesimism și, chiar, tehniofobie, formulând chemarea “Înapoi la natură”. Chemarea conținea nostalgia, dorul de întoarcere la cultura preindustrială (A. Toffler). Pe acest fundal, a apărut, odată cu pletele, interesul față de astrologie, misticism, culte orientale, secte și religii neoficiale, a apărut moda „retro” cu ghetete înalte, rochiile lălâi și ochelarii bunicuței; sfidarea costumului impecabil al întreprinzătorului industrial - bancar - comercial și înlocuirea lui cu o vestimentație care mimează sărăcia; măregelele indiene și banderolele pe cap resping ghiulul de aur și melonul „respectabilității” erei industriale.”

VIORICA RAMBA – *Ecologii culturale vechi și noi în pragul mileniului III. Repere sintetice din istoria culturii umane*, București, All Educational, 1999, p. 463-464.

26. Vezi, pe larg: ROBERT STRADLING, *Să înțelegem istoria secolului XX*, București, Editura Sigma, 2002. Volumul a apărut sub egida Consiliului Europei. De asemenea, lucrarea LAURA CĂPIȚĂ, CAROL CĂPIȚĂ, *Tendințe în didactica istoriei*, Pitești, Paralela 45, 2005, p. 12-17, cuprinde un subcapitol dedicat politicii educaționale a Consiliului Europei.

27. Recomandăm * * * *O lecție de istorie cu Fernand Braudel*, București, Editura Corint, 2002.

I.2. Postmodernismul și muzica rock

„[...] Genul de narațiune implicat în istoria ei ar putea fi următorul: după revolta dezlănțuită din anii `60, muzica rock este încadrată în canoane și asimilată de industria culturii în anii `70, exact în momentul în care reprezentanții ei cei mai progresiști păreau să exploreze stiluri experimentale sau parodii ale acestora asociate cu estetica avangardistă contemporană; rezultatul este un amalgam contradictoriu, dar, s-ar putea susține, „modernist”, care încorporează experimentalul și instituționalul [...].

În termeni generali, desigur, muzica rock pretinde că este cea mai reprezentativă dintre formele culturale postmoderne. În primul rând, ea întruchipează perfect paradoxul principal al culturii de masă contemporane, prin accesibilitatea și influența sa, globale și unificatoare, pe de o parte, combinate cu tolerarea și promovarea pluralității stilurilor, mediilor și identităților etnice, pe de altă parte. Cu toate că are o istorie categoric evidentă, ușor demonstrabilă, muzica rock se caracterizează și printr-o impuritate înnăscută a mijloacelor și esenței sale. Încă de la început, prestigiul muzicii rock a depins de forța amalgamărilor sale cu cultura tineretului în ansamblu; cu moda, cu stilul și cultura străzii, cu spectacolul și arta interpretativă din creațiile unor artiști, cu filmul și noile tehnologii și forme de media axate pe reproducere – exemplul cel mai recent și elocvent fiind video-clipurile de muzică rock”.

STEVEN CONNOR – *Cultura postmodernă. O introducere în teoriile contemporane*, Ediția a II-a, București, Editura Meridiane, 1999, p. 259, 260-261.

I.3.a. The Beatles: *Imaginează-ți*

Imaginează-ți că n-ar mai exista rai/ E ușor dacă încerci/ Iadul nu ar mai fi sub noi/ Deasupra noastră doar cerul/ Imaginează-ți toți oamenii/ Trăind doar ziua de azi...

Imaginează-ți că n-ar mai exista granițe/ Nu este greu s-o faci/ Nimic pentru care să-ți dai viața sau să ucizi/ Și n-ar mai fi nici o religie/ Imaginează-ți toți oamenii/ Trăindu-și viața în pace...

M-ai putea considera un visător/ Dar nu sunt singurul/ Sper că într-o zi vei fi alături de noi/ Iar lumea ar fi unită

Imaginează-ți că n-ar mai exista proprietăți/ Mă întreb dacă puteți/ N-ar mai exista nici lăcomie, nici foamete/ O înfrățire a oamenilor/ Imaginează-ți toți oamenii/ Bucurându-se de aceeași lume...

M-ai putea considera un visător/ Dar nu sunt singurul/ Sper că într-o zi vei fi alături de noi/ Iar lumea ar fi unită.

http://www.aldielyrics.com/lyrics/john_lennon/imagine_live.html

I.3.b. Joan Baez: *Copiii anilor `80*

Refren: Suntem copiii anilor `80, am crescut,/ Suntem fragezi ca un lotus, tari ca piatra/ Iar vremea inocenței noastre e undeva în grădină.

Ne place muzica anilor `60/ Perioada aceea trebuie să fi fost "marfă"/ Copii din flori, Woodstock și Războiul/ Scandaluri murdare, mușamalizări și multe altele./ Dar e din ce în ce mai greu să ne păcăliți [...]

Unii dintre noi s-ar putea să vă ofere o surpriză/ Ați privit de curând în ochii noștri ?/ Poate suntem conștiința voastră deghizată,/ Suntem bine informați și deștepți./ Vă rugăm nu ne mai spuneți minciuni./ Știm că Afganistanul este invadat/ Știm că Bolivia are dictator/ Știm că în America e inflație/ Și, deși nu ne mișcăm în mase, / Ne-am aprins lumânările din propria cenușă/ Suntem luptătorii soarelui/ Băieții de aur și fetele de aur/ Pentru o lume mai bună.

Refren: Suntem copiii anilor 80, am crescut,/ Suntem fragezi ca un lotus, tari ca piatra/ Iar vremea inocenței noastre e undeva în grădină.

<http://www.lyricsdownload.com/joan-baez-children-of-the-80-s-lyrics.html>

I.4. Vântul de libertate...

„Către Sfârșitul anilor `60, totuși, odată cu înmulțirea traducerilor din literatură și critica universală - remarcabile sunt, în această perioadă, colecțiile editurilor Univers („*Teorie și critică literară*”), Meridiane („*Biblioteca de artă*”), Minerva („*Biblioteca pentru toți*”) etc. sau *Secolul 20* -, artiștii, criticii și publicul iau cunoștință, cu un oarecare decalaj temporal, de numeroase direcții, orientări, puncte de vedere, practică artistică ale vieții intelectuale din Occident. Este epoca în care lumea vestică se schimbă într-un ritm dramatic în jurul aceluși „turning point” esențial care a fost anul 1968, anul intrării trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia și al mișcărilor studențești din Paris. Este epoca războiului din Vietnam, a mișcărilor hippy, a revoluției sexuale, a structuralismului și a romanului sud-american. Vântul de libertate începe să bată și în cultura română: apar acum primii disidenți și primele mișcări literare și artistice care nu se mai inspiră din vechiul modernism interbelic”.

MIRCEA CĂRTĂRESCU-*Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 1999, p.132 – 133.

I.5. Festivalul Stufstock și mesajul său

„Festivalul de muzică rock Stufstock este un mesager. El dă muzicii dreptul să vorbească în numele lucrurilor pe care le prețuim. În august 2003, în fața scenei de la Stufstock, zeci de mii de oameni s-au alăturat apelului nostru de a salva oaza de libertate de la Vama Veche și 2 Mai. Mesajul concertului protest de atunci a fost auzit [...]. Am ales muzica rock pentru că ea poate să exprime cel mai bine lucrurile în care credem: libertatea spiritului, ocrotirea naturii, toleranța și acceptarea diferențelor dintre noi, atitudinea civică, solidaritatea cu cei care împărtășesc aceleași valori.”

Pagină Internet: www.stufstock.ro/html/home.html

Aplicație posibilă:

1. Studiind sursele, individual și, apoi, în perechi și grupuri mici (3-4 elevi), apelând și la cunoștințele dobândite anterior - inclusiv prin istoria orală -, explicați, argumentat, contextul istoric al constituirii culturii tinerilor.

2. În grupuri mici, analizați sursele și listați, în caietul de clasă, valorile mișcării hippy, ale „generației iubirii”. În discuțiile din grupă și, apoi, în dezbaterea organizată la nivelul întregii clase de elevi, argumentați-vă opțiunile!

3. Corelați, individual și, apoi, în grupuri mici, valorile promovate de „Generația iubirii” cu cele ale Festivalului Stufstock și desprindeți asemănările și deosebirile. Ce gânduri și sentimente v-ar anima dacă ați participa la astfel de manifestări? Exprimați-le!

Desigur, fiecare sursă în parte poate fi interogată, poate fi supusă analizei și valorificată, în conformitate cu obiectivele/competențele stabilite a fi împlinite. Atractivitatea și eficiența muncii individuale și în grup ar crește dacă s-ar propune spre studiu și interpretare și alte surse cu valențe interdisciplinare: imagini, casete audio-video/ CD-uri, postere, afișe, hărți etc. La fel, demersul nostru didactic, cu numeroase elemente de interactivitate, se constituie doar într-un reper/ exemplu de lucru și nu într-un model; fiecare profesor poate avea numeroase variante de lucru originale²⁸.

Al doilea „grupaj” conține surse și aplicații referitoare la câteva dintre *consecințele globalizării*. Un plus de originalitate: sursele sunt în perechi – consecințe pozitive cu cele negative.

II.1.a Aspecte pozitive asumate ale globalizării

„1. *Redefinirea cetățeniei*: O nouă dimensiune a cetățeniei își face apariția, care este denumită cetățenie globală. Aceasta combină conceptul tradițional de cetățenie legat de exercitarea drepturilor politice și legale cu obligații, cum ar fi votul. Într-adevăr, a fi cetățean global în ziua de azi înseamnă a fi mai critic cu privire la ceea ce consumi și la condițiile în care au fost produse bunurile și a fi mai conștient de problemele globale, cum ar fi sărăcia care afectează lumea, problemele de mediu sau violența [...].

2. *Creșterea mobilității și comunicații mai rapide*: [...] Aceasta ne dă ocazia să împărtășim și să învățăm unii de la alții și de la alte culturi, învățând să fim mai toleranți și să ne respectăm mai mult.

3. *Deschiderea treptată a granițelor*: Ar trebui să faciliteze dezvoltarea și aplicarea sistemelor juridice regionale și transnaționale de protecție a drepturilor omului, care pot corecta încălcările drepturilor omului. Curtea Europeană

28. Vezi, pe larg: CONSTANTIN VITANOS, *Didactica Istoriei. Metode și tehnici interactive*, în SAI LXIX/2004, p. 53-62 (cu bibliografia).

a Drepturilor Omului este un exemplu de sistem regional eficient de protecție a drepturilor omului.”

II.1.b Provocări - cheie ale globalizării

„*Reducerea suveranității statelor*: Dacă guvernele au din ce în ce mai puțin control asupra deciziilor cheie care le pot afecta economiile și în consecință, bunăstarea oamenilor, cele mai puternice companii transnaționale, structuri interguvernamentale și instituții financiare private au o influență din ce în ce mai mare și tind să acționeze în același mod ca și guvernele [...].

«*Concentrare asupra aspectelor economice*»: Considerațiile economice iau locul considerațiilor politice și sociale. [...].”

Omogenizare: Unii argumentează că amenințarea de a trăi într-o societate unică integrată cu modele de comportament social și cultural standardizate ne-ar condiționa să mâncăm aceeași mâncare, să ascultăm aceeași muzică sau să privim aceleași filme, indiferent unde trăim și care este naționalitatea noastră. Această situație ar nega specificitatea fiecărei țări și ar viola dreptul nostru de a ne bucura de propriile noastre culturi.”

RUI GOMES (coordonator proiect) - *Repere. Manual de educație pentru drepturile omului cu tineri*, Consiliul Europei, Institutul Intercultural Timișoara, 2004, p. 418 și p.420-421.

II. 2.a Avantajele mcdonaldizării

„Procesul mcdonaldizării a evoluat extraordinar și pentru că a condus, fără îndoială, la schimbări pozitive. Iată câteva exemple concrete:

* Procurarea de bunuri și servicii depinde mult mai puțin decît înainte de timp sau de localizarea geografică; oamenii pot face lucruri care înainte nu erau posibile, cum ar fi să obțină bani sau un extras de cont la miezul nopții. [...].

* Alternative mult mai economice la bunuri și servicii la comandă, scumpe, deci oamenii își pot permite lucruri care înainte le erau inaccesibile.[...]

* Într-o lume aflată în transformare rapidă, nefamiliară, aparent ostilă, sistemul mcdonaldizat este prin comparație un mediu stabil, familiar și sigur, care oferă confort. [...]

* Există o mai mare probabilitate ca oamenii să fie tratați egal, indiferent de rasă, sex sau clasă socială.

* Inovațiile tehnologice și organizaționale sînt mult mai rapid și mai ușor difuzate prin rețele de operatori identici.

* Produsele unei culturi sunt mult mai ușor difuzate către alte culturi.”

II.2.b O critică a mcdonaldizării

„De exemplu, mcdonaldizarea a produs un număr mare de efecte negative asupra mediului. Unul dintre ele este efectul secundar al nevoii de a cultiva cartofi uniformi pentru a produce cartofi prăjiți într-un mod previzibil. Fermele uriașe de pe coasta de nord-vest a Pacificului care produc acum astfel de cartofi folosesc substanțe chimice pe scară largă. Mai mult, necesitatea de a obține un cartof prăjit perfect presupune că cea mai mare parte a cartofului se pierde, iar resturile se folosesc ca hrană pentru animale sau ca îngrășământ. Pânza freatică din zonă are acum o concentrație mare de nitrați, datorită, probabil, îngrășămintelor și dejecțiilor animale. Mai sînt și alte probleme ecologice asociate mcdonaldizării industriei fast-food: tăierea pădurilor pentru a produce hârtie pentru ambalaj, efectele nocive ale polistirenului sau ale altor materiale folosite la împachetat, cantitatea enormă de nutrețuri necesare pentru creșterea animalelor care intră în procesul de producție etc. [...]

Astfel de critici pot fi extinse la toate aspectele lumii în curs de mcdonaldizare. De exemplu, la deschiderea parcului de distracții Euro Disney, un politician francez a spus că „acesta va bombarda Franța cu creații rupte de tradiție, care sînt pentru cultură ceea ce fast-food-ul este pentru gastronomie.”

GEORGE RITZER – *Mcdonaldizarea societății*, București, Editura comunicare.ro, 2000, p. 29-30.

II.3.a. Globalizarea – propagare a binelui

„Globalizarea poate fi o forță de propagare a binelui: globalizarea ideilor privitoare la democrație și la societatea civilă a schimbat modul de gândire al oamenilor, în vreme ce mișcările politice produse la scară mondială au dus la ușurarea poverii datoriilor și la adoptarea tratatului cu privire la minele terestre. Globalizarea a făcut ca sute de milioane de oameni să ajungă la un nivel de trai superior celui la care ei sau majoritatea economiștilor s-ar fi gândit nu cu mult timp în urmă. Globalizarea economiei a adus folease țărilor care au profitat de ea identificând noi piețe de export și atrăgând investițiile străine. Chiar și așa, țările care au avut cel mai mult de câștigat au fost cele care și-au asumat propria soartă și și-au dat seama de rolul pe care statul îi poate juca în procesul dezvoltării, renunțând a se mai baza pe ideea unei piețe capabile să-și rezolve singură problemele.”

II.3.b. Globalizarea – propagare a răului

„Pentru milioane de oameni însă globalizarea nu a adus nimic. Situația multora chiar s-a înrăutățit, locurile lor de muncă fiind desființate, iar traiul devenind mai nesigur. Acești oameni s-au simțit tot mai neputincioși în fața unor

forțe pe care nu le puteau controla. Și-au văzut democrațiile subminate, iar culturile, erodate.

Dacă globalizarea va continua să se desfășoare ca până acum, dacă noi vom continua să nu învățăm din greșelile noastre, acest proces nu numai că nu va reuși să încurajeze dezvoltarea, dar va continua să producă sărăcie și instabilitate. Fără reformă, reacția de împotriva care s-a declanșat deja se va amplifica, iar nemulțumirea în privința globalizării va crește. [...]"

JOSEPH E. STIGLITZ – *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, București, Editura Economică, 2005, p. 378-379.

Aplicație posibilă:

1. Studiați individual, apoi în perechi și în grupuri mici, sursele subordonate genericului *Consecințele globalizării* pentru a identifica și nota în caietele de clasă, pe două rubrici, consecințele pozitive și negative ale globalizării. Adăugați efecte ale globalizării în viața de zi cu zi.

2. Care este poziția voastră față de mcdonaldizare? Argumentați!

3. Există în localitatea voastră un fast-food? Caracterizați-l prin unghiurile avantaje-dezavantaje.

4. Susțineți aprecierea referitoare la mișcările antiglobalizare cu exemple din sursele „grupajului” sau/și din evenimentele cotidiene specifice procesului de globalizare. Listați și argumentați exemplele!

5. După analiza și dezbateră, la nivelul întregii clase, a opiniilor unor reputeți specialiști, explicați poziția lor și poziția voastră față de omul-cetățean și valorile lui în cadrul complexului proces al globalizării. Prezentați exemple de comportament civic în școală și în comunitate!

Valoarea demersului metodologic ar spori dacă am utiliza potențialul multiperspectivității -sursele sunt foarte generoase - sau dacă am realiza o simulare/joc de rol. Clasa de elevi poate fi împărțită în cinci „echipe”, cu următoarele roluri: politicieni (putere - opoziție), întreprinzători, ecologiști, etnologi; reprezentanți ai autorităților locale. Câte un reprezentant va prezenta decizia grupului (subgrupului) pro sau contra globalizare. În final, se poate nota oportunitatea globalizării. În funcție de rezultatul votului se poate continua sau nu dezbateră.

Astfel, elevii noștri - mai mici sau mai mari - vor fi capabili să evalueze critic consecințele globalizării și să opteze pentru angajare în folosul comunității/umanității, deoarece se apreciază că omul trebuie plasat în centrul globalizării, omul care are un comportament în conformitate cu valorile democrației pluraliste, dreptății, egalității, solidarității și drepturilor umane.

Multiperspectivitatea, problematizarea, dezbaterile cu întreaga clasă de elevi, Jocul de rol etc. trebuie să evidențieze rolul istoriei în viața prezentă și ca factor de predicție a schimbărilor, atitudine pro-activă în viața socială, cu asu-

marea responsabilităților cetățenești ²⁹. În același timp, se evidențiază că fără personalitatea, calitățile și abilitățile profesorului inovațiile metodologice în sine nu stimulează elevii să se manifeste activ sau să învețe dintr-o perspectivă critică. La care se adaugă acordarea unui număr de cel puțin două ore de studiu pe săptămână, la toate clasele gimnaziale și liceale, și o bază didactică – materială modernă, la nivelul standardelor occidentale.

Noua didactică, care, după cum se cunoaște, acceptă coexistența mai multor modele, ca soluții alternative sau complementare, plasează practicile școlare într-un univers cultural specific acestui început de nouă epocă.

Documentele românești de politică educațională relevă un consens referitor la schimbările necesare pentru a face față provocărilor mileniului trei, precum: dezvoltarea unui sistem de criterii, standarde și indicatori de calitate corelați cu cei utilizați pe plan internațional; accent pe dimensiunea umanistă a educației; dezvoltarea competențelor, valorilor, atitudinilor necesare integrării rapide într-o societate care prețuiește libertatea, democrația, diversitatea, pluralismul etic și cultural. Istoria, prin excelență, poate contribui la conștientizarea de către tineri a moștenirii comune de idealuri și tradiții politice, poate să ofere și să formeze cunoștințele, competențele, valorile și atitudinile de care tinerii au nevoie pentru a juca un rol activ în societatea democratică pe care o edificăm, la început de nou secol.

29. Vezi, pe larg: JEAN-FRANCOIS SOULET, *Istoria imediată*, București, Editura Corint, 2000; CONSTANTIN VITANOS, *Didactica Istoriei. Educație pentru cetățenie europeană*, în SAI LXX/2005, p. 173 -178 (cu bibliografia); ** * *Valori românești, valori europene*, Studiu realizat de IRSOP, București, 1 septembrie 2005 (Pliant).

EXCURSIA ÎN ORAȘ PROIECTATĂ MANAGERIAL

DOMINTE PAUL*

În contextul alinierii României la cerințele învățământului european, noua ofertă educațională trebuie să se axeze pe „client”, adică pe cerințele și interesele reale ale elevilor, într-o lume în care interdisciplinaritatea, educația civică, educația estetică, cea intercomunitară etc. vin să completeze imaginea unui cetățean nu numai al României, ci și al Europei. În această nouă perspectivă „se pune tot mai accentuat problema realizării unor noi tipuri de educații, toate inter-relaționate, dar și corelate, individual și holistic...”¹. De aceea completarea cunoștințelor de istorie locală dobândite prin excursia realizată în orașul natal poate să ofere o imagine integratoare vie a civilizației locale într-un context istoric amplu, intercorelat cu alte discipline. Chiar noțiunea de curriculum, în sensul ei larg, la care se face referire atât de des în lucrările de specialitate de după 1989, presupune integrarea momentelor educației în viața de zi cu zi, dincolo de spațiul îngust și imaginativ al manualelor și clasei. În lucrarea „Pedagogie” a lui Constantin Cucoș, devenită deja emblematică în obținerea gradelor didactice, autorul nominalizează în rândul celor 13 tipuri de curriculum și curriculum-ul zonal (local). Acesta îl definește ca fiind „acele oferte educaționale de care beneficiază doar unii elevi dintr-un spațiu geografic, pentru care respectivele valori se dovedesc prioritare, fiabile, operaționale, de strictă necesitate (de exemplu cunoștințe de etnografie, folclor, istoria sau geografia comunității locale)”².

Mi-am propus să abordez excursia în oraș ca o metodă extrașcolară de completare a competențelor dobândite la orele de istorie, ca urmare a importanței pe care consider că o poate avea o astfel de activitate, mai ales din perspectiva formatoare, intrinsecă nevoii de educație permanentă din societatea

* Profesor la Liceul Teoretic „Decebal”, Constanța.

1. Constantin Vitanos, *Didactica istoriei – educație pentru cetățenie europeană*, în *Studii și articole de istorie*, LXX, 2005, p.173.

2. Constantin Cucoș, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Polirom, Buc., 2002, p.184.

contemporană. A mai încerca să disociem la ora actuală educația în plan individual de caracterul său social poate să conducă la eșecuri în integrarea corectă a cunoștințelor acumulate prin mecanismele educative. Acest lucru nu este nou, fiind constatat chiar de un clasic al pedagogiei cum era Comenius: „*pentru fiecare om viața sa este o școală, de la leagăn până la mormânt...tot ce suntem, ce facem, ce gândim, vorbim, urzim, dobândim și posedăm nu este altceva decât o anumită scară pe care o urcăm din ce în ce mai mult, spre a ajunge cât mai sus, fără însă a putea atinge vreodată suprema treaptă*”³.

Excursia locală, aflată la îndemâna oricui, poate sluji în mod ideal pentru dobândirea unor deprinderi de educație permanentă din perspectivă multidiscplinară. Ideea excursiei ca metodă de fixare a cunoștințelor a mai fost abordată în tratatele de metodica predării istoriei, în special datorită valențelor sale afective: contactul direct cu oamenii, crearea unor imagini de epocă, surpriza descoperirii unor fapte, întâmplări de notorietate, în locuri care păreau banale, deci, în special datorită potențialului imagistic creat de contactul cu spațiul local respectiv. „*Deosebit de eficace, excursia cu caracter istoric se poate organiza în toate localitățile (orașele, n.n.) țării, pentru că nu există palmă de pământ românesc care să nu aibă mărturii ale trecutului dintre cele mai semnificative*”⁴

Elementele asupra cărora doresc să atrag atenția în mod special, în proiectarea unei excursii în oraș țin de noile evoluții tehnice care pot pune relativ ușor la dispoziția profesorului posibilități de reținere și prelucrare a imaginilor captate la fața locului. La ora actuală nu mai constituie un obstacol procurarea unei camere video dotată și cu sistem de înregistrare audio. Din proprie experiență pot să afirm că elevii răspund cu promptitudine unor astfel de cerințe, fapt ce poate să constituie chiar o condiție inițială a unei activități de acest gen. Ulterior, prelucrarea pe calculator a informațiilor înregistrate poate să fie o experiență nouă pentru profesor, el învățând la rândul său de la proprii elevi. Valențele formatoare și educative ale acestui act se înțeleg de la sine.

Recomand utilizarea unei camere audio-video de bună calitate care să nu creeze probleme tehnice, ce ar putea conduce la anularea unora dintre obiectivele propuse. Eventual se poate utiliza o a doua cameră pentru a evita apariția unor astfel de probleme. Filmarea aceluiași locuri din unghiuri diferite nu poate decât să îmbogățească evaluarea rezultatelor prognozate. De asemenea, este utilă folosirea unui microfon „*unidirecțional*”, mai ales pentru a putea realiza interviuri. Microfoanele pe care le au încorporate camerele (în special cele digitale), permit cu greu captarea vocilor celor intervievați din cauza zgomotului

3. J.A.Comenius, *Didactica Magna*, Editura Didactică Și Pedagogică, Buc., 1970, apud C. Cucoș, op.cit., p.161.

4. Gheorghe Tanasă, *Metodica predării-învățării istoriei*, Ed. Spiru Haret, Iași, 1998, p.177.

de fond datorat „străzii”, ceea ce perturbă acuratețea înregistrării. De aceea este bine să se verifice dacă aparatura de înregistrare respectivă are în componență o mufă specială pentru microfon exterior (care să poată fi atașat prin cablu).

Un alt element de modernitate asupra căruia mi-am propus să insist, în legătură cu organizarea excursiei în oraș este proiectarea ei managerială. *„Există încă numeroase rețineri în rândul pedagogilor în aplicarea teoriei, metodologiei, practicii managementului în activitatea educațională propriu-zisă, nu doar la nivelul conducerii instituționale.”*⁵ Dintr-un motiv sau altul s-a încetățenit ideea că managementul educațional ține numai de organizarea și supervizarea unor decizii la nivel de conducere a instituțiilor de învățământ. În realitate el poate fi utilizat în beneficiul profesorului în mai toate activitățile didactice. Deși termenul de management sună pompos, elaborarea unui asemenea proiect nu este chiar atât de complicată.

Planul managerial al unei excursii (ca și al oricărei activități școlare, de altfel) trebuie să parcurgă următorul traseu logic din punct de vedere pedagogic:

Domeniul funcțional (care se aplică pe: curriculum, identificarea resurselor umane și materiale necesare bunei desfășurări a activității și relațiile comunitare, importante din perspectiva impactului preconizat) – **obiectivele propuse** (care trebuie să fie realiste și cuantificabile, pentru a putea fi duse la bun sfârșit în practică) – **acțiunile** (cu alte cuvinte modul de derulare al activităților propriu-zise) – **termenul** (limitele temporale în care intenționăm să desfășurăm excursia și care este indicat să fie bine fixat încă din faza sa de proiectare) – **responsabilități** (fixarea atribuțiilor ce revin fiecăruia dintre factorii implicați în proiect) – **evaluarea** (instrumentele de evaluare trebuie să ofere imaginea comparativă a rezultatelor obținute, iar gradul de atingere a obiectivelor propuse să fie repere de la care pornim pentru a proiecta activitatea următoare).

5. Elena Joița, *Managementul educațional. Profesorul-manager: roluri și metodologie*, Polirom, Iași, 2000, p. 11.

Propunere de proiect managerial pentru excursia tematică

Dome- niul funcțio- nal	Obiective propuse / realizabile	Acțiuni	Ter- men	Responsabilități	Evaluare
Curri- culum	La sfârșitul activității elevii să: - aprofundeze cunoștințele de istorie locală - desfășoare activități interdisciplinare extrașcolare	- selectarea materialului bibliografic ce face referire la viața economică cotidiană, artistică etc., din epocă - realizarea unei excursii în Constanța veche	Luna mai	Dominte Paul, profesor de istorie la Liceul Teoretic „Decebal”	Realizarea unor portofolii care să conțină: - compuneri - impresii - studii comparative - investigații
Resurse umane	Profesorul organizator trebuie să: - dinamizeze elevii în acțiunea de descoperire a valorilor locale - identifice modalitățile de premierea a elevilor care vor dovedi calități veritabile de „reporter”	- parcurgerea materialului bibliografic - instruirea într-o ședință a elevilor participanți - comunicarea regulilor ce trebuie respectate - repartizarea elevilor pe echipe - filmarea activității - realizarea de interviuri	Feb.. mai 2006	- Elevii clasei a XII-a B, clasă de profil „științe socio-umane” - Elevii ce au dovedit calități organizatorice în cadrul „Cercului de istorie” al liceului și cu ocazia sesiunilor de comunicări științifice pe teme de istorie	- autoevalua- rea realizată de elevi prin compararea rezultatelor
Resurse materiale	Profesorul identifică măsurile de procurare a: -camerei de filmat (preferabil în număr de două) -microfonului unidirecțional - unui calculator dotat cu placă de captură audio-video	- popularizarea activității în școală - detectarea posibilităților tehnice reale - formularea cerințelor	Feb.- mai 2006	- prof. Dominte Paul - elevii de la clasele cu profil științe-sociale - elevii de la clasele cu profil informatică	- evaluarea calității înregistrărilor - identificarea disfuncțio- nalităților - utoevalua- rea
Relații comunit are	Profesorul identifică - părinții și responsabili comunitari ce pot sprijini acțiunea - posturile de radio- T.V. locale interesate în a-și face publicitate în rândul elevilor - O.N.G.-urile ce ar putea să sprijine acțiunea	- popularizarea activității în rândul colectivului de părinți și al organizațiilor interesate - popularizarea activității în mass- media	Feb.- mai 2006	- părinții elevilor care doresc să sprijine acț. - redactori de em. radio-T.V. - specialiști în domenii conexe: geografi, critici de artă, etnografi etc. - pensionari și veterani	- Aprecierile critice ale participanților

Avantaje:

1. *la nivel de conducere (coordonare eficientă a activității):*

- se exercită în mod participativ;
- este orientată spre dezvoltare și inovare;
- conducerea unilaterală este înlocuită cu una multifuncțională, interdisciplinară;
- de la empirism, tradiție, imitație se trece la o coordonare strategică, profesionistă, principială;
- conducerea stereotipă este înlocuită cu cea dinamică, flexibilă, situațională, predictivă⁶.

2. *la nivelul cerințelor reformei din învățământ:*

- îmbinarea componentelor istoriei locale, naționale, europene, universale;
- trecerea de la învățământul informativ la cel formativ;
- abordarea disciplinei istorie din perspectiva multiculturalității, multiperspectivității, a inter și multidisciplinarității;
- dezvoltarea gândirii critice la elevi;
- combaterea stereotipurilor, a prejudecăților și evitarea manipulării prin istorie
- promovarea valorilor democrației, toleranței, înțelegerii între popoare, a drepturilor fundamentale ale oamenilor (Constanța fiind percepută la ora actuală ca un adevărat exemplu de înțelegere interetnică și toleranță confesională)
- formarea unor cetățeni implicați activ în viața socială⁷

3. *la nivel de evaluare:*

- un plan managerial bine întocmit ne permite să anticipăm șansele reale de reușită a activității propuse în funcție de timp, resursele umane și materiale pe care le avem la dispoziție.

Dezavantaje:

- alcătuirea unui plan managerial după anumite tipare poate conduce la formalism.

PROIECTAREA EXCURSIEI TEMATICE

Data: luna mai, în timpul desfășurării activității: *Zilele Liceului „Decebal”*.

Durata excursiei: 3-4 ore

Traseul: Piața Ovidiu -> Str. Remus Opreanu-> B-dul Carpați (Elisabeta) -> Str. Arhiepiscopiei -> Moscheea Carol I -> Piața Ovidiu -> Str. Traian -> Str. V. Alecsandri -> B-dul Tomis -> str. Ștefan cel Mare, către Arhivele Statului (punct terminus).

Tematica: *„Centrul civic al orașului Constanța, ieri și astăzi”*.

6. Elena Joița, *op.cit.*, p. 11.

7. Constantin Vitanos, *Didactica istoriei – metode și tehnici interactive*, în *Studii și articole de istorie*, LXIX, 2004, p.54.

Tipul de activitate: excursie tematică cu scop de aprofundare, consolidare a cunoștințelor anterior acumulate și descoperire a valorilor locale.

Clasa: a XII-a B, profil științe sociale; elevii interesați ce activează în cerul de istorie al liceului.

Ca în orice activitate didactică formularea unor obiective clare este esențială pentru o evaluare corectă a rezultatelor. Actuala reformă „*implică redefinirea obiectivelor instructiv-educative la toate nivelurile de învățământ*”⁸.

Obiective generale:

1. De a aprofunda, prin confruntarea cu realitatea, principalele elemente legate de urbanism și edilitate, dobândite anterior.
2. De a cultiva o atitudine civică activă, de implicare în acțiunea de conservare a principalelor monumente și valori locale.

Competențe specifice:

Localizarea spațio-temporală a principalelor instituții din epocă care să justifice termenul de centru civic acordat acestei zone: Primărie; Prefectură; Tribunal etc.

Reprezentarea pe hartă a principalelor puncte de interes local din epocă și confruntarea lor cu realitatea contemporană.

Identificarea principalelor zone de interes public, din epocă: lăcașuri de cult, piețe, parcuri, locuri de promenadă, hoteluri și alte stabilimente.

Caracterizarea la fața locului a principalelor evoluții (eventuala demolare) ale instituțiilor mai sus amintite.

Diferențierea stilurilor arhitectonice utilizate la clădirile din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Compararea acestei zone cu alte cartiere, eventual cele de locuințe contemporane, în care se află situate chiar imobilele-domiciliu ale elevilor.

Efectuarea unor poze (sau dacă există posibilități tehnice, preluarea de imagini video), în vederea fructificării lor ulterioare la cabinetul de istorie, ca de pildă: alcătuirea de albume tematice cu explicațiile de la fața locului, redactarea unor eseuri pe baza notițelor luate în timpul excursiei, efectuarea de observații interdisciplinare prin raportarea la aceste imagini.

8. Gheorghe Alexandru, Ion R. Popa, Vasile Voinescu, Maria Napruiu, Claudia Gheorghe-Cârțu, *Metoda predării istoriei în învățământul preuniversitar*, Ed. „Gheorghe Alexandru”, Craiova, 1999, p.29. Dintre cele trei tipuri de obiective: cognitive, afective, psihomotrice, enumerate de autori, în cazul excursiei în oraș ne interesează în special cele afective legate de atitudini, interese, convingeri, sentimente și judecăți de valoare precum și cele psihomotrice (practice).

MOMENTELE EXCURSIEI:

I. PREGĂTIREA EXCURSIEI:

1. Anunțarea activității

Aceasta se realizează cu cel puțin două săptămâni înaintea efectuării excursiei în scopul pregătirii sale temeinice.

2. Pregătirea elevilor pentru excursie.

Planificarea excursiei trebuie să se realizeze în cadrul unei ședințe speciale de instruire. Profesorul stabilește acum traseul excursiei și principalele puncte de staționare, repere importante în atingerea scopului de consolidare a cunoștințelor. Cu această ocazie se poate hotărî dacă excursia va fi efectuată numai cu profesorul de specialitate sau sunt invitați și alți profesori: de geografie, limba și literatura română, științe economice și sociale, ori specialiști, cum ar fi: ingineri, arhitecți, muzeografi, etnologi, designeri sau cameramani (dacă se reușește achiziționarea de echipamente de filmare).

Avantajul unei excursii în orașul natal (sau de rezidență) este că nu necesită o deplasare în afara localității, plecarea putându-se face de la școală cu mijloacele de transport în comun. De la caz la caz se poate organiza și o întâlnire într-un anumit punct (de pildă Piața Ovidiu, care are o poziție centrală în raport cu locurile ce urmează să fie vizitate), fixându-se ora, care trebuie să fie respectată de către toată lumea, pentru a nu perturba activitatea.

Traseul se stabilește tot în această etapă, pe baza unei hărți de epocă, sau a uneia contemporane notată cu principalele obiective, ținând cont și de sugestiile colectivului de organizatori. Pentru orașul Constanța am propus un itinerariu împărțit în 2 sectoare care să țină cont de caracteristicile economice predominante ale orașului, adică turismul și comerțul:

I. Piața Ovidiu (punct central al orașului încă de la începutul secolului al XX-lea) -> Str. Remus Opreanu -> B-dul Carpați (Regina Elisabeta) -> Str. Arhiepiscopiei -> Moscheea Carol I -> Piața Ovidiu (deci o primă fază circulară ce cuprinde cele mai reprezentative monumente de artă și instituții de la începutul secolului al XX-lea.)

II. Piața Ovidiu -> Str. Traian -> Str. V. Alecsandri -> B-dul Tomis -> Str. Ștefan cel Mare către Arhivele Statului (punct terminus). A doua fază a excursiei a fost selectată pentru a evidenția extinderea în timp orașului către sud. Această evoluție a fost determinată de interesele comerciale și meșteșugărești ale urbei, dar și naționale, având în vedere că aici s-a construit „*Cartierul românesc*”. Extinderea orașului poate fi sesizată ușor prin modificarea stilului arhitectonic al clădirilor, de la cele vechi, somptuoase, din zona I de cercetare (majoritatea construite în stilul neoclasic sau „*Art-Nouveau*”), la cele cu aspect utilitar, având

la parter prăvălia sau atelierul, așa cum s-au construit mai ales în cartierul românesc și cel al meseriașilor, din zona II de cercetare.

Acest tip de itinerariu este valabil pentru orașul Constanța, el putând fi adaptat la oricare alt oraș în funcție de evoluția sa istorică și economică. În orice oraș, oricât de vechi sau nou ar fi, pot fi delimitate prin mecanisme spațio-temporale mai multe zone de locuire, iar proiectarea excursiei este indicat să aibă ca punct de plecare aceste realități.

Elevii pot fi împărțiți în grupe, în funcție de afinități, sau pachetul de sarcini pe care și-l aleg. Se atribuie fiecărei grupe câte una sau mai multe activități și li se indică materialele cu care trebuie să fie dotați. De pildă:

- o primă grupă se ocupă de stilurile arhitectonice ale clădirilor;
- a doua grupă notează locurile de însemnătate istorică deosebită și poate realiza chestionare (în eventualitatea conceperii unor mici reportaje) din răspunsurile la întrebările puse trecătorilor, în legătură cu semnificația acestora;
- a treia grupă se ocupă de mijloacele audio-vizuale și fotografii.
- a patra grupă asistă, luând notițe cu caracter general, privitoare la: impresiile deosebite, disfuncționalități apărute pe parcurs, dar se consultă și cu specialiștii din alte domenii, pentru a asigura interdisciplinaritatea. Pe baza acestor ultime observații, această grupă va trage unele concluzii, în scopul optimizării pe viitor a activității.

Această schemă nu este rigidă, putând fi adaptată la fața locului.

Un element asupra căruia doresc să insist în mod deosebit este legat de instruirea elevilor în realizarea unui interviu. Aceasta trebuie să țină cont de următoarele:

- un interviu bun înseamnă formularea întrebărilor adecvate și ascultarea cu atenție a răspunsurilor;
- interviul va fi dirijat astfel încât să se evite răspunsurile de tip da și nu (care pot fi utilizate doar când se dorește aflarea unei singure informații). În ceea ce privește „*întrebările legate de vârstă, loc de naștere, stare civilă (acestea n.n.) pot fi puse în mod precis*”⁹;
- „*întrebările adresate de interviuatori să aibă sens pentru ascultător*”¹⁰, să denote că acesta „*și-a făcut temele*”. Dacă subiectul interviului îl constituie un eveniment istoric, atunci „*reporterul*” trebuie să afle cât mai mult despre acel eveniment înainte.

9. Bird Stasz, Ulrich Louis, *Istorie orală-Spunem povești și scriem despre viață*, Corint, București, 2000, p.40.

10. *Ibidem*.

- „scopul intervievatorului este de a construi o situație care să încurajeze persoana să-și spună povestea cât mai detaliat cu putință”¹¹. De aceea va trebui ca acesta să fie foarte atent la ceea ce spune interlocutorul și să-l încurajeze să spună cât mai multe. Ca atare întrebările deschise sunt cele mai utile.¹²

Un alt element important în faza de priectare este acela că se indică realizarea unei vizite preliminare de către profesorul organizator (eventual împreună cu ceilalți profesori, sau specialiști) care să calculeze timpii aproximativi, necesari parcurgerii fiecărei etape.

Informațiile dobândite pe parcursul excursiei urmează să fie utilizate prin activități evaluative, ocazie cu care se vor relua unele dintre impresiile legate de călătorie, eventual se vor viziona materialele filmate, sau pozele respective. Această etapă este urmată de discuții dirijate de profesor, în scopul fixării cunoștințelor. Se poate da citire și lecturilor realizate de unii dintre elevi, pornind de la impresiile ocazionate de excursie, sau se poate ține o masă rotundă, la care să fie consultați și ceilalți profesori participanți.¹³

II. DESFĂȘURARE, PRINCIPALELE ETAPE ALE EXCURSIEI:¹⁴

În etapa inițială se face prezența la ora fixată și se atrage atenția asupra consecințelor de a părăsi grupul neautorizat.

Nr. Crt.	Itinerar, obiective istorice, culturale civice, economice	Principalul conținut de idei sintetizat din explicațiile profesorilor și specialiștilor invitați
I.	1. Punctul de plecare: Piața Ovidiu	Zonă centrală a orașului încă din perioada intrării acestuia sub administrație românească. Piața Ovidiu (numită inițial Piața Independenței) este unul dintre cele mai încărcate locuri cu semnificație istorică din Constanța începutului de secol al XX-lea. Este locul unde populația participa cu frenezia specifică epocii la evenimentele culturale. Acest spațiu servea drept un adevărat loc de pelerinaj pentru toate activitățile pe teme naționale, găzduite de oraș. Statuia lui Ovidiu a cunoscut ea însăși o adevărată epopee de-a lungul timpului. În Piața Ovidiu se află și una dintre cele mai reprezentative clădiri ale orașului, care găzduiește actualmente Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, construită inițial ca sediu al Primăriei.
	2.Traseul Piața Ovidiu → str. Remus Opreanu → B ^{dul} Elisabeta	Străzi ce au servit multă vreme ca loc de promenadă, străjuite de unele dintre cele mai reprezentative clădiri ale Constanței: Hotelul Palace și fostul hotel Carol, Cazinoul,

11. *Ibidem*.

12. *Ibidem*.

13. Gheorghe Tanasă, *op.cit.*, p.179.

14. *Ibidem*, p.179-182. Pentru elaborarea acestei schițe de proiect s-a luat drept model schema autorului citat.

		<p>clădirea ce găzduiește Muzeul „Ion Jalea”, Acvariul; Biserica Episcopală, Palatul Episcopal, până la zona de deasupra restaurantului „Vraja Mării”, zonă numită pe vremuri „Terminus”, pentru că aici era punctul de plecare al trenului de agrement ce ducea la plaja de la „Vii”(principala zonă turistică a Constanței la început de secol XX, anterior dării în folosință în anul 1905 a plajei de la Mamaia). De o parte și de alta aceste străzi sunt flancate de clădiri de epocă, majoritatea construite în stil „<i>Art Nouveau</i>” sau neoclasic.</p>
	<p>3. Traseul: Str. Arhiepiscopiei →Moscheea Carol I</p>	<p>Și această zonă este străjuită cu clădiri de epocă având aspect monumental, ce au aparținut unora dintre cei mai mari antreprenori și proprietari de imobile din Constanța. Balconul Moscheii Carol I oferă o minunată perspectivă a Constanței vechi, către toate punctele cardinale. Simbol al toleranței statului român față de comunitatea musulmană, clădirea este prima din țară construită din beton armat, având o cupolă proiectată de marele inginer și savant român Gogu Constan-tinescu. Moscheea oferă o excelentă imagine a portului, putând fi recunoscute cu ușurință silozurile proiectate de către vestitul inginer Anghel Saligny, Gara Maritimă, sediul căpitaniei, plus alte construcții industriale.</p>
II.	<p>1. Traseul: Piața Ovidiu → Str. Traian → Str.V.Alecsandri → Bulevardul Tomis (fost Carol)</p>	<p>În capătul străzii Traian, intersecție cu V.Alecsandri, se află clădirile monumentale care la începutul secolului al XX-lea au fost reședințe ale Palatului Regal, Prefecturii și Tribunalului, precum și zona Gării de odinioară. La intersecția străzii V. Alecsandri cu B^{dui} Tomis se ridică Palatul ce găzduiește actualul Muzeu de Artă Populară, construit în stil „<i>Neo-românesc</i>” și care a servit drept sediu al Primăriei și Poștă, de-a lungul timpului.</p> <p>La rândul său Bulevardul Tomis este străjuit, pe partea sa dinspre mare, de clădiri cunoscute în epocă: Hotel Regal, Bristol, zona Miga (pe partea stângă) cu Grand Hotel sau hotelul demolat Continental. Apoi Școala nr.1(actualmente o aripă a Muzeului de Artă) iar la intersecție cu str. Ștefan cel Mare (fostă Mangalia), Parcul Belidie (actualmente Parcul Teatrului), principala grădină publică a orașului în vechime</p>
	<p>2. Traseul: Str. Ștefan cel Mare → către Arhivele Naționale din Constanța</p>	<p>Traseul constituia la începutul secolului al XX-lea principala zonă comercială a orașului. De o parte și de alta a străzii s-au păstrat câteva clădiri tipic negustorești, în mare parte încorsetate de clădirile comerciale moderne. În partea stângă se află Piața Unirii (odinioară Piața Carol I), apoi Biserica Adormirea (în spatele Magazinului Tomis), unde era și Piața Grivița 1 Până la Piața Grivița 2 (actuala Piață a Griviței). La nord de această zonă se afla „<i>Cartierul Româncesc</i>”, care se întindea până la Bulevardul Regina Maria (actualul bulevard Mamaia)</p>

III. SISTEMATIZAREA CUNOȘTIINȚELOR:

Aceasta are ca punct de referință următoarele cerințe:

- Ce itinerar am parcurs?. Itinerariul poate fi refăcut pe o hartă mută (în cazul de față o astfel de hartă a fost realizată de elevul Sava Dorin de la clasa a XI-a B, clasă de științe socio-umane, care, studiind în gimnaziu artele plastice a manifestat un talent deosebit în acest domeniu).

- Ce obiective culturale, artistice, administrative, religioase, comerciale am observat în timpul excursiei?. Ce astfel de clădiri mai există și care nu mai există astăzi?. Care dintre ele și-au schimbat destinația și care este percepția locuitorilor despre acestea?.

- Revederea notițelor, reamintirea informațiilor dobândite, a impresiilor lăsate de excursie și acțiunea de intervievare, reeditarea materialelor filmate, învățămintele desprinse din această experiență. Toate acestea pot fi sistematizate pe următoarele discipline : istorie, geografie, arhitectură, religie, etnografie, arheologie, turism, artă.

IV. VALORIFICAREA ULTERIOARĂ A EXCURSIEI

După excursie este recomandată o mică întâlnire a participanților, în special a aceluia ce au condus grupurile respective. Coordonatorii discută pe marginea materialelor adunate, analizează neajunsurile, situațiile problemă ivite și recomandă măsuri ameliorative în scopul optimizării activității pe viitor. Rezultatele excursiei pot fi valorificate în special la lecțiile de recapitulare și fixare a cunoștințelor, formulându-se următoarele cerințe:

1. Indicați pe o hartă principalele obiective vizualizate pe parcursul excursiei. Această hartă mută a fost executată prin copiere de pe originalul aflat la Arhivele Naționale din Constanța. Pentru a stimula metodele comparative de învățare se recomandă o comparație între această hartă și o copie din anul 1902 (aflată în fondul Direcției Județene a Arhivelor Statului din Constanța), precum și semnalarea principalelor evoluții și modificări ale planului orașului în timp.

2. Completați una sau mai multe fișe cu trăsăturile principale ale unui obiectiv vizitat (de exemplu Moscheea Carol I).

3. Elaborați o lucrare intitulată „*Ce am învățat din excursia făcută în centrul civic al Constanței*”. Cele mai bune lucrări vor fi citite în cadrul diferitelor activități pe teme de istorie, sau publicate în revista școlii.

V. CONCLUZII ȘI TEMA PENTRU ACASĂ

Concluziile sunt desprinse în urma discuțiilor cu întregul colectiv. Acestea urmează a fi notate de profesor în vederea optimizării, pomind de la experiența dobândită.

Tema pentru acasă trebuie să țină cont de posibilitățile reale de informare ale colectivului de elevi și de capacitatea lor de sinteză.

VI. EVALUAREA REZULTATELOR EXCURSIEI

Proiectarea evaluării educaționale trebuie să dea curs întrebărilor „de al căror răspuns depinde structura demersului de evaluare, ca și eficiența actului de evaluare în sine”¹⁵. Schema considerată deja „clasică” ce trebuie parcursă în demersul evaluativ are în vedere:

Ce evaluăm?

Se recomandă să evaluăm în acest caz mai ales: competențe în acțiune, aptitudini, abilități, capacități, atitudini, fiind o activitate cu implicații emoționale și interactive.

Cu ce scop evaluăm?

În special cu scop formativ.

Pe cine evaluăm?

Elevii, profesorii, dar și răspunsul comunității.

Cum evaluăm?

„Prin stabilirea clară și transparentă a parcursului: scopuri – obiective – instrumente de evaluare – rezultate – interpretare – comunicare”¹⁶.

Când evaluăm?

Se recomandă la sfârșitul procesului pentru a putea cuantifica succesele și eșecurile.

Cu ce evaluăm?

Cu instrumente de evaluare cum ar fi:

- observația directă, pe parcursul procesului;
- eseuri și teme pentru acasă;
- portofolii care cuprind: proiecte, referate, teme pentru investigațiile individuale sau de grup;
- proceduri de autoevaluare, evaluare pe perechi și grupuri.

Cine beneficiază de rezultatele evaluării?

Elevii, profesorii evaluatori, creatorii de curriculum, factorii de decizie, patronatul.¹⁷

În final este indicat să luăm în calcul posibilitatea transformării acestui tip de activitate într-un proiect, dar și eventualitatea unui eșec, ce-și poate face apariția ca urmare a supraevaluării posibilităților reale de reușită.

15. Coord. Adrian Stoica, *Evaluarea curentă și examenele, ghid pentru profesor*, Ed. Pro Gnosis, București, 2001, p. 16.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*. Schema este cea indicată de autori, din care s-au desprins elementele ce au fost particularizate la excursia tematică.

METODE ȘI TEHNICI INTERACTIVE ÎN PROCESUL DE PREDARE-ÎNVĂȚARE A ISTORIEI

ION VĂRĂCEANU

„În școala sta însăși mărima și slava statului”
Gh. Barițiu

Bazele pregătirii tineretului, a orizontului și orientării lui în viață se pun și se consolidează în anii de instrucție școlară. Școlii îi revine sarcina nobilă de a realiza cel mai valoros produs al societății, tânărul cu o calificare multifuncțională „capabil să dezvolte și să ducă mai departe înfăptuirile înaintașilor”.

Învățarea umană este fundamentală pentru soluționarea tuturor problemelor sociale. Așadar școala pregătește tinerele generații pentru ziua de mâine, pentru nevoile probabile ale societății viitoare. În cazul nostru trebuie să prevăzute atât nevoile cât și caracterul concret al pregătirii pentru viață. Acțiunea de instruire a tinerilor implică acumulări teoretice și experimentale în abordarea obiectivelor de învățare iar prin sintetizare datelor proprii a noțiunilor și conținuturilor istorice cunoașterea și comunicarea se centrează pe activizarea elevilor. Ea este orientată îndeosebi asupra naturii cunoștințelor cât și a modalităților de transmitere a acestora fiind strâns legată de măiestria profesorului. Dar astăzi nu mai este suficient ca profesorul „să știe carte”. Dascălul trebuie să posede atât ce urmează să dăruiască în mod generos elevilor săi, odată cu știința și „instrumentele” de însușire a cunoștințelor.

Pentru a deveni cât mai funcționale cunoștințele însușite de elevi, iar modalitatea de însușire a lor să devină o activitate de cercetare, de redescoperire, munca profesorului se cere să fie un permanent act de creație. În acest sens, se impune o reconsiderare critică a metodelor tradiționale folosite în procesul de predare-învățare a istoriei, noua strategie care să implice schimbul de idei, de cooperare cu elevi. Munca profesorului devine astfel axată pe operarea rapidă în selecționarea și organizarea cunoștințelor în scheme concepționale rigurose constituite. Cu fiecare lecție sau capitol parcurs se realizează un continuu act de creație pentru ca materia predată, o transformă într-un produs personal, care face parte din bogăția sa spirituală.

1. Nicolae Oprescu, *Pedagogie, Bazele teoretice*, Ed. Fundație „România de mâine” București 1999. p.11.

În esență actul de predare-învățare este artă și știință. Prin selectarea informațiilor, prelucrarea lor făcându-le asimilabile ca și prin difuzarea acestora elevilor săi profesorul realizează un permanent act de creație științifică.

Prin racordarea continuă la nivelul științei actuale, apare nevoia vitală de a se informa „la zi”, de a ține pasul cu dezvoltarea culturii în general, cu mersul vremii în special, profesorul se pregătește pentru a izbuti să-i învețe pe ceilalți mai mult și mai bine.

El devine așadar un bun specialist care îndrumă activitatea elevilor cu care devine coparticipant la cucerirea științei.

Scopul unui educator ambițios este de a forma comportamentul viitor al omului, dar și de a modela ideile elevilor permițând astfel o cooperare fructuoasă pentru realizarea învățării. Nu întâmplător se va aprecia eficiența muncii sale, nu după ușurința cu care elevii săi pot reproduce pe dinafară spusele sale, ci după modul în care se comportă efectiv în situații naturale survenite în viața reală.

Prin metodele și tehnicile interactiv folosite în procesul de predare-învățare a istoriei, el trebuie să dovedească o mare deschidere pentru căutarea, descoperirea și utilizarea noului în propria sa activitate. Dar iată care sunt trăsăturile acestuia: mobilitatea spiritului receptiv, receptivitatea pentru nou, deschiderea pentru schimbare.

„Pregătirea pentru schimbare înseamnă cultivarea disponibilități nu numai de a percepe și a accepta noul ci și pe aceea de al căuta și crea ca o condiție a progresului”².

Conceptul predare-învățare este rezultatul interactiv dintre didactica tradițională și didactica modernă. În acest sens elevul devine din obiect al educației și receptor de informare, un subiect al educației prin axarea pe elev a activității, urmărind cunoașterea realității prin efort propriu*.

Permanentele schimbări care au loc în civilizație, i-au luat pe educatori prin surprindere și i-au găsit nepregătiți, iar în consecință trebuie aplicate metode adecvate noilor condiții de viață. Sunt binecunoscute dificultățile pe care *mass-media* le pot cauza, chiar și profesorilor cu adevărat capabili și pregătiți, prin oferirea unei informări concurente, mai actuale și de mare prestigiu.

Ele pot fi soluționate cu ajutorul mijloacelor de învățare moderne, care stimulează și concentrează atenția prin favorizarea comunicării, prin problematizarea metodelor și stimularea motivației care să existe de ambele părți.

2. Nicolae Oprescu, *op. cit* p.13. vezi Dumitru Salade (coord) *Dezbateri de didactică specială aplicată*, Ed Presa Universitara Clujeana, 1997 p. 4 și 6.

* Apud Miron Ionescu (coord.) *Educație și dinamica ei*, Ed Tribuna Inv. Buc. 1998 p12.

Aplicarea metodelor și tehnicilor interactive în procesul de predare-învățare al istoriei, trebuie să aibă în vedere adaptarea socială a adolescentului, care se maturizează treptat. Toate schimbările care se produc, îl pregătesc să se adapteze cultural și informațional. Frământata și neliniștita perioadă a adolescenței, plină de tensiune și de adaptare, ori de atitudini de răzvrătire, implică o mai multă atenție din partea profesorului în abordarea procedeelelor didactice.

Există situații în care metoda devine procedeu, iar procedeu, metodă didactică. La obiectul istorie, astfel de situații sunt des întâlnite. Expunerea devine procedeu în contextul metodelor activ-participative, în timpul lecției dominate de expunere - o metodă activ-participativă - demonstrația cu ajutorul hărții devine procedeu didactic.³

Conținuturile, formele de organizare a activităților de predare-învățare și metodele didactice sunt într-o permanentă interdependență. Ele presupun un mod științific de proiectare, de realizare și de evoluție a lecției, folosind în practica educativă mijloace audio-vizuale – tehnice și soluții cu ajutorul cărora se vehiculează conținuturi pentru atingerea obiectivelor. Utilizarea excesivă a mijloacelor audio-vizuale reduce, uneori, activitatea de învățare bazată pe aplicații. Metodele se diferențiază astfel prin funcțiile specifice astfel:

- **funcția cognitivă** de dirijare și organizare a cunoașterii ca funcție operațională, care asigură legătura între elevi și conținuturi, între obiective și rezultate, antrenând astfel elevul;

- **funcția normativă** de optimizare, ce arată procedeele profesorului pentru a obține cele mai bune rezultate;

- **funcția motivațională** prin care se stimulează curiozitatea elevilor și treptat, interesul pentru a cunoaște și opera cu noțiuni și concepte noi;

- **funcția formativ-educativă** prin care se dezvoltă procesele psihice și căile de formare și exersare a capacităților intelectuale, motrice, afective.

Așadar, trebuie să se țină seama de aceste funcții, fără de care obiectivele predării-învățării nu pot fi realizate.

De aici pluralismul metodelor folosite în procesul de predare-învățare a istoriei.

În realizarea acestui deziderat profesorul de istorie are datoria să urmărească:

1. promovarea valorilor democratice și toleranța prin cultivarea umanismului unitar, a capacităților de dăruire, a formelor active ale generozității.
2. analiza și interpretarea surselor istorice.
3. îmbinarea componentelor istoriei locale, naționale cu valorile universale.

3. Ștefan Păun, *Didactica Istoriei*, Cartea Universitară, 2005, p. 116.

4. abordarea interdisciplinară și multidisciplinară a evenimentelor istorice
5. formarea gândirii critice la elevi și abordarea deschisă prin dialog.
6. evitarea manipulărilor prin istorie, prin capacitatea de a concepe imaginea unei lumi mai bune și mai drepte.

Aplicarea metodelor active și participative trebuie să pornească de la prospectarea societății viitoare. Prin orele de istorie se formează personalități capabile să se adapteze condițiilor viitoare. Astfel că nu numai realul este demn de a fi cercetat, ci și posibilul, viitorul probabil.

Știința educației nu va încremeni în fața unei realități și nu se va supune limitelor prezentului ci se va aventura „să construiască proiecte, scenarii ... în perspectiva devenirii temporale”⁴.

Acțiunea didactică trebuie să pornească de la metodele activ participative care implică elevul în procesul de predare-învățare a istoriei. În fapt acesta este un demers ce duce la activizarea elevilor pentru însușirea de deprinderi și cunoștințe sub îndrumarea profesorului. Prin multitudinea conținuturilor și noțiunilor, istoria permite manifestarea creativității în privința pluralismului metodelor de predare-învățare. Aceste metode unanim acceptate nu pot fi separate de metoda personală a fiecăruia, fiind „o artă care individualizează profesorul în procesul didactic”⁵.

Adaptarea la cerințele actuale presupune îmbinarea metodelor activ-participative cu cele clasice, doar profesorul este cel care stabilește ce metoda va folosi în funcție de conținutul și noțiunile cu care operează. Astfel ca diversificarea este cu atât mai necesară, cu cât lecția este compusă din mai multe etape, respectându-se particularităților de vârstă ale elevilor. Pentru a asigura caracterul formativ, se aplică metode centrate pe elev care solicită gândirea și imaginația cu activizarea fiecăruia.

Prin experiența dobândită se încearcă îmbinarea metodelor de transmitere și însușirea cunoștințelor. Astfel pot fi conexe metodele de comunicare orală: explicarea, dialogul, conversația, problematizarea cu cele scrise: lucrul cu manualul, lectura explicativă stimulându-se lectura independentă, fără a se renunța la metodele tradiționale, practicându-se o reconciliere critică prin cooperare, profesorul capătă rolul de moderator. Strategia didactică se schimbă, din rolul de lider el devine creator și partener în educație.

Prin aceste activități de învățare, metodele verbale nu vor fi abandonate. Învățarea prin cooperare determină noi forme de predare-învățare, metodele și tehnicile interactive fiind centrate pe elev, urmărindu-se multiculturalitatea și

4. Apud C-tin Cucos, *Pedagogia*, Ed. Polirom, Iași 1996, p. 18.

5. Ștefan Păun, *op.cit.*, p 118.

multiperspectiva de abordare. Se accentuează astfel, rolul de parteneriat elev-profesor.

Practica a demonstrat că profesorul are nevoie de un inventar al metodelor și procedeele didactice, din care, în funcție de conținuturi și particularitățile de vârstă și individuale ale elevilor, poate să aleagă pe cele optime pentru realizarea obiectivelor pedagogice.

În funcție de obiectivele operaționale și conținutul învățării, metodele participative active urmăresc: instruirea asistată de calculator, algoritmizarea, exercițiul, analiza structurală, statistica, descrierea, demonstrația, observarea și învățarea prin film.

În registrul acțional se practică: lucrul cu manualul, înregistrarea sursei istorice, proiectarea și modelarea, studiul comparativ prin analiza de text pentru a se ajunge la monografiere și mape tematice, la problematizarea și redescoperirea prin comunicări științifice la care participă atât elevii, cât și profesorii.

După rolul elevului în activitatea de predare-învățare se aplică modelarea, experimentarea, investigarea, instruirea asistată de calculator, activități necesare, care implică acțiunea ce trebuie întreprinsă pas cu pas în activizarea elevilor. Dialogul între educator și elev rămâne esențial pentru reușita școlară, realizându-se o comunicare ce implică schimburi de informații ce este esențială în procesul ce implică interacțiunea dintre profesor și elev ca rezultat al folosirii metodelor activ-participative. Rigoarea științifică, bazată pe claritate, simplitate și armonia elementelor în predarea lecției, asigură o bună comunicare între ambele părți.

Totodată se îmbină metodele de explicarea directă a faptului istoric, cu observarea sistematică și independentă, prin examinarea actelor ca surse istorice ori prin studiul de caz.

Cunoașterea va fi stimulată de o multitudine de întrebări asupra subiectelor dezbătute ce determină cadrul afectiv și organizatoric în vederea descoperirii adevărului istoric.⁶

Evidențiem metodele cu rol semiactiv și activ în procesul de predare-învățare:

1. Conversația, ca metodă interogativă, care constă în dialogul dintre profesori și elevi pe baza întrebărilor și răspunsurilor celor doi factori ai binomului educațional. Se remarcă conversația euristică, ca activitate comună a profesorului și elevilor, de gândire și căutare, de formare a unor noțiuni și concepte, care să ducă la aflarea adevărului istoric.

2. Discuția, ca schimb reciproc de idei și informații dintre profesori și elevi pe o temă dată, cu scopul de a aprofunda și a se informa. Discuția duce la elu-

6. Maria Eliza Dulamă, *Strategii didactice*, Clusium, 2000, p. 71.

cidarea unui aspect legat de o temă istorică ori în activitățile cercului de istorie ori despre pregătirea olimpiadelor pe bază de test și texte.

3. Dezbaterea, bazată pe dialog cu argumente pro și contra are caracter formativ prin faptul că elevii expun, explică, analizează, comentează, propun, acceptă idei, enunță ipoteze, concluzii ori adoptă atitudini privind un conținut istoric.

4. Demonstrația ce urmărește explorarea indirectă arătând elevilor obiecte și fenomene reale ori substitutele lor pentru cunoașterea și explicarea realității istorice. Se folosesc demonstrațiile logice, bazate pe raționamente, argumente, izvoare istorice (surse), elemente specifice de cultură și civilizație, folosindu-se hărțile istorice, schema lecției la tablă, planșele, filmul didactic, diapozitivele, diafilmele, până la vizualizare și virtualizare. Se remarcă o activitate simultană ce implică activizarea prin hărți istorice și geografice, prin demonstrația cu ajutorul diapozitivelor și ilustrațiilor.

5. Observarea cu scopul de a încadra informațiile în categoriile distincte, conceptuale, urmărind cercetarea, explorarea realității istorice prin observare sistematică și apoi formularea elementelor caracteristice.

6. Problematizarea, o metodă activă ce accentuează dialogul și trezește curiozitatea elevilor. Este o metodă didactică interogativă⁷, ce urmărește, în contextul unei neconcordanțe, soluția problemă, în care se implică identificarea, compararea, explicarea, anticiparea, un demers al elevilor, care, prin efort propriu, soluționează o sarcină cu caracter de noutate. Ca procedee ale problematizării se utilizează: informația dată de profesor, în care există o contradicție aparentă, cerându-se elevilor soluția pentru a înlătura această contradicție să aplice această contradicție pe un text istoric, și să aleagă dintr-un ansamblu de date pe cele semnificative. Se realizează astfel, conștientizarea elevului ce are ca punct de plecare o diversitate largă de evenimente și teze despre evoluții istorice. Este cea mai frecventă dintre aceste metode, oferind posibilitatea elevilor să argumenteze și să utilizeze sursa istorică ori un text la prima vedere fiind o adaptare și reactualizare a cunoștințelor căpătate.

7. Comparația este calea cu ajutorul căreia se reconstituie trecutul pe baza asemănarilor și deosebirilor dintre evenimentele istorice. Este metoda care se aplică, îndeosebi, cu elevii claselor terminale, comparația poate fi concomitentă sau succesivă, folosindu-se astfel, cunoștințele căpătate în decursul anilor. Se practică comparația anilor revoluționari din diferitele state europene sau Congreșele de pace, care au hotărât destinele omenirii. Comparația succesivă se aplică pentru consolidarea cunoașterii procesului de formare a popoarelor ori de organizare statală cu implicații între marile civilizații (influențe și confluențe).

8. Învățarea prin descoperire se bazează pe investigația proprie a elevului cu scopul de a dobândii cunoștințe, a descoperirii adevărul istoric pornind de la cauze, evoluții și consecințele istorice fie ale revoluției industriale ori

7. Ioan Jinga, Elena Istrate, *Manual de pedagogie*, p. 280.

războaielor. Presupune un efort propriu prin stabilirea unui material didactic, bazat pe: teste din carte, izvoare și hărți istorice, profesorul trebuie să pună elevul în fața unei activități de cunoaștere. Învățarea prin descoperire este inductivă, dar și deductivă, elevii fiind solicitați să facă analogii între noțiuni, evenimente, anumite concluzii referitoare la evenimentul ori faptul istoric. Investițiile directe din sursele de informare sunt esențiale pentru realizarea învățării, dezvoltă activitatea independentă fiind, concomitent, cunoaștere și acțiune.

9. Instruirea programată ce pornește de la premisa că procesul de predare-învățare este un flux continuu de informații controlată prin intermediul unei conexiuni inverse, care reglează permanent învățarea și o îmbunătățește calitativ. Presupune aplicarea principiului pașilor mici și al progresului învățării din conținuturi elementare. Asigură elevilor verificarea imediată a soluțiilor și răspunsurilor găsite, fiecare cu gândirea rapidă sau mai înceată, rezolvând programe lineare cu texte în care elevul completează răspunsul, ce ulterior se compară cu cel din manual. Este metoda aplicată cu predilecție la examenele naționale (bacalaureat și admitere).

10. Modelarea este o metodă de cercetare ce îmbină dobândirea de cunoștințe cu esențializarea unor realități istorice. Este metoda prin care se investighează în profunzime domeniul unor procese cu caracter istoric. Modelul unui fapt istoric⁸ nu este o copie a originalului, ci o analogie cu realitatea istorică ce are ca scop oferirea unor date esențiale sau particulare, ce devin, treptat, accesibile. De obicei se evidențiază asemănarea ori corespondențele dintre elementele esențiale și deosebiri prin modele cibernetice – o bătălie, o schemă, ce vizualizează ideile ancoră ale lecției⁹.

11. Evocarea prin brainstorming ce implică ca metodă interogativă întrebări cauzale, folosindu-se îndeosebi, în evaluarea cunoștințelor despre un conținut istoric, fie revoluție, fie cultură și civilizație. În orice lecție de istorie se poate crea un moment ce implică sarcini pentru fiecare elev, scopul fiind ca fiecare idee scrisă de elev să exprime o opinie personală, care nu implică discuții, iar după emiterea ideii, fiecare va comenta optând pentru ideile cele mai bune. Această metodă implică o antrenare rapidă, contribuind la o manifestare liberă, activitatea fiind canalizată să cultive convingeri și încrederi, să încurajeze emisia de opinii și judecăți de valori, profesorul prin întrebări de încurajare să canalizeze formularea altor idei evitând astfel blocajele intelectuale.

12. Exercițiul este o acțiune, o metodă didactică bazată pe conștientizarea elevilor prin acțiuni mintale ce presupune acte intelectuale interiorizate. Tipurile de exerciții pot stimula inteligența, eficiența acestora se reflectă în flexibilitatea gândirii, cunoașterea realității istorice, dar și dezvoltarea capacității de a sesiza

8. Gh. Tănase, *Metodica predării-învățării istoriei în școală*, editura Spiru Haret, Iași, 1996, p. 103.

9. *Idem*, op. cit., p. 106.

cauzalitatea evenimentelor. Sunt exerciții dirijate, gradate progresiv în funcție de conținuturi, noțiuni, concepte și particularități de vârstă, având ca scop reactualizarea unor cunoștințe prin jocuri organizate în funcție de denumiri istorice, noțiuni, concepte. În esență, poate fi un concurs pe baza unor întrebări care necesită ca răspuns un singur cuvânt, conținuturile istorice permițând un reperoriu bogat pentru activizarea procesului de predare învățare, în care un rol deosebit revine măiestriei pedagogice și imaginației profesorului. Aceste metode, prin diversitate, asigură de regulă activizarea, prin studiul de caz cu aplicații pe calculator.

13. Procedee și instrumente cu rol complementar utilizate în predarea învățarea istoriei. Se practică lucrul cu cartea pe teme de istorie sau cu manualul de istorie, fiind o activitate independentă de studiu și investigare, de documentare pentru rezolvarea testelor de evaluare sau autoevaluare după fiecare capitol din manualele alternative. Se urmărește o selectare a celor mai importante informații istorice ce vor fi prelucrate sub forma unor planuri de idei, a rezumatului, a conceptului, a referatului, recenziei, sintezei, și analizei ce vor constitui portofoliul fiecărui elev.

14. Folosirea tablei și a caietului de notițe este un model de organizare ce permite vizualizarea de ansamblu a schemei logice pe care profesorul o elaborează pe baza ideilor standard, în funcție de conținuturi și cauze. Se practică, de obicei, la fixarea cunoștințelor după fiecare capitol, fără a fi folosite schițele și desenele din manual. Este o metodă care implică o antrenare rapidă prin folosirea elevilor, apelându-se la cunoașterea conținuturilor istorice ce vor deveni idei ancoră în ansamblul procesului de predare-învățare¹⁰.

În funcție de măiestria didactică a fiecărui profesor, metodele și tehnicile interactive pot devenii eficiente fiind utilizate în stimularea curiozității, determinând cadrul afectiv și organizatoric în vederea descoperirii adevărului istoric.

Problemele esențiale ale lecțiilor vor urmări ordonarea logică și gradată oferind posibilitatea elevilor de a însuși noțiuni istorice în concordanță cu realitatea, implicând activarea memoriei prin apelarea la cunoștințele însușite anterior.

Schimbul de idei vizează interesul elevilor ce vor participa activ prin argumente proprii la soluționarea marilor probleme ale omenirii puse în dezbatere.

Nota bene

Acest material se axează pe **Dezbaterile Metodice** conduse de prof. C-tin Vitanos din 15.07.2005, în cadrul cursurilor de vară organizate de S.S.I.R la Constanța (11-21 iulie 2005).

Calde mulțumiri prof. Ion Mușat și prof. C-tin Vitanos pentru observațiile pertinente și, îndeosebi, conf. univ. Ștefan Păun pentru **Didactica istoriei**.

10. Apud Ștefan Păun, *op.cit.*, p. 138-162.

PREDAREA ISTORIEI FEMEII ÎN PRIMELE CLASE DE LICEU

CONSTANȚA PIROTICI

Noua planificare a materiei și prezența istoriei femeii în programe și manuale

Trecerea la învățământul obligatoriu de zece clase, fapt pozitiv și în acord cu evoluțiile de pe plan internațional, ne-a pus în fața unor noi schimbări de programe și manuale. Schimbare necesară căci valorificarea experienței pozitive acumulate până acum în editarea manualelor alternative, timpul mai lung de reflecție și elaborare a manualelor, precum și apariția lor eşalonată pe ani de studiu, au dus la evitarea unor greșeli grave și s-a realizat astfel un salt calitativ în editarea instrumentelor de lucru pentru elevi și profesori cu ajutorul cărui să se poată realiza un învățământ activ, axat pe deprinderi, abilități și câștiguri de durată în educație.

Programele care au constituit scheletul ideatic al acestor manuale reiau predarea istoriei pe mari teme. Această opțiune, mai apropiată de modelul de predare a istoriei în țările din Europa Occidentală având câteva mari avantaje:

Elevii pot identifica mai ușor aspectele comune sau diferite atunci când istoria este axată pe anumite teme sau subiecte.

Stabilirea inteligentă a unor teme îi poate ajuta pe elevi să înțeleagă mai bine prezentul prin istorie. Astfel, urmărind de-a lungul secolelor originea și cauzele evenimentelor ce se derulează și în prezent, putem identifica procesele de continuitate și schimbare.

Axarea pe teme prin comparație cu studiul cronologic formează mai bine capacitățile de analiză, de utilizare a surselor/izvoarelor istorice și de formare a unor percepții alternative asupra proceselor istorice.

Studiul de caz oferă șansa detalierii unor probleme din tema propusă.

Perspectiva dinamică asupra proceselor istorice ar reprezenta punctul forte al acestei structuri a programei de istorie, la aceasta contribuind factorii care evidențiază la un moment dat schimbarea și continuitatea iar pe termen lung duc la dezvoltare.

Liceul "Tudor Vladimirescu", București.

Obiecția care se ridică și care nu este de loc lipsită de temei este că lipsa unei concepții unitare asupra cronologiei poate conduce la pierderea percepției asupra timpului și perspectivei istorice și ca urmare istoria devine o suită de evenimente (teme juxtapuse) fără o legătură aparentă între ele. Este necesar ca profesorul să fie conștient de acest neajuns pe care cu pricepere îl poate acoperi cu succes.

O altă țintă a programelor moderne o reprezintă mai buna integrare a istoriei naționale în istoria universală, altfel decât prin deja cunoscutele studii de caz de la sfârșitul unor capitole, metodă care nu aduce de loc a integrare ci a alipire sau, și mai rău, a marginalizare. Din păcate este de observat că această țintă rămâne și acum un deziderat nerealizat pentru unele din noile manuale. Ar fi de remarcat și că noile programe de istorie acordă un spațiu mai generos istoriei moderne și contemporane și aceasta nu fără temei căci experiența didactică ne dovedește că atât interesul elevilor cât și a colegilor mei profesori pentru această perioadă este mai mare.¹

Ca urmare, deși numărul orelor de istorie nu a crescut, apar și teme considerate mai noi și de mare interes pentru prezent, precum *Religia în lumea contemporană*, *România și integrarea europeană*, *Omenirea la începutul mileniului al treilea* etc. însoțite de abordări noi: dialogul între religii, globalizare, terorism, Uniunea Europeană – parteneriat și integrare

Din această categorie de teme face parte și problematica încă puțin abordată a istoriei femeii. Ne-am propus în cele ce urmează să urmărim felul în care este prezentată această temă în noile programe și manuale de istorie.

Lectura noilor programe (pentru clasa a IX-a și pentru clasa a X - a) conține o concluzie tristă: în nici una din aceste programe nu există o temă dedicată istoriei rolului femeii în societate. Nu disperăm însă și urmărim conceptele, problemele care urmează a fi atinse în conținuturile (lecțiilor) indicate de programă. Astfel, în clasa a IX-a la tema *Oamenii, societatea și lumea ideilor* nu se face nici o referire. La clasa a X-a în cadrul aceleiași teme urmărită pe perioada secolelor al XIX-lea și al XX-lea, în cadrul lecției *Lumea în perioada interbelică* se abordează puțin mișcarea feministă, ceea ce, evident, este bine, dar înseamnă decât un început. Ar fi fost necesar să avem primele referiri atunci când se discuta despre Epoca Luminilor, cea care lansează în dezbatere pentru prima dată emanciparea femeii.

1. Din cincisprezece teme pe care le-am prezentat elevilor spre dezbatere în cercul de istorie aceștia au ales cinci de istorie contemporană. În ceea ce-i privește pe profesori, în fiecare an tematica cursurilor de perfecționare derulate prin Societatea de Științe istorice din municipiul București, alcătuită pe baza propunerilor acestora, cuprinde în proporție de 40-50% teme din istoria secolelor al XIX - lea și al XX - lea.

Să analizăm acum manualele. (Vom păstra în text obișnuința care s-a creat în practică, aceea de a denumi manualul mai rapid, deci prin editură și nu prin autori). În manualul pentru clasa a IX – a tipărit la Editura Rosetti,² în lecția intitulată *Grecia antică – Literatura – Religia – Educația*, nu găsim decât o frază referitoare la rolul femeii în educația copiilor atenieni (p. 35) în timp ce în lecția despre *Viața cotidiană în antichitate* (p. 46), unde și-ar fi putut găsi locul și aspecte din viața femeii, nu găsim nici o referire. Nu există date și informații nici în lecțiile consacrate civilizației medievale (p. 60-69) unde ar fi putut avea cu atât mai necesare cu cât astfel elevii ar putea să înțeleagă, prin comparație, de ce a devenit necesară o mișcare de emancipare a femeii.

Manualul pentru clasa a IX-a al Editurii Corint³ are, prin comparație, mult mai multe referiri. Le găsim în Capitolul II *Modele și valori în educație* (p. 14) unde sunt analizate în față modelele de educație spartan și atenian. În Capitolul III avem o lecție de sinteză intitulată *Familia și dreptul roman* (p. 30) care conține informații despre rolul familiei romane, despre relațiile din cadrul familiei și despre statutul juridic al femeii în comunitate.

În cel editat de Editura All⁴ pentru clasa a IX-a nu întâlnim decât informații indirecte referitoare la prezența femeii în societatea antică și medievală.

În manualul de clasa a X-a al Editurii Corint,⁵ în capitolul *Societatea în perioada interbelică* (p 90-95) nu pomenește nimic la subtitlul *Viața cotidiană*, dar avem aproape o pagină de text însoțită și de ilustrații despre mișcarea feministă (p. 94). Conținutul său reprezintă o abordare clasică și sintetică. Sunt prezentate obiectivele mișcării, formele de manifestare, un tabel cronologic cu anii în care femeile din diferite țări au obținut dreptul de vot și, fiind vorba și de o istorie integrată, câteva referiri la mișcarea feministă de la noi ilustrată prin două nume mari: Elena Văcărescu și Cecilia Cuțescu Storck. Aș observa însă că exprimarea după care „în timp ce feministele din Occident refuzau feminitatea ca pe un handicap, cele de la noi își asumau diferența ca pe o superioritate”,⁶ trebuie amendată. Nu este vorba de diferențe ci de etape pe care le parcurge mișcarea feministă cu referire specială la teoria filozofică privind emanciparea, teorie care la un moment dat ajunge de la sublinierea diferențelor la negarea naturii feminine, exemplul cel mai semnificativ fiind cel al Simonei de Beauvoir

2. Vezi Ecaterina Stănescu, Marilena Bercea, Mihaela Șelevet, *Manual de istorie pentru clasa a IX - a*, Editura Rosetti, București, 2004.

3. Alexandru Barnea (coord.), Vasile Aurel Manea, Mihai Stamatescu, Bogdan Teodorescu, *Manual de istorie pentru clasa a IX – a*, Editura Corint, București, 2004.

4. Vezi Stelian Brezeanu, *Manual de istorie pentru clasa a IX – a*, Editura All, București, 2004

5. Vezi Alexandru Barnea (coord.), Aurel Manea, Eugen Palade, Mihai Stamatescu, Bogdan Teodorescu, *Manual de istorie pentru clasa a X – a*, Editura Corint, București, 2005.

6. *Ibidem*, p. 94.

cu lucrarea *Al doilea sex*.⁷ Prin comparație, mișcarea de emancipare de la noi debutează mai târziu, este lipsită de contribuții filozofice importante, fiind mai de grabă un reflex al celei din Occident.

În manualul pentru clasa a X-a al Editurii Economice,⁸ în capitolul *Societatea în perioada interbelică* găsim subtitlul *Mișcarea feministă* (p. 68). Se face o prezentare ce merge pe elemente de esență: conceptul de emancipare, obiectivele mișcării, forme de manifestare pentru obținerea dreptului de vot. În plus, sunt enumerate și unele cauze care au limitat răspândirea ideilor feministe: conformismul și indiferența, la care am adăuga profitabilitatea acestei situații la care bărbații nu renunță nici astăzi.⁹

Cel de-al doilea manual pentru clasa a X-a al Editurii Corint,¹⁰ în capitolul *Lumea în perioada interbelică* găsim și lecția *Economia, viața cotidiană, mișcarea feministă* (p. 74-75). În doar 12 rânduri e greu să se spună foarte multe despre mișcarea feministă. Menționăm însă că apare trimiterea la mișcarea feministă de peste ocean, prima care aduce în dezbateră publică problema controlului nașterilor.

Ca să nu obosim, ne vom opri aici cu exemplificarea căci este deja suficient pentru a formula o primă concluzie și anume că istoria femeii este prezentată numai în ceea ce înseamnă ea ca mișcare de emancipare și nu ca rol și contribuție la viața societății. Autorii manualelor încearcă, în limita unui spațiu strict, să înscrie datele acestei mișcări, însă, așa cum deja am afirmat, mai potrivit ni se pare să considerăm experiența istorică a femeii ca o dimensiune de ansamblu a predării istoriei ce ar trebui să fie integrată în totalitate în programa de istorie. Această schimbare ar presupune rescrierea istoriei și abia după aceea să fie adecvată didactic la nivelul predării prin modificarea programelor și a manualelor. Înseamnă practic o altă abordare a istoriei societății, o altă mentalitate cu care să fie scrisă ea, și multă răbdare. Dar până atunci trebuie pornit de undeva.

Câteva sugestii privind predarea istoriei femeii

Mai întâi **lecția la clasă**. Atunci când discutăm mișcarea feministă ni se pare important să facem referire la dezbateră teoretică, să subliniem că rădăcinile acesteia trec chiar mai jos de Epoca Luminilor, și lua forma unei dezbateri (așa numita „*quelles des sexes*”) în jurul problemei dacă femeia este sau

7. Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I, Editura Univers, București, 1998.

8. Ioan Scurtu, Marin Curculescu, Constantin Dincă, Aurel Constantin Soare, *Manual de istorie pentru clasa a X-a*, Editura Economică, București, 2005.

9. Vezi pentru amănunte Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate*, Editura Politom, Iași, 2003.

10. Mihaela Șelevet, Ecaterina Stănescu, Marilena Bercea, *Manual de istorie pentru clasa a X-a*, Editura Corint, București, 2005.

nu diferită, dacă este sau nu inferioară și, în forma cea mai tulburătoare, dacă este sau nu om. Am putea continua cu numele mai importante ale acestei mișcări de idei (ex.: Mary Wollstonecraft și Harriet Taylor pentru sec. XVIII, Maria Deraismes, Elisabeth Cady Stanton, Louise Otto pentru sec. XIX, Simone de Beauvoir pentru sec. XX etc.). Nu trebuie uitată lupta pentru drepturi politice, în primul rând pentru vot, care se constituie într-un corolar al mișcării de emancipare. De asemenea nu trebuie uitată mișcarea de emancipare a femeii în spațiul românesc. Ea a evoluat de la organizațiile constituite în scopuri caritabile de tipul *Reuniunilor de femei* (de la Brașov, Roman, Lugoj) la organizațiile care militează pentru drepturi egale cu ale bărbaților. Numele cele mai cunoscute în mișcarea de la noi sunt al Constanței Dunca (autoarea unui proiect prezentat domnitorului Alexandru Ioan Cuza și Camerei Deputaților asupra educației populare a fetelor în România și director proprietar al jurnalului „Amicul familiei”), Mariei Rosetti, cunoscutei militante socialiste Sofia Nădejde, al Adelei Xenopol (editoarea gazetei feministe „Dochia”), Ecaterinei Arbore, Alexandrinei Cantacuzino (conducătoarea Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române) etc.

Cursul opțional

Ni se pare utilă și pledoaria făcută de Ruth Tudor pentru „o deplasare de la studiul domeniului public, adeseori politic al istoriei, la domeniul personal; dată fiind natura dominației masculine asupra sectorului public din Europa, un asemenea transfer ar fi necesar dacă se predă istoria femeilor”.¹¹ Explicitându-și ideea în pachetul educațional pe care-l propune, Ruth Tudor sugerează și câteva modalități prin care istoria femeilor ar putea fi predată prin integrarea ei în cinci arii tematice:

- ☐ Munca (incluzând viața economică, producția, educația)
- ☐ Familia (incluzând copiii)
- ☐ Viața politică (incluzând mișcarea sufragetelor, politica locală, politica națională, dreptul de reprezentare, drepturi și responsabilități politice)
- ☐ Viața culturală (incluzând sexualitatea, identitatea de gen, arta, literatura, muzica, religia și moralitatea)
- ☐ Război și conflict (incluzând rezistența antifascistă, supraviețuirea, Holocaustul, războiul și familia)

Toate acestea însumate ar putea constitui tematica unui **curs opțional pentru clasele cu profil uman**. S-ar putea utiliza în fixarea tematicii lui și câteva din lucrările de specialitate apărute mai ales în ultimii ani.

11. Apud Robert Stradling, *Să înțelegem istoria secolului XX*, Editura Sigma, București, 2002, p. 68.

Pentru o imagine sintetică asupra istoriei femeii, o lucrare pe care o considerăm deosebit de bine scrisă și care abordează atât problemele teoriei feministe cât și cele ale acțiunii practice a femeilor pentru emancipare, aparține Giselei Bock, *Femeia în istoria Europei – din Evul mediu până în zilele noastre*.¹²

Într-o altă lucrare interesantă, cea a lui Jack Goody, *Familia europeană*,¹³ autorul, așa cum singur se definește, este mai degrabă un comparatist, un antropolog de formație și nu un istoric, care a desfășurat o vastă muncă de teren în Africa și Asia, dar în cazul acestei lucrări, familia europeană și în special cea engleză, reprezintă punctul de referință. Folosindu-se de o mare cantitate de informație referitoare la această țară și făcând apel și la scrierile sale anterioare, el schițează aspectele generale ale instituției familiei. Accentul cade pe o analiză comparativă pentru ca în final să se poată identifica aspecte de maximă generalitate cum ar fi copilăria, dragostea maternă, căsătoria, care nu sunt în ultimă instanță specifice familiei europene, ci familiei de pretudindeni.

Din seria studiilor de gen o lucrare care, având în vedere gradul de complexitate, se adresează profesorilor de istorie este cea coordonată Mary Lindon Shanley și Uma Narayan, *Reconstrucția teoriei politice*.¹⁴ Volumul propune o abordare feministă a unor lucrări teoretice de referință în domeniu ale unor gânditori precum Platon, Lock, John Stewart Mill și totodată analiza lucrărilor unor teoreticiene feministe precum Wollstonecraft și Simone de Beauvoir. Eserile aprofundează concepte și subiecte precum familia, dependența, compasiunea, apartenența la o anumită rasă și modalitatea de reflectare în viața politică a problematicii feministe. Tot din categoria studiilor de gen, lucrarea lui Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate*¹⁵ pleacă de la o cercetare care și-a propus să răspundă la câteva întrebări. Prima dintre acestea este dacă inegalitatea dintre bărbați și femei este în societatea românească o realitate sau doar o legendă și întrucât este o cercetare făcută pe societatea românească contemporană, cartea devine prin aceasta un important material care se poate comenta cu elevii.

Impactul deosebit al acestui curs ar trebui să vină însă din valorificarea izvoarelor istorice. Pentru istoria femeii din spațiul românesc beneficiem de două antologii de texte aparținând aceleleași autoare, Ștefania Mihăilescu. Prima din ele, *Emanciparea femeii române*¹⁶ cuprinde intervalul de timp 1815-

12. Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei din Evul Mediu Până în zilele noastre*, Polirom, Iași, 2002.

13. Jack Goody, *Familia europeană*, Polirom, Iași, 2003.

14. Mary Lindon Shanley și Uma Narayan, *Reconstrucția teoriei politice*, Polirom, Iași, 2001.

15. Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate*, Polirom, Iași, 2003.

16. Ștefania Mihăilescu, *Emanciparea femeii române*, antologie de texte, vol. I, 1815-1918, Editura Ecumenica, București, 2001.

1918, iar cea de-a doua *Din istoria feminismului românesc*,¹⁷ cuprinde intervalul 1838-1928. Deși parțial se suprapun, cele două lucrări conțin un număr impresionant de documente (250 în prima lucrare), reprezentând articole din ziarele și revistele vremii, statute și regulamente ale organizațiilor de femei, debateri parlamentare, fragmente din lucrări semnate de importante personalități adevrate ale ideilor feministe, corespondență, material arhivistic, memorii. Textele, prezentate în ordine cronologică, constituie cea mai importantă sursă de analiză pe bază de text a ceea ce a reprezentat mișcarea feministă din societatea românească și totodată modalitatea cea mai ușoară de a face cunoștință cu numele mari ale feminismului românesc prin opera acestora chiar dacă fragmentar reprodusă aici.

Felul în care se valorifică aceste documente rămâne la latitudinea profesorului. Izvoarele pot fi împărțite pe tematici S-ar putea alcătui un inventar de probleme ale căror răspunsuri se află în texte s-au s-ar indica un fir călăuzitor, ca spre exemplu cum a evoluat mișcarea feministă în societatea românească și ce obiective a urmărit. O altă întrebare ar fi cum s-a raportat lumea politică la problematica feministă etc

Obiectul acestui curs l-ar putea forma evidențierea schimbării în ceea ce privește statutul femeii în societate și cât de mult se reflectă el în viața concretă a acesteia.

Lucrul în grupe mici de elevi care își aleg aspecte diferite din viața femeii precum munca, timpul liber, politica și legislația, demografia, sănătatea, viața de familie, educația, ar spori gradul de implicare a elevilor în realizarea unei cercetări profitabile nu doar ca informație, ci mai ales ca formare de abilități, deprinderi, metode de cercetare. Fiecare elev poate să contribuie la baza documentară aducând în fața celorlalți propriile observații, propria experiență din familie sau din afara ei, propria arhivă (scrisori, sau jurnale de familie etc), mărturiile orale etc.

Cercul de istorie

Un alt cadru în care poate fi abordată problematica istoriei femeii este reprezentată de *cercul de istorie*. Luând ca premize faptul că elevii de aici manifestă un interes deosebit pentru istorie și că sunt dispuși să investigheze în acest domeniu, cercul devine locul cel mai potrivit pentru dezbaterea unor probleme care vizează teoretizarea cu privire la bazele de plecare ale mișcării de emancipare. Poate fi luată ca exemplu Epoca Luminilor, cea în care emanciparea femeii devine o temă explicită, chiar dacă nu își va găsi și rezolvarea

17. Idem, *Din istoria feminismului românesc, antologie de texte, 1838-1928*, Editura Polirom, Iași, 2002.

aici. Punerea față în față a principalelor puncte de vedere din epocă ajută la conturarea problemei. Astfel evidențierea celor două teorii majore, cea rousseauistă și cea milliană oferă un dublu avantaj: acela de a le opune una celeilalte, cât și acela de a discuta aici primele mari autoare care participă la lupta de idei cu lucrări valoroase. Este vorba despre Mary Wollstonecraft și Harriet Taylor. Prima dintre acestea, deși acceptă pe ansamblu teoria lui Rousseau bazată pe distincția dintre *natură* și *cultură*, respectiv dintre *pasiune* și *rațiune*, reacționează totuși atunci când acesta identifică femeia cu natura și pasiunea rezervând cultura și rațiunea exclusiv bărbatului. „Cu excepția sexului ei – scria Rousseau – femeia este un bărbat. Și totuși din sexul ei derivă tot restul: o moralitate distinctă, o educație diferită, un nivel diferit de acces la cunoaștere și adevăr și, desigur, o funcție socială și politică total diferită de cea atribuită bărbaților. Bărbatul este doar bărbat din când în când, femeia este întotdeauna femeie și totul îi reamintește de propriul sex.”¹⁸ Critica pe care o întreprinde ea¹⁹ și argumentația conform căreia diferențele care dezavantajează femeia nu își au originea în natură ci în tratamentul diferit și în fond dezavantajos care se aplică fetelor încă din familie și care se prelungeste mai apoi în societatea largă au făcut din ea o militantă consecventă pentru învățământul egal între sexe. „Vina pentru slăbiciunea și senzualitatea feminină o poartă educația primită, care face o distincție netă între sexe și determină femeile să corespundă imaginii pe care o au bărbații despre ele: sunt deprinse cu dorința de a plăcea, cu viclenia și cochetăria, sunt învățate sistematic să fie voluptoase”.²⁰ Faptul că atrage atenția asupra educației și în ansamblu asupra procesului de socializare și-a dovedit ulterior justetea științifică prin diferitele cercetări psihologice și sociale și a rămas un filon fecund pentru teoretizările ulterioare. Elevii pot înțelege astfel că aici se originează acele demersuri care au condus la învățământul mixt de astăzi care asigură condiții egale celor două sexe. De asemenea, ei pot înțelege de ce cucerirea drepturilor politice de care femeia contemporană se bucură în prezent își are un punct de plecare, printre altele, în teoretizarea aceleiași autoare care propunea ca aceleași temeuri raționale să stea deopotrivă la baza vieții private (care închidea activitatea femeii) ca și la baza vieții publice (domeniul exclusiv al bărbatului).

Am adus aici un exemplu de posibilă dezbatere. Putem găsi și altele la fel de interesante. Mai important ni se pare să înțelegem că este timpul să acordăm acestei problematice atenția pe care o merită.

18. Jean Jacques Rousseau, *Émile*, Dent & Sons, Londra, 1972, p. 321, apud Moira Gatens, *Feminism și filozofie perspective asupra diferențierii și egalității*, Polirom, Iași, 2001.

19. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Men, with A Vindication of the Rights of Woman and Hints*, ed. Sylvana Tomaselli, Cambridge, 1995.

20. Apud Gisela Bock, *op. cit.*, p. 100.

Bibliografie

Manuale

- Barnea, Alexandru (coord.); Manea, Vasile Aurel; Stamatescu, Mihai; Teodorescu, Bogdan – *Manual de istorie pentru clasa a IX-a*, Editura Corint, București, 2004.
- Barnea, Alexandru (coord.); Manea, Aurel; Palade, Eugen; Stamatescu, Mihai; Teodorescu, Bogdan - *Manual de istorie pentru clasa a X-a*, Editura Corint, București, 2005.
- Brezeanu, Stelian - *Manual de istorie pentru clasa a IX-a*, Editura All, București, 2004.
- Scurtu, Ioan; Curculescu, Marin; Dincă, Constantin; Soare, Aurel Constantin - *Manual de istorie pentru clasa a X-a*, Editura Economică, București, 2005.
- Stănescu, Ecaterina; Bercea, Marilena; Șelevet, Mihaela, - *Manual de istorie pentru clasa a IX - a*, Editura Rosetti, București, 2004.
- Șelevet, Mihaela; Stănescu, Ecaterina; Bercea, Marilena - *Manual de istorie pentru clasa a X – a*, Editura Corint, București, 2005.

Lucrări

- Beauvoir, Simone de-*Al doilea sex*, vol. I, Editura Univers, București, 1998.
- Bock, Gisela - *Femeia în istoria Europei din Evul Mediu Până în zilele noastre*, Polirom, Iași, 2002.
- Gatens, Moira - *Feminism și filozofie perspective asupra diferențierii și egalității*, Polirom, Iași, 2001.
- Goody, Jack - *Familia europeană*, Polirom, Iași, 2003.
- Mihăilescu, Ștefania - *Emanciparea femeii române*, antologie de texte, vol. I, 1815-1918, Editura Ecumenica, București, 2001.
- „ - *Din istoria feminismului românesc*, antologie de texte, 1838-1928, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Pasti, Vladimir - *Ultima inegalitate*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Shanley, Mary Lindon; Narayan, Uma - *Reconstrucția teoriei politice*, Polirom, Iași, 2001.
- Stradling, Robert - *Să înțelegem istoria secolului XX*, Editura Sigma, București, 2002.
- Wollstonecraft, Mary - *A Vindication of the Rights of Men, with A Vindication of the Rights of Woman and Hints*, ed. Sylvana Tomaselli, Cambridge, 1995.

REALIZAREA UNEI LECTII DESPRE DOMNIA LUI ȘTEFAN CEL MARE LA CLASA A XII-A PRIN METODA DE GÂNDIRE CRITICĂ RAFT

PROF. DR. ADRIAN DRĂGUȘANU*

Realizarea unei lecții cu ajutorul metodelor de gândire critică necesită, pe lângă familiarizarea teoretică cu acest tip de demers didactic, și multă imaginație din parte a profesorului. Ca proces de învățare eficientă prin activitate individuală și/sau de grup, axat pe formularea unor păreri originale, alegerea rațională a unei soluții dintre mai multe posibile, rezolvarea de probleme, dezbateră responsabilă a ideilor și soluțiilor, gândirea critică are o profundă dimensiune socială. În același timp este prezentă și dimensiunea pragmatică prin mobilizarea energiilor creatoare ale elevilor în spre rezolvarea unor probleme autentice. A gândi critic înseamnă a deține cunoștințe și a avea convingeri, a-ți forma opinii, a le argumenta și a accepta evaluarea lor, a manifesta respect față de opiniile celorlalți și a colabora constructiv la rezolvarea problemelor, a gândi rațional, eficient, creator, pragmatic și realist.¹

Dintre metodele de gândire critică, învățarea prin scriere orientată spre un anumit scop și-a dovedit eficiența în procesul instructiv specific disciplinei istorie, în primul rând prin faptul că propune o stimulare a gândirii prin exersarea ei, deci o asimilare activă și eficientă a unor cunoștințe. Metoda *RAFT* este una dintre metodele de scriere/redactare a unui text folosite în activitatea de predare-învățare, denumirea ei reprezentând abrevierea celor patru cuvinte-cheie specifice: ROL - AUDITORIU - FORMĂ - TEMĂ.

Aplicarea metodei *RAFT* presupune parcurgerea a trei etape:

Etapa 1, de organizare a grupelor de lucru și de redactare a mesajelor, conține următorii pași:

- prezentarea de către profesor a temei/subiectului, împreună cu distribuirea unor texte edificatoare;
- stabilirea listei de personaje implicate în temă, în corelație cu numărul de grupe de elevi proiectat de profesor;

* Colegiul Național "I.L. Caragiale", București.

1. Pentru prezentarea metodelor de gândire critică vezi, Ion Al. DUMITRU, *Dezvoltarea gândirii critice și învățarea eficientă*, Editura de Vest, Timișoara, 2000.

- alcătuirea grupelor de elevi, fiecare asumându-și un rol spre a interpreta unul dintre personajele temei;
- selectarea auditoriului, adică a grupului/personajului căruia i se adresează mesajul scris; rezultă astfel un număr de perechi expeditor-destinatar;
- redactarea mesajului într-o formă aleasă de expeditori (tipul general valabil de mesaj este scrisoarea, iar formele specifice sunt subcategoriile ale stilului epistolar : scrisoarea personală, deschisă, secretă, oficială, etc.);
- fixarea unui subiect al mesajului în conformitate cu specificul fiecăruia dintre binomurile expeditor-destinatar;
- citirea mesajelor de către expeditori.

În etapa 2 grupurile redactează răspunsurile la mesajele primite, textele urmând fi citite și analizate.

Etapa 3, de reflecție, este rezervată dezbaterii între grupe a calității formale și științifice a mesajelor primite/trimise. Acum profesorul, în calitate de moderator, caută să îndrume discuțiile spre conturarea unui set de concluzii privind tema lecției, prin analiza critică a conținutului mesajelor scrise de elevi.

Aplicarea metodei de gândire critică *RAFT* în activitatea de predare-învățare la disciplina istoria românilor, la clasa a XII-a, creează un cadru metodic-didactic favorabil asimilării și consolidării de către elevi a unora dintre competențele specifice afirmate de Programa școlară aprobată de Ministerul Educației și Cercetării în 1999, modificată și completată în 2000 și 2001, precum: descrierea și analiza informațiilor dintr-un document istoric în contexte variate și redactarea unei lucrări scrise folosind termeni și noțiuni istorice cunoscute.² Metoda *RAFT* impune utilizarea unui set complex de cunoștințe deja dobândite, care țin de : contextul politico-social al epocii, evenimentele și personalitățile istorice, instituțiile societății, relațiile diplomatice și conflictele militare. Având în vedere această condiție obligatorie, considerăm că utilizarea metodei *RAFT* este recomandată mai ales în cadrul lecțiilor de evaluare ce marchează încheierea parcurgerii unei unități de învățare.

Una dintre aceste lecții de evaluare ar putea fi inclusă în unitatea de învățare "Civilizația românească în context european în secolele XV-XVII". Propunerea noastră este de a construi astfel un studiu de caz cu tema: „Ștefan cel Mare, actor important pe scena diplomatică, politică și militară a Europei de sud-est în secolul al XV-lea”. Pentru succesul lecției, cunoștințele dobândite de elevi în urma parcurgerii unității de învățare sunt necesare, dar nu și suficiente. În vederea aprofundării strategiilor diplomatice și politice complexe utilizate de domnul Moldovei în relațiile sale cu vecinii, trebuie recomandată elevilor o

2. *Programe școlare 5 Aria curriculară om și societate Seria liceu*, Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul Național pentru Curriculum, București, 2001, p. 20.

bibliografie obligatorie minimală, care să includă, de exemplu, lucrarea lui Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1456-1504)*, apărută la Editura Enciclopedică în 1990 și reeditată la Editura Corint în 2004 (cu accent pe capitolul "Începuturile politicii de independență", pp. 30-40) și studiul lui Bogdan Murgescu, „Dimensiunea europeană a domniei lui Ștefan cel Mare”, publicat în revista *Studii și Articole de Istorie*, nr. LXIX, Editura Publistar, București, 2004, pp. 5-20.

Tipul de mesaj scris utilizat în metoda RAFT fiind scrisoarea, această etapă preliminară, de pregătire științifico-metodică a lecției, impune și familiarizarea elevilor cu specificul documentelor istorice medievale de tip epistolar. Recomandarea noastră este de a folosi un set diversificat și pertinent de scrisori de epocă. De exemplu, bibliografia obligatorie minimală a elevilor ar putea cuprinde trei dintre documentele epistolare ale lui Ștefan cel Mare (scrisoarea circulară către țările vecine din 25 ianuarie 1475, solia lui Ioan Țamblac către dogele Veneției din 8 mai 1478 și scrisoarea către brăileni din 1481)³. De asemenea, ar putea fi folosite aici tratatul de pace (*sulhname*) dintre sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare (1480)⁴, scrisoarea de răspuns a brăilenilor către Ștefan cel Mare (1481)⁵, trei scrisori din 1529 ale lui Petru Rareș (două către conducătorii Bistriței și una către cei ai Brașovului)⁶, cât și epistola împăratului Carol Quintul către Petru Rareș (1537).⁷

După momentul organizatoric de separare clasei în grupe de lucru (maxim 6 grupe, fiecare cu câte 5 elevi), profesorul prezintă tema lecției printr-o scurtă expunere asupra politicii externe a lui Ștefan cel Mare și a raporturilor de forțe din sud-estul Europei în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În plus, el explică acum etapele și exigențele demersului didactic specific metodei RAFT. Această etapă introductivă nu va dura mai mult de 10 minute.

Pasul următor este stabilirea împreună cu elevii a listei de personaje. Din multitudinea de propuneri făcute de elevi, profesorul selectează personajele cheie pentru tema lecției și dintre acestea repartizează 6 grupelor, prin tragere

3. Lucrarea de bază a scrisorilor lui Ștefan cel Mare este Ion BOGDAN, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 319-321; 342-351. Documentele au fost reeditate în Bogdan MURGESCU (coord.), *Istoria României în texte*, Editura Corint, București, 2001, pp. 130-140.

4. Mustafa A. MEHMED, *Documente turcești privind istoria României, vol. I. (1455-1774)*, Editura Academiei, București, 1976, p. 6.

5. Nicolae IORGA, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Editura Eurosong & Book, București, 1999, p. 21.

6. *Ibidem*, pp. 150-154.

7. Ediția de bază a scrisorilor lui Carol Quintul este Alexandru CIORANESCU, „Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, anul III, tomul XVII, 1935/1936, pp. 251-252. Documentul a fost reeditat în Bogdan MURGESCU (coord.), *op. cit.*

la sorți. O astfel de listă de personaje ar putea cuprinde pe: Ștefan cel Mare, domnul Moldovei; Vlad Țepeș, voievodul Țării Românești; Matei Corvin, regele Ungariei; Mehmed II, sultanul otoman; papa Sixt al IV-lea; agentul lui Ștefan cel Mare la Constantinopole, Cazimir IV, regele Poloniei, dogele Veneției, etc. Desemnarea auditorului, personajului căruia îi scrie fiecare grupă de elevi, trebuie să se facă tot prin tragere la sorți. De exemplu, pot rezulta următoarele perechi de expeditori-destinatari: Ștefan cel Mare - Mehmed II; Vlad Țepeș - Ștefan cel Mare; Matei Corvin - agentul lui Ștefan cel Mare la Constantinopole; papa Sixt al IV-lea - Vlad Țepeș; Mehmed II - papa Sixt al IV-lea; agentul lui Ștefan cel Mare la Constantinopole - Matei Corvin (vezi Anexa 1).

Grupele de elevi au libertatea totală de a alege tipul de scrisoare, precum și tema/subiectul ei. Etapa redactării mesajelor trebuie limitată la 7-10 minute. Fiecare dintre grupuri citește mesajele redactate și apoi le înmânează destinatarilor. Elaborarea răspunsurilor trebuie să se facă tot în 7-10 minute, ele fiind de asemenea citite de către expeditori. Lectura mesajelor și a răspunsurilor este o formă de evaluare, deoarece ea permite profesorului și celorlalți elevi să observe felul în care grupurile și-au îndeplinit sarcinile de lucru. În această etapă rolul profesorului este de a consilia grupele, de a răspunde întrebărilor elevilor și de a supraveghea munca în echipe.

Prin citirea scrisorilor elaborate de grupe este creată premisa desfășurării ultimei etape a metodei *RAFT*, cea de reflecție. Acum mesajele elevilor sunt dezbătute critic prin participarea întregii clase, sub aspectul calității științifice, al coerenței ideilor și al adaptării la caracteristicile stilului epistolar din secolul al XV-lea. Grație rolului său de moderator al dezbaterii, profesorul va urmări aici evoluția discuțiilor dintre elevi de la aspectele legate de mesajele redactate, la cele strict istorice, necesare afirmării unor concluzii asupra politicii externe a lui Ștefan cel Mare și a rolului său în raportul de forțe din această parte a Europei.

Analiza critică a valorii didactice a lecției realizată prin metoda *RAFT* asupra politicii externe a lui Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei, impune raportarea atât la competențele specifice reglementate de Programa școlară pentru predarea-învățarea istoriei românilor la clasa a XII-a, cât și la obiectivele operaționale, stabilite de fiecare dintre profesori în activitatea de proiectare didactică.

În opinia noastră, competențele specifice legate de analiza documentelor istorice și de redactarea unui text istoric sunt pe deplin valorizate și consolidate prin aplicarea metodei *RAFT*. Elevii studiază documente istorice (setul de scrisori din secolele XV-XVI), evaluează corect fiecare personaj în contextul istoric specific, utilizează cunoștințele dobândite în fixarea subiectului mesajelor și redactează texte de scrisori în conformitate cu exigențele impuse de rol, personajul destinat și evenimentele istorice evocate.

Această lecție îndeplinește și un set de obiective operaționale:

1) elevii utilizează cunoștințe dobândite asupra domniei lui Ștefan cel Mare, situației Țărilor române și a contextului specific sud-estului Europei în a doua jumătate a secolului al XV-lea;

2) elevii utilizează corect termeni istorici specifici Evului Mediu românesc (*domn, tribut, suzeranitate, monarhie creștină, cruciadă antiotomană*);

3) elevii clarifică rolul istoric al lui Ștefan cel Mare de catalizator al politicii europene de rezistență antiotomană în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

În plus, lecția pune în lumină atuurile principale ale metodei de gândire critică RAFT:

- deprinderea abilităților și a rigorilor specifice muncii în grup;
- mobilizarea elevilor pentru o activitate creatoare, cu scopul de a îndeplini o sarcină de lucru;
- susținerea argumentată a convingerilor proprii și respect față de opiniile celorlalți;
- crearea unei stări de empatie între grupul de elevi și personajul istoric evocat; elevii intrând în rol au înțeles mai profund domnia luminoasă a lui Ștefan cel Mare și semnificați sa europeană.

ANEXA 1

Exemple de mesaje trimise și primite de fiecare grupă de elevi cu ocazia desfășurării lecției cu tema „Ștefan cel Mare, actor important pe scena diplomatică, politică și militară a Europei de sud-est în secolul al XV-lea” prin metoda de gândire critică RAFT la clasa a XII-a, la Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București, în anul școlar 2003/2004.

Ștefan cel Mare - a scris lui Mehmed II

- a primit mesaj de la Vlad Țepeș
- a răspuns scrisorii lui Vlad Țepeș

Vlad Țepeș – a scris lui Ștefan cel Mare

- a primit mesaj de la agentul lui Ștefan cel Mare la Constantinopole
- a răspuns scrisorii agentului lui Ștefan cel Mare la Constantinopol

Matei Corvin - a scris agentului lui Ștefan cel Mare la Constantinopol

- a primit mesaj de la papa Sixt al IV-lea
- a răspuns scrisorii papei Sixt al IV-lea

papa Sixt al IV-lea - a scris lui Matei Corvin

- a primit mesaj de la Mehmed II

- a răspuns scrisorii lui Mehmed II

Mehmed II - a scris papei Sixt al IV-lea

- a primit mesaj de la Ștefan cel Mare
- a răspuns scrisorii lui Ștefan cel Mare

agentul lui Ștefan cel Mare la Constantinopole - a scris lui Vlad Țepeș

- a primit mesaj de la Matei Corvin
- a răspuns scrisorii lui Matei Corvin

ANEXA 2

Exemple de scrisori redactate de grupele de elevi cu ocazia desfășurării lecției cu tema „Ștefan cel Mare, actor important pe scena diplomatică, politică și militară a Europei de sud-est în secolul al XV-lea” prin metoda de gândire critică RAFT la clasa a XII-a, la Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București, în anul școlar 2003/2004.

Textul 1 Mesaj de la Mehmed al II-lea către papa Sixt al IV-lea

"Prea luminate Pontif al Apusului,

Prin voia lui Allah, eu Mehmed al II-lea, mare sultan, am luat în stăpânire miezul de lumină al Răsăritului, Constantinopole, oraș al basileilor. Voi reface vechiul imperiu luând în stăpânire pe toți vlahii și toată creștinătatea răsăriteană. De aceea, prealuminate, nu încerca să ridici Apusul împotriva furiei urmașului Profetului. Grecia, gurile Dunării și marea, Moldova și Valahia, precum și Țara Sârbească și Țara Ungurească îmi sunt sortite prin voința lui Allah. Lumina și dreptatea lui Allah sunt neabătute.

Mehmed al II-lea, preamărit sultan, stăpân al popoarelor."

Textul 2 Răspunsul papei Sixt al IV-lea către Mehmed al II-lea

"A tot sultanul Semilunei, Mehmed al II-lea, cel cu bună voie stăpân al păgânilor,

Cartea pe care prin solia înaltului vostru supus am primit-o ne-a adus mare mâhnire, căci pre noi Țara Moldovei nu ne aduce foloase, dar a vrea stăpânirea întregii luminății apusene e vrere necugetată. A dori înfruntarea crucii apusului nu poate scăpa fără prea dreaptă pedepsire. Prea îndrăzneța dorință de a călca porunca domnului prealuminate și de a înstăpâni robia păgânilor peste frunțile Europei cu arme va fi primită.

Sixt al IV-lea, robul lui Dumnezeu, părinte al Sfintei Biserici Romane."

Textul 3 Mesaj de la Vlad Țepeș către Ștefan cel Mare

"Către Ștefan din stirpea Mușatinilor, domn al Țării Moldovei,

Ție cinstit bărbat, frate mult prea iubit,

Îți dau de știre prin răvașul acesta că amenințarea necredinciosului Laiotă Basarab, fiul lui Dan, se întoarce din nou împotriva mea. Drept care îți cer ajutor pentru a fi păstrate în chip credincios și cu tărie întru voia lui Hristos dreptatea și izbăvirea norodului românesc.

Vlad Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Românești."

Textul 4 Răspunsul lui Mehmed al II-lea către Ștefan cel Mare

"Întunecate domn al Țării Moldovei, Ștefan,

Trădarea ta nu va scăpa nepedepsită de furia oștilor Profetului. Ai cutezat să scoți din domnie pe voievodul pus de noi, să te alături craiului ungarilor în blestemata sa luptă împotriva luminii lui Allah, pentru a-l repune în scaunul Valahiei pe Vlad, ucigătorul cel fără de milă al slujitorilor Coranului.

Fie ca furtuna lui Allah să se îndrepte asupra capului tău și țara ta să fie veșnic îngenunchiată și pustiită.

Mehmed al II-lea, preamărit sultan, stăpân al popoarelor."

Textul 5 Răspunsul lui Matei Corvin către papa Sixt al IV-lea

"Prealuminat părinte al Sfintei Biserici Romane, vicar al lui Hristos,

Eu, Matiaș Corvin, posesor al coroanei regatului apostolic al Ungariei, voi sprijini voia divină și dacă aceasta este ca Ștefan, voievodul Moldovei, să fie îndepărtat din țară, de vreme ce și-a arătat supunerea și slăbiciunea față de coroana leșească, voi primi cu bună rânduire pe Petru Aron pentru a-l sprijini și îndruma spre tronul Moldovei.

Matiaș Corvin, rege slăvit al Ungariei."

EVALUAREA PRIN PROIECT. STUDIU DE CAZ: CONCURSUL EUSTORY

ECATERINA STĂNESCU¹

Indiscutabil ultimii ani au fost, și pentru învățământul românesc, ani de schimbări: au fost modificate planurile de învățământ și programele școlare - documente care sunt centrate pe obiective și competențe ce susțin performanțe reale și dezvoltarea personală și profesională a elevilor. Aceste preocupări sunt firești în condițiile în care într-o proporție covârșitoare românii consideră că ceea ce se învață în școală le folosește elevilor în viață².

Înnoirea a cuprins și disciplina istorie pentru care noul curriculum³ realizează o selecție a conținuturilor printr-un echilibru între abordarea cronologică și cea tematică. Domeniile de conținut sunt organizate în jurul unor aspecte relevante pentru elev și reprezentative din perspectiva științei istorice și a cerințelor societății contemporane. Ele sunt menținute pe toată durata studierii istoriei în învățământul preuniversitar, clasele a IV-a-a XII-a, și anume *Popoare și spații istorice, Oamenii, societatea și lumea ideilor, Statul și politica, Religia și viața religioasă, Relațiile internaționale*.

Important este și faptul că sunt identificate acele obiective și competențe care pot fi evaluate atât pe parcursul cât și în perioada finalizării învățământului; sunt obiective și competențe care vizează comunicarea, participarea la rezolvarea problemelor comunității, învățarea eficientă, educația permanentă. În acest sens, trebuie acordată o atenție sporită asigurării obiectivității, transparenței și comparabilității evaluării rezultatelor școlare.⁴

O metodă alternativă de evaluare este **proiectul**, ce poate fi utilizat și ca metodă interactivă de predare-învățare. Acesta îi solicită pe elevi să facă o cercetare, o activitate în echipă, o creație, să se intereseze de ceea ce se petrece în interiorul și în exteriorul școlii. Există două tipuri de proiecte:

a. proiecte disciplinare sau pluridisciplinare, care au ca scop îmbogățirea activității desfășurate în timpul orelor de curs prin realizări concrete;

1. Profesor gr. I, Colegiul Național Mihai Eminescu, București.

2. Fundația pentru o Societate Deschisă, *Barometru de opinie publică*, 2004, p.28.

3. Programele școlare pentru clasele a IX-a-2004, a X-a-2004, a XI-a-2005 și a IV-a-2005.

4. *Un sistem de criterii pentru acordarea notelor în învățământul gimnazial și liceal*, SNEE, 1999.

b. proiecte cu caracter socio-cultural, desfășurate în afara orelor de curs (realizări de spectacole, decorarea sălilor de clasă și a spațiilor comune, excursii tematice, ajutorarea persoanelor în vârstă sau cu dizabilități, ajutorarea colegilor cu probleme, etc.).

Ca modalitate de evaluare curentă, proiectul are următoarele caracteristici:

1. sarcina de lucru este complexă și necesită un timp îndelungat de realizare, de la câteva ore la câteva săptămâni;
2. modul de alocare a timpului este flexibil;
3. accesul elevului la materialele resursă este liber, acesta fiind în permanență încurajat de către profesor să utilizeze documentația necesară;
4. structura proiectului nu este uneori suficient de bine definită de la început, deoarece tema poate fi abordată din mai multe puncte de vedere, iar soluțiile și concluziile la care se ajunge nu pot fi anticipate în totalitate.⁵

Proiectul poate fi de tip teoretic, de tip practic sau o combinație a acestora; în cadrul lui se poate lucra individual sau în grup și oferă posibilitatea utilizării gândirii critice a elevilor, a libertății lor de inițiativă intelectuală, le dă posibilitatea să înțeleagă ei înșiși desfășurarea evenimentelor.

Tema unui proiect poate fi aleasă de către învățător, profesor sau elevi. În alegerea subiectului trebuie avute în vedere următoarele criterii⁶: elevii

- să aibă un anumit interes pentru subiectul respectiv;
- să cunoască dinainte unde își pot găsi resursele materiale;
- să fie dornici în a crea un produs de care să fie mândri;
- să nu aleagă subiectul din cărți vechi sau să urmeze rutina din clasă.

La rândul său, profesorul va evalua, prin proiect, următoarele competențe: validitatea (măsura în care proiectul se adecvează temei abordate), elaborarea și structura, performarea sarcinilor (nivelul de performanță la care se plasează elevul în realizarea diferitelor părți componente ale proiectului), documentarea și modul de utilizare a materialelor resursă, formularea concluziilor și a unor generalizări sau abordări noi, modalitatea de prezentare a raportului scris.

Studiu de caz: Concursul ISTORIA MEA - EUSTORY

O componentă importantă a modernizării învățământului românesc este și educația non-formală realizată printr-o diversitate de concursuri: concursul transdisciplinar *Istorie și societate în dimensiune virtuală*, concursul interdisciplinar *Cultură și civilizație românească*. Concursul ISTORIA MEA - EUSTORY propune învățarea istoriei prin cercetare. „Țelul principal este stimularea interesului tinerilor pentru trecutul istoric, dezvoltarea atașamentului lor față de comu-

5. *Ibidem*, p.31.

6. Otilia Păcurari, Anca Târcă, Ligia Sarivan, *Strategii didactice inovative*, Sigma, București, 2003, p.73.

nitatea locală din care fac parte, de statul român și de valorile europene și general umane”⁷.

Concursul ISTORIA MEA - EUSTORY este parte a rețelei EUSTORY, inițiată și susținută (începând cu anul 2001) de Fundația Körber, cu sediul în orașul Hamburg, Germania. În cadrul rețelei EUSTORY se organizează concursuri naționale de cercetare istorică în 18 țări europene (Germania, Belarus, Bulgaria, Cehia, Danemarca, Elveția, Estonia, Italia, Letonia, Norvegia, Polonia, România, Rusia, Serbia-Muntenegru, Slovacia, Slovenia, Țara Galilor, Ucraina). Competiția susține o perspectivă europeană asupra istoriei locale, regionale și naționale pentru a evita excluderea și a promova înțelegerea. Mandatul EUSTORY este acela de a încuraja studierea istoriei europene „de la rădăcini”, precum și de a cunoaște marea diversitate a experiențelor. Opunându-se folosirii istoriei ca armă ideologică, EUSTORY subliniază rolul acesteia ca instrument al înțelegerii interculturale. Toate aceste idei sunt cuprinse în Charta EUSTORY, documentul de bază al rețelei. Pentru exemplificare, iată câteva dintre temele stabilite, la nivel național, de către asociațiile membre: Belarus - *Străinii dintre noi* (2004-2005), Bulgaria - *Timpul liber în oglinda istoriei* (2003-2004), Germania - *După muncă și răsplată? Munca în istorie* (2004-2005), Serbia - *Rememorând copilăria* (2003-2004), Țara Galilor - *Moștenirea mea* (2003-2004).

Elevii premiați au ocazia să se întâlnească în cadrul unor școli de vară sau on-line, așa cum a fost activitatea propusă în 2004-2005. Proiectul s-a numit *The Long Shadow of World War II. Young Europeans on „The Future of Remembrance (Urmele celui de-al doilea război mondial. Tinerii europeni despre viitorul memoriei)* și a pus în legătură patruzeci de tineri între 18 și 24 de ani din douăzeci de state europene. Într-o primă etapă ei au analizat câteva manuale de istorie pentru a vedea modul în care este prezentat, în diferite țări, același eveniment, și anume al doilea război mondial. A doua etapă a însemnat discuții cu martori ai evenimentelor, a treia, interviuri cu adolescenți în legătură cu evenimentul analizat, iar ultima a fost descrierea unor monumente care comemorează fapte și oameni din timpul războiului.⁸

Forum-ul *The Future of Remembrance* a fost primul pas în formularea unor idei despre modul în care Europa își poate reaminti al doilea război mondial și în viitor. Restricțiile presupuse de lucrul prin forum au impus un pas suplimentar: întâlnirea în cadrul unui seminar, în aprilie 2005. Dacă tinerii participanți au dat note destul de mici lecțiilor de istorie din școală, cu toții au fost de acord cu

7. Broșura concursului ISTORIA MEA - EUSTORY, Ediția a IV-a, 2005-2006: *Acasă. Ieri și azi: locuri, oameni, obiceiuri*, p.1.

8. *The Long Shadow of World War II. Young Europeans on The Future of Remembrance*, 2005, p.41.

susținerea unei forme active de a cunoaște istoria precum și cu strângerea legăturilor dintre ei. Ei au arătat faptul că păstrarea memoriei nu trebuie să se limiteze la a depozita informațiile, ci fiecare generație are dreptul să-și pună propriile întrebări asupra istoriei și să lege răspunsurile de realitățile pe care le trăiește.⁹

În România concursul este organizat de Asociația DRIFI; elevii sunt încurajați să folosească o diversitate de surse, să utilizeze mărturiile contemporane, să abordeze trecutul din perspective multiple, să folosească investigația ca modalitate de cunoaștere. Ediția I din în anul 2000 a avut tema *Copilăria și adolescența altădată*, cea din 2001-2002 *Tehnici și tehnologii în comunitățile de ieri și de azi*, iar cea din 2003-2004 *Ajută-ți aproapele. Solidaritate umană în comunitățile de ieri și de azi*. Această din urmă temă a fost generoasă „nu numai pentru că istoriografic prezintă valențe neexploatate, ci și/ sau mai ales pentru actualitatea pe care o presupune. Este un subiect dificil pentru că este extrem de actual”¹⁰.

La această a treia ediție elevele pe care eu le-am coordonat au participat cu proiectul intitulat *Curajul de a ne reaminti* în care au cercetat un subiect actual și sensibil, și anume Holocaustul în România. Documentația lor a cuprins atât parcurgerea unor cărți de referință asupra acestui subiect, dar mai ales discuții cu câteva supraviețuitoare ale deportărilor din Transnistria. Așa cum au subliniat elevele, „**A ajuta înseamnă a fi om!** Înseamnă a închide o întregă mare de dărnicie și căldură într-un gest, un gest atât de puternic încât poate mișca munții, poate face ca în plină noapte să răsară soarele. Cât de mult înseamnă o atingere, un cuvânt spus din inimă pentru inimă, o îmbrățișare, atunci când simți că nu mai ai puterea să mergi înainte, atunci când poate nu mai vrei să mergi înainte... Ajutându-i pe ceilalți te ajuți pe tine. Te ajuți descoperindu-te ca om, te ajuți rămânând viu în memoria și sufletul celui pe care l-ai ajutat. Intrega noastră viață este un pod susținut de stâlpi de încredere și ajutor, uneri puternici, alteori nu. Se întâmplă însă că de tăria acestora să depindă uneri supraviețuirea noastră”¹¹.

Cea mai recentă ediție cu tema *Acasă. Ieri și azi: locuri, oameni, obiceiuri* a avut termen de depunere a proiectelor 25 ianuarie 2006. „Aria de cuprindere a temei este considerabilă. Ea cuprinde desigur istoria locurilor care au re-

9. *Ibidem*, p.1.

10. Mirela-Luminița Murgescu, „Ajută-ți aproapele”... *Sensibilitate, filantropie și spirit umanitar sub lupa adolescenței*, în Mirela Luminița Murgescu, Silvana Rachieru (ed.), *Ajută-ți aproapele. Solidaritate umană în comunitățile de ieri și azi. Tinerii cercetează istoria. Concursul ISTORIA MEA-EUSTORY, Ediția a III-a, 2003-2004*, Dominor, București, 2005, p. 7-8.

11. Un exemplar al lucrării realizate de elevele Georgiana-Alina Cecănuș, Ruxandra Alina Negoită, Alexandra Maria Șovăială, Camelia Georgiana Vilău, Georgiana Zelincă și Ana-Maria Stoescu este păstrat în Arhiva Concursului ISTORIA MEA – EUSTORY, nr. 80/2003.

prezentat acasă pentru anumiți oameni, pentru o familie sau pentru un anumit grup social: locuri concrete, fizice, palpabile [...] dar și locuri simbolice, cum ar fi patria, regiunea, familia, comunitatea de apartenență sau civilizația de la care ne revendicăm. Istoria locurilor nu poate fi concepută fără istoria oamenilor¹².

Așa cum s-a procedat la fiecare ediție, pentru profesorii și elevii implicați a fost editată o broșură care detaliază nu doar condițiile de participare, ci și modul în care trebuie organizată munca pentru a fi eficientă. Sunt menționați toți pașii proiectului, de la stabilirea temei și a obiectivelor până la planificarea documentației, a timpului și a sarcinilor în echipa de lucru. Deosebită, prin importanță dar și prin faptul că o asemenea cerință nu am regăsit-o în alte competiții, ni se pare recomandarea de a ține un jurnal de cercetare. Acesta este văzut de către organizatori ca un certificat de autenticitate a muncii, iar de către elevi ca o modalitate de a personaliza proiectul, de a arăta implicarea lor în cercetarea istorică.

O pledoarie în favoarea implicării într-un asemenea concurs trebuie să cuprindă următoarele aspecte:

1. Putem aplica teoria inteligențelor multiple (Gardner) în contextul actual al școlii.

2. Elevii își pot descoperi punctele tari și le pot pune în valoare.

3. Testele tradiționale devin inutile de îndată ce școala este absolvită. În schimb, în viața din afara școlii, proiectele individuale și de grup sunt modalitatea de lucru cea mai frecventă. Elevii vor avea o ucenicie pentru munca după școală.

4. Elevii sunt angajați pentru o perioadă de timp semnificativă; ei trebuie să conceapă schițe, să le revizuiască, să reflecteze asupra lor.

5. Se dezvoltă relații interpersonale, de cooperare.

6. Demonstrează înțelegerea dobândită în parcurgerea curriculum-ului; se cooperează cu alte discipline școlare.

7. Putem depăși etapa critică a micșorării numărului de ore de istorie și a asaltului disciplinelor „cifrelor”.

În plus, evaluarea realizată subliniază:

a. profilul individual: capacitățile cognitive ale elevilor: punctele tari, limitele, etc.

b. operarea cu concepte, fapte, deprinderi: elevul-elevii au ocazia să selecteze faptele, conceptele și deprinderile în funcție de cerințele proiectului

c. calitatea muncii: inovația, imaginația, judecata, execuția, realizarea.

d. comunicarea: cu alți profesori, cu alți adulți, cu colegii, cu ei înșiși.

12. Broșura concursului ISTORIA MEA - EUSTORY, Ediția a IV-a, 2005-2006: *Acasă. Ieri și azi: locuri, oameni, obiceiuri*, p.3.

e.reflecția: capacitatea de a se distanța de propria lucrare, de a evalua progresul făcut, de a-și aprecia singur munca.

Proiectul îmbogățește colaborarea dintre profesor și elevi prin noile roluri care sunt determinate de el; elevul are rolul principal și dobândește un grad mare de implicare în propria formare prin conceptualizarea, realizarea și prezentarea eficientă a proiectului. Profesorul este cel care orientează și consiliază în toate fazele activității, este moderator, facilitator, resursă, este factorul esențial al procesului pentru că el stabilește obiectivele sau competențele care nu sunt negociabile cu elevii. Pe scurt el are **rolul de tutore**.

Materialele realizate de Fundația Körber, cele tradiționale precum și cele on-line¹³, sunt importante pentru a clarifica rolul tutorelui:

- Elevii sunt cei care formulează ideile, planurile, obiectivele. Lăsați-i să ia deciziile și să fie activi.
- În legătură cu motivația elevilor, trebuie să fiți ca un combustibil care alimentează și permite continuarea activității.
- Păstrați-vă interesele și așteptările personale în umbră. Intervenți doar dacă este necesar.
- Ajutorul pe care îl veți da este strâns legat de competențele grupului de lucru.
- Pregătirea tehnicilor care oferă un cadru și o orientare pentru cercetare este foarte importantă pentru ca elevii să-și atingă scopurile.
- Întâlnirile regulate ale grupului de lucru sunt utile pentru procesul de constituire a echipei.
- Elevii au dreptul de a înțelege și de a se implica. Încercați să găsiți în fiecare participant abilități care să fie valorificate pe parcursul lucrului.¹⁴

Pașii recomandați pentru tutorele și elevii implicați într-un proiect ISTORIA MEA - EUSTORY sunt următorii:

1. Selectarea(stabilirea) temei astfel încât
 - să permită dobândirea unor noi experiențe
 - să țină seama de interesul participanților
 - să se lege de situații din viața elevilor
 - ceea ce se învață să fie important pentru societate
2. Alcătuirea planului, când responsabilitatea revine elevilor care formulează și răspund următoarelor întrebări:
 - Ce idei avem?

13. www.istiftung.de/internationale_verstaeigung/eustory, data ultimei accesări 28.02.2006, Lothar Dittmer, Detlef Siegfried (Hrsg.), *Spurensucher. Ein Praxisbuch für historische Projektarbeit*, Hamburg, 2005.

14. ultima accesare 28.02.2006.

- Ce ne trebuie?
- Ce plan ne este de folos?
- Pe cine putem întreba?
- Cine ne poate ajuta?

3. Activitatea grupului pentru colectarea și selectarea materialului; elevii hotărăsc:

- Ce trebuie să schimbăm?
- Ce trebuie să regândim?
- Ce ne place?
- Cum putem fixa experiențele(fotografii, desene, înregistrări video, audio, etc.)?

4. Prezentarea rezultatelor:

- Cum ne prezentăm proiectul:broșură, expoziție, Power Point, etc.?
- Unde are loc prezentarea?
- Pe cine invităm?
- Cum organizăm spațiul?
- Cine răspunde de aparatură?
- Cine moderează evenimentul?

În final considerăm utilă prezentarea a două fișe de evaluare folosite în jurizarea concursului desfășurat în România. În prima etapă a selecției, fișa A are în vedere:

I. Evaluare sintetică:

- a. lucrare remarcabilă
 - b. lucrare bună
 - c. lucrare slabă
- Lucrarea nu se ia în considerare deoarece:
- - nu se încadrează în nici un fel temei propuse
 - - nu folosește nici un fel de izvoare istorice
 - - reprezintă în mod clar un plagiat
 - - alte motive

II. Lucrarea

- - are tema specifică clar definită
- - folosește mărturii orale
- - folosește izvoare scrise inedite
- - folosește izvoare scrise edite
- - folosește relice materiale
- - folosește alte izvoare
- - citarea surselor și a bibliografiei este riguroasă
- - concluziile sunt clar exprimate

Fișa B este folosită în etapa superioară și are în vedere:

I. Elemente generale:

- a.claritatea definirii subiectului și adecvarea acestuia la temă
- b.caracterul sistematic al procesului de cercetare

II. Folosirea izvoarelor:

- a.adecvarea izvoarelor folosite la subiectul propus
- b.diversitatea izvoarelor folosite
- c.complexitatea documentației utilizate în raport cu subiectul și cu accesibilitatea altor surse
- d.spiritul critic în folosirea izvoarelor
- e.calitatea analizei
- f.rigoarea trimiterilor

III. Redactare/prezentare

- a.calitatea redactării/structurării
- b.stilul
- c.folosirea elementelor non-textuale
- d.rigoarea științifică a raționamentului istoric.

IV.Rezultatul cercetării

- a.claritatea și fundamentarea concluziilor
- b.raportarea concluziilor obținute la stadiul actual al cunoașterii istorice
- c.explicitarea relevanței lucrării
- d.dimensiune comparatistă.

Toate acestea pentru că elevii noștri au dreptul să cerceteze istoria, să afle ceea ce încă nu este scris în cărți, să învețe descoperind.

JOCUL DE ROL

Metode creative utilizate în predarea-învațarea istoriei

PROF. GR. I BEATRICE – ADELAIDA BATISTA*

Pentru a determina accentuarea caracterului formativ, activ și conștient al studiului istoriei și pentru a solicita într-un grad mai mare participarea activă a elevilor, profesorul trebuie să impună în cadrul lecțiilor un sistem de acțiuni care antrenează elevii în activitatea de învățare. Astfel, este necesară utilizarea unor metode și tehnici moderne, active, care vor pune în evidență – în condițiile unei aplicări corecte – valoarea formativ-educativă a conținuturilor prezentate.

Noua orientare în învățământul românesc presupune o învățare activă prin strategii neconvenționale, dar capabile să implice competențe cu un important nivel de complexitate.

Am ales, pentru justificarea eficienței folosirii unor astfel de tehnici în predarea-învațarea istoriei, o metodă complementară mai puțin utilizată, dar care se pretează foarte bine lecțiilor de istorie: jocul de rol. Citind articolul d-lui profesor Constantin Vitanos publicat în numărul LXIX/2004 al revistei "Studii și articole de istorie" și intitulat "*Didactica istoriei-metode și tehnici interactive*", am considerat necesară prezentarea unui exemplu concret de "role play", aplicabil în cadrul lecțiilor de istorie ale clasei a VII-a sau a VIII-a.

Principalul avantaj al acestei metode este că oferă elevilor variate posibilități de a demonstra ceea ce știu, dar mai ales, ceea ce pot să facă (priceperi și deprinderi).

Pe scurt, această metodă constă în simularea unei situații în care elevul este pus să îndeplinească anumite operații, să ia atitudini și să-și asume răspunderi. Aplicarea ei cere o bună cunoaștere a particularităților de vârstă ale elevilor și presupune stabilirea exactă a pașilor ce se impun în exercitarea rolurilor. Prezintă avantajul unei participări active a întregului grup și, de asemenea, prin valențele sale formative, dezvoltă capacitatea de argumentare, de gândire logică, de rezolvare a problemelor. Datorită faptului că metoda pre-

* Școala nr. 132 "Grigore Tocilescu", București

supune punerea în scenă a unei secvențe din realitatea istorică ,există avantajul că elevul va conștientiza și își va exprima propriile trăiri,gânduri, idei ,dar, aspect foarte important, îl va determina pe acesta să ofere soluții.

Prin complexitatea ei, deservește mai multe calități individuale-creativitatea, inițiativa, cooperarea și participarea la lucrul în echipă, concentrarea atenției, perseverența, flexibilitatea gândirii și deschiderea către noi idei-și înglobează mai multe metode tradiționale și moderne: problematizarea, studiul de caz, dezbateră, comparația etc.

Obiectivele urmărite prin această activitate sunt acelea în urma cărora elevii vor reuși: să clasifice și să utilizeze informații provenite din surse diferite, să recunoască existența mai multor versiuni asupra aceluiași eveniment, să argumenteze atitudinile personajelor prin prisma condițiilor istorice concrete, să analizeze unele idei ,valori,motivații pe care s-au bazat acțiunile personajelor în trecut.

Pentru a aplica pe o temă inedită, am încercat să ilustrăm tehnica folosirii jocului de rol în cazul procesului ziaristilor acuzați de colaboraționism în timpul ocupației germane din timpul primului război mondial.

Prezentarea cazului:

Procesul ziaristilor –proces de opinii politice exprimate prin presa–face parte din seria măsurilor luate împotriva acelor români care, rămași în teritoriul ocupat de armatele germane în anul 1916, ar fi colaborat, direct sau indirect obligat sau voit, sub raport politic sau administrativ cu autoritatea ocupantă. În cazul de față, ziaristii au fost învinuiți de trădarea intereselor naționale datorită publicării unor articole în “Gazeta Bucureștilor”,organ de propaganda al armatei germane.

Atribuirea rolurilor:

- elevii sunt împărțiți în două grupe: în prima sunt incluși procurorii, iar în a doua avocații apărării;
- profesorul reprezintă autoritatea judecatorească.

Împărțirea sarcinilor de lucru:

- acuzarea (grupa I) va avea de argumentat rechizitoriul în baza caruia ziaristii au fost trimiși în judecată;
- apărarea (grupa a II-a) va contrazice argumentele acuzării, justificându-și pledoaria prin motive solide.
- ambele grupe vor primi, pe parcursul jocului, anumite repere specifice cazului (izvoare istorice scrise), pentru a putea simula coerent procesul

ziariștilor (ex.:capetele de acuzare –art.68,69C.P. care condamnă acțiunea de trădare).

Strategia posibilă: Avocații apărării își grefează pledoariile pe ideea anulării acuzațiilor cuprinse în rechizitoriu, activitatea de învățare constând în asumarea rolului unor personaje istorice.

Desfașurarea probabilă: Jocul de rol constă în argumentarea poziției fiecărei părți- procurorii și avocații apărării invocând și dezvoltând, în funcție de imaginația fiecărui participant, motivele acuzării, respectiv ale nevinovăției acuzaților.

Argumentele fiecărei părți:

1. Contextul istoric

- gr.I: posibilitatea refugiului la Iași în timpul ocupației;
- gr.II: ocupația germană determina limitarea libertății de acțiune a ziaristilor.

2. Necesități sociale

- gr.I: acuzații ar fi putut aștepta vremuri propice exprimării propriilor convingeri;
- gr.II: lipsa unor posibilități materiale i-a determinat să-și păstreze posturile;

3. Necesitatea gazetei

- gr.II: trebuia să apară, pentru o informare corectă, mai ales în condițiile în care nu exista nici un alt ziar, fapt care dusesese la propagarea unor zvonuri nefaste în rândul populației

4. Patriotismul

- gr.I: nu numai ca nu au fugit de dușmani, ci chiar au avut inițiativa colaborării cu instrumentele de propagandă antiromânești;
- gr.II: inculpații sunt adevărații patrioți, pentru ca au preferat să rămână în țara variantei exilului; mai mult, au scris și articole laudative la adresa armatei române în timpul luptelor de la Mărășești.

5 Atmosfera din epocă-dorința de a ieși din război

- gr.II: exista în țară un curent favorabil întoarcerii la prietenia cu Germania –a cărei victorie era previzibilă –orientare prezenta la toți oamenii politici rămași

6. Atitudinea politică

- gr.I :ziariștii au promovat trădarea intereselor naționale, care vizau alianța României cu Antanta;
- gr.II:invoca libertatea de opinie; ziaristii erau pro germani și și-au afișat această orientare cu mult timp înaintea ocupației

7. Implicarea

- gr.I: au fost plătiți pentru articolele lor, deci este vorba despre mercenariat; ocupanții nu au rechiziționat munca intelectuală, deci nu erau obligați să colaboreze; era o chestiune de inițiativă în implicare;
- gr.II: unii dintre ei doar au colaborat, nefiind redactori angajați; articolele nu reprezentau convingeri personale, ci rezultate ale unor ordine. Dovada este ordonanța lui Mackensen care prevede pedepse cui se sustragă ordinelor.

8. Procedura juridică

- gr.II: nu toți ziaristii au fost acuzați; directorul ziarului și un alt colaborator s-au sustras, fără a fi judecați în contumacie;
- gr.I: dacă doar cei cinci au fost acuzați, înseamnă că în sarcina lor au fost găsite elemente incontestabile de vinovăție.

Verdictul final

Este cunoscut prin intervenția profesorului: acuzații sunt condamnați la cinci, respectiv zece ani închisoare. Vina principală: conștientizarea de către inculpați a destinației articolelor lor și instigarea armatei române la revoltă și dezertare, prin difuzarea pe front de către inamic a numerelor gazetei.

Recursul se va pronunța împotriva acuzațiilor, dar aceștia vor fi grațiați înainte de încheierea perioadei de detenție stabilite prin sentință.

Asigurarea feed-back-ului

- profesorul informează clasa în legătură cu nivelul atins în exercitarea atribuțiilor, subliniind modul de participare al fiecărui elev.

Acesta poate fi un exemplu de aplicare la clasă a unui joc de rol desfășurat sub formă de proces. Fiecare profesor poate adapta o situație concretă sau imaginară, din care elevul poate obține mari beneficii: "poate învăța din experiența simulată [...], își dezvoltă și utilizează mai mult abilitățile de comunicare și capacitatea empatică și își exersează toleranța față de unele idei și puncte de vedere diferite de cele proprii".*

Motive suficiente pentru ca un profesor care tinde să ofere lecțiilor de istorie proprii un caracter original, atractiv, dar și pe deplin eficient, să încerce să integreze în proiectarea didactică și această metodă de lucru.

* Constantin Vitanos-*Didactica istoriei. Metode și tehnici interactive*, în "Studii și articole de istorie", LXIX, p.53-62

PROIECTAREA ȘTIINȚIFICĂ A INSTRUIRII PENTRU ÎNVĂȚAREA DIN CLASĂ, A LECȚIEI DE ISTORIE

ȘTEFAN PĂUN*

Proiectarea didactică asigură rigoare activității didactice, eficiență activității de predare-învățare-evaluare. Alcătuirea proiectului didactic presupune pregătire metodică și științifică, o anticipare amănunțită a ceea ce trebuie să realizeze profesorul în clasă. Proiectarea materializată prin proiectul de lecție previne și elimină erorile în activitatea didactică, asigură eficiența lecției, încadrarea activității didactice în timpul stabilit de programa școlară. Pentru o proiectare corectă a unei lecții de istorie profesorul trebuie să cunoască elementele de bază ale proiectării didactice, principiile procesului de învățământ și tehnologiei didactice, trebuie să cunoască clasa de elevi și să dispună de capacitatea de a anticipa acțiunile didactice. Proiectarea științifică a instruirii stabilește în detaliu desfășurarea lecției, spre deosebire de planul de lecție care este schematic și sumar. Materia planificată pe capitole, unități de învățare și lecții, permite proiectarea activităților didactice în vederea învățării eficiente în clasă. Aceasta presupune parcurgerea unor etape de gândire care să dirijeze mecanismele de învățare ale elevilor. Achiziția de cunoștințe este un proces complex care depinde de mijloacele și modul de lucru cu colectivele de elevi și de factorii cum sunt¹:

- calitatea și accesibilitatea conținuturilor, datelor și faptelor istorice;
- sistemul erarhizat de reguli după care sunt prezente evenimentele istorice;
- capacitatea profesorului de a implica elevul în procesul cunoașterii în domeniul istoriei;
- experiența didactică a profesorului de istorie care permite o proiectare a instruirii în vederea învățării eficiente din clasă.

Cunoașterea, proces de reflectare a realității pornește de la necunoaștere spre cunoaștere. Asocierea elevului în demersul de învățare presupune:

* Conf. univ. dr. Universitatea Hyperion din București.

1. Ștefan Păun, *Didactica istoriei*, Cartea Universitară, 2005, p. 28-30.

- conținuturi clar determinate și acceptate, folosirea celor recomandate de programa școlară pe cicluri de învățământ și ani de studii;

- obiective pedagogice care vizează atitudini și valori cu caracter formativ cum sunt respectul față de sine și respectul față de alții, deschiderea spirituală, atașamentul față de dreptate și pace, competență, care determină gândire critică, cooperare, toleranță, participare, imaginație și afirmare de sine.

Proiectarea instruirii în vederea învățării eficiente din clasă presupune descrierea anticipată a drumului de la obiectivele urmărite prin lecțiile de istorie la rezultatele comparate permanent prin procese de evaluare.

Pentru realizarea învățării lecției în clasă sunt necesare parcurgerea anumitor etape obligatorii, recunoscute de literatura de specialitate și experiență în procesul de predare-învățare și evaluare²:

- profesorul trebuie să definească într-o formă operațională obiectivele pedagogice, adică rezultatele în urma procesului de predare-învățare-evaluare;
- stabilirea resurselor învățării eficiente în clasă și a restricțiilor cum sunt timpul disponibil și spațiul de desfășurare a activității didactice;
- profesorul de istorie să proiecteze activitatea didactică pentru fiecare obiectiv operațional și să elaboreze strategii didactice în funcție de resurse;
- procesul de proiectare a lecției este încheiat printr-un test de evaluare formativă sau sumativă.

Etapele de proiectare și operațiile de realizare a unui proiect didactic sunt simple, fiecare etapă trebuie operaționalizată sub forma unor demersuri de tip step-by-step³.

1. CE VOI FACE?

- Profesorul de istorie trebuie să parcurgă clar obiectivele didactice pe care intenționează să le realizeze

2. CU CE VOI FACE?

- **Profesorul analizează resursele educaționale de care dispune și restricțiile.**

3. CUM VOI FACE?

- După elaborarea obiectivelor operaționale sunt stabilite strategiile didactice pentru fiecare obiectiv operațional.

4. CUM VOI ȘTII DACĂ AM REALIZAT OBIECTIVELE STABILITE?

- Stabilirea unui sistem de evaluare în funcție de obiectivele urmărite. Sunt cunoscute trei criterii de operaționalizare a obiectivelor prin⁴:

2. Ion Negret-Dobridor, *Didactica nova*, Aramis, p. 163-164.

3. *Ibidem*.

4. Ștefan Păun, *op.cit.*, p. 30-31.

- acțiuni ale elevilor care să determine achiziția de cunoștințe, capacități, într-un cuvânt progres în ceea ce privește nivelul capacităților intelectuale
 - cunoașterea de către elevi a condițiilor în care performanța va fi formulată și evaluată

- stabilirea criteriului folosit pentru evaluare.

Operaționalizarea presupune și impune ca obiectivul să fie enunțat⁵:

- în funcție de elev

- în termeni de comportament

- în termeni ai performanței

- prin precizarea condițiilor specifice de manifestare a comportamentelor

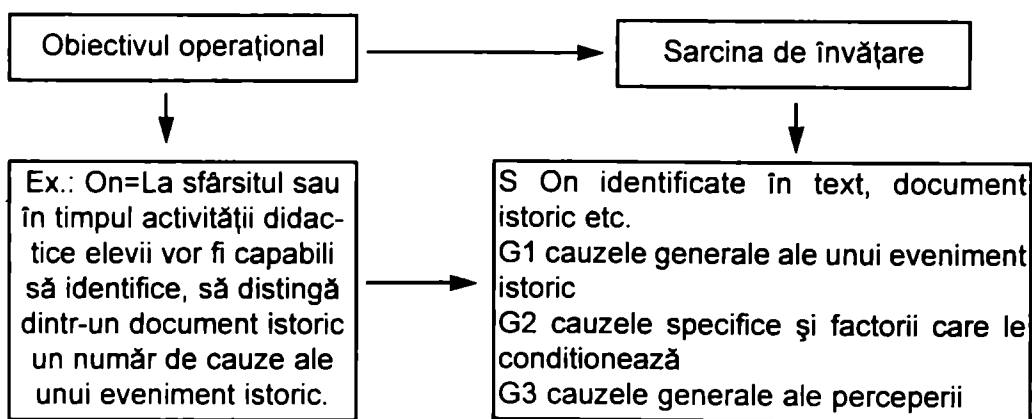
Toate aceste precizări se referă la activitatea elevului și nu a profesorului.

La obiectul istorie operaționalizarea se referă la conținuturi cu caracter prioritar informativ, dar și la obiective de ordin cognitiv, afectiv și psihomotor. Operaționalizarea obiectivelor de conținut impune folosirea verbelor de acțiune cum sunt enumerați, identificați, definiți, descrieți, clasificați, rezolvați, enumerați, comparați, executați.

După precizarea obiectivelor pentru lecție, profesorul de istorie trebuie să stabilească precis ce trebuie să facă elevul sau grupele de elevi pe parcursul activității sau la sfârșitul acesteia. De asemenea trebuie verificat dacă obiectivele sunt realizabile în unitatea de timp stabilită de programa școlară.

Strategiile didactice de realizare a obiectivelor operaționale sunt esențiale pentru învățarea conținuturilor referitoare la evenimentele istorice din clasă. Strategiile didactice presupun sarcini de învățare și situații de învățare. Sarcina de învățare este un enunț formulat de profesor pe baza verbelor de acțiune, adresate elevilor, unice prin natura lor dar diferențiate prin raportul performanței.

Este necesară o exemplificare:

5. *Perfecționarea lecției în școala modernă* (coordonator Ion Cerghit), p. 76-79.

Ex.: On=În timpul activității didactice elevii vor fi capabili să identifice, să exprime elementele de asemănare și deosebire dintre evenimentele istorice.

S On exprimate, precizate, din textul, documentul istoric, harta etc.
 G1 elementele de asemănare
 G2 elementele de deosebire
 G3 elementele de asemănare și deosebire

Aceste exemple pot fi un model pentru elaborarea sarcinilor și situațiilor de învățare a conținuturilor lecțiilor de istorie, derivate din obiectivele operaționale elaborate de profesor în concordanță cu programa școlară.

În exemplul nostru, **On** este un obiectiv operațional oarecare; **S On** este sarcina și situația de învățare derivată din obiectivul operațional, iar **G1... Gn** sunt grupe de elevi cu ritmuri diferite de învățare. Diferențierea grupelor de lucru în clasă este rezultatul testelor predictive și al testelor de progres, al procesului evaluator din activitatea de predare-învățare. În funcție de acestea, grupurile sunt mobile, profesorul de istorie realizând modificările ad-hoc, pe baza performanțelor din sarcinile de învățare diferențiate. În această activitate intervin experiența, arta profesorului de a implica elevii în activitățile de cunoaștere specifice istoriei. Sarcinile de învățare desprinse din obiectivele operaționale permit realizarea progresului în acțiunea de cunoaștere, însușirea noțiunilor, conceptelor, evenimentele istorice⁶.

Literatura de specialitate prezintă multiple variante de tehnici de operaționalizare a obiectivelor (taxonomii). Conceptul de taxonomie desemnează descrierea, clasificarea și explicarea obiectivelor prin trei mari domenii de încadrare a obiectivelor⁷:

- domeniul cognitiv: asimilarea de cunoștințe, formarea de deprinderi intelectuale;

- domeniul afectiv: formarea de sentimente, atitudini, convingeri;

- domeniul psihomotor: condiții motrice.

Taxonomiile care s-au impus, au avut în vedere:

- domeniul cognitiv (B.S. Bloom);

- domeniul afectiv (Laudsneere);

- domeniul psihomotor (Simpson).

Sistemele de clasificare pe aceste trei dimensiuni ridică probleme de cunoaștere a acestor clasificări și, în al doilea rând în ceea ce privește ierarhizarea modelelor. Acestea trebuie privite ca scheme elastice care trebuie accommodate cu structurile particulare ale istoriei. Pentru cunoașterea acestor

6. Ștefan Păun, *op.cit.*, p. 31.

7. Ioan Jinga, Ion Negret, *Învățarea eficientă*, Ed. Editis, București, 1994, p.94.

taxonomii, prezentăm elementele cele mai importante privind ierarhizarea obiectivelor.

Taxonomia la B.S. Bloom a fost elaborată în 1951 și cuprinde două secțiuni: cunoaștere, deprinderi și capacități.

Cunoașterea se referă la obiectivele de factură informativă. Deprinderile și capacitățile se referă la obiectivele formative.

Taxonomia lui B.S. Bloom ierarhizează obiectivele informative și formative, după cum urmează:

Nr. crt.	Denumirea	Scopul pe care îl exprimă:
1.	Achiziționarea de cunoștințe	cunoașterea redarea reproducerea
2.	Comprehensiunea sau înțelegerea neformalului	reformularea în termenii proprii a unei disfuncții interpretarea unui document, hârtii istorice etc. comentarea unui experiment de viață evidențierea consecințelor și implicațiilor unor fenomene istorice
3.	Aplicarea	presupune utilizarea de către elev a noțiunilor și regulilor asimilate anterior pentru a explica concepte, noțiuni, situații
4.	Analiza	semnifică capacitățile de gândire analitică, logică, deductivă, pe baza analizei de relații (raporturi logice, cauzale) analiza principiilor de organizare

ACHIZIȚIONAREA cunoștințelor presupune:

- cunoașterea faptelor istorice;
- cunoașterea secvențială;
- cunoașterea regulilor;
- cunoașterea clasificărilor;
- cunoașterea criteriilor;
- cunoașterea modelelor;
- cunoașterea principiilor și legilor.

COMPREHENSIUNEA (înțelegerea informațiilor) presupune:

- transformarea;
- interpretarea evenimentelor istorice, documentelor istorice;
- transferul informațiilor de la un conținut istoric la altul.

ANALIZA presupune:

- analiza relațiilor dintre evenimentele istorice;
- analiza elementelor componente ale unui fapt istoric;
- analiza principiilor de organizare.

SINTEZA presupune:

- definirea unui concept istoric;
- elaborarea unui plan al unei acțiuni de cunoaștere istorică;
- producerea unei lucrări personale, cu conținut istoric;
- elaborarea unui plan de acțiune sau cunoaștere a unui eveniment istoric.

EVALUAREA presupune:

- evaluarea pe criterii interne;
- evaluarea pe criterii externe;
- formarea de judecăți de valoare, consecințe privind un eveniment istoric.

Cunoașterea terminologiei presupune formarea sistemului de noțiuni specifice istoriei:

- noțiuni cu privire la timpul istoric și spațiul istoric;
- noțiuni cu privire la viața economică;
- noțiuni cu privire la viața socială;
- noțiuni cu privire la organizarea statală și politică;
- noțiuni cu privire la viața culturală și religioasă.

Toate acestea trebuie structurate pe epoci istorice (preistoria, protoistoria, antichitatea, evul mediu, epoca modernă, epoca contemporană). Pentru fiecare temă în parte se pot formula întrebări, pe care elevii le pot defini pe parcursul procesului de predare-învățare, din citirea unui document, din expunerea profesorului, din vizualizarea unui diapozitiv sau obiect arheologic, fotografii, hărți etc.

Cunoașterea faptelor particulare presupune cunoașterea spațiului istoric, a unor elemente particulare care pot individualiza noțiuni, concepte etc. și se

referă la mediu geografic, populație, locuri, fapte, evenimente. Elevii, pe baza activităților de învățare, identifică informațiile din mai multe documente istorice, recunosc și indică elemente caracteristice vieții economice, descriu monumente, viața economică, războaiele, pe baza unor documente, fotografii etc.

Taxonomia lui Bloom presupune tipuri de învățare fără de care obiectivele nu pot fi realizate. În acest sens este necesară o armonizare a taxonomiei de obiective cu ierarhia tipurilor de învățare.

Elevul este solicitat să îndeplinească exact acțiunea precizată de obiectivul operațional, adică natura sarcinii de învățare trebuie să fie identică cu natura obiectivului urmărit, acesta fiind dependente de verbul de acțiune care solicită capacitatea mentală a elevului și realizează învățarea din clasă, sarcină solicitată în același timp tuturor elevilor. Sarcinile vor fi unice dar diferențiate sub raportul performanței solicitate de profesorul de istorie în funcție de conținuturi și obiective.

Situațiile de învățare sunt condiționate extern și intern. Condițiile interne presupun mecanisme și tipuri de învățare, motive, interese, asupra cărora se poate acționa extern prin combinații de metode, material didactic, mijloace și procedee didactice. Condițiile interne ale învățării eficiente în clasă sunt esențiale prin adecvarea tipului de învățare la natura obiectivului urmărit⁸.

Procesul didactic presupune un parteneriat profesor-elev, elev-profesor în diferite situații de învățare unde rolul hotărâtor îl au combinații de metode, material didactic și acțiuni necesare cunoașterii istorice în funcție de obiectivele operaționale⁹.

Un proces este educativ dacă și numai dacă elevii participă activ la lecție și sunt conștienți de scopurile acestui proces.

A defini obiectivele activității didactice este o obligație profesională pentru profesorul de istorie și nu poate cere celui care învață să rezolve o sarcină de învățare, dacă nu cunoaște el însuși obiectivele pe care rezolvarea respectivei sarcini le-ar realiza și dacă aceste obiective nu sunt cunoscute de elevi, prin prezentarea lor de către profesorul de istorie în timpul activității didactice.

Cert este faptul că obiectivele operaționale sunt definite în funcție de lecție sau sisteme de lecții. Ion Negret Dobridor dar și experiența personală la clasă a profesorilor au scos în evidență faptul că Noul Curriculum Național nu a rezolvat această problemă. "Noile programe conțin confuzii multiple care îi năucesc pe educatori". S-a amestecat, irațional și incompetent modelul "instruirii legate

8. Ion Negret-Dobridor, *op.cit.*, p. 178-179.

9. Ioan Jinga, Ion Negret, *Învățarea eficientă*, Ed. Editis, București, 1994, p. 94.

pe competențe” a lui Thorshen cu modelul pedagogic prin obiective (Bloom) și chiar cu modelul “demersurilor transdisciplinare”. A rezultat un maximum compozitum haotic, care în loc să orienteze, dimpotrivă, dezorientează. Desigur, această problemă nu apare în toată complexitatea, dar și simplitatea ei, dacă prin obiectiv pedagogic vom înțelege un rezultat al instruirii exprimat în termeni de capacități de învățare și performanțe ale elevilor”¹⁰.

În principiu în lecțiile de istorie profesorii trebuie să realizeze numai obiectivele operaționale.

Un obiectiv operațional trebuie să exprime riguros rezultatul așteptat al instruirii, în acest sens s-au propus proceduri standard de învățare. Performanța nu este altceva decât produsul obținut pe baza comportamentului așteptat și reprezintă un conținut memorat, înțeles, aplicat, analizat, sintetizat.

Ex. Explicarea noțiunilor istorice, înțelegerea cauzelor unui eveniment istoric, sintetizarea etapelor unui eveniment istoric etc.

Performanța este manevrarea mintală a unui conținut istoric cu ajutorul unei capacități de operare. Acestea determină performanța de învățare rezultată din suma comportamentului și conținutului.

Cu aceleași capacități producem infinite performanțe de învățare “Nu este posibilă producerea unor performanțe de învățare dacă nu există conținuturi asupra cărora capacitățile mintale să se exercite operatoriu”¹¹. Ion Negret remarcă în lucrarea “Didactica nova”: *Designerii Noului Curriculum au eludat operația migăloasă de traducere a logicii științifice a diverselor discipline în logică pedagogică a învățării acestora*. Ea ar fi dus la constituirea Modelelor Pedagogice ale Disciplinelor Școlare. Însă acestea lipsesc. O sărăcie de gândire pedagogică gravă, care afectează practica de zi cu zi a instruirii, năucind profesorii și transformând în iluzie pretinsa reformă curriculară și educațională românească.

Este limpede că programele școlare – inclusiv la disciplina istorie spunem noi – trebuie re proiectate, pe baza modelelor pedagogice ale disciplinelor. Trebuie înțeles cu claritate că în învățământul formativ mintea celui care învață constituie și ținta și resursa și motivul instruirii¹².

Problema care se pune pentru obiectul istorie și nu numai este până la ce nivel trebuie aprofundată performanța unui elev pentru a o putea considera acceptabilă?

10. Ion Negret-Dobridor, *op.cit.*, p. 167-168.

11. Ion Negret, *op.cit.*, p.174.

12. *Ibidem*.

Este o problemă dificilă în cazul în care programele școlare de istorie nu definesc riguros nivelul acceptabil al performanțelor școlare. Profesorul de istorie este obligat în lipsa acestora să stabilească performanțele standard pe baza unei analize anterioare a obiectivului terminal al instruirii din care face parte obiectivul operațional. Performanța standard constituie cheia de boltă a eficienței instruirii.

Profesorul trebuie să stabilească în lipsa standardelor de performanță din programă, din existența lor sporadică cât poate învăța un elev. Standardul de performanță este nivelul la care se raportează pentru a concluziona reușita tuturor elevilor.

“Neîndoielnic, este și democratic și profund pedagogic să judecăm eficacitatea generală a instruirii în raport cu criteriile de reușită mintală acceptată – chiar dacă ne-ar interesa reușita opțională a tuturor și nu ar deranja pe nimeni dacă toți ar reuși la nivelul performanței maxime”¹³.

Posibilitățile de învățare sunt diferite de la elev la elev, din cauza aceasta diferențierea instruirii este obligatorie în raport cu nivelul de performanță așteptat. Din aceste considerente evaluarea continuă sau periodică, este esențială pentru a vedea dacă au fost realizate obiectivele stabilite de programă.

Evaluarea continuă permite măsurarea rezultatelor după fiecare activitate didactică (lecție). Testele de control la nivelul de realizare a obiectivelor operaționale pentru lecție sunt obligatorii pentru fiecare elev. Itemii sunt sarcini de învățare, prin care profesorul de istorie poate verifica performanțele elevilor – minimale sau optime.

Evaluarea periodică este cumulativă sau normativă și este realizată la încheierea unor unități instrucționale definite sau la încheierea unor capitole. Testele sumative urmăresc nivelul de realizare a obiectivelor terminale numite în *Noul Curriculum* obiective de referință sau capacități și nu a celor operaționale specifice fiecărei lecții. Evaluările formative urmăresc reușita elevilor la un nivel minimal acceptabil.

Lecția este învățată din clasă dacă sunt respectate câteva exigențe ale evenimentelor instrucționale ale lecției de istorie:

- captarea atenției tuturor elevilor până la sfârșitul activității, din cauza aceasta, profesorul de istorie trebuie să evite demobilizarea sau stresul. Este un proces complex care depinde de educator, eficiența lui poate fi constatată după procesul de predare-învățare-evaluare.

13. *Ibidem*, p. 175.

· Enunțarea obiectivelor urmărite pe înțelesul elevilor este obligatorie și asigură caracterul conștient al învățării deoarece determină motivația.

Desfășurarea activității de predare-învățare-evaluare pe baza idelor ancoră. Fiecare obiectiv¹⁴ al lecției de istorie trebuie înțeles prin una sau mai multe legături cu obiectivele anterioare realizate:

- cunoștințe ancoră
- idei ancoră
- deprinderi ancoră
- competențe ancoră etc.

Obiectivele operaționale vor viza cunoștințele esențiale, actualizarea ideilor ancoră permite o verificare a cunoștințelor parcurse prin readucerea în memoria elevilor a cheilor de înțelegere a evenimentelor istorice¹⁵.

Este necesară o exemplificare. Obiectivele operaționale sunt importante pentru sistematizarea conținuturilor temei (lecției) favorizând capacitatea elevilor de a diferenția esențialul de neesențial (capacitatea de sinteză).

Istorie – manual pentru clasa a V-a ***Regatul egiptean***

Profesorul stabilește obiectivele operaționale:

O1 – să identifice așezarea geografică a Egiptului Antic

O2 – să precizeze consecințele așezării geografice, ale formei de relief și ale trecerii Nilului prin acest spațiu

O3 – să precizeze ocupațiile locuitorilor

O4 – să descrie relația dintre om-spațiu istoric și geografic

O5 – să releve rolul comunității în procesul de evoluție al societății egiptene

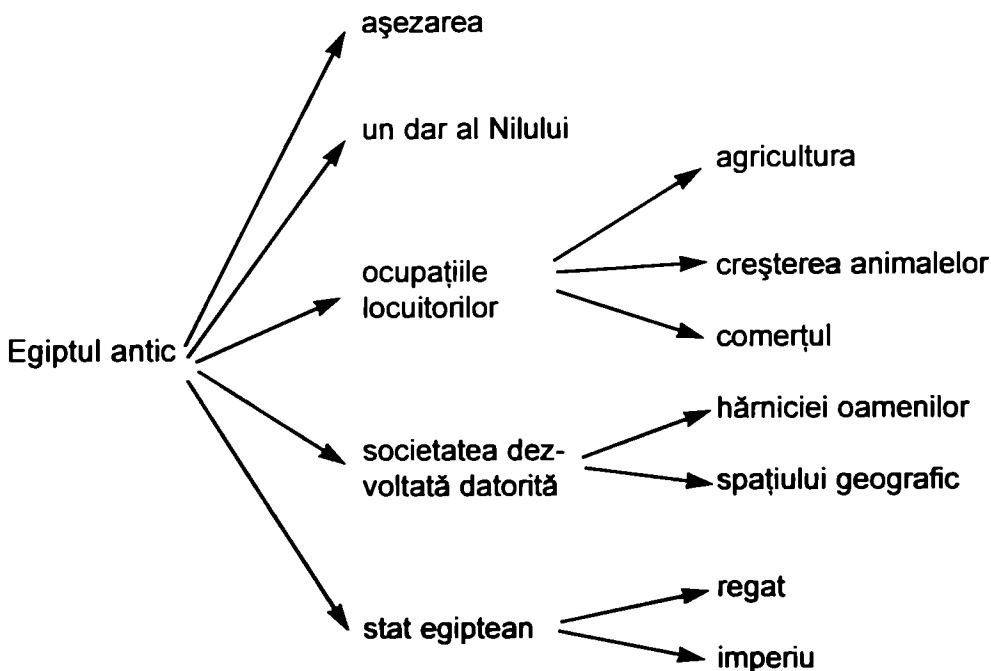
O6 – să explice noțiunile de regat, faraon, să definească cauzele care au determinat formarea regatului egiptean

O7 – să cunoască împărțirea administrativă a Egiptului

Elementele esențiale ale operaționalizării sunt expuse obligatoriu pe tablă sau cu ajutorul mijloacelor moderne (retroproiector etc.) într-o schemă care permite elevilor cunoașterea acțiunii învățate (pe parcursul procesului didactic).

14. *Ibidem*, p. 184.

15. Ștefan Păun, *op.cit.*, p. 49.

Aceste idei-ancoră sunt susținute cu conținuturi, concepții, etape în evoluția statului egiptean, care, analizate și sintetizate de profesor, elevi, sau împreună de profesor și elevi, contribuie la dezvoltarea schemei lecției pe tablă.

Obiectivele prezentate prin această schemă esențializează conținuturile, permit însușirea de către elevi a unor cunoștințe minimale referitoare la tema respectivă din clasă, graduarea acestora de la elemente simple la conținuturi complexe.

Prezentarea sarcinilor și situațiilor de învățare, dirijarea învățării, obținerea performanțelor și asigurarea conexiunii inverse. Aceste evenimente ale activității didactice se desfășoară în succesiunea dată de obiectivele operaționale. Nr. obiectivelor operaționale într-o lecție de istorie trebuie să fie cuprins între 5 cel mult 10, în funcție de conținuturi și timpul acordat prin planificarea acelei lecții sau unități de învățare. Aceasta impune alegerea conținuturilor esențiale, și stabilirea riguroasă a obiectivelor operaționale prioritare.

Pentru realizarea acestui lucru profesorul de istorie se va raporta la obiectivele terminale ale capitolului sau sistemului de lecții prevăzut de programă.

Prezentarea sarcinilor de lucru și a condițiilor de realizare (informații materiale, tehnici etc.) va fi urmată de dirijarea grupelor unde atenția, interesul sau stresul sunt sesizate. Este necesar ca profesorul de istorie să asigure sprijin grupelor, elevilor, unde se constată aceste disfuncții. Numai după ce sunt obținute performanțele necesare se trece la sarcina de învățare următoare specifică obiectivului operațional următor.

Profesorul trebuie să stabilească un timp necesar minim pentru fiecare sarcină de învățare. Orice economie de timp obținută din desfășurarea efectivă a lecției este benefică pentru evaluarea de la sfârșitul lecției, care pe lângă evaluările din timpul sarcinilor de învățare trebuie să îi acordăm cel puțin 10 minute.

Evaluarea progresului trebuie practică la finalul fiecărei lecții de istorie pentru fiecare obiectiv realizat în procesul de predare-învățare. Evaluarea formativă înregistrează achiziții la nivelul memoriei de scurtă durată, ceea ce demonstrează că unele conținuturi, date, fapte istorice sunt eliminate din creier într-o perioadă de timp pentru a face față altor cunoștințe, dar în același timp asigură esențializarea conținuturilor pe baza ideilor ancoră și menținerea lor în memorie o lungă durată de timp, care asigură temeinicia învățării.

"Ignorarea necesității de a construi modele pedagogice ale disciplinelor cuprinse în Noul Curriculum le-a jucat designer-ilor o festă sinistă pe care educatorii de la catedră trebuie să o înfrunte cu înțelepciunea stoică a sclavului Epictet. El trebuie să distingă singur esențialul de detalii și amănunte cuprinse în programe. Nu se pot ignora progrese remarcabile ale Noului Curriculum. Dar numeroase programe noi sunt mai încărcate și mai confuze decât cele vechi"¹⁶.

O comparație în acest sens merită realizată într-un nou studiu.

O selectare relativ corectă a conținuturilor esențiale necesare învățării se realizează prin obiectivele operaționale sau prin o structurare logică a conținuturilor lecțiilor în funcție de tipul de lecție, de evenimente istorice. Ideile ancoră sunt esențiale în realizarea acestui demers. Acestea sunt diferite în funcție de lecție sau unitățile de învățare.

Pentru evenimente istorice: Ex. *Revoluția burgheză din Anglia*

- cauze
- evoluții
- consecințe

pentru evoluții culturale: Ex. *Renașterea și Umanismul*

- explicarea noțiunilor
- domenii de manifestare
- consecințe

16. Ion Negret, *op.cit.*, p. 176.

Pentru evoluții economice (viață economică)

- condiții geografice sau spațiu economic;
- componentele vieții economice (ocupații): agricultură, meșteșuguri, comerț etc.

- concluzii

pentru evoluții sociale (viața socială, viață cotidiană)

- evoluția populației
- structuri sociale (clase sociale)
- concluzii

pentru formarea popoarelor

- spațiul de formare
- factorii care au contribuit
- evoluții istorice
- concluzii

pentru lecțiile despre state și imperii

- spațiul geografic și istoric
- evoluții statale: stat, regat, imperiu
- politica internă
- politica externă
- etape mai importante în evoluția statului
- concluzii

Sunt numai câteva exemple în care profesorul de istorie, manager al învățării are cuvântul în stabilirea esențialului conținuturilor necesare învățării.

Asemenea înnoiri în comportamentul didactic determină o schimbare radicală, profesorul din transmițător de informații devine manager al învățării.

În concepția noastră, elevii trebuie să asimileze din clasă, conținutul esențial al lecțiilor. Alegerea conținuturilor esențiale pentru instruirea dirijată științific este o condiție fără de care eficiența nu poate fi realizată deoarece conținutul este resursa esențială a învățării.

MODALITĂȚI DE UTILIZARE A CALCULATORULUI ÎN PREDAREA-ÎNVĂȚAREA ISTORIEI¹

VALENTIN BĂLUȚOIU*

Dezvoltarea mijloacelor tehnice în ultimii ani a atins niveluri uimitoare; lucruri care acum puțin timp păreau de domeniul SF, au devenit acum uzuale. Astfel, aparatele video reprezintă acum un produs aproape banal; la fel CD-urile purtând informații din cele mai diverse (muzică, imagini, texte și chiar filme). Cea mai importantă unealtă utilizată în toate domeniile de activitate este astăzi calculatorul personal (P.C). Îl întâlnim peste tot: în industrie, în activitatea financiară, în comunicații, transporturi, cinematografie, televiziune, evidența populației etc.

Și în domeniul educației calculatorul și-a găsit un loc. În general se folosește termenul de ICT, care se referă la un lanț de tehnologie de informatică și comunicații care include: computere și modalități de vizualizare a informației, software, specialist în hardware, tehnologie de înregistrare și procesare a sunetului și a imaginilor statice și în mișcare, un lanț de posibilități de comunicare etc. "În prezent se vorbește tot mai mult de o nouă generație de mijloace de învățământ - generația a cincea - reprezentată de calculatoarele electronice..."²

În *Tratatul despre pictură* demonstrația lui Leonardo da Vinci privind superioritatea artei picturii pornea de la observația că: "Ochiul în ce privește distanțele și măsurile, se înșală mai puțin decât orice alt simț..." și "Ochiul, căruia i se zice fereastra sufletului, este calea cea mai de seamă prin care cineva să privească, de-a dreptul, și din plin opera nesfârșită a Naturii."³ Așadar, prin

* Profesor la Colegiul Național "Carol I", Craiova.

1. Articolul a fost prezentat în cadrul Sesiunii Naționale de Referate și Comunicări Științifice a Cadrelor Didactice "Istoria și Didactica Istoriei în Învățământul Preuniversitar", Voineasa, jud. Vâlcea, 11-14 iunie 2003. De asemenea, a fost prezentat la workshop-ul organizat sub egida UNESCO "ICTs in History Education", Sofia, 27 martie 2004.

2. *** *Educația și dinamica ei*, Editura Tribuna Învățământului, București, 1998, pag. 104.

3. Leonardo da Vinci - *Tratatul despre pictură*, trad. V.G. Paleolog, Editura Meridiane, București, 1971.

intermediul imaginii, sunt transmise cea mai mare parte a informațiilor, acesta fiind fundamentul utilizării computerului la ora de istorie.

În esență, pentru a fi utilizat la ora de istorie un calculator trebuie să fie dotat cu o placă de sunet și un cititor de CD-rom. De asemenea, piesa pe care este stocată informația (HDD, adică hard-disk-ul) trebuie să aibă capacitate suficientă (în jur de 10 Gb).

Programele de prezentare

Calculatoarele pot fi utilizate în multe moduri pentru ora de istorie. Există site-uri pe Internet cu astfel de aplicații. Pentru un profesor din România foarte atrăgătoare este utilizarea aplicațiilor de prezentare.

De nenumărate ori, un profesor de istorie este pus în situația de a se plimba printre bănci cu o carte pentru a arăta elevilor o hartă sau o fotografie. Nu este o metodă prea eficientă pentru ca elevii să rețină mesajul pe care vrei să-l transmiți. De multe ori ne plângem că nu avem material didactic sau că acela pe care îl avem este deteriorat. Dar de ce n-am putea realiza noi material didactic de calitate, practic indestructibil? Acest fapt se poate face cu ajutorul programelor de prezentare. Aceste aplicații sunt foarte numeroase⁴ și pot fi folosite de oricine, chiar dacă utilizatorul nu este specialist în informatică. Dintre programele de prezentare, cele mai accesibile pare a fi Power Point din pachetul MS Office realizat de firma gigant Microsoft din Statele Unite. Avantajele utilizării acestui program, comparativ cu altele asemănătoare, provin din facilitățile oferite de aplicație și, mai ales, datorită faptului că poate fi utilizat cu licență de profesori în liceele în care s-a introdus tehnică de calcul în urma unui acord cu Banca Mondială, calculatoarele fiind livrate împreună cu pachetul MS Office. De asemenea sunt disponibile programe gratuit cum ar fi de exemplu StarOffice Presentation 5.0. Se poate utiliza și Internet Explorer oferit de firma Microsoft împreună cu sistemul de operare Windows, dar pentru aceasta este nevoie să fie cunoscut limbajul HTML.

Folosirea limbajului HTML în prezentarea materialelor educaționale. Limbajul HTML este cel folosit în infrastructura Internet pentru transferul informațiilor legate de paginile web. Cu toate că, multă vreme, el a rămas inaccesibil utilizatorului obișnuit din cauza complexității și dificultății sintaxei, în ultimii ani au apărut numeroase programe care facilitează realizarea paginilor web, fără a fi nevoie nici măcar de o cunoaștere minimă a limbajului. Astfel, a avut loc o explozie la acest nivel, HTML-ul găsindu-și astăzi întrebuintări în toate domeniile multimedia

4. Ionuț Bălan, Cătălin Constantin - *O sesiune de reprezentări*, în revista "Chip", 11/2002, pag. 102-104.

Limbajul prezintă numeroase avantaje față de metodele "clasice" de realizare a unui referat, de exemplu:

- este foarte compact: dimensiunile unui fisier HTML sunt mult reduse comparativ cu un document Office;
- are posibilitatea navigării din pagină în subpagină prin existența asanumitelor "link-uri" (legături). Astfel, se poate realiza ușor un cuprins, sau se poate merge direct la orice capitol sau subcapitol, din orice loc al referatului;
- are posibilitatea introducerii de poze, materiale animate, sunete, și alte materiale interactive care amplifică experiența prezentării;
- este mai compatibil, orice calculator cu Microsoft Windows putând deschide pagini HTML, fără a fi nevoie de instalarea altor programe.

Astfel, acest limbaj reprezintă o metodă perfectă pentru orice formă de prezentare.

Cum lucrează un program de prezentare? Un program de prezentare își face treaba cu ajutorul unor așa-numite diapozitive (slides în engleză). Acestea sunt derulate cu ajutorul unui calculator conectat la un videoproiector (care este o piesă foarte scumpă), cu ajutorul unei rețele de calculatoare sau la un televizor legat de placa video a computerului.

Pe un diapozitiv se pot insera:

- imagini statice (fotografii) care reprezintă documente, personaje istorice, reproduceri de artă, fotografii document, machete, modele etc., texte, grafice, diagrame, tabele, hărți, sunete, filme etc.

Cum se introduc filme în diapozitive? Fără discuție, partea cea mai spectaculoasă a unei prezentări o reprezintă introducerea de filme. Se recomandă ca imaginile în mișcare să fie de circa 2-3 minute. Imaginile filmate se pot introduce din mai multe surse:

a. Filme preluate de pe alte surse electronice, cum ar fi de exemplu enciclopediile ("Webster", "Encarta", "Britannica", "Larousse" etc). O sursă de filme pentru istoria României este lucrarea "A History of Romania", editat de Centrul de Studii Românești, Iași, prin grija lui... Kurt Treptow.

b. Filme preluate cu ajutorul unui TV-tunner, adică o piesă de calculator care permite vizionarea și înregistrarea programelor de televiziune. La ora actuală există programe specializate în difuzarea de filme documentare: Discovery Channel, Discovery Civilisations, National Geographic. Aceste documentare realizate cu o artă și o probitate profesională deosebită reprezintă o adevărată mină de aur pentru un profesor preocupat de strângerea unui material cât mai divers pentru activitatea la clasă și pentru propria sa pregătirea profesională.

TV-tunnerul captează imaginile documentarului. În acest moment aceste imagini nu sunt încă gata să fie inserate în prezentare. Ele trebuie la început comprimate, adică reducerea spațiului în care ele sunt "depozitate" pe piesa de

calculator numită hard-disk. Comprimarea este necesară și datorită faptului că o imagine necomprimată nu poate fi inserată în diapozitiv. Comprimarea se poate face cu mai multe programe; unele dintre ele sunt foarte costisitoare (de exemplu "Adobe Premiere" utilizat de profesioniști). La îndemână sunt însă programe gratuite, cum ar fi, de exemplu, "Virtual Dub 1.4", care poate realiza în condiții optime comprimarea unui film.⁵ Programul "Movie Maker" care se livrează de către firma Microsoft împreună cu sistemul de operare realizează tăierea filmului pentru a insera în prezentare o secvență scurtă de 2-3 minute.

c. Un TV-tuner dă posibilitatea inserării unui film și dintr-o casetă video. După ce filmul este înregistrat acesta este supus aceluiași tratament ca acela descris la punctul b. Spre exemplu, se poate insera imaginea memorabilă a intrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia așa cum este prezentată în excepționalul film al lui Sergiu Nicolaescu dedicat personalității marelui domnitor. Scena este de un deosebit efect și datorită muzicii compusă de Tiberiu Olah.

Prin posibilitatea inserării de filme sau prin posibilitatea pe care un calculator o are de a prezenta filme, acest instrument poate fi utilizat, de exemplu, precum un... aparat video. Pot fi prezentate elevilor, cu ajutorul calculatorului, diverse filme. Se recomandă ca filmele să fie, în general, de circa 4-5 minute. Pot fi utilizate și filme mai lungi de circa 20, maxim 25 de minute. În prealabil, elevii vor fi invitați să răspundă la anumite întrebări legate de film, ceea ce le va dirija atenția. Dar nu numai atât: cu ajutorul programelor de prezentare (de exemplu acest PowerPoint) profesorul poate să-și realizeze propriile lecții, nemaifiind nevoit să facă apel la hărți, imagini ori... cretă și tablă.

Alte modalități de utilizare a calculatorului:

1. Calculatorul - "bancă" de hărți. Se pot realiza fișiere în care să se introducă hărți ce vor fi prezenta te elevilor la oră. Hărțile pot fi introduse de pe Internet sau prin scanarea de hărți apărute în diversele atlase editate în România sau în străinătate și care pot fi întâlnite în librării. Atenție însă la faptul că pe Internet sau în cărțile apărute în străinătate există, de multe ori, greșeli în ceea ce privește configurația politică a Țărilor Române: de exemplu, Țara Românească și Moldova sunt trecute în componența Imperiului Otoman fără a se ține cont de autonomia celor două principate în relația cu acest imperiu;

2. Calculatorul - culegere de texte. Textele vor fi prezentate elevilor în timpul orei și vor fi analizate de profesor împreună cu aceștia.

3. Calculatorul - "bancă" de imagini. Se poate înmagazina o cantitate practic inepuizabilă de imagini care pot fi aduse fie de pe Internet, fie prin scanarea fotografiilor din diverse cărți.

5. Răzvan Anghelidi - *În spatele scenei*, în revista "Chip", 10/2002, pag. 98-113.

Avantajele folosirii programelor de prezentare

1. Profesorul realizează material didactic. Prezentările reprezintă un material didactic de calitate, asupra căruia și-a pus amprenta personalitatea acestuia.

2. Profesorul este perfect pregătit pentru lecție, având în vedere faptul că a strâns și asamblat materialul într-o prezentare bine articulată. Fără discuție, un profesor care realizează astfel de prezentări este un profesor bun, întrucât efortul considerabil de adunare și sistematizare a materialului conduce la desăvârșirea profesională a acestuia.

Activitatea de pregătire a lecțiilor contribuie, de asemenea, la pregătirea profesorului în vederea susținerii examenelor de grad, de titularizare etc.

3. Utilizarea imaginilor (statice sau în mișcare) bine selecționate dă posibilitate profesorului să creeze în mintea elevilor atitudini față de anumite evenimente sau fenomene istorice. Spre exemplu, la lecția despre Primul Război Mondial se prezintă un diapozitiv în care elevul extrage următoarea informație: "Utilizarea gazelor de luptă". Pentru elev este o informație care nu are asupra sa un șoc deosebit și care nu provoacă apariția unei atitudini. Dacă însă în diapozitiv se introduce o imagine extrasă dintr-un film documentar însoțită de lectura dintr-o poezie clasică ("Dulce et Decorum Est" de Wilfred Owen) scrisă în timpul războiului, lucrurile se pot schimba. Imaginile sunt atât de impresionante, iar poezia în limba engleză are un efect atât de mare, încât șansele ca elevul să-și formeze o atitudine de condamnare a războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor între oameni sunt foarte mari. Iată textul poeziei:

"Gaz! Repede, băieți!/ Cu stângăcie, încercam/ Să ne punem măștile pe chip,/ Dar cineva încă mai țipa/ Și se clătina/ Ca un om cuprins de flăcări. / L-am văzut neclar, / Prin fum și prin lumina verzuie, / Ca și cum ar fi fost sub apă,/ L-am văzut înecându-se. / În toate visele mele, / Spre neputința mea,/ Se aruncă spre minei Zbătându-se și sufocându-se. / Dacă într-un coșmar ați merge și voi/ În urma căruței în care l-am pusi Și i-ați privi ochii larg deschiși,/ Pe chipul lui sfârșit, / Ca un păcat de moarte, / Dacă ați auzi, / La fiecare zgudui tură,/ Sângele gâlgâindu-i/ În plămâni plini de spumă,/ Obscen ca și cancerul, / Amar ca fierea,/ Răni incurabile pe limbi inocente, / Nu le-ați mai spune cu înflăcărare/ Copiilor domici de glorie/ Vechea minciună: Dulce et decorum est pro patria mori!"/

Autorul acestui material a făcut un experiment: a recitat poezia în fața elevilor, însă ecoul în rândul elevilor a fost minor (poate și din cauza lipsei de talent artistic a recitatorului). Însă în momentul în care a fost prezentat filmul6 efectul a fost de-a dreptul copleșitor.

4. Stimularea interesului elevilor pentru istorie sau pentru domenii conexe istoriei. Astfel, poezia "Dulce et Decorum Est" este atât de sugestiv prezentată în documentarul citat, încât este foarte posibil ca măcar unul dintre elevii unei

clase să se intereseze de Wilfred Owen și pomind de aici și la alți artiști care au dezvăluit lumii ororile războiului: Erich Maria Remarque, Liviu Rebreanu, Charlie Chaplin, Iaroslav Hasek, etc.

5. Realizarea unor exerciții atractive datorită utilizării computerului de către elev. Spre exemplu, la lecția "Războiul rece" profesorul propune următorul exercițiu:

Folosiți comenzile COPY și PASTE pentru a aranja următoarele evenimente în ordine cronologică⁷:

- a) Criza cubaneză;
- b) Blocada Berlinului;
- c) Inițierea "Războiului stelelor";
- d) Discursul lui Churchill de la Fulton;
- e) Doctrina Truman;
- f) Formarea NATO;
- g) Tratatul de proliferare a armelor nucleare;
- h) Unificarea Germaniei;
- i) Construirea Zidului Berlinului;
- j) Planul Marshall.

6. Se realizează mult mai ușor captarea atenției prin utilizarea unor imagini statice sau în mișcare sugestive. Un exemplu de imagine în mișcare cu ajutorul căruia se poate realiza ușor captarea interesului elevului este dat la punctul 7.

7. Folosirea unor fragmente de documentare luate de pe unele posturi de televiziune specializate (precum Discovery Channel și Discovery Civilisations) dă posibilitatea punerii în circulație a unor informații cumva noi, inedite care nu circulă, probabil decât în mediile universitare.

8. Profesorul capătă respectul acelor elevi (în număr din ce în ce mai mare) care lucrează cotidian cu calculatorul. Aceștia sunt utilizatori foarte verșai ai acestui instrument. Aparținând unei generații pentru care calculatorul este un instrument foarte uzual, ei folosesc cu mare dexteritate Internetul, programele de tehnoredactare și de prezentare și pot fi solicitați de profesor să ajute la realizarea materialului didactic. Evident se descoperă o nouă modalitate de comunicare între profesor și elevii pasionați de computere și de lucrul cu acesta

9. Profesorul are un sentiment de mare satisfacție profesională în momentul în care realizează o lecție cu ajutorul computerului.

6. Documentarul "The Great War", episodul "Total War", prezentat pe Discovery Channel. Poezia a fost prezentată și în documentarul "The Life in Trenches" de pe Discovery Civilisation.

7. Alf Wilkinson - *Computers don't bite*, în "Teaching History", nr. 101/noiembrie 2000, p.18. Exercițiul propus este inspirat de un exemplu dat de profesorul englez.

Dezavantaje și obstacole:

1. Tehnica poate să-ți joace feste. De exemplu, o simplă pană de curent poate să dea totul peste cap. Întrucât, cum am arătat, profesorul este perfect pregătit, există de obicei o variantă de rezervă pentru susținerea lecției.

2. Există autori, aparținând pedagogiei Waldorf, care demonstrează că utilizarea calculatorului nu este benefică pentru elevi înainte ca aceștia să intre în învățământul liceal. "Prin faptul că ele [calculatoarele] sunt mașini matematice, forțând atât un raționament pur abstract și matematic cât și folosirea de limba-je formale, putem conchide... că ele nu trebuie utilizate sub nici o formă înainte de liceu."⁸ Putem răspunde cu ideea că un program de prezentare nu înseamnă decât o modalitate de a avea la dispoziție material la discreție pentru realizarea unei ore de calitate. Aceste programe de prezentare sunt utilizate exclusiv de profesor.

3. Problema dotării tehnice a școlilor și a profesorilor rămâne un obstacol foarte important. Fără discuție, achiziționarea unui calculator nu este un lucru la îndemâna fiecărui profesor român. În ciuda acestui fapt, progresul tehnologic în acest domeniu este atât de mare, încât prețul tehnicii de calcul de o anumită performanță scade într-un ritm foarte rapid.

4. O altă problemă este legată de folosirea excesivă de către profesor a calculatorului. Când lucrezi cu acest instrument extraordinar, vei constata că niciodată nu se plictisește, că nu cere de mâncare, că nu se supără, că execută tot ceea ce îi dai să facă. Pericolul constă în aceea că, pasionat fiind de munca ta, timpul zboară uneori prea repede și, fără să-ți dai seama, constați că ai exagerat cu lucrul în fața tastaturii și a monitorului. Acest fapt poate să aibă consecințe negative asupra sănătății utilizatorului. Cel mai înâlnit simptom îl constituie usturimea și înroșirea ochilor sau durerile de cap care se instalează în condițiile unei utilizări prea îndelungate, fără pauză, a calculatorului.

5. Pregătirea unei lecții cu ajutorul unui program de prezentare consumă mult timp. Acest dezavantaj este compensat însă de faptul că în condițiile în care presupunem că timp de mai mulți ani programele nu se schimbă, o prezentare făcută în actualul an școlar poate fi utilizată și în viitor.

6. Un obstacol care trebuie învins îl reprezintă conservatorismul oamenilor, în special cei din generațiile mai mature. Acestora le e este teamă să folosească un mijloc pentru care nu au fost pregătiți. "Omul acceptă ușor o idee până ce ea nu-i afectează interesele, până nu vine în contradicție cu propriile sale aspirații sau până nu-i solicită un efort sporit."⁹ De multe ori auzi remarca următoare: "Tot metodele clasice rămân cele mai bune!". Subliniez cuvântul

8. Rudolf Lanz - *Pedagogia waldorf. Un drum pentru un învățământ mai uman*, Editura Fundației INTELLEGENȚIA, București, 2000, p.239.

9. *** *Educația și dinamica ei*, Editura Tribuna Învățământului, București, 1998. pag. 27.

"metode", deoarece se face o confuzie între *metode* și *mijloace*. Metodele rămân, într-adevăr, aceleași: descoperirea, conversația, problematizarea etc. Numai mijloacele care stau la dispoziția profesorului sunt, practic, prin folosirea computerului, nelimitate.

7. Cursurile de metodică din cadrul universităților nu acordă locul potrivit utilizării calculatorului la orele de istorie.¹⁰

Predarea interdisciplinară a istoriei¹¹ este înlesnită de folosirea calculatorului și a programelor de prezentare. Istoria este un domeniu foarte vast și foarte complex care se pretează de minune la diverse conexiuni. Putem utiliza imagini statice sau în mișcare care leagă istoria de alte domenii ale cunoașterii: filosofie, economie, literatură, cinematografie, artă plastică, știință, sport, viață cotidiană etc. S-a dat deja un exemplu de legătură între istorie și literatură prin prezentarea poeziei "Dulce et Decorum Est" de Wilfred Owen.

S-a vorbit, de asemenea, de faimoasa scenă a intrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia din filmul "Mihai Viteazul" al lui Sergiu Nicolaescu. Această realizare cinematografică nu este, propriu-zis, un document istoric despre domnul unificator, însă scena aleasă redă, după opinia autorului acestor rânduri, atmosfera aceluși eveniment important al istoriei românilor. Iată o altă imagine dintr-un film celebru care leagă istoria de cinematografie: este vorba de acea extraordinară secvență care prezintă în „2001 – O odisee spațială” de Stanley Kubrick în care strămoșul omului aruncă spre cer prima unealtă (un os), care în imaginea următoare se transformă într-o navă spațială care zboară... acompaniată de valsul "Dunărea albastră". Este o concentrare fabuloasă a întregii istorii a umanității; iată cum arta ajută la predarea istoriei.

Arta plastică reprezintă o comoară pentru profesorul pasionat de meseria sa. Spre exemplu, mozaicurile de la San Vitale din Ravenna reprezintă o capodoperă a artei din toate timpurile, dar în același timp și un izvor de primă mână care poate fi discutat cu elevii: bogăția și fastul hainelor lui Justinian și Teodora pun în evidență puterea și prosperitatea Imperiului Roman de Răsărit etc. Frescele exterioare de pe pereții mănăstirilor din Bucovina îndeplinesc o funcție ideologică legată de situația Moldovei în secolul al XVI-lea, aspect care poate fi analizat la oră etc.

O fotografie cu startul cursei de 100 m plat de la Olimpiada de la Berlin, din anul 1936, (așadar legată de sport) pune în evidență un eșec de natură ideologică al lui Hitler: deși jocurile au fost organizate din dorința de a demonstra superioritatea regimului nazist și a atleților aparținând rasei "de stăpâni", ade-

10. Domnul profesor Călin Felezeu de la Universitatea din Cluj-Napoca arăta că în marele centru universitar din Transilvania există un curs de utilizare a calculatorului în predarea istoriei.

11. Valentin Băluțoiu, *Predarea interdisciplinară a istoriei folosind calculatorul*. SAI. LXIX, București, 2004, pag. 63-80.

văratul erou al întrecerii a fost sportivul american de culoare Jesse Owens, care a câștigat 4 medalii de aur (la 100 și 200 fi, săritura în lungime și ștafeta de 4x100 m), performanță care n-a fost egalată decât în 1984 la Los Angeles de către un alt atlet de culoare, Carl Lewis. Ori de câte ori Owens câștiga o medalie de aur Hitler părăsea tribuna pentru a nu fi silit să asiste la premiara atletului negru și, implicit, la căderea mitului superiorității rasiale a "arienilor". Este o imagine de efect care ajută, în același timp, la captarea interesului elevilor.

Interdisciplinaritatea în predarea istoriei reprezintă un domeniu vast, care eventual poate constitui obiectul unui alt studiu, care să îmbogățească experiența deja acumulată.

Rolul profesorului de istorie rămâne fundamental. Să nu ne închipuim că dacă utilizăm calculatorul ne putem ascunde undeva îndărătul unui server, neavând altceva de făcut decât să mânuim mouse-ul. În prim plan rămân căldura și sinceritatea dascălului, atitudinea plină de respect a profesorului față de discipoli. La fel de importantă este capacitatea profesorului de a povesti, talentul de narator al acestuia. Acest fapt conferă umanitate orei, raportului profesor-elev. Computerul nu este altceva decât un instrument pe care-l putem utiliza atât cât este nevoie; el este o unealtă ca oricare alta, ce e drept extrem de complexă, dar care trebuie să se supună ordinului omului, creatorul și stăpânul său.

II. DIN ISTORIA EDUCAȚIEI

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN PENINSULA BALCANICĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

DORU NEAGU*

Aromânii au înființat de timpuriu școli în comunele lor iar în unele centre mai importante au deschis în secolul al XVIII-lea instituții de învățământ mediu sau superior. Cele din Moscopole, Ianina, Mețova, Tricala, Larisa¹ se bucurau de prestigiu în întreaga lume creștin-ortodoxă. În aceste instituții predarea se făcea în limba greacă. O atare situație are cauze multiple.

În timpul dominației otomane în Balcani, patriarhia ortodoxă din Constantinopol a fost menținută. Turcii aveau cont de diverse comunități nemusulmane numai dacă acestea aveau un șef religios acceptat de autorități². Deoarece patriarhului ecumenic i s-a recunoscut dreptul de a păstori asupra tuturor ortodocșilor din imperiu (fie că erau greci, sârbi, bulgari, albanezi sau aromâni) s-au asigurat condițiile unei preeminențe grecești în regiune întrucât majoritatea patriarhilor și a membrilor sinodului erau greci.

În evul mediu biserica avea monopolul culturii și învățământului. Cum în sud-estul european limba greacă, purtătoarea unei tradiții culturale recunoscute, era și limba patriarhiei constantinopolitane, ea s-a menținut și s-a răspândit între elitele culturale din Balcani - în rândul cărora se găseau și mulți aromâni³. Prestigiul acumulat i-a permis să fie adoptată și ca limbă a comerțu-

1. Mihail Virgiliu CORDESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsea, Viena și Berlin*, București, Tip. Curții Regale F.Gobl Fiii, 1906, p.2; Th<eodor> CAPIDAN, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională, 1932, p.39.

2. G<ușu> PAPACOSTEA-GOGA, *În zilele redeșteptării macedoromâne. Memorii, acte și corespondență*, București, Edit. Casei Școalelor, 1927, p.20-21.

3. P<ericle> PAPAHAĞI, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavaliotti, Daniil, Ucuta)*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1909, p.11. Învățați aromâni au predat și la Academiiile Domnești din Iași și București în secolele XVII-XVIII - C<onstantin> ERBICEANU,

lui în Turcia europeană. De aceea pentru negustorii aromâni⁴, limba greacă a devenit o necesitate⁵.

Înainte de începerea acțiunii culturale românești în Balcani școlile macedoromâne se dezvoltau în cadrul comunităților religioase care depindeau, prin mitropoliți, direct de patriarhie. În fiecare comunitate aromână exista câte un comitet (compus din fruntașii acesteia) ce urmărea satisfacerea nevoi lor morale și culturale ale membrilor comunității. Acesta se ocupa de strângerea impozitelor către stat și de întreținerea bisericilor și școlilor și se bucura de depline drepturi în fața autorităților otomane⁶.

Școlile, foarte numeroase în comunele aromânești, erau cu predare în limba greacă⁷. Ele erau întreținute prin intermediul eforiilor și epitropiilor alese din rândul membrilor de vază ai acestora. În atribuțiile lor intrau: alegerea și angajarea personalului didactic, fixarea retribuției acestuia, controlul programului școlar ce trebuia alcătuit de directorul școlii la indicațiile mitropolitului (grec) din zonă, inspectarea regulată a școlilor și supravegherea institutorilor în îndeplinirea îndatoririlor lor față de școală dar și comportarea lor în societate, precum și alcătuirea regulamentelor prin care se stabileau drepturile și atribuțiile personalului didactic⁸.

Aflate sub influența corpului ecleziastic grecesc, comunitățile aromâne din Balcani aveau totuși, prin sistemul eforiilor, un control cvasi-total asupra școlilor pe care le înființau.

Bărbați culti greci și români și profesorii din Academiiile din Iași și București din epoca zisă Fanariotă, București, Institutul de Arte Grafice "Carol Gobl", 1905, 42 p. șextras din: "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t.XXVII, mem.6, pp.141-182ț.

4. Încă din secolele XVII-XVIII aromânii erau negustori vestiți în Europa - V<aleriu> PAPA-HAGI. *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII*. București, Edit. Societății de Cultură Macedo-Română, 1935, passim; M<atei> CAZACU, *Vlahii din Balcanii occidentale (Serhia. Croația. Albania etc.). Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în: vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coord. N<eagu> Djuvara, București: Edit. Fundației Culturale Române, 1996 șiinfra: *Aromâniit*, p.96-98; N<eagu> DJUVARA, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în: *ibid*, p.188 sq.; Nicolae CIACHIR. *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987, p.60.

5. <Dr.> S<imion> ȚOVARU, *Problema școliei românești din Balcani*, București, Tip. "Cultura". 1934. p.58; D<imitrie> I. POPOVICI, *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungariu*. trad. C. Constante, București, 1934, p.122; N.Djuvara, *loc. cit.*, p.110.

6. C.D. METTA, *Privilegiile comunităților religioase din Turcia*, în: "Lumina", Bitolia. an I, nr.2, 1903. p.41-43; E<ugen> IONESCU, *Cauza românească în Turcia și conflictul cu Grecia*, București, Tip. "Gutenberg" Joseph Gobl, 1906, p.15; Nicolae> BATZARIA, *România văzută de departe*, București, Edit. Viața Romanească S.A., fa., p.16-18, G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.20.

7. Despre organizarea și funcționarea acestora vezi: C.S. CONSTANTE, *Cum se învăța carte altcândva. Axios*. în: "Almanah macedo-român 1992", red. Atanasie Nasta, [București] Edit. Fundației Culturale Române (Societatea de Cultură Macedo-Română), [infra: A.MR. 1992], p.80-83.

8. S.Țovaru, *op.cit.*, p.61.

Cu școala și biserica la dispoziția ei, propaganda greacă a reușit sădirea printre aromâni a unui puternic curent de grecomanie⁹. De aceea, la deschiderea primelor școli românești în Macedonia, cultura greacă de aici era așezată pe o bază puternică¹⁰ fără ca bugetul statului grec să fie păgubit, ba dimpotrivă.

Politica școlară românească în Balcani¹¹ a început în perioada domniei lui A.I.I. Cuza (1859-1866) când la București a funcționat un Institut Macedo-

9. "Sub denumirea de grecomani se înțeleg toți acei străini, care deși nu sunt greci, fiind însă crescuți în sentimente grecești, sunt partizani înfocați ai lor" - M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.14, n.2; cf N.Batzaria, *op.cit.*, p.67; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, Maria PETRE, *Introducere*, în vol. *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, ed. Adina Berciu-Drăghicescu [și] Maria Petre, București, Edit. Universității, 2004 [infra: *Școli*], p.14.

10 E. Ionescu, *op.cit.*, p. 25.

11. Despre școlile românești din regiune a existat în epocă o bogată bibliografie, din care cităm: *Apostol Margarit și Școlile Române de peste Dunăre*, în: "Convorbiri literare", Iași, an VIII. 1874, nr.6, p.235-247, nr.7, p.264-282, nr.8, p.317-362, nr.9, p.353-362; Theodor T. BURADA, *Cercetări despre școlălele românești din Turcia*, București, Tip. "Românului" Vintilă C.A. Rosetti, 1890, p.9-110, 203-210; *Primul Almanah Macedo-Român pentru Știința și Cultura Poporului Macedo-Român*, Constanța: Tip. 'Aurora' Ilie M.Grigoriu, 1900, p.33-51, 74-77, 121-130; Virgiliu STOICESCU Const<antin> I. NAUM, Const<antin> PETRESCU-BIRINA, *Românii din Macedonia (Anii 270-1901)*, București, Tip. 'Viitorul' Nicolae N.Voicu (Societatea de Cultură Macedo-Română), 1900, p.71-90; Prof. Ion ARGINTEANU, *Istoria românilor macedoneni din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Tip. 'L'Independance Roumaine', 1904, p.284-302; Dimitrie AT<H>ANASESCU, *Cum s'a deschis prima școală română*, în: "Lumina", Bitolia, an III, nr.10, 1905, p.319-330; M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.39-207, 252-255, 311-316, 325-326; Alexandre RUBIN, *Les Roumains de Macedoine*, Bucarest, Imprimerie Professionnelle Dem. C.Ionesco, 1913, p.142-143, 234, 254-282. Perioada interbelică a înregistrat un număr mai redus de contribuții dedicate subiectului (unele redactate înainte de 1913): G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, passim; Nicolae IORGA, *Istoria învățământului românesc*, București, Edit. Casei Școalelor, 1928, p.338-340; Victor PAPACOSTEA, *Documente aromânești dintre 1868 și 1870*, în: "Revista Aromânească", București, an I, 1929, nr.1, p.81-87, nr.2, p.169-177; S. Țovaru, *op.cit.*, passim; Vasile DIAMANDI-AMINCEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, Edit. 'Tiparul Universitar', 1938 (reeditare: București, [Edit.] Domino (Balcanica), 1999, p.114-128), Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, București, Edit. 'Cugetarea' P.C. Georgescu-Delafraș, 1940, p.287-300, 321-369. 395-404. Istoriografia din România dintre 1945-1989 nu s-a arătat interesată de subiect. Din 1990 au început să apară numeroase materiale (inclusiv reeditări sau traduceri), din care cităm: Prof. Cristina CHENDREA, *Documente privind înființarea primei școli românești în Peninsula Balcanică - Macedonia*, în: A.M.R. 1992, p.23-25; Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Enciclopedică (col. Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României), 1994, p.34-46, 53-58, 70-77 (cartea a apărut încă în 1974 în limba germană); Gheorghe PĂRNUȚĂ, *Școli românești în Peninsula Balcanică. Ajutorul acordat acestora de către România*, în: *Istoria învățământului din România*, vol.II: (1821-1918), coord. Prof. univ .dr.doc. Anghel MANOLACHE [și] Prof.dr. Gheorghe PĂRNUȚĂ, București, Edit. Didactică și Pedagogică R.A., 1993, p.320-322, 408-411; Alin CIUPALĂ, *Începuturile școlii românești în Macedonia, Epir și Tesalia (1864-1877)*, în: "Erasmus", București, Societatea de Studii Istorice, nr.6, 1996, p.23-39; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, - *Românii din Barcani*.

Român (1864-1871), al cărui scop a fost pregătirea de personal calificat pentru școlile pe care România urma să le înființeze în Balcani¹² și care a stat la originea acțiunii de deșteptare a aromânilor prin intermediul învățământului românesc¹³.

Școlile românești înființate în Balcani au trebuit să țină seama de legislația otomană mai mult decât de cea românească. Pentru bunul mers al sistemului de învățământ, autoritățile otomane au redactat, pe baza legii instrucțiunii publice din 1868, un regulament care a constituit baza juridică pentru fondarea și activitatea instituțiilor școlare din imperiu. Școlile erau de două categorii: de stat și particulare.

Primei categorii îi aparțineau școlile a căror susținere și inspecție era de competența exclusivă a guvernului otoman. În a doua categorie - în care se aflau și școlile românești - erau școlile înființate și susținute de comunități sau de persoane particulare, dar asupra cărora statul păstra drept de inspecție. Chiar și particulari care nu erau supuși otomani puteau înființa școli. Fondurile școlilor puteau proveni fie de la fondatori, fie de la diverse asociații locale de care aparțineau (inclusiv de la biserica ortodoxă). Pentru deschiderea unei școli era necesar ca: 1) profesorii sau institutorii să posede o diplomă sau un certificat eliberat de Ministerul otoman al Instrucțiunii sau de către Direcția Locală; 2) acestor două foruri să le fie supusă spre aprobare programa școlară "pentru a nu se preda cunoștințe contra moralei sau politicii"; 3) școlile să dispună de permisiunea Direcției Locale sau a valiului (în cazul în care aceste școli se deschideau în provincie). Nerespectarea acestor condiții atrăgea după sine interdicția de funcționare. Profesorii care aveau o diplomă trebuiau să o oficializeze la Direcția Școlară de care aparțineau¹⁴.

Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea. Începutul secolului al XX-lea [a colaborat: Petru DĂNILĂ], [București] Edit. Globus, [1996], p.34-48, 52-56, 84-88. 97-156. 188-193,220-243; *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, coord.: Prof.univ.dr. Stelian BREZEANU [și] Dr. Gheorghe ZBUCHEA, București, Arhivele Naționale ale României. 1997 [infra: R.S.D.], p.22-26.153-156,159-160,163-165.173,176-177,179-180; Gheorghe ZBUCHEA, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XIII-XX)*, București, Edit. Biblioteca Bucureștilor, 1999, p.59-69; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, Maria PARIZA, *Aromânii în publicațiile culturale, 1880-1940 (reviste, almanahuri, calendare)*. *Bibliografie analitică*, vol.I; Bccurești, [Edit.] Sigma, 2003, p.37-44, 160-171; *Școli*, p.12-15, 59-63,103-170ș.a.

12. V. Papacostea, *loc. cit.*, p.82; R.SD., doc.51, p.157.

13. I.I. VELICU, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedoneni*, în: "Revista Istorică Română", București, XI-XII, 1941-1942. p.284.

14. C. METTA, *Organizarea instrucțiunii publice în Turcia*, în: "Lumina", Bitolia, an II, nr.5, 1904, p.135-137; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.19.

Încă înainte de înființarea propriu-zisă de școli românești, în instituțiile de învățământ cu predare în limba greacă, înființate de către aromâni, idiomul acestora era folosit constant din necesități pedagogice¹⁵.

Prima școală românească în Balcani¹⁶ a fost deschisă de Dimitrie Athanasescu. Acesta era un modest croitor în comuna sa natală Târnova, lângă Bitolia. Aflat în cartierul Galata din Constantinopol, el a găsit un apel lansat în 1863 de Comitetul Macedo-Român cu sediul la București¹⁷. El a sosit în capitala României și a fost înscris de Cezar Bolliac la Liceul "Matei Basarab"¹⁸. În anul 1864, pe când se afla în clasa a III-a liceală, se îmbolnăvește grav. Temându-se că nu-și va putea realiza visul de a deveni institutor, se retrage din liceu și adresează o petiție domnitorului Al. I. Cuza solicitând sprijin pentru a deschide o școală în Macedonia¹⁹. Dându-se curs decretului din 16 aprilie 1864 al domnitorului A.I. Cuza²⁰, i se pun la dispoziție manuale și 2000 de lei din averea mănăstirilor închinată²¹. Cu această zestre, Dim. Athanasescu revine în Balcani și la 2 iulie 1864 deschide în comuna Târnova²² prima școală românească din Macedonia, cu un număr inițial de 25 de elevi²³. Cu toate piedicile puse de

15. S.Țovaru, *op.cit.*, p.64, n.l; C.S. Constante, *loc.cit.*, p.80.

16. Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.23-25; Ionel CIONCHIN, *Prima școală românească din Macedonia (2 iulie 1864) înființată de Dimitrie Athanasescu*, în: "Clio", Timișoara, an II, nr.9, 1993.

17. Despre activitatea Comitetului Macedo-Român au scris, între alții: Th.T. Burada, *op.cit.*, p.9-14; V.Stoicescu, C.I. Naum, C. Petrescu-Birina, *Români*, p.69-71; I.Arginteanu, *op.cit.*, p.281-282; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.9-13; Al.Rubin, *op.cit.*, p.143; Th. Capidan, *Aromânii*, p.42; V. Diamandi-Amineanul, *op.cit.*, p.114-115; St. Diamandi, *op.cit.*, p.278; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35-37; A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.39-40; Gh. Zbucnea, *op.cit.*, p.50-51; Emil Țrcomnicu, *România și Balcanii. Spațiu geopolitic. Minorități sud-dunărene*, în vol. *Etnologica*, [București, Edit.] Paideia (col. Științe sociale), [2002], p.253. Manifestul *Către frații români din Epir, Macedonia, Tesalia și Albania* a fost lansat de comitet în limbile română și greacă îndemnându-i pe aromâni să introducă limba română în școlile și bisericile lor în locul limbii grecești - S.Țovaru, *op.cit.*, p.20; documentul a fost reprodus în cartea lui Th.T. Burada, *op.cit.*, p. 10-13 și fragmentar în: *R.S.D* doc.48, p.153-155.

18. St. Diamandi, *op.cit.*, p.288-291; Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.23.

19. Petiția cu rezoluțiile respective a fost publicată de V. Papacostea, *loc. cit.*, p.171 și reprodusă în: *R.S.D.*, doc.49, p.155-156 și A.Berciu-Drăghicescu, M.Pariza, *op.cit.*, anexa VII, p.167.

20. V. Papacostea, *loc. cit.*, p.171; *R.S.D.*, doc.50, p.156.

21. Arhivele Naționale ale României, București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice [înfr: M.I.P.] dos.446/1874, f.13 și 23; *Școli*, doc.3, p.105. Încă din 29 Aprilie 1864, Dimitrie Bolintineanu, ministru Instrucțiunii Publice cerea să se pună la dispoziție 10 000 lei pentru învățământul românesc din Peninsula Balcanică - A.Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *loc. cit.*, p.12-13; *Școli*, doc.1, p.103.

22. S.Țovaru, *op.cit.*, p.20; Th<eodor> CAPIDAN, *Macedoromâni. Etnografie. istorie, limbă*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1942, p.231. Într-o cerere înaintată de Dim. Athanasescu Ministerului Instrucțiunii de la București se arată că școala ar fi fost deschisă la 15 aprilie 1864 M.I.P., dos.446/1874. f. 36.

23. S.Diamandi, *op.cit.*, p.293.

autoritățile ecleziastice grecești²⁴, el a rămas în fruntea școlii până la pensionarea sa²⁵.

Dimitrie Cosacovici²⁶ - unul dintre inițiatorii Comitetului Macedo-Român de la București - și-a lăsat întreaga avere Statului Român pentru întemeierea și întreținerea unei școli în Balcani²⁷. Cu acest sprijin material, institutorul Constantin I. Cosmescu, absolvent al Institutului Macedo-Român²⁸, vine în întâmpinarea dorinței locuitorilor comunei Gopeși (care încă din 1865 se pregăteau să deschidă o școală aromână) și înființează o școală ce va începe să funcționeze regulat din 1867, numărând încă din primul an 50 de elevi.

Cea mai cunoscută figură a învățământului românesc din Imperiul Otoman a rămas Apostol Margarit²⁹ care "fără carte multă, fără creștere aleasă, fără cunoștință de lume cum era, [...] izbuti să impuie respectul să câștige încredere, să încălzească simpatii"³⁰. La rândul său, un cercetător contemporan al istoriei chestiunii aromânești nota că: "în ciuda caracterului său despotic și a politicii sale care stârnea probleme în multe privințe și pentru care nu dispunem de suficiente materiale care să ne permită o apreciere definitivă, acestui Apostol Margarit [...], îi revine meritul de a fi construit sistemul de învățământ românesc pe care și-a pus pecetea personalității sale pentru mai mult de un sfert de secol"³¹. S-a născut la Avdela (în regiunea Pindului) în anul 1832 și a studiat la Gimnaziul grec din Ianina. A devenit institutor la Școala greacă din Vlaho-Clisura unde, folosindu-se de idiomul aromân, a obținut succese remarcabile în predarea limbii grecești³². Vine în România unde obține sprijin pentru deschi-

24. Dim. Atanasescu, *loc. cit.*, p.326.

25. Dimitrie Athanasescu a funcționat și la Bitolia între 1865-1869 - Cr. Chendrea, *loc. cit.* p.25; *Școli. doc.6*, p.1 07 -108.

26. Despre viața sa a se vedea: C<onstantin> I. COSMESCU, *Dim<itrie> Cosacovici și Aromânismul*, în: "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare", București, s.II, t.XXV, 1902-1903, p.285-341; St. Diamandi, *op. cit.*, p.266-286.

27. Prin testamentul său din 27 Aprilie 1867 Dimitrie Cosacovici a lăsat 8 000 lei pentru înființarea unei școli românești în Macedonia - Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.25.

28. G. Papacostea-Goga. *op.cit.*, p.96.

29. O biografie în două ediții a lăsat ginerele său, Mihail PINETTA, *Apostol Margarit*, Silistra, 1924. 16 p. și Iași, 1940, 42 p. Despre viața lui Apostol Margarit, vezi și: St. Diamandi, *op. cit.*, p.321-369;. Em. Țircomnicu, *loc. cit.*, p.255-257, n.7.

30. Nicolae IORGA, *Oameni care au fost*, ed. I.Roman, București, Edit. pentru Literatură, 1967, vol.I, p.18.

31. Max Demeter PEYFUSS, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în: *Aromânii*, p.139. Datorită meritelor sale pe tărâmul propășirii învățământului românesc în Peninsula Balcanică, Apostol Margarit a fost ales la 3/15 Aprilie 1889, membru corespondent al Academiei Române - Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, Edit. Academiei Române, 1992, p.72 și 324; E. Țircomnicu, *loc.cit.*, p.257, n.7.

32. S.Diamandi, *op.cit.*, p.325-326.

derea unei școli românești în Macedonia³³. În 1867 deschide o școală românească în comuna sa natală, Avdela³⁴ iar în 1868 o alta în Vlaho-Clisura³⁵.

Până în 1877 în Macedonia și în Pind au fost deschise următoarele școli românești: Târnova (Dim. Athanasescu, 1864), Avdela (Apostol Margarit, 1867), Gopeși (C.I. Cosmescu, 1868), Vlaho-Clisura (Ap. Margarit, 1868), Ohrida (Stenice Cionescu, 1868), Călivele lui Badralexii (Demetru Badralexii, 1870), Perivoli (George Perdichi, 1871) și N eveasca (Constantin Chirana)³⁶.

Din criza orientală din 1875-1878³⁷ România a ieșit cu un prestigiu sporit, într-o calitate nouă: aceea de stat independent³⁸. La 12 septembrie 1878³⁹, la insistențele Guvernului Român⁴⁰ (dar și a unor institutori români între care și Ap. Margarit⁴¹) se obține emiterea de către marele vizir Savfet Pașa a două ordine - unul către valiul din Ianina, în calitatea acestuia de guvernator general al Epiro-Tesaliei, și celălalt către valiul din Salonic, guvernatorul general al Macedoniei - prin care se recunoștea macedoromânilor din Imperiul Otoman dreptul de a înființa școli puse sub protecția autorităților imperiale⁴². Acest act a fost considerat ca un început de recunoaștere națională a elementului aromân din Turcia⁴³.

În prima perioadă "învățătorii români au lucrat risipiți, fiecare după cum îl tăia capul, fără unitate și acțiune sistematică. Dar pe zi ce trece se simțea nevoia unui coordonator care să coordoneze mișcările izolate, să organizeze sistematic lupta, să reprezinte interesele școlilor românești în fața autorităților

33. M.I.P., dos.676/1866, f.1-4.

34. *Ibid.*, dos.186/1869, f.65-66.

35. S.Diamandi, *op.cit.*, p.332. După o statistică din 19 Martie 1869, în 1868 funcționau în Imperiul Otoman următorii institutori: Dim. Athanasescu (Bitolia), Ap. Margarit (Grebena), G.Tomescu (Avdela), G.Tomara (Ohrida), G.Dauti (Smixi), Tulliu G.Tacit (Nova Beala) și Constantin Petrescu (Silistra) - *Școli*, doc.6, p.107-108.

36. D.Athanasescu, *loc. cit.*, p.321-322.

37. N.Ciachir, *op.cit.*, p.193-255.

38. Pentru recunoașterea acestui act de către diplomația europeană a se vedea: Prof.univ.dr. Gheorghe PLATON, *Istoria modernă a României*: Bucureșt, Edit. Didactică și Pedagogică, [1985], p.432-433; Mircea BABEȘ, Ion CALAFETEANU, Cristian POPIȘTEANU, Șerban RĂDULESCU-ZONER, Valenu STAN, Nicolae STOICESCU, *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, coord. Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, p.132-140.

39. M.D. Peyfuss, *opcit.*, p.50.

40. *Ibid.*, n.75.

41. M.Pinetta, *Apostol Margarit*, Iași, 1940, p.9.

42. Textul ordinului viziral din septembrie 1878 a fost reprodus de mai multe ori: T.Burada, *op. cit.* p.53; Ministerul Afacerilor Străine, *Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, București, Imprimeria Statului, 1905, p.XV; S.Țovaru, *op.cit.*, p.27, n.2; M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.50, n.73; *R.SD.*, doc.53, p.159.

43. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.50, n.75; *id.*, *Aromânii*, p.140.

otomane⁴⁴. Așa s-a născut ideea înființării unui inspectorat școlar, instituție menită să coordoneze activitatea școlilor românești din Turcia. În această funcție ministrul liberal al Instrucțiunii, Gheorghe Chițu, a numit în 1878 pe Ap. Margarit⁴⁵.

Înființarea inspectoratului și recunoașterea școlilor românești din Imperiul Otoman au deschis noi perspective dezvoltării învățământului românesc din regiune cu toate că o parte din teritoriul - până atunci unitar - locuit de aromâni în Turcia s-a micșorat în urma încorporării Tesaliei la Grecia⁴⁶. Între 1878-1890 s-au înființat 25 de școli din care 4 mixte, 10 de băieți și 9 de fete⁴⁷. Perioada cea mai rodnică a fost între 1890-1892 când au fost deschise 6 școli de fete și 25 de școli de băieți⁴⁸. În 1893 apar încă 5 școli de băieți și 6 de fete⁴⁹ ajungându-se la 55 de școli de băieți și 20 de fete, cu o populație școlară de 3400-4000 de elevi⁵⁰. La 1 septembrie 1899 numărul școlilor spori se la 69⁵¹, pentru ca în anul școlar 1899-1900, odată cu suplimentarea bugetului școlar pentru Macedonia, ministrul Instrucțiunii de atunci, Take Ionescu, să ridice numărul școlilor la 93⁵².

44. St. Diamandi, *op.cit.* p.334-335.

45. S.Țovaru, *op.cit.*, p.28 (unde se indică și motivele acestei alegeri).

46. N.Ciachir, *op.cit.*, p.261-265. Desigur "nu exista acolo nici o școală românească, iar cei care trăiau în localitățile respective erau, probabil, în general, de acord cu cedarea. Dar această decizie a însemnat o grea lovitură dată mișcării naționale aromânești, căci atunci a fost pierdută baza teritorială a viitoarei acțiuni autonomiste (în sensul creării unui canton autonom românesc în Albania)" - M.D. Peyfuss. *Chestiunea*, p.57. Despre poziția aromânilor "naționaliști" față de această decizie: *ibid.*, p.56-57; 1. Arginteanu. *op.cit.*, p.293; M.Pinetta, *Apostol Margarit*, Iași, 1940, p.10; St. Diamandi, *op.cit.* p.336.

47. Școli mixte au fost înființate la: Bitolia, Perlepe, Selia-Veria (1878), Turia; școli de băieți la: Moloviște, Magarova, Băiasa, Grebena, Samarina (1880), Nijopole, Hrupiște, Pleasa, Corița (1881). Xirolivad (1889); școli de fete la: Ohrida, Gopeși, Crușova (1879), Bitolia, Vlaho-Clisura. Moloviște, Magarova, Salonic (1881), Perlepe (1889) - M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.17-18.

48. Școli de fete au început să funcționeze la: Târnova, Turia, Pisuderi, Mețova, Berat, Marușa-Veria, iar cele de băieți la: Beala, Belcamen, Florina, Pisuderi, Fetița, Gramaticova, Murihova, Cochinopoli, Vlaho-Livadia, Ianina, Siracu, Mețova, Grebeniți, Floru, Laca, Armada, Leașnița, Marușa-Veria, Liumnița - *ibid.*, p.18.

49. Cele de băieți erau la: Durazzo (alb.: Durres), Ramna, Oșani, Birislav, Amiro (aceasta în Tesalia grecească!), iar cele de fete la: Nijopole, Neveasta, Corița (alb.: Korce), Moscopole, Caterina, Veles - *ibid.*, p.20; A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.55.

50. M.V Cordescu. *op. cit.*, p.20.

51. Școli noi au apărut la: Iancovăț (1894), Durazzo, Ferica, Veles, Paleoseli, Macrini, Grabova, Frașari, Scopia, Prizrena, Fieri. Cosina (1895-1897) - *ibid.*

52. Au fost înființate alte 24 de școli la: Blața, Cupa, Giurmaia de Sus, Negovani, Poroj, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinopole, Vlaho-Livadia, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leașnița, Smixi, Grădiște, Nicea, Permeti, Tirana, Veria-Selia, Crușova - *ibid.* După Th. Capidan, în 1900 funcționau 113 școli primare - Th. Capidan, *Aromânii*, p.43; *id.*, *Macedoromânii*, p.232 (aceeași cifră și la: A. Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *op.cit.*, p.15, fără indicarea sursei). Este o confuzie: 113 școli primare funcționau în 1912 după cum arată statistica publicată de Al. Rubin, *op.cit.*, p.255-282, reprodușă și în: *R.SD.*, doc.111, p.141-146; cf. A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.55-56.

Sfârșitul de secol înregistrează o sporire rapidă, de la an la an, a numărului institutorilor români din Imperiul Otoman după cum relevă următorul tabel⁵³:

NUMĂR DE INSTITUTORI	CIRCUMSCRIPȚIA ȘCOLARĂ		
	1898	1899	1900
1. Salonic	33	48	49
2. Bitolia	46	69	75
3. Epir	33	47	49
4. Albania	16	30	30
TOTAL	128	194	203

Odată cu înființarea de școli primare în Turcia se pune și problema continuării studiilor de către absolvenții acestora urmărindu-se, pe de-o parte, asigurarea personalului didactic pentru numărul crescând de școli primare, pe de alta, pregătirea elevilor pentru meseriile ce aveau să urmeze cu accent asupra comerțului, îndeletnicire tradițională la aromâni. Întrucât România era departe și exista temerea, întemeiată, că unii din cei plecați peste Dunăre, nu se vor mai întoarce în locurile natale⁵⁴ s-a socotit necesar a se înființa școli secundare în Peninsula Balcanică.

Cea dintâi școală secundară a fost Liceul Român din Bitolia înființat sub direcția profesorului ardelean Vasile Glodariu⁵⁵, cu sprijinul inspectorului Ap. Margarit, în 1880⁵⁶. A vând la început o clasă ai cărei elevi proveneau în mare măsură de la școlile secundare grecești, până în 1887 liceul își completează ciclul celor 7 clase necesare⁵⁷, fiind asemănător liceelor din țară. I-a urmat Gimnaziul din Ianina înființat în anul școlar 1887-1888⁵⁸ la stăruințele lui Ioan Hondrozom, sub direcția lui Demetrie Abeleanu, fost institutor-director la Școala din Vlaho-Clisura. Avându-se în vedere aptitudinile recunoscute ale aromânilor pentru comerț, s-a decis înființarea unor școli de profil la Salonic, Crușova și Veria, idee pusă în practică sub ministeriatul lui Take Ionescu (1899). În 1888 a început să funcționeze, pe lângă Școala de Fete din Bitolia, un curs secundar care în 1891 a devenit curs normal pregătitor pentru institutoare iar în 1899

53. M.I.P., dos.373/1903, vol.I, f.125.

54. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.207.

55. I<on> D. ARGINTEANU, *Raportul despre mersul liceului în curs de 25 de ani*, în: "Lumina", an III, nr.10. 1905, p.293-301.

56. S. Țovaru, *op.cit.*, p. 75.

57. I.D. Arginteanu, *Raportul*, p.294.

58. E. Ionescu, *op.cit.* p. 31.

Școala Normală Profesională de Fete din Bitolia⁵⁹. La finele secolului al XIXlea funcționau deja 6 școli secundare în Balcani⁶⁰.

Până în anul 1900 Statul Român a cheltuit pentru întreținerea școlilor românești din Imperiul Otoman 5.710.900 de lei, la care s-au adăugat credite suplimentare de 254.643 de lei, din care s-au folosit efectiv 5.922.544 de lei⁶¹. Sporul cel mai însemnat s-a înregistrat în timpul ministrului Take Ionescu. În 1899-1900, pe lângă cei 525.000 de lei care se alocuau anual de la buget începând din 1893/1894, se adaugă o contribuție suplimentară de 199.643 de lei (deci în total: 754.643 de lei)⁶².

Școlile românești din Imperiul Otoman erau din 1878 subordonate unui inspector care, la rândul său, depindea de Ministerul Instrucțiunii din România. Primul inspector a fost Ap, Margarit. Înființarea inspectoratului s-a dovedit a fi de bun augur, constituindu-se într-un centru de coordonare a activității școlare din Balcani. Acum institutorii nu mai erau nevoiți să înfrunte singuri toate greutățile pentru obținerea autorizațiilor de deschidere și funcționare a școlilor⁶³ iar numărul instituțiilor de învățământ a sporit de la 9 în perioada 1864-1878 la 104 școli primare între 1878-1902⁶⁴ - perioada inspectoratului lui Ap. Margarit⁶⁵. Datorită distanțelor mari între școlile ce trebuiau inspectate și a drumurilor foarte precare din regiune, pentru ușurarea muncii inspectorului s-a dispus crearea a două revizorate școlare: EpirAlbania (revizor: Ghica Papa) și Macedonia (revizor: Ioan Ciulli, apoi Vasile Diamabndi)⁶⁶.

Unele controverse s-au iscat în legătură cu limba de predare în școli. Atunci când primii dascăli au pornit din România ca să-i lumineze pe frații lor din Pind și Macedonia, ei au luat cu ei manuale românești. Or, populația macedoromână vorbește idiomurile sale proprii - aromâna și meglenoromâna - apropiate, dar totuși diferite, de româna literară⁶⁷, așa încât aromânii obișnuiți cu ideile

59. A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.153.

60. Th. Capidan, *Aromânii*, p.43; id., *Macedoromânii*, p.232.

61. Spiru C. HARET, *Raport adresat M.S. Regelui de către d<omnul> Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice asupra stării actuale a chestiei școalelor și bisericilor române din străinătate*, București, Institutul de Arte Grafice 'Carol Gobl', 1901, p.3; S.Țovaru, *op.cit.*, p.54. La Al. Rubin (*op.cit.*, p.234-235, preluat și în: *R.S.D.*, doc.110, p.239-240) nu sunt indicate creditele anulate (în valoare de 42.999 de lei).

62. Pentru evoluția anuală a bugetului școlilor românești din Macedonia se poate consulta bibliografia citată la nota anterioară.

63. S. Țovaru, *op.cit.*, p. 28.

64. *Ibid.*, p.74.

65. A. Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *loc. cit.*, p.13.

66. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.34.

67. În timpul călătoriei sale în Albania, Constantin Burileanu a sesizat această diferență venind în contact cu fărșiroții a căror limbă - nota el - "trece drept mai pură și [mai] românească decât a românilor macedonieni și a celor din Pind" - C<onstantin> N. BURILEANU, *De la români*

grecești dobândite prin școală sau prin contactul direct cu grecii, s-au arătat în majoritatea lor refractari la cultura română. Româna literară li s-a părut o limbă străină (chiar dacă apropiată de a lor) așa încât școala nu le putea impune dorința de a o studia⁶⁸. Necesitatea instruirii în clasele inferioare a idiomului propriu pentru ca apoi, treptat, să se treacă la româna literară a fost înțeleasă de filologi - Pericle Papahagi, Theodor Capidan⁶⁹ - și intuită de institutori⁷⁰. Printre cei care au înțeles necesitatea predării dar și redactării de manuale în aromână s-au numărat: Dimitrie Athanasescu⁷¹, Tașcu Iliescu⁷², Andrei Bagav⁷³, Virgil Stoicescu, Constantin I. Naum și Constantin Petrescu-Birina⁷⁴.

Cadrelle didactice din școlile primare nu aveau, în primii ani, o pregătire suficientă: mulți dintre ei nu terminaseră o școală secundară ori absolviseră gimnaziul grecesc și știau foarte puțin să scrie și să citească românește, Pentru formarea primilor institutori fusese fondat Institutul Macedo-Român (1865-1871) ai cărui absolvenți s-au arătat la nivelul misiunii lor⁷⁵. Alți dascăli au făcut studiile la școlile secundare din România. A revenit apoi Liceului Român din Bitolia sarcina pregătirii cadrelor necesare școlilor din Macedonia. Instituitoarele proveneau inițial dintre absolventele unor școli secundare din România (Azilul Elena Doamna din București sau Școala Centrală de Fete din Iași), pentru ca,

din Albania, București: Tip. L. Motzătzeanu, 1906, p.258. "În primele zile limba aceasta mi s-a părut foarte curioasă. Vorbind cu fărăiroții înțelegam de la ei tot atât cât ei de la mine; și cum mie mi se părea curioasă limba lor, tot așa li se părea lor de curioasă limba ce le vorbeam eu" - *ibid.*, p.268; cf. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.72.

68. E. Ionescu, *op.cit.*, p.25.

69. S.Țovaru, *op.cit.*, p.69.

70. În introducerea la abecedarul său din 1882, Tașcu Iliescu scria că "pentru o mai mare facilitate este bine ca, la românii din sud, copiii să înceapă a citi în dialectul lor" - T<așcu> ILIESCU [CRUȘOVEANU], *Abecedarul sau manualul de silabismu pentru dialectul macedoromân (sub-dialectul de Crușova)*. București: Tip. Thiel & Weiss. 1882. p.3. Autorii unui alt abecedar aromân își propuneau "a învăța copiii să citească și să scrie întâi în dialectul macedoromân și apoi imediat în limba română ca în urmă să meargă înainte cu ambele dialecte" - Virgil STOICESCU, Constantin I. NAUM. Constantin PETRESCU-BIRINA, *Povățuitor pentru abecedarul macedoromân*, București, Imprimeria Statului, 1900, p.4; Cf. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.72.

71. El ar fi scris - după propria-i mărturisire - „13 de soiuri de cărți în 21 000 de bucăți” - Dim. Athanasescu, *loc. cit.*, p.329; cf. *Bibliografia română modernă (1831-1918)*, vol.I (A-C), coord.gen.Gabriel Ștrempel, [București] Edit. Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România, 1984 [infra: *B.R.M.*, I], p.189 (nr.3680-3690). Activitatea sa didactică în aromână i-a adus și o recompensă din partea Societății pentru Învățătura Poporului Român - S.Țovaru. *op.cit.*, p.68.

72. *B.R.M.*, II (D-K), 1986, p.675-676 (nr.27 421 - 27 423).

73. Andreiu alu BAGAVU, *Carte de alegeare scrisă în dialectulu macedo-românu*, București, TipoLitografia Dor.P. Cucu, [1887], XII + 234 p. [*B.R.M.*, I, p.246, nr.4612]

74. *B.R.M.*: IV (R-Z), București, Edit. Academiei Române, 1996, p.400 (nr. 65596-65598).

75. Velicu, *loc. cit.*, p.272-Z86.

prin fondarea în 1889 a Școlii Normale de Fete din Bitolia, pregătirea lor să se facă în Macedonia⁷⁶.

Despre programa de studii în școlile elementare nu există informații din această perioadă. În școlile secundare ea era diferențiată. La Liceul Român din Bitolia se predau aceleași materii ca și la liceele din țară, cu unele deosebiri specifice condițiilor locale ca, de exemplu, predarea limbii turcești în locul celei germane, predarea limbii moderne grecești, nebifurcarea programei la cursul superior⁷⁷. Școlile de comerț aveau obiecte specifice precum: științele comerciale, cursul mărfii, dreptul comercial, contabilitate și geografie economică⁷⁸. La Școala Normală de Fete și la Liceul Român din Bitolia se predau și pedagogia, caligrafia, desenul, muzica, materii absolut necesare viitorilor institutori⁷⁹.

Elevii Liceului Român din Bitolia erau recrutați din toate părțile Macedoniei și din ținuturile învecinate⁸⁰ fără examen. Deoarece cea mai mare parte a absolvenți lor trebuiau să devină institutori în Macedonia, în 1899 s-a luat hotărârea ca elevii din ultima clasă de liceu să facă cursuri aplicative cu elevii școlii din localitate⁸¹. În 1888 se înființează pe lângă Școala Mixtă din Bitolia un curs secundar, devenit apoi curs pregătitor pentru institutoare. Din 1889 va funcționa Școala Normală de Fete cu 4 clase. De la început a existat pe lângă aceasta și o școală primară de aplicație pentru institutoare⁸² precum și o școală profesională de croitorie⁸³.

Pentru a se asigura studiile medii ale absolvenți lor școlilor elementare din regiunea Epirului și Albaniei, s-au înființat Gimnaziile din Ianina (1888) și Berat (1892), care s-au dovedit ineficiente, funcționând cu un număr foarte redus de elevi⁸⁴.

Activitatea școlilor românești din Balcani a urmărit să orienteze absolvenții ciclului secundar către activități comerciale fără a neglija nici activitățile intelectuale. Necesitatea formării de cadre pregătite din rândul macedoromânilor a determinat decizia Ministerului de la București de a acorda înlesniri pentru ca tinerii macedoromâni care terminau învățământul secundar să poată frecventa

76. C.G. IONESCU, *Raport general asupra școalelor și bisericilor române din Turcia pe anul școlar 1903/1904, adresat d<omnului> Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, în: M.V. Cordescu, *op.cit.*, anexa 6, p.262.

77. *Ibid.*, p.299.

78. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.246-247.

79. *Ibid.*, p.246.

80. Lista cu elevii din primii 25 de ani de activitate ai Liceului. În: "Lumina", an III, nr. 10, 1905, p.303-304.

81. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.186.

82. *Ibid.*, p.178.

83. C.G. Ionescu, *loc. cit.*, p.297-298.

84. Sp.C. Haret, *op.cit.*, p.XLII-XLIII.

unitățile de învățământ superior din România⁸⁵. Prima serie de studenți macedoneni a fost acceptată la Universitatea din București în 1890. Ea număra 10 absolvenți ai Liceului din Bitolia⁸⁶. Acestora li s-a adăugat George Murnu, absolvent al Liceului Grec din Bitolia, înscris anterior de tatăl său la Universitatea din Budapesta⁸⁷. Încă din primul an li s-au pus la dispoziție studenților burse, ei bucurându-se de privilegiul de a le obține fără concurs⁸⁸. La București s-a constituit un cerc al studenților macedoneni care alegea la 6 februarie 1894 un comitet format, între alții, din George Murnu (președinte), Constantin I. Cosmescu, Mihail Dimonie ș.a.⁸⁹

Pe lângă aspectele pozitive ale dezvoltării învățământului românesc din Balcani, s-au înregistrat în această perioadă și momente de tensiune, multe datorate firii autoritare - uneori arbitrare - a inspectorului Ap. Margarit. "Ca inspector, la început, Margarit a desfășurat o activitate vie, inteligentă și de mare folos pentru cauza română. Simțindu-se tot mai stăpân pe situație în Macedonia, simpatizat de însuși regele Carol I, el descoperă în caracterul său trăsături care, pentru moravurile caste și austere din Macedonia făcură mult rău cauzei noastre"⁹⁰.

În aprilie 1883⁹¹, o parte din profesorii Liceului Român din Bitolia (Andrei Bagav, Constantin Cairetti, Vanghele Petrescu și Ioan Gheorghide Murnu directorul Liceului) se ridică împotriva inspectorului și, urmați de unii elevi,

85. M.I.P., dos. 697/1890. f2.

86. Este vorba despre: Sterie Ciumetti, Tașcu Șunda; Mihail Statu, I. Steriu, Nache D. Argintin, Constantin I. Cosmescu, H. Otto, Dimitrie Margarit, Tașcu Pucerea și Nica - *ibid.*, f.3; Th. Burada, *op. cit.*, p.71.

87. M.I.P., dos. 697/1890, f.3.

88. UNAROMÂN [Mihail PINETTA?] *Trecutul și prezentul cestiunii macedonene. Jos masca!*. Bucuresci, 1902, p.21. Au existat situații când absolvenții de liceu deja plasați ca institutori la școlile din Macedonia, aflând de aceste înlesniri părăseau posturile fără permisiunea inspectorului pentru a se înscrie la universitățile din România - M.I.P., dos. 697/1890, f.20.

89. "Peninsula Balcanică", București, an II, nr.5, 13-2-1894, p.3.

90. La rândul său, M.D. Peyfuss nota: "caracterul despotic al lui Margarit și gestiunea lui financiară lipsită de transparentă au provocat o serie de conflicte, care au pricinuit imense daune mișcării naționale aromânești, oferind adversarilor ei cele mai puternice argumente de combatere și frânând, vreme de câțiva ani, progresul învățământului public aromânesc" - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*. p.72. De altfel "Margarit a lăsat în seama corpului didactic al școlilor românești sarcina continuării micului război împotriva partidei grecești din localitățile aromânești, așadar propaganda propriu-zisă" iar el "și-a deplasat centrul de greutate al activității pe teren diplomatic" - *ibid.*, p.53. Din această perspectivă, Margarit a scris singur sau în colaborare mai multe broșuri care susțineau cauza politică aromânească împotriva propagandei grecești - *B.R.M.*, III (L-Q), 1989, p.267 (nr. 35629-35634); Lucian PREDESCU, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, [Edit. 'Cugetarea' Georgescu-Delafras, <1940>, p.522 b.

91. Alte surse indică anul 1882 - *Trecutul și prezentul*, p4.

deschid o nouă școală într-un local închiriat⁹². Situația se repetă în 1890 când alți profesori Nicolae Maimuca, Ștefan Ciudela și Dimitrie Cosmulei (directorul de atunci)⁹³ se retrag din liceu.

Situația se agravează odată cu înființarea în 1892, de către guvernul conservator, a Consulatului României la Bitolia⁹⁴. Între Spiru Constantinescu, consulul numit de conservatori, și Ap. Margarit, inspectorul numit de liberali, se iscă o animozitate care izbucnește în 1895, datorită conflictului dintre inspectorat și erorii alimentat și de partidele politice din România⁹⁵. După 1894 unii institutori de la școlile primare, în unire cu o parte dintre profesorii Liceului din Bitolia iau inițiativa creării unei noi instituții autonome de control a școlilor, eforiile, în fruntea cărora se afla institutorul Filip Apostolescu⁹⁶. Ele vor fi sprijinite de consulul român la Bitolia⁹⁷ din ordinul ministrului de Externe conservator, Alexandru Lahovary. Fruntașii eforiști obțin recunoașterea din partea Comitetului administrativ prezidat de guvernatorul general al vilayetului Monastir, decizie confirmată de ministerele Instrucțiunii și de Interne de la Constantinopol, dar nerecunoscută de Ministerul Instrucțiunii de la București⁹⁸. Eforii au fost create în mai toate localitățile din jurul Bitoliei⁹⁹ - cu concursul autorităților locale - provocând sciziunea școlilor românești în școli "eforiste" și, respectiv, "mărgăritiste". În 1895, o mare parte din profesorii Liceului Român din Bitolia (Ștefan

Ciudela, Constantin Cosmescu, Christu Otto, Mihail Stattu, dr. Miclescu, Ion D. Arginteanu), urmați de numeroși elevi înființează un nou liceu subordonat eforiei¹⁰⁰.

În anii școlari 1895-1896 și 1896-1897 au funcționat liceul "eforist" sub direcțiunea lui C.I. Cosmescu și cel oficial având ca director pe Pericle Papahagi

92. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.299-300; St. Diamandi, *op.cit.*, p.352; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.72 (cu bibliografia).

93. Prin demisia lui Cosmulei un timp n-a mai funcționat în liceu o catedră de limba română! - Dim<itrie> COSMULEI, *Memoriu despre starea școalelor românești din Macedonia*, Tipărit cu speșele Coloniei macedo-române, Bucuresci, Tipo-Litografia și Fond<eria> de Litere Dor.P. Cucu, 1891, p.14-15.

94. Primul consulat român în regiunile locuite de macedoromâni a fost înființat în 1879 la Salonic stărnind, firește, mânia grecilor - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.55-56. Însă înființarea Consulatului României de la Bitolia - *ibid.*, p.73; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.29, n.1 - a provocat la început mare bucurie printre aromânii naționaliști - N.Batzaria, *op. cit.*, p.25.

95. S.Țovaru, *op.cit.*, p.33; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.73-74.

96. *Trecutul și prezentul*, p.10.

97. Sp. Constantinescu a luat fățiș apărarea eforiilor solicitând la 3 februarie 1895 într-un raport către Ministerul de Externe fondarea unei erorii române la Bitolia - A. Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p.85.

98. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.93.

99. S.Țovaru, *op.cit.*, p.77.

100. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.300; M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.31.

(care, urmat de 53 de elevi, va trece și el la 28 aprilie 1897, la liceul eforiei)¹⁰¹. Sosit la guvernare, Dimitrie A. Sturdza dispune închiderea provizorie a consulatului din Bitolia și astfel acțiunea eforistă eșuează. În 1897 situația se normalizează, toate școlile - inclusiv cele secundare - se unifică și sunt plătiți și profesorii care funcționaseră la liceul eforiei¹⁰².

Odată cu pensionarea lui Ap. Margarit în 1898¹⁰³ încetează frământările în interiorul corpului didactic românesc din Macedonia în secolul al XIX-lea.

A doua jumătate a secolului XIX a marcat începutul acțiunii școlare românești în Peninsula Balcanică. În ciuda unor dificultăți, s-a înregistrat, totuși, un progres continuu atât cantitativ - prin sporirea numărului de școli, cadre didactice și elevi dar și calitativ - prin diversificarea învățământului național în încercarea sa de a asigura necesitățile românilor balcanici cărora li se adresa și prin sporirea competenței profesionale a personalului didactic.

L'ENSEIGNEMENT ROUMAIN DANS LA PENINSULE BALKANIQUE AU XIX-EME SIECLE

Resume

Cet article presente brievement l'evolution de l'enseignement roumain dans la Peninsule Balkanique au XIX-eme siecle. La premiere ecole roumaine de cette region a ete fondee en 1864 pres de Bitola et jusqu'en 1878 on met les bases de 7 ecoles a l' aide de l'Etat roumain. Durant cette annee les autorites ottomanes ont reconnu officiellement les ecoles roumaines dant le nombre a augmente continuellement (malgre l'opposition des autorites ecclesiastiques subordonnees a la Patriarchie oecumenique): de 25 en 1890 a 69 en 1899 et a 93 en 1900. A ces ecoles s'ajoutent une ecole secondaire (1880, qui est devenue lycee en 1887) et une ecole normale primaire pour des filles (1899) a Bitola, une ecole secondaire a Ioannina (1887) et 3 ecoles commerciales a Salonique, Krusevo et Veria (1899). Les subventions accordees par l' Etat roumain a ces ecoles ont augmente de 14 000 lei en 1864 a 21 000 lei en 1878 et 525 000 en 1899/1900, la somme totale de cet effort financier dans la periode mentionnee etant de 5 710 900 lei.

101. *Trecutul și prezentul*, p.11-13.

102. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.300.

103. Sp.C. Haret, *op.cit.*, p.XXIX; "Românul de la Pind", București, an I, nr.32, 13-10-1903, p.I. Alți autori consideră că pensionarea lui Margarit s-a petrecut în 1902 - M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.33; S. Țovaru, *op. cit.*, p.34. De fapt "Spiru Haret l-a depozat [în 1898] pe inspector de nelimitatele sale drepturi, menținându-l însă, formal, pe post" - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.74.

PREOCUPĂRI MUZEISTICE ALE ȘCOLII ȘI CORPULUI DIDACTIC BOTOȘĂNEAN ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

PROF. DORU VILHEM*

În istoria învățământului românesc, școala botoșăneană ocupă un loc special. Din mulțimea de fapte care susțin o asemenea aserțiune redăm, considerându-le revelatoare, câteva numai: la Botoșani a luat ființă încă din anul 1759, prin hrisovul din 28 decembrie al domnitorului Ioan Calimah o școală domnească¹, cu dascăl plătit din banii orașului; tot aici, ca urmare a aplicării prevederilor Regulamentului Organic, se înființează în anul 1832 una din cele șase școli primare de băieți din Moldova, Școala „Marchian”, iar în anul 1859 sunt puse bazele gimnaziului de băieți (al doilea din Moldova, după cel din Bîrlad), viitorul liceu „Laurian”. Nu este lipsit de importanță nici faptul că printre învățătorii și profesorii botoșăneni s-au numărat autori de manuale școlare, unele cu circulație națională, precum I. V. Adrian, autorul primului abecedar ilustrat din România, tipărit în tipografia proprie din Botoșani în anul 1870, Hilel Kahone, directorul Școlii Izraelite Române din Botoșani, autorul primei geografii cu caracter universal din țară, tipărită la București în anul 1880, profesorul Mihail Grigore Poslușnicu, autor a 23 de manuale de muzică (pentru toate clasele școlilor secundare), profesorul I. V. Luca, autor a peste 20 de manuale de geografie pentru școlile secundare și primare, sau C. N. Enescu, autor de manuale de pedagogie destinate școlilor normale.

Mai importante, poate, decât toate cele amintite mai sus sunt rezultatele muncii dascălilor botoșăneni, lor datorându-li-se îndrumarea și formarea unui impresionant număr de personalități ale științei și culturii românești, din rândul cărora se disting marele istoric Nicolae Iorga, naturalistul Grigore Antipa, geologul Ion Simionescu, chimistul Emil Severin, matematicianul Octav Onicescu și medicul chirurg Iacob Iacobovici, pentru a enumera doar o mică parte dintre ele.

* Inspectoratul Școlar al Județului Botoșani.

1. Artur Gorovei, *Monografia Orașului Dorohoi*, Editura M. Saidman Fălticeni, 1926, p. 338.

Ținând cont de aceste considerente, este de înțeles interesul dascălilor botoșăneni pentru muzeu, în care au văzut un mijloc de a facilita elevilor o mai bună înțelegere a fenomenelor din natură și societate și de consolidare a cunoștințelor însușite la orele de curs. Folosirea muzeului în aceste scopuri era însă un deziderat greu de realizat, de vreme ce, la începutul secolului al XX-lea, în cele mai multe orașe importante din țară, printre care se număra și Botoșanii, o asemenea instituție nu exista. Acest fapt era evidențiat de o gazetă locală, care deplângea faptul că, „*Botoșanii nu aveau un muzeu cât de mic și modest care să prezinte istoria acestor locuri*”², fapt considerat de Nicolae Iorga de neacceptat „*pentru un oraș de această însemnătate*”³.

Referindu-se la necesitatea muzeelor, cel puțin pentru orașele mai importante ale țării, marele istoric nota: „*Dacă sosește într-un oraș de provincie al nostru un străin cult, domicil a ne cunoaște și altfel decât prin reproducerea mai mult sau mai puțin stângace a lucrurilor ce se văd și la el acasă, va întreba desigur și de Muzeul din localitate. . . În multe locuri, cel întrebat ar crede că oaspetele visează ziua-n amiaza mare. În altele i se va spune scurt că pe lângă cluburi cu «șanteze» nu se află așa ceva. Se va găsi și câte un om luminat care va trebui să mărturisească lipsa Muzeului.*”⁴

Conștienți de necesitatea muzeelor se vor arăta și dascălii botoșăneni, care, începând din primele decenii ale secolului al XX-lea, vor iniția primele acțiuni în direcția înființării unor asemenea instituții, mai întâi în școlile unde își desfășoară activitatea, apoi în orașul reședință de județ.

În acțiunea de organizare a muzeelor, ei au urmat îndrumările lui Nicolae Iorga, care considera că acest lucru se poate face pe două căi; „*. . . sau cea mai înaltă școală strânge lucrurile prin profesori, deschide câteva odăi pentru Muzeu și îndeamnă pe școlari a face poză, sau orășenii se adună, aleg un comitet din persoane cu sentimente mai bune*”⁵, care să poată susține această lucrare orientându-se, din motive obiective, spre prima cale, adaptată condițiilor concrete din fiecare localitate.

Primul muzeu școlar din județul Botoșani a fost înființat, probabil, în anul 1914 la Sulița, de către învățătorul Gheorghe Lucinescu, patrimoniul său compunându-se din valori numismatice, documente vechi și obiecte etnografice.⁶ Până în anul 1921, când au fost elaborate primele instrucțiuni pentru organizarea muzeelor școlare, el a rămas singurul muzeu din județ. După această

2. Steagul, Botoșani, 21 oct. 1910.

3. N. Iorga, *România cum era până la 1918*, București, vol. II, p. 27.

4. N. Iorga, *Muzee județene*, în *Neamul românesc*, nr. 67/1906, p. 2.

5. *Ibidem*.

6. Ștefan Ciubotaru, *Pagini din istoria învățământului botoșănean 1759-1848*, Editura Litera București, p. 80.

dată, ca urmare a strădaniei unor învățători inimoși, asemenea mici muzee școlare au fost amenajate și în școlile din localitățile Dumbrăveni, Vărătic și Cucorăni.⁷ Tot din această perioadă datează și câteva muzee școlare din Dorohoi, amenajate prin strădania institutorilor Gr. Racoviță și Elena Cuparencu la Școala Primară de Băieți nr. 1 și Școlile de Fete nr. 1 și 2, ale căror „secții” de istorie, etnografie și științele naturii cuprindeau piese deosebit de interesante.⁸

Cea mai importantă realizare în această direcție o reprezintă, însă, de departe, muzeul înființat de institutorul Constantin Lordăchescu, la Școala „Marchian” din Botoșani. Pentru a aduna fondurile necesare, acesta l-a invitat pe Nicolae Iorga să conferențieze la Botoșani. Conferința cu titlul „Literatura de azi”, susținută de marele istoric la 12 iulie 1924 în sala Teatrului „Mihai Eminescu”, a fost audiată de un mare număr de admiratori ai acestuia, iar suma realizată, 17 085 lei, a constituit un prețios ajutor în amenajarea muzeului.⁹

Muzeul, căruia i s-a dat numele „Nicolae Iorga”, a fost amenajat în câteva săli de clasă, în vitrinele sale fiind expuse numeroase „*documente originale (cel mai vechi datând din 1674) manuscrise, cărți și publicații periodice vechi, tablouri în ulei, vechi și noi, icoane, stampe, fotografii, monezi și diverse obiecte vechi, de interes istoric, vechea arhivă a școlii de la 1864, ouă încondeiate, precum și obișnuitele tablouri și obiecte ce trebuie neapărat să aibă o școală primară*”.¹⁰ În ziua de 25 decembrie 1925, muzeul a fost onorat de vizita lui Nicolae Iorga, care, cu acest prilej, a putut vedea și catalogul clasei a IV-a în care figura și situația sa școlară.¹¹

Fiind instalat într-o școală în care se învăța, muzeul nu putea fi accesibil publicului larg și nici elevilor altor școli, fapt pentru care unii dascăli vor amenaja mici muzee în propriile lor școli. Astfel, în anul 1925, la Hirău, învățătoarea Aurelia Totoescu amenajează o asemenea expoziție muzeală adăpostită „*în două dulapuri cu obiecte valoroase*”.¹²

Un alt muzeu școlar a fost organizat de profesorul C. N. Iancu, la Școala Normală „Al. Vlahuță” din Șendriceni, muzeu cu „secții” de istorie, etnografie și artă, ale cărui exponate au dispărut, din păcate, în timpul celui de-al doilea război mondial.¹³

Paralel cu acțiunea de organizare a muzeelor școlare, dascălii botoșăneni s-au implicat activ și în acțiunea de înființare a unui muzeu regional. Prima

7. *Ibidem*.

8. D.J.A.N. Botoșani, *Expunerea Situației Județului Dorohoi*, 1922, p. 10.

9. Revista școlii, nr. 4-5/1925.

10. *Botoșanii în 1932*, Tipografia Saidman, Botoșani 1942, p. 185.

11. Ștefan Ciubotaru, *Op. cit.*, p. 82.

12. D.J.A.N. Botoșani, *Revizoratul Școlar Botoșani*, dosar 156/1933, p.45.

13. Ștefan Ciubotaru, *Op. cit.*, pag. 82.

inițiativă în acest sens a luat-o „Revista Moldovei”, publicație ce apărea la Botoșani, care în luna noiembrie a anului 1926 lansează un apel către locuitorii județului solicitându-le strângerea de materiale care să formeze nucleul unui viitor muzeu. Reluat anul următor de ziarul „Informatorul”, apelul era completat cu informația conform căreia muzeul va fi instalat într-una dintre sălile mari ale Liceului „Laurian”, urmând ca obiectele expuse să fie etichetate cu numele donatorului însoțit de mențiunea „Pentru Muzeul Județean Botoșani”, dacă acesta le va dăruia definitiv, sau să fie păstrate, temporar, în depozit, sub garanția membrilor comitetului, dacă le va lăsa doar pe termen limitat.

Pentru reușita acțiunii, ziarul propunea antrenarea în acest scop a Primăriei, care și-a înscris în bugetul pe anul 1927 suma de 1 000 000 lei pentru organizarea unei biblioteci și a unui muzeu ale „Revistei Moldovei”, Liceului „Laurian și Școlii „Marchian”, considerând că *„cele patru inițiative înmă-nuncheate ar putea să lucreze cu mai mult folos la înființarea Muzeului și Botoșanii ar avea cu o oră mai devreme înfăptuirea unui deziderat moral și cultural, care săvârșit, i-ar face cinste”*.¹⁴

Inițiativa „Revistei Moldova” n-a avut succes, dar preocupările în direcția înființării muzeului regional n-au fost abandonate. Peste puțin timp, la începutul anului 1929, ziarul „Gazeta Poporului” își informa cititorii asupra intenției de organizare a unui muzeu istorico-etnografic, făcând apel către învățători, preoți și toți oamenii de bine din județ, *„care au colecționat sau știu de unde s-ar putea aduce material ce ar putea corespunde unei asemenea menin”*¹⁵ să sprijine această inițiativă.

Apelul a stârnit interesul cititorilor, dar ca și cel anterior, nu s-a soldat cu un rezultat concret. Muzeul nu s-a putut constitui, dar ideea a continuat să preocupe lumea intelectuală a Botoșanilor, iar după doi ani, a fost repusă pe tapet. Factorul determinant al acestei noi inițiative privind înființarea unui muzeu regional l-a constituit decizia Ligii Culturale de a programa Congresul General pe anul 1932 la Botoșani. Spre a întâmpina cum se cuvine acest eveniment, în anul 1931, secțiunea locală a Ligii, în fruntea căreia se afla profesorul Tiberiu Crușu, directorul Școlii Normale de învățători „Mihai Eminescu” din Botoșani, înscrie printre obiectivele pe care și le propunea în anul 1932 și înființarea unui muzeu regional. La stăruințele conducătorilor secțiunii locale a Ligii, Prefectura Județului Botoșani și-a înscris în bugetul pe anul 1932 suma de 800 000 lei pentru înființarea unui muzeu regional, ce urma a fi instalat în vechea clădire neterminată a spitalului evreiesc dinspre gară.¹⁶ Totodată, directorii liceelor, școlilor normale, comerciale și de meserii de băieți și fete din oraș, au adresat

14. Informatorul, an II, nr. 14, 9 ianuarie 1927, p. 1.

15. Gazeta Poporului, an VI, nr. 20, 23 ianuarie 1929, p. 4.

16. Botoșanii în 1932, p. 185.

un apel¹⁷ către toți preoții, învățătorii, persoanele oficiale și „oamenii de bine”, prin elevii și părinții lor în vederea colecționării obiectelor necesare viitorului muzeu.

Pornind de la constatarea că „*Botoșanii nu au încă un muzeu, deși trece un important centru cultural, mai ales prin numărul mare al școlilor sale*”, apelul atrăgea atenția asupra faptului că „*Botoșanii, cu târgul și județul sunt plini cu bogate amintiri, rămășiți istorice și chiar preistorice ...*” că „*...o mulțime de lucruri interesante prin vechimea, raritatea, frumusețea și originalitatea lor se află risipite prin casele noastre, în colțuri uitate și rafturi prăfuite, ori încuiate în lăzi unde mucesc cu anii*”, concluzionând că „*...toate aceste obiecte, adunate, păstrate cu grijă, în vederea oricui, ar putea forma un muzeu regional din cele mai prețioase*”.¹⁸ Înștiințând cetățenii județului că obiectele colectate urmau a fi depozitate, provizoriu, în câteva săli de clasă ale Liceului „Laurian”, apelul indica o serie de obiecte care-și puteau găsi locul în muzeu, între acestea fiind amintite: „*icoane vechi pe lemn sau sticlă, ceramică, sculpturi în lemn, obiecte de interior țărănesc – scaune, lavițe, blidare – lăicere vechi, scoarțe, piese vestimentare (boande, brâie, cămăși, traiste), arme vechi (flinte, spade, pistoale, iatagane), medalii, monede vechi, autografe de-ale oamenilor mari, care au avut vreo însemnătate în mișcarea politică sau literară, hrisoave sau tipărituri vechi*”.¹⁹

Considerând că „*... toți părinții din școlile noastre înțelegând inițiativa înființării muzeului botoșănean se vor grăbi să adune și să dăruiască fiecare obiect din acelea ce nu au atâta importanță și folos pentru ei, dar care pentru realizarea scopului ce noi urmărim este de cel mai real interes*”²⁰, apelul exprima încrederea că la deschiderea Congresului General al Ligii, Botoșanii se vor putea prezenta cu un început serios de muzeu regional.

Datorită unor condiții obiective și, în primul rând, marii crize economice ale cărei efecte s-au resimțit acut la Botoșani, inițiativa organizării unui muzeu regional a rămas la stadiul de deziderat. S-au realizat însă, în această perioadă, o serie de noi muzee școlare, precum cel de la Trușești, care „*poseda o mulțime de obiecte istorice și chiar preistorice*”, cel de la Hudești, înființat de I. Niculiu, directorul școlii din localitate și cele de la școlile din Cucuteni, Stroești, Corocăești, Tudora, Vorona Mare, Tulbureni, Brăteni, Stamate, Șupitca, Românești, și Școala mixtă nr. 5 din Botoșani.²¹

17. *Ibidem*, p. 186.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*.

21. Ștefan Ciubotaru, *op. cit.*, p. 82.

În anul 1934 este reluată ideea înființării unui muzeu la Botoșani, școala fiind din nou implicată în noul proiect. Inițiatorul este „Cercul de cultură românească” recent înființat, iar locul de depozitare provizorie a obiectelor cu caracter istoric pe care cetățenii urmau să le colecteze, Liceul „Laurian”.²² Din această inițiativă nu a rămas decât apelul publicat în presă, deși, ținând cont de forțele intelectuale de care dispunea județul și de numărul mare de obiecte ce ar fi putut fi colecționate, muzeul s-ar fi putut organiza.

O ultimă încercare de organizare a unui muzeu la Botoșani datează din anul 1943 și aparține secției Botoșani a Asociației Generale a Învățătorilor din România. Propunând înființarea unui muzeu istorico-etnografic, inițiatorii lansau un apel²³ către învățători îndemnându-i să cerceteze cu atenție satele „... *temelia nu numai a neamului, dar și a statului național...*” depozitarele unui „*tezaur în care zac învălmășite bătrânele noastre tradiții și datini, arta noastră populară, cântecele și jocurile, uneltele noastre vechi, cu care moșii și părinții și-au însăilat veșmintele, și-au durat casele și și-au rostuit gospodăriile*” lucruri care „...*dau mărturie despre obârșia noastră măreață și străveche*”²⁴.

Toate aceste lucruri, urmau a fi expuse într-un muzeu istorico-etnografic, pe care Asociația intenționa să-l organizeze în Botoșani, oraș care „... *deși s-a bucurat și se bucură încă de faima unui oraș cu vechi tradiții de cultură ...nu are până acum o cât de modestă înjghebare de acest fel*”²⁵.

Însoțit de o listă orientativă a obiectelor ce ar putea fi colecționate, apelul se încheia cu aprecierea că „... *toate lucrurile pline de sufletul trecutului, care azi zac risipite și mute în satele noastre ... orânduite într-un muzeu ... vor căpăta grai și vor mărturisi tuturor că învățătorimea botoșăneană stă întotdeauna, cu o vrednică destoinicie în slujba comandamentelor naționale*”²⁶.

Inițiativa, lăudabilă, dar luată într-un moment dificil, când țara se afla în război, nu putea avea șanse de izbândă. Ea avut însă darul de a menține treaz interesul botoșănenilor pentru înființarea unui muzeu în care să-și găsească ilustrarea trecutul istoric, tradițiile, ocupațiile, portul și tot ceea ce este reprezentativ pentru ținutul Botoșanilor. Totodată ea a pus încă o dată în evidență disponibilitatea dascălilor botoșăneni de a-și aduce contribuția la ridicarea gradului de cultură și civilizație al locuitorilor ținutului Botoșanilor, muzeul fiind, în opinia acestora, unul dintre cele mai eficiente instrumente pentru realizarea acestui deziderat.

22. Românul, an I, nr. 13, 30 august 1934, p. 3.

23. Apel al Asociației Generale a Învățătorilor din România, secția Botoșani; Muzeul Județean de Istorie, fond Ist. Contemporană, inv. 2626.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*.

26. *Ibidem*.

Implicarea dascălilor botoșăneni în organizarea unor muzee, terminată cel mai adesea cu amenajarea unor expoziții muzeale în școli, a avut drept consecință educarea copiilor și nu numai în spiritul respectului față de vestigiile trecutului, de tradițiile și obiceiurile acestor locuri, determinând păstrarea și ocrotirea multor lucruri de valoare care și-au găsit locul în Muzeul Raional înființat în urmă cu 50 de ani, la 25 decembrie 1955 și apoi în Muzeul Județean de Istorie înființat în anul 1977 și în secțiile sale de etnografie, memorialistică sau artă, răspândite pe cuprinsul întregului județ.

SUMMARY

The more the Botosani system of education developed, the more the interest of the teachers from Botosani for having new museums raised. They saw in this an opportunity for their students to understand the nature and the society phenomena as well as a better chance to improve their knowledge from classes.

Being supervised by the great historian Nicolae Iorga, the teachers from Botosani will start their first actions for establishing new museums immediately after 1900, beginning with the schools they work in and then with those from Botosani town.

Nicolae Iorga rightfully stated in 1906 that establishing museums can be made in two ways "either the highest school gathers the objects with the help of the teachers, opens some rooms for the Museum and urge the students to go and make much account of it, or the citizens meet and choose a board made up of people with high sentiments" which can support this work, following the first way (from objective reasons) which will be adapted to the conditions from each locality.

This action and attitude of Nicolae Iorga had the gift of maintaining alive the interest of the Botosani citizens for establishing a museum in which one should find the viewing of the historical past, traditions, work, clothes as well as everything is representative for Botosani. In the same time, this initiative of the great scholar underlined the availability of the teachers from Botosani for raising the cultural and civilization level of the inhabitants from Botosani as the museum is – according to the teachers' opinions –one of the most efficient instruments to reach this target.

TIBERIU CRUDU Directorul Școlii Normale "M. Eminescu" Botoșani
Institutorul CONSTANTIN IORDĂCHESCU- Directorul Școlii "Marchian"
LICEUL "A.T. LAURIAN" BOTOȘANI
ȘCOALA PRIMARĂ DE BĂIEȚI "MARCHIAN" Botoșani
MUZEUL ȘCOLII PRIMARE DE BĂIEȚI Nr. 1 DOROHOI

DIN ISTORIA MINISTERULUI DE INTERNE. ASPECTE PRIVIND SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT (1949 - 1989)

DR. DORU BRATU*

Instituționalizarea regimului comunist în România a însemnat și restructurarea din temelii a sistemului organelor de ordine și informații.

La data de 30 august 1948 prin Decretul 221 al Președintelui Marii Adunări Naționale a fost creată Direcția Generală a Securității Poporului (din 1951 Direcția Generală a Securității Statului) ca structură în cadrul Ministerului de Interne, având ca atribuții "apărarea cuceririlor democratice și asigurarea securității Republicii Populare Române contra dușmanilor din interior și exterior".¹

Crearea noii structuri făcea necesară o schimbare de personal care să corespundă criteriilor politicii de cadre care pune în prim plan fidelitatea față de regimul comunist evidențiată de originea socială "sănătoasă", aprioric devotată, a muncitorilor și țăranilor cu "gospodărie mică". În context, pregătirea pentru "munca de securitate" urma să se desfășoare într-o serie de școli speciale.

În baza Decretului 221/ 1948, printr-o decizie a Ministerului Afacerilor Interne, în octombrie 1948 s-a înființat Școala de securitate din București cu sediul central în strada Principatele Unite nr. 63.²

În afara aspectelor deja publicate în literatura dedicată subiectului, dorim să adăugăm o serie de amănunte având ca sursă ceea ce se numește "istorie orală".

Durata cursurilor în școala de securitate înființată în 1948 era de patru luni, admiterea făcându-se pe bază de "dosar" în conformitate cu criteriile social-politice impuse.

1. Cristian Troncotă, *Istoria securității regimului comunist din România, vol. I, 1948-1964*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2003, p. 236

2. Problematika politicii de cadre a Securității a mai fost tratată de Cristian Troncotă, în afară de volumul amintit, și în alte lucrări precum: *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, Editura Ion Cristoiu S.A., București, 1999; *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România. (1965-1989)*, Editura Elion, București, 2003.

Prima serie a început cursurile cu 141 de elevi la 15 octombrie 1948. Prima promoție a numărat la final, 28 februarie 1949, 130 de absolvenți, ofițeri și sub-ofițeri.

Ca urmare a necesității pregătirii de cadre pentru diverse tipuri de activități, activitatea în școală s-a desfășurat pe diferite specializări în mai multe sedii: în sediul central pentru profilul informativ-operativ, radiotelegrafiști și stenodactilografi, în sediul din Știrbei Vodă nr. 39 pentru contrainformații militare. Ofițeri pentru profilul operativ-informativ s-au mai pregătit într-un sediu ulterior devenit localul Hotelului Negoiu și în sediul din strada Onești nr. 5-7 (ulterior sediul Direcției a V-a). În sediul de la kilometru 12, șoseaua București-Ploiești nr.78, se pregăteau ofițeri cifratori, de administrație și subofițeri pază ambasade. Într-un alt sediu, din strada Sf. Ioan Nou, se pregăteau specialiști în domeniul foto.

Începând cu luna decembrie a anului 1952 Școala de securitate s-a mutat în localul special construit pe alea Privighetorilor (actuala Academie de Poliție "Alexandru Ioan Cuza"), primind denumirea de "Școala de ofițeri nr.1 a Ministerului Afacerilor Interne", durata studiilor fiind stabilită la doi ani.

La început, planul de învățământ, destul de sumar, pune accentul pe dimensiunea ideologică căreia îi erau subsumate toate celelalte direcții de pregătire profesională, inclusiv cele de specialitate. Disciplinele cuprinse în acest plan erau: bazele marxism-leninismului, tehnică informativă, foto, drept penal, drept constituțional, filaj, educație fizică și instrucție militară. Planul de învățământ pentru promoția din anul 1951 era organizat pe cinci direcții: 1. Pregătirea ideologică marxist-leninistă (bazele marxism-leninismului, istoria R.P.R., economie politică, problemele construcției socialiste); 2. Cultură generală (limba română); 3. Pregătire de specialitate (tehnică informativă, informații interne, contrasabotaj, operativ, anchete, drept penal, tehnică operativă, filaj, investigații, cadre, secretariat); 4. Pregătire militară (topografie, tehnică specifică M.A.I., regulamente, cunoașterea armamentului); 5. Pregătire fizică (gimnastică și sport, G.M.A. -*gata pentru muncă și apărare*-, probe speciale).

Planurile de învățământ s-au schimbat permanent în conformitate cu directivele politice care urmau evoluțiile sinuoase ale relațiilor dintre putere și propriul aparat represiv (de exemplu se scoate G. M.A. și se introduce disciplina "Probleme de politică mondială").³

Din 1952 absolvenții școlii au primit exclusiv grade de ofițeri.

Prin Hotărârea C.C. al P.M.R. și hotărârea Consiliului de Miniștrii nr. 305/30.03 1962 s-a decis ca începând cu anul școlar 1961/1962 cei trei ani ai școlii

3. Despre calitatea corpului profesoral al acestei perioade precum și despre planul de învățământ și programul orar zilnic vezi Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete românești .De la Cuza la Ceaușescu.*,p. 341-344

de ofițeri să fie echivalați cu primii trei ani de studii la Facultatea de Științe Juridice, forma fără frecvență. În planul de învățământ al școlii au fost cuprinse disciplinele care se studiau la facultate potrivit planului de învățământ aprobat pentru aceasta de Ministerul Educației și Culturii. Ca urmare, toată partea "civilă" a planului de învățământ era aprobată de Ministerul învățământului (potrivit tipicului specific universitar), la propunerea M.A.I.

În anul 1972, prin ordinul ministrului de interne, în conformitate cu Decretul 130/1972 și H.C.M. nr. 457/ 1972, s-a înființat "Școala de ofițeri activi a Ministerului de Interne" prin fuzionarea "Școlii militare de ofițeri de securitate" cu "Școala militară de ofițeri de miliție".

Realizarea unificării în practică s-a confruntat cu asperități și rivalități "de armă" care au continuat să se manifeste multă vreme.

După înființarea *Miliției* (la 22 ianuarie 1949 prin Decretul nr. 25)⁴ printr-o decizie a M.A.I. și un ordin al Directorului General al Miliției s-a hotărât înființarea "Școlii de ofițeri de miliție" din București într-un local din bulevardul Ilie Pintilie nr. 5, cu o durată a cursurilor de șase luni.

Candidații erau recrutați pentru admitere pe bază de dosar dintre tinerii muncitori, ostași în termen și subofițeri. Școala era subordonată Direcției de învățământ din Direcția Generală a Miliției. Planul de învățământ era alcătuit împreună cu Direcția politică din cadrul M.A.I.

După înființare s-au predat discipline precum: educație politică, legea și statutul miliției, drept penal, pază și ordine, înscriere și evidența populației, sectoriști, procedură penală, legi speciale, miliție economică, miliție tehnică, medicină legală, drept civil, informații, limba română, geografie, istorie, topografie, armament, instrucție militară, limba rusă și tactică milițienească..

Din 1952, odată cu mutarea localului școlii în strada Dobrogeanu Gherea nr. 3, s-a prelungit timpul de școlarizare la doi ani. Din 1957 școala a primit denumirea "Școala M.A.I. nr. 2" București .

Din anul 1959 școala miliției s-a mutat în localul din Șoseaua Olteniței nr. 158.

Începând cu anul școlar 1961/ 1962 s-a decis echivalarea studiilor cu primii trei ani ai Facultății de Științe Juridice, forma fără frecvență. În urma unificării hotărâte în 1972 ofițerii de miliție au fost pregătiți în cadrul "Școlii de ofițeri activi a Ministerului de Interne" de la Băneasa.

Ofițerii trupelor de securitate au fost pregătiți până în 1972 în mai multe școli: Oradea, Rasna-Lipova și Câmpina. La Oradea a fost înființată, în 1949, prin decizie ministerială "Școala de educatori politici M.A.I. nr. 2" transformată în 1952 în "Școala de ofițeri M.S.S. nr. 1". La Radna a funcționat "Școala de ofițeri M.A.I. nr. 3, înființată în septembrie 1949. La Câmpina a fost înființată o

4. Lazăr Căjan, *Istoria poliției române de la origini până în 1949*, Editura Vestala, București, 2000.

școală de ofițeri M.A.I. în anul 1959. Ulterior ofițerii pentru trupele de securitate au fost pregătiți și la școlile militare ale M.A.N. de la Sibiu.

Pentru arma pompierilor din cadrul M.A.I. s-a creat în 1950 o școală pregătitoare în București. Școala s-a mutat în 1953 în Brașov și Câmpina pentru ca în 1954 să revină la București. În 1955 "Școala de ofițeri pompieri" s-a încorporat în centrul școlar M.A.I. Oradea. În anul 1963, în urma unui protocol încheiat cu M.A.N. la sfârșitul anului 1962, ofițerii pompieri au fost pregătiți ca armă separată în cadrul "Școlii militare de ofițeri activi *Nicolae Bălcescu*" din Sibiu. Din anul școlar 1976/1977 pregătirea ofițerilor de pompieri s-a făcut în cadrul "Școlii militare de ofițeri activi" într-un local separat din București.⁵

Prin hotărârea C.P.Ex. al C.C. al P.C.R. din luna iunie 1976 s-a decis renunțarea la echivalarea celor trei ani de școală cu studiile universitare, formulă păstrată până în anul 1990.⁶

5. Un sediu separat a existat și pentru pregătirea ofițerilor de filaj (actualul sediu al Facultății de Arhivistică).

6. Pentru alte aspecte în legătură cu sistemul de învățământ al securității în deceniile șapte și opt vezi Cristian Troncotă, *Duplicarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, p.41-45.

ȘCOALA DIN MEDIUL RURAL ȘI ACCESUL LA O EDUCAȚIE DE CALITATE

EUGEN PALADE*

O perspectivă globală

Discrepanțele dintre calitatea ofertei educaționale din mediul rural și cel urban, cumulum de vulnerabilități care plasează nefericit școala de la sate într-o poziție defavorizată față de restul sistemului de învățământ reprezintă realități ce aduc în mod categoric în prim plan problematica echității în educație.

Este evident că, în condițiile unui învățământ plasat în zone afectate de multiple dezavantaje corelate, elevii de la sate au mai puține șanse de acces și reușită decât colegii lor din mediul urban.

În fapt, inegalitatea de șansă dintre elevii din învățământul rural și cei de la oraș reprezintă o problemă deja clasică a sistemului de educațional românesc, ades dezbătută și cercetată de rapoarte, chiar abordată prin intermediul unor macroprograme de intervenție, dar încă rămasă deschisă.

2.1. Posibile soluții dezvoltate în alte zone ale lumii

Statutul educației în medii dezavantajate, mai cu seamă în mediul rural nu reprezintă o preocupare strict românească. Întinse zone ale lumii din America de Sud, Asia sau Africa sunt dominate de economia rurală și de modul de viață rural.

Probleme identificate cu care se confruntă țările din aceste zone ale lumii ar putea să fie sintetizate, după cum urmează:

a. serioase discrepanțe între nivelul de dezvoltare al diverselor unități teritoriale, precum și între zona urbană și cea rurală;

b. flagrante disparități în ceea ce privește nivelul abandonului școlar; un bun exemplu în acest sens îl oferă India, unde, la început, rata abandonului școlar varia între 0% în provincia Kerala și 60% în Bihar¹, iar numărul anilor de

* Coordonator programe "Educația 2000"

1. Raghaw, S.P. (2000), *Going to Scale with Education Reforms: India's District Primary Education Program, 1995-1999*, The World Bank Country Studies, Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 4 – Iulie, p. 5.

școală variază între 4,1 în statele din nordul Braziliei, spre deosebire de 6,2 cât se înregistrează în statele din sud-estul țării²;

c. prezența inechității de gen, fetele frecventând școala într-o măsură mult mai mică decât băieții;

d. în acele state în care gradul de urbanizare este superior, iar problema accesului la educație a fost în mare parte rezolvată (Argentina), continuă să persiste diferențe semnificative între calitatea serviciilor educaționale oferite în comparație cu ceea ce li se oferă copiilor în mediul urban;

e. sursele precarității calității serviciilor educaționale oferite sunt diverse și interconectate; acestea aparțin domeniului educațional, dar și nivelului de dezvoltare economică și socială, calității infrastructurii etc..

Deși fiecare dintre spațiile emintite prezintă accente specifice, există cel puțin un numitor comun și acesta este **inechitatea în educație**. De regulă, aceasta îmbracă fie forma unor șanse diminuate de acces la educație, fie aceea a calității educației oferite elevilor, fie amândouă.

În acest context, atât guvernele naționale cât și instituții bancare internaționale, precum Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, au dezvoltat programe speciale care să asigure egalitatea șanselor de acces la o educație de calitate pentru copiii proveniți din mediul rural. Dintre aceste programe amintim cu titlul de exemplu:

Mejoramiento de la Equidad y Calidad de la Educacion (MECE), Chile, (1990-1995);

District Primary Education Program, India, (1995-1999);

Effective Schooling in Rural Africa, (2000);

Rural Education Improvement Project (PROMER), Argentina (2005);

Proiectul pentru Învățământul Rural, România, (2004).

Contextele care au permis aplicarea acestor vaste proiecte de democratizare a educației au fost de două tipuri: (i) efortul de dezvoltare generală a statelor respective, așa cum s-a întâmplat mai cu seamă în India și în Africa, dar, în parametri diferiți și în state ale Americii Latine (Argentina, Brazilia) și (ii) trecerea de la regimuri politice autoritare la cele bazate pe valorile pluralismului politic și ale economiei de piață, exemplele spaniol și cel chilian fiind notorii din acest punct de vedere.

Țintele predilecte ale acestor programe au fost:

(i) asigurarea educației de bază pentru toți copiii de vârstă școlară;

(ii) asigurarea unei educații de calitate la nivelul învățării, a accesului și al managementului.

2. *Educational Changes in Latin America and the Caribbeans* (1999), the World Bank Group, Human Development Network, p. 23.

Este evident faptul că soluțiile identificate în decursul timpului pentru asigurarea echității în educație nu sunt general valabile. Nivelele de dezvoltare ale diferitelor state sau regiuni geografice în care s-au aplicat astfel de proiecte sunt diferite, fiecare se confruntă cu probleme ce-și găsesc rădăcinile în tradiții, în mentalități individuale și colective specifice. Mijloacele prin intermediul cărora s-a încercat atingerea acestor ținte au cuprins diferite tipuri de inițiative, dintre care ne-am oprit la cele pe care le-am considerat ca fiind relevante și pentru spațiul românesc.

Descentralizarea

Asigurarea nevoilor locale prin creșterea nivelului participării și a responsabilității atât a autorităților locale cât și a membrilor comunității nu lipsesc practic din nici unul dintre proiectele de reformă mai sus amintite. Nevoia de descentralizare a fost reclamată de următoarele realități surprinse în mai toate studiile efectuate asupra serviciilor educaționale oferite copiilor din zonele defavorizate:

□ sistemul educațional nu poate funcționa eficient orientându-se după alte principii și valori decât cele după care funcționează restul societății; așadar, în măsura în care descentralizarea este un principiu după care funcționează întreaga societate, ea trebuie să guverneze și sistemul educațional³;

□ adeseori, oferta educațională are o slabă relevanță în raport cu realitățile vieții rurale⁴;

Dezvoltarea capacităților instituționale

Asigurarea unei dezvoltării durabile a sistemului de învățământ a impus consolidarea rețelelor școlare, atât în zona învățământului public, cât și a celui privat. Procesul include impunerea unor standarde minime referitoare la calitatea infrastructurii școlare, a materialelor didactice și a echipamentelor existente în școli.

În aceeași direcție se înscrie și efortul de a crea instituții specializate care să monitorizeze atât calitatea serviciilor educaționale oferite, cât și nivelul de atingere de către elevi a țintelor educaționale propuse. O deosebită atenție este acordată consolidării sistemelor informaționale, inclusiv a celor de management a informației. Dezvoltarea și eficientizarea funcționării rețelor școlare este susținută și prin gruparea școlilor în clustere, având nu numai rolul de eficientizare a managementului, dar și acela de a oferi suport informațional și logistic profesorilor.

3. Dellannoy, F. (2000), Education Reforms in Chile, 1980-1998: A Lesson in Pragmatism The World Bank Country Studies, Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 1 – Iunie, p 3.

4. Riley, K. (coord.), Craig, H. Poston, M. Saunders, L. Flynn, A. (2000), Effective Schooling in Africa, Project Reports 1 to 4, The World Bank, p. 4.

Dezvoltarea capacității instituționale nu este susținută numai prin efort guvernamental, ci și prin contribuția, uneori substanțială, a sectorul privat și a ONG-urilor. Sunt numeroase exemplele de rețele școlare organizate și susținute ca urmare a consolidării parteneriatului public-privat.

Stimularea inovației în educație

Acolo unde mediul școlar și metodele de învățare tradiționale sunt dificil sau imposibil de utilizat, s-au aplicat programe alternative de pregătire bazate în cele mai multe cazuri pe noi tehnologii. Cunoscute ca programe de educație la distanță, acestea au fost utilizate mai cu seamă în zonele rurale izolate atât pentru pregătirea elevilor, cât și pentru susținerea programelor de pregătire continuă a profesorilor. Această formă de pregătire a inclus utilizarea a variate instrumente precum radioul interactiv, televiziunea, casetele video și telecentrele. Un model semnificativ în acest sens îl oferă proiectul *Telesecundaria*, aplicat cu mult succes în ultimii 30 de ani în zonele rurale din Mexic.

Telesecundaria⁵

Programul se implementează în școlile rurale din Mexic în învățământul secundar (clasele VII-IX), în acele zone în care educația este de slabă calitate, iar profesorii se confruntă cu numeroase lipsuri. Programul este o combinație între învățământul la distanță și cursuri oferite la nivelul școlilor. Lecțiile la distanță sunt livrate prin intermediul unor programe TV special destinate. Programul este transmis prin Solidaridad 1, satelit guvernamental, la 13.785 școli, în două sesiuni zilnice. Într-un al doilea pas, profesori special pregătiți facilitează discuțiile și coordonează activitățile de învățare pe baza conținutului transmis prin cursurile la distanță. O școală Telesecundaria poate fi înființată la cererea comunității locale dacă se demonstrează că cel puțin 15 absolvenți de școală primară vor participa și dacă facilitățile potrivite sunt disponibile. Ministerul Mexican al Educației asigură atunci profesor, televizor, antenă de satelit, decodor, programul de instruire, cărți etc. Costul intrării unei școli în programul Telesecundaria este de 2.000 USD, prețul incluzând conectarea la Internet și dotarea cu echipament. Acolo unde este necesar, se pot face adaptări tehnice. De exemplu, în lipsa infrastructurii electrice 10 % din școlile care utilizează Telesecundaria folosesc energia solară.

Astăzi 16 % din elevii cuprinși în învățământul gimnazial sunt cuprinși în programul Telesecundaria. Educația pe care o primesc se concentrează pe activități centrate pe elevi, participarea părinților, aplicații practice etc. Curriculumul este proiectat astfel încât să fie adaptat la nevoile elevilor, contextul local și resursele disponibile. Ghidul profesorului descrie posibilele constrângeri pe care profesorul le poate întâlni datorită disponibilității limitate a materialului didactic și a instrumentelor de învățare, în același timp oferind sugestii pentru evitarea lor.

Cu sprijinul Bancii Mondiale, Guvernul Mexican a inițiat acum programe echivalente pentru adulți. În viitor școlile din programul Telesecundaria vor putea să acceseze Internetul prin Red Escolar care a demarat în 1997 ca un program ITC destinat claselor VII-IX. Telesecundaria a inspirat proiecte educaționale similare în Costa Rica (1997), Panama (1995) și El Salvador (1998).

5. Calderoni, J. (1998), *Telesecundaria: Using TV to Bring Education To Rural Mexico*. Education and Technology Technical Notes Series , Vol 3, No 2, Education and Technology Team, Human Development Network-Education, Washington, DC: World Bank, p. 27.

Finanțare adecvată obiectivelor propuse

Experiența acumulată în acele state ale lumii preocupate de asigurarea echității în educație, demonstrează faptul că asigurarea unui nivel adecvat de finanțare este una dintre condițiile succesului. Astfel de exemple vin, din nou, din țările Americii Latine, unde după 1985 s-a înregistrat o creștere constantă a procentului PIB alocat educației.

Tabel 1 Procentul din PIB alocat educației în țări ale Americii Latine și contribuția sectorului privat - 1994

Statul	Sector public	Sector privat	Total
Mexic	4,5	1,1	5,6
Columbia	4,2	3,6	7,8
Chile	3,1	2,6	5,7
Peru	2,4	2,0	4,4
Irlanda	5,1	0,5	5,6
Coreea	3,6	2,5	6,1
OECD	4,7	1,2	5,9

Sursă: Educational Changes in Latin America, the World Bank, 1999

Consens asupra principiilor schimbării

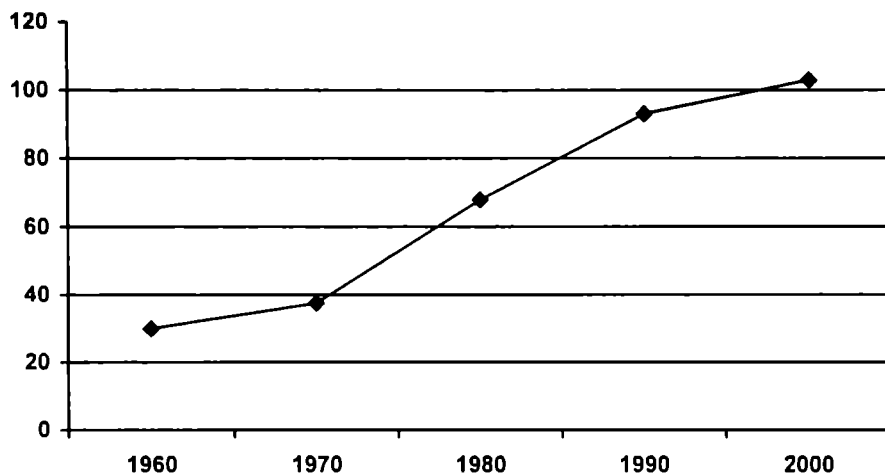
Experiența acumulată pe plan internațional în domeniul gestionării reformelor educaționale a demonstrat că stabilirea unei înțelegeri comune asupra principiilor și valorilor care trebuie să stea la baza schimbării în educație este posibilă și chiar dezirabilă. Aceasta se poate produce la două niveluri, (i) între diferitele instituții internaționale și guvernamentale implicate în finanțarea schimbării în educație sau interesate de calitatea acesteia, precum și (ii) între diversele forțe politice. Rezultate pozitive au fost obținute în acest sens în Africa (Riley, 2000, p. 10), dar poate cel mai spectaculos exemplu de inginerie socială așezată pe fundamente educaționale îl reprezintă exemplul chilian. Existența consensului politic a permis aici aplicarea unor programe de schimbare complexă, care au fost implementate în mod coerent pe parcursul a douăzeci de ani. Rezultatul acestui proces a fost un nou sistem educațional ce îmbină modernul și tradiționalul și care produce bune rezultate în procesul de pregătire al copiilor⁶. Un exemplu aflat la polul opus îl oferă chiar România unde, lipsa acestui consens a determinat, o diminuare apreciabilă a impactului efortului reformator propriu sfârșitului deceniului al nouălea⁷;

6. Delannoy, 2000, op. cit. p. 4.

7. Georgescu, D. Palade, E. (2003) „Reshaping Education for an Open Society in Romania 1990-2000 - Case studies in large scale education reform”, The World Bank Education Reform and Management Publication Series, vol. II, nr. 3, p. 51.

Ca urmare a aplicării acestor măsuri în alte zone ale lumii s-au obținut rezultate spectaculoase. Astfel, în America de Sud, dinamica înscrierii copiilor de vârstă școlară în învățământ (Fig. 1), a înregistrat salturi spectaculoase.

Fig. 1 Dinamica cifrei de scolarizare în America de Sud

Sursă: Educational Changes in Latin America, the World Bank, 1999

2.2. Posibile soluții în sistemul educațional românesc

2.2.1. Principii și valori

Atât analiza experienței internaționale acumulate în domeniul, cât și experiența românească acumulată prin proiectele lansate după 1998, ne permit să propunem rezolvarea problemelor educației din zonele dezavantajate pe baza următoarelor principii:

- a. descentralizarea inițiativei și a managementului schimbării; programele și proiectele care urmăresc îmbunătățirea vieții școlare trebuie să conducă la rezolvarea unor probleme locale specifice;
- b. participarea; rezolvarea problemelor locale trebuie asumată, în egală măsură, de autoritățile locale și de membrii comunităților respective;
- c. echitatea; procesele de schimbare trebuie să se centreze pe aspecte legate de asigurarea echității, cu o atenție specială acordată minorităților naționale și integrării grupurilor marginale;
- d. calitatea; proiectele de schimbare educațională trebuie să urmărească cu consecvență asigurarea calității serviciilor educaționale;

e. flexibilitatea; proiectele de schimbare trebuie să răspundă mării diversității de nevoi proprii unor grupuri-țintă cu interese variate.

2.2.2 Posibile soluții

În cele ce urmează, vom încerca să selectăm din multitudinea de exemple oferite de experiența internațională în domeniu, acele tipuri de inițiative care sunt, cel puțin teoretic aplicabile și în învățământul românesc. Desigur, nu poate fi vorba despre un inventar exhaustiv, acest studiu nereprezentând decât un prim pas în direcție cristalizării unei strategii coerente, pe termen lung, convergentă cu principiile și practicile europene și internaționale în domeniul asigurării accesului la educație. Inițiativele pe care le vom lua în calcul se referă la:

- combinarea intervenției de sus-în-jos cu cea de jos-în-sus;
- stimularea investiției în educație;
- abordarea holistică a schimbării, integrând intervenția în educație (acces egal, dezvoltare curriculară, pregătirea profesorilor, dezvoltarea de materiale educaționale) cu construcțiile școlare, dezvoltarea instituțională etc.;
- abordarea diferențiată a diverselor grupuri, în funcție de interesele specifice.

2.2.2.1 O poveste sud-americană, sau cum se poate combina inițiativa guvernamentală cu cea locală

Poate că cel mai interesant eveniment al ultimelor decenii legat de schimbarea în educație a avut loc în Chile, între anii 1980 și 2000. A fost un proces desfășurat în două etape, dacă într-o prima fază rolul decisiv avându-l guvernul central, în cea de-a doua, inițiativa aparținând școlilor și comunităților locale. Fiecare dintre cele două etape a durat câte cca. 10 ani. Contextul în care s-a produs această amplă reformă a fost în bună măsură similar celui românesc al anului 1989: înlăturarea unui regim politic de tip comunist (Salvator Allende), reșezarea societății pe principiile economiei de piață și revenirea (treptată) la sistemul politic pluripartid. Desigur există și diferențe notabile, România fiind scutită de experiența producerii acestor transformări sub semnul unui regim militar (A. Pinochet), cu toate practicile sale traumatizante.

lăță care ar fi, pe scurt, principalele aspecte ale acestui proces.

1. Reforma de sus-în-jos – Marea schimbare de sistem (1980-1990)⁸

1.1 Noua ordine (New Order)

Lovitura militară carea pus capăt guvernului Aliende (1973), u a însemnat nicidecum o simplă întoarcere la situația anterioară, ci un minuna prilej de a lansa o schimbare radicală, de esență neo-liberală, a întregii societăți chiliene. Această schimbare a inclus politicile în domeniul pieței muncii, descentralizarea și, bineînțeles, educația. Principalele inițiative din zona educației au fost:

- *descentralizarea* – administrarea școlilor a fost transferată municipalităților responsabile pentru angajarea și concedierea profesorilor, calitatea infrastructurii școlare;
- *competiția* – a fost încurajată concurența dintre școlile publice și cele private: agenții economici au fost responsabilizați pentru finanțarea și managementul învățământului tehnic; părinții pot contribui la finanțarea școlilor;
- *schimbarea statutului profesorilor* – aceștia au pierdut calitatea de funcționari publici și au fost trecuți în sectorul public;
- *asigurarea calității* – a fost introdus un sistem de măsurare a calității educației.

Rezultatele acestei etape au fost semnificative în creșterea procentului de elevi școlarizați. Au fost introduse principiile ale economiei de piață în domeniul educației (crearea unei piețe a manualelor), iar oferta curriculară a fost flexibilizată.

Nu aceleași au fost rezultatele în domeniul calității educației. În 1990 s-a constatat că numai 40% dintre elevii clasei a patra proveniți din rândul populației sărace înțelegeau ceea ce citeau, repetenția se ridică la un nivel ridicat, continua să existe o diferență semnificativă între nivelul de școlarizare al copiilor proveniți din familii bogate în raport cu cei provenind din familii sărace.

Limitele reformei au fost determinate de centrarea pe nivelele macro, neclarităților existente între diferitele nivele de decizie, de lipsa unor programe adecvate și consistențe de pregătire a profesorilor și a autorităților locale, lipsa comunicării între școală și părinți în ceea ce privește evaluarea rezultatelor școlare, precum și de metodele autoritare, cu accente represive, folosite în procesul de implementare.

2. Reforma de jos- în-sus – Promovarea echității și a calității (1990-1998)⁹

Continuitate cu schimbare (Continuity with Change)

După aproape două decenii de polarizare socială și schimbare radicală, începând cu 1990, Chile a intrat într-o nouă etapă, aceea a echității și solidarității. Sistemul educațional răspunde noilor comandamente, centrându-se pe:

- *echitate* – înțelesă ca nevoie de lăgire a ofertei educaționale pentru a veni în întâmpinare nevoilor tot mai diverse ale elevilor și acordarea de sprijin categoriilor celor mai defavorizate;
- *calitate* – văzută ca centrare pe dezvoltarea unor competențe de nivel înalt, precum gândirea critică, gândirea abstractă, comunicarea, procesarea informației etc; a fost considerată ca un punct pentru creșterea economică și coeziunea socială;
- *transparență* – în comunicarea publică a rezultatelor evaluărilor anuale;
- *finanțare prioritară* – a crescut investiția în educație atât din partea sectorului guvernamental cât și a celui privat; creșterile au fost direct legate de îmbunătățirea calității serviciilor educaționale oferite de școală și nu de indivizi;
- *un nou statut al profesorilor* – profesorii primesc salarii mai mari și revin la un statut apropiat de cel public, mai stabil.

8. Dellanoy, F., 2000, ibidem, p. 7-13.

9. Dellanoy, F., 2000, ibidem, p. 13-34.

Activitatea propriu-zisă a fost centrată pe inițiativă locală și a urmărit să răspundă nevoilor locale:

- **construirea unor rețele profesionale locale/comunitare**– ateliere de lucru au fost organizate bisăptămanal, pentru toate categoriile de profesori, prin rotație, în toate școlile cuprinse într-un cluster: în școlile secundare întâlnirile săptămânale au beneficiat de asistența universităților și a ONG-urilor;
- **consolidarea competențelor manageriale**– toate școlile su primit asistență pentru dezvoltarea propriilor planuri de dezvoltare școlară;
- **rețeaua școlară** – toate școlile au fost conectate la o rețea națională care a permis crearea unei largi comunități educaționale, promovarea bunelor-practici, a metodelor avansate de învățare etc.;
- **curriculum flexibil** – a fost conceput un curriculum modul, flexibil, centrat pe școală și susținut prin activitatea de formare organizată la nivel local, materiale de formare și plata profesorilor implicați în formare.

Spre deosebire de perioada anterioară, strategia de implementare a urmărit un proces de creștere lent, bazat pe o largă consultare și pe un solid consens politic asupra direcțiilor schimbării.

2. Reforma de jos-în sus – Centrarea pe echitate și calitate (1990-1998)

1.3 Reforma comprehensivă – legarea reformei de sus-în-jos cu cea de jos-în-sus

S-a bazat pe realizările anterioare și mai ales pe consensul politic, pe un puternic sprijin guvernamental, pe constituirea unui leadership favorabil schimbării în educație și pe sporirea investițiilor.

Președintele țării (Eduardo Frei Jr.) anunță lansarea proiectului *Full School Day*, iar ministrul de finanțe preia conducerea Ministerului Educației (Jose Pablo Arellano, 1996). Cei patru „piloni” ai reformei devin:

- *extinderea timpului petrecut de elev în școală*– 38 ore învățământ primar, 42 de ore învățământ secundar, săptămânal; școlile lucrează într-un singur schimb, iar elevii au astfel mai mult timp pentru învățare și pentru activități extrașcolare;
- *reforma curriculară* – noul curriculum-cadru include un raport de 70/30 între trunchiul comun și CDS;
- *profesionalizarea profesorilor* – s-a bazat pe consistente programe de formare oferite (inclusiv vizite de studii), creșteri salariale și stimulente de ordin simbolic;
- *stimularea inovației* – competiție de granturi între școlile cu mulți elevi provenind din familii sărace, criteriile de selecție fiind centrate pe inovația în domeniile predării, învățării și practicilor manageriale.

Impact

- a. reducerea semnificativă a decalajului dintre calitatea serviciilor educaționale oferite în mediul rural în raport cu cel urban, materializată în rezultatele obținute de elevi la evaluările finale;
- b. reducerea decalajului existent între școala publică și cea particulară;
- c. reducerea decalajului dintre performanțele școlilor provenind din regiunile sărace și restul sistemului;
- d. creșterea generală a scorurilor obținute de elevii implicați în evaluările internaționale.

Lecții învățate

☞ oricâtă determinare politică ar exista în implementarea unei reforme, efectele sale sunt limitate dacă inițiativa acestora aparține exclusiv guvernului;

intervenția centrală este bine-venită în măsura în care produce transformări rapide la nivelul politicilor educaționale, al conceptelor, al legislației și al dezvoltării instituționale; efectul său la nivel micro (clasa reală în care se produce învățarea) este însă limitat¹⁰;

✎ schimbarea trebuie să fie dirijată de interesele principalilor săi beneficiari, elevii și nu de cele ale altor actori ai procesului educațional sau grupuri de persoane și instituții interesate de educație;

✎ schimbarea nu se poate face împotriva principalilor săi actori (profesori și manageri); neînțeleasă, schimbarea nu va fi neacceptată și, ca atare, aplicarea ei va fi tergiversată;

✎ schimbarea produce efecte vizibile la nivelul calitativ atunci când:

□ există principii clare, coerență și continuitate în conceperea și implementarea demersului;

□ îmbină măsurile care vizează calitatea cu cele care asigură echitatea în educație;

□ are suficientă flexibilitate pentru a răspunde nevoilor locale și unor grupuri sociale cu interese foarte diverse;

□ implică atât cadrele didactice, cât și comunitatea locală cu toate componentele sale.

✎ gradul de acceptare a schimbării este cu atât mai mare cu cât ritmul reformei este mai ponderat, într-o abordare de tip pas-cu-pas;

2.2.2.2 Stimularea investiției în educație

Un proces de schimbare de proporțiile celui din Chile nu se putea realiza fără impunerea unei noi viziuni privind finanțarea educației. Aceasta a însoțit procesul de reformă pe tot parcursul său și a inclus un set de inițiative precum: (i) schimbarea mecanismelor de alocare a fondurilor, (ii) lărgirea bazei de finanțare și (iii) consistența creșterea a investiției în educație.

(i) schimbarea mecanismelor de alocare a fondurilor a presupus:

- ◆ **descentralizarea** financiară, încă din prima etapă a procesului de reformă
- ◆ **introducerea competiției** (organizate între școli comparabile ca nivel de finanțare) drept criteriu de acordare a fondurilor
- ◆ **stimularea performanței** în educație la nivelul unităților școlare.

(ii) remarcabil este faptul că efortul investițional nu a fost susținut numai de autoritățile publice, ci și de investitori privați (în domeniul învățământului tehnic), ONG-uri, organizații ale părinților etc.

10. În acest sens vezi și Crișan A., (coord.), 2003, "Reforma la firul ierbii. Programul Educația 2000+ sau lecția unui process de schimbare", Editura Humanitas, București.

(iii) fondurile investite în educație au cunoscut o creștere constantă și au fost orientate pe cel puțin trei direcții prioritare:

a. *investiția în resursa umană* – aceasta a fost exprimată prin: dublarea salariilor profesorilor între 1990 și 1996, precum și prin oferirea unor consistente programe de formare și dezvoltare profesională;

b. *investiția în infrastructură* – construirea a 20.000 de noi săli de clasă, acordarea de hrană pentru cca. 600.000 de elevii provenind din categoriile sociale cele mai vulnerabile;

c. *investiția în tehnologie* – toate școlile au fost dotate cu tehnică de calcul și legate într-o rețea națională.

Dacă în cazul Chile investiția în educație s-a produs pe fondul unei creșteri economice consistente, un caz mai aparte este cel cubanez. Deși Cuba are reputația unui stat sărac, gradul de cuprindere a tinerilor în școală, precum și performanțele obținute de elevii cubanezi la diverse evaluări internaționale sunt de un foarte bun nivel. Analizele efectuate asupra sistemului cubanez de învățământ¹¹ au demonstrat că prima explicație a succesului trebuie căutată în nivelul investiției și în structura acesteia. Astfel, procentul din PIB alocat educației era, la nivelul anului 2000 de peste 10%, iar fondurile sunt investite în proporție de cca. 60% în cheltuieli nesalariale (dotare cu echipamente și material didactic, formarea personalului didactic).

Aceleași tendințe pot fi observate și în alte zone ale lumii precum Australia și Noua Zeelandă, chiar în condițiile în care reformele din aceste țări nu au fost centrate pe echitate.

Lecții învățate

schimbarea în educație trebuie însoțită de o nouă abordare în domeniul finanțării sistemului de învățământ;

procentul din PIB alocat educației în statele care pun un accent pe ideea de echitate este de cel puțin 5% (procent recomandat și de UNESCO ca valoare minimă);

succesul schimbării nu este legat numai de creșterea volumului investiției, ci și de diversificarea criteriilor de acordare a fondurilor; competiția și performanța devin criterii esențiale ale noului mecanism;

deși extrem de necesară, simpla creștere a investiției în educație nu produce, automat, creșteri calitative la nivelul sistemului educațional; rolul său este numai acela de a susține un proiect coerent de reformă;

11. Gasperini, L, 2000, "The Cuban Education System: Lessons and Dilemmas", The World Bank Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 5, iulie, p. 17-19.

□ investiția realizată numai, sau preponderant, în zona bazei materiale nu produce în mod necesar creșteri calitative la nivelul sistemului educațional.

1.2.2.3 Abordarea holistică

Așa cum s-a demonstrat în prima parte a acestui studiu, calitatea educației oferită copiilor din mediul rural este mai scăzută datorită unui complex de factori. Problemele școlii rurale nu sunt unele exclusiv interne, factorii economici, sociali și culturali, sau așteptările cetățenilor având rolul lor bine determinat.

În aceste condiții nici soluția nu poate să vină numai din interiorul sistemului sau să aibă caracter strict educațional. Sugestii de acest fel s-au mai făcut de altfel și de experți români. Vom cita aici considerațiile lui C. Bîrzea care în 2001 menționa nevoia de „integrare a măsurilor de dezvoltare a școlilor rurale în ansamblul eforturilor de dezvoltare rurală, prin programe intersectoriale integrate, care să acționeze simultan asupra tuturor factorilor care contribuie la dezvoltarea resurselor umane în mediul rural: transporturile, comunicațiile, sănătatea, serviciile culturale, administrația publică, ocuparea forței de muncă, activitățile sociale și civice pentru tineret, educația adulților etc.”¹²

Exemple de acest fel se pot întâlni în toate statele lumii preocupate de asigurarea unei reale echități în educație.

Pentru a diversifica aria exemplelor, nu ne vom mai referi aici la exemplul chilian, remarcabil și din această perspectivă. Vom menționa proiectele de reformă a educației din India și Africa, unde promovarea acestui tip de intervenție a produs efecte demne de menționat.

Bibliografie

- Bârzea, Cezar, 2001, „Învățământul rural din România: diagnostic și probleme prioritare, Studiu, Unitatea de Management a Proiectului – Proiectul pentru Învățământul Rural, București
- Butucă, Anca, 2001, „Relansarea învățământului în mediul rural; repere ale unui proiect de ameliorare”, Editura Tipo Press, București
- Crișan, Alexandru, 2001, „Învățământul rural din România - modele replicabile ale unor proiecte/inițiative ale organizațiilor nonguvernamentale”, Studiu,

12. Bârzea, C., (2001), Studiu: „Învățământul rural din România: diagnostic și probleme prioritare, Unitatea de Management a Proiectului – Proiectul pentru învățământul rural, București.

Unitatea de Management a Proiectului – Proiectul pentru Învățământul Rural, București

- Crișan Alexandru, 2003, "Reforma la firul ierbii. Programul Educația 2000+ sau lecția unui process de schimbare", Editura Humanitas, București
- Dellannoy, Françoise, 2000, „Education Reforms in Chile, 1980-1998: A Lesson in Pragmatism”, The World Bank Country Studies, Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 1 – Iunie
- Contreras, Manuel, Talavera Simoni, Maria Luisa, 2003, „The Bolivian Education Reform 1992-2002 - Case studies in large scale education reform”, The World Bank Education Reform and Management Publication Series, vol. II, nr. 2, noiembrie
- Georgescu, Dakmara, Palade, Eugen, 2003, „Reshaping Education for an Open Society in Romania 1990-2000 - Case studies in large scale education reform”, The World Bank Education Reform and Management Publication Series, vol. II, nr. 3, decembrie
- Gasparini, Lavinia, (2000), "The Cuban Education System: Lessons and Dilemmas", The World Bank Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 5, iulie
- Husen, T., Tuijnman, A., Halls, W.D., 1992, "Schooling in Modern European Society", Pergamon Press, Oxford, New York, Seul, Tokio
- Raghaw, Sharan Pandey, „Going to Scale with Education Reforms: India's District Primary Education Program, 1995-1999”, 2000, The World Bank Country Studies, Education Reform and Management Publication Series, vol. I, nr. 4 – Iulie
- Riley, Kathyne (coord.), Craig, Helen, Poston, Mark, Saunders, Lesley, Flynn, Adriana, 2000, "Effective Schooling in Africa", Project Reports 1 to 4, The World Bank
- Stănculescu, M.S., "Sărăcie urbană și sărăcie rurală", Institutul de cercetare a calității vieții, București, 2004
- Stoica, Adrian, 2002, "Students Achievements on their Residential Location, Bucharest", World Bank,
- Vlăsceanu, Lazăr. (coord.), 2002, „Școala la răscruce. Schimbare și continuitate în curriculumul învățământului obligatoriu. Studiu de impact”, Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul Național pentru Curriculum, Centrul Educația 2000+, Ed. Polirom, București
- Wilson, James, Q., 1973, Political Organisations, NewYork: Basic Books

- * * * „Educational Changes in Latin America and the Caribbeans”, 1999, the World Bank Group, Human Development Network,
- * * * „Anchetă asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO)”, 2001, Institutul Național de Statistică, București
- * * * National Human Development Report, UNDP, 2001
- * * * Institutul de Științe ale Educației, 2002, Învățământul rural din România; condiții, probleme și strategii de dezvoltare”
- * * * Banca Mondială, “Romania: Poverty Assessment. Volume II: Background Papers”,
Raport nr. 26169-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, 2003
- * * * „Forța de Muncă în România. Ocupare și Șomaj în anul 2003”, 2004, Institutul Național de Statistică, București
- * * * “Barometrul de opinie publică”, The Gallup Organization România, Metro Media Transilvania, Fundația pentru o societate deschisă, București, 2004

CONCEPȚIA LUI DIMITRE ONCIUL DESPRE STUDIAREA ISTORIEI ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT

CONSTANTIN BURAC

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor înregistrează o schimbare profundă în domeniul istoriografiei românești. Se trecea de la romantismul istoric la cel al criticismului, promovat de „noua pleiadă de istorici”, între care, alături de slavistul I. Bogdan și universalistul N. Iorga, se numără și D. Onciul¹.

D. Onciul, originar din Bucovina, s-a născut într-o familie de români, la Straja, la 26 octombrie 1856, în apropierea mănăstirii Putna, unde tatăl său, preot și predicator de seamă, l-a dus adeseori la mormântul marelui domn Ștefan cel Mare (1457 – 1504). Studiile primare și liceale le-a făcut la Cernăuți, la aceleași școli pe care cu puțin timp înainte le frecventase și marele poet M. Eminescu. Cele universitare le-a urmat timp de trei ani (1876 – 1879) la tânăra Universitate din Cernăuți, având ca profesor pe Ioan G. Sbiera, pe care le-a continuat apoi la Viena, pentru specializarea în istorie. Între profesorii de renume pe care i-a avut amintim pe Theodor von Sickel, cu valoroase contribuții în diplomatică, pe Carl Rieger la paleografie și sigilografie, Heinrich Zeissberg la interpretarea izvoarelor istorice, Franz Miklosich la limba slavă, Johann Urban Jamik pentru limbi romanice etc.

După luarea examenului de capacitate și obținerea titlului de doctor în științe istorice, D. Onciul a fost numit profesor la Liceul de băieți din Cernăuți (1885 – 1887), după care s-a mutat la Școala normală, unde a funcționat până în 1896².

Tinărul licențiat a căutat să îndeplinească activitatea didactică cu cea de cercetare științifică, obținând o bursă de studii pentru specializarea academică la universitățile din Viena și Berlin³, unde a cercetat în același timp și arhivele

1. Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice. 1864 – 1885*, Iași, 1978, p. 55.

2. Teodor Balan, *Dimitre Onciul. 1856 – 1923*, Cernăuți, 1938, p. 8 – 12.

3. A. Sacerdoțeanu, *Viața și opera lui Dimitre Onciul*, în Dimitre Onciul, „Scriseri istorice”. Ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 22.

de aici în legătură cu istoria românilor, mai ales a Bucovinei⁴, despre care a și scris unele studii⁵ mai mult cu caracter didactic, cum avea să le considere într-o scrisoare către Iacob C. Negruzzi⁶. Preocupările sale științifice au adus multă lumină în „misteriosul originei noastre”⁷, mai ales a întemeierii statelor medievale românești, care i-a adus recunoșterea științifică academică, fiind ales la 1 iunie 1889 membru corespondent al Academiei Române, ca mai târziu, la 11 aprilie 1905, să devină membru plin.

Întors la Cernăuți, intransigentul istoric a intrat în conflict cu inspectorul școlar al Bucovinei, care a susținut promovarea unui candidat, în ciuda respingerii acestuia de către comisia pentru examenul de definitivat la limba română din care făcea parte și D. Onciul. Tânărul dascăl, dându-și seama de incompatibilitatea sa cu autoritățile austriece, presimțind că nu va putea să-și continue activitatea din pricina politicii antiromânești a acestora din urmă, s-a gândit că cel mai bine ar fi să plece pentru a se stabili în România. Dorința i s-a împlinit neașteptat de repede, mai ales, că tocmai în această perioadă a fost scos la concurs un post de profesor la catedra de „Istoria și literatura românilor până la Mihai Viteazul”, la Facultatea de Litere din București, pe care a ocupat-o cu sprijinul junimiștilor T. Maiorescu și A.D. Xenopol, unde, mai târziu, a devenit și decanul acesteia în 1919.

Spre sfârșitul vieții a îndeplinit mai multe funcții: în 1919 președinte al Comisiei monumentelor istorice; în 1920 a fost ales primul președinte al Academiei Române, fără a fi om politic cum era obiceiul, ci „numai ca om de știință”; ca în 1922, deși grav bolnav, să fie cel dintâi președinte al Comisiei consultative heraldice, înființată atunci.

Severul istoric s-a impus în istoriografia românească prin două mari și dificile probleme fundamentale a istoriei noastre: una privește continuitatea și locul de formare a poporului român, iar cea de a doua se referă la procesul de formare a statelor medievale românești, a căror concluzii, chiar dacă nu sunt totdeauna acceptate de istorici, totuși ele s-au impus, mai ales, prin erudiția și critica severă a tuturor izvoarelor istorice cunoscute la data respectivă.

Concepția lui D. Onciul despre istorie este exprimată în una din prelegerile de deschidere a cursului de Istoria românilor, de la începuturile carierei sale universitare⁸. În general profesorul crede că „Domeniul istoriei nu este prezen-

4. Teodor Balan *op.cit.*, p. 61.

5. D. Onciul, *Zur Geschichte der Bukovina*, in „Program der K.K. Obergymnasium”, Czernowitz, 1887, 29. p.

6. I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I, Junimea. Scrisori din anii 1867 – 1915, către ..., București, 1931, p. 2120.

7. V. Pârvan, *La mormântul lui Dimitre Onciul*, în idem, „Memoriale”, București, 1923, p. 89.

8. Dimitre Onciul, *Introducere despre noțiunea și caracterul istoriei în general cum și despre concepția istoriei naționale în special*, în idem, *Studii de istorie*. Studiul introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 181 – 191.

tu, ci trecutul, care a dat naștere prezentului”, iar „scopul final al istoriei ca știință este de a face să înțelegem prezentul prin cunoștința trecutului”⁹. Totuși, ideile lui Onciul se încadrează, în componentele ei generale, în aceleași coordonate acceptate de generația sa. El consideră, ca și majoritatea istoricilor din perioada sa, că această știință, conform problematicii pe care o cuprinde, se compune, pe de o parte din existența unei „istorii generale”, prin care înțelegem astăzi istoria universală, iar pe de alta din „istoria specială”, adică istoriile popoarelor. Referitor la aceasta din urmă istoricul o consideră că „este cea mai importantă din punctul de vedere al științei și din cel al societății”¹⁰. Eruditul profesor afirmă fără echivoc, dacă ținem seama de locul și epoca în care a trăit, că „știința istorică nu poate să se dezvolte decât într-un anumit stat cu putere de viață și cu un fundament de conștiință națională pronunțată”¹¹.

Istoria ca disciplină de învățământ, prin excelență educativă, este considerată de istoric materia cea mai în măsură să contribuie la formarea în rândul tinerilor a unor puternice sentimente față de statul în care s-au născut și maturizat ca cetățeni, să contribuie la dezvoltarea „conștiinței de responsabilitate față de stat”¹² și „servește din punctul de vedere al societății mai mult pentru educațiunea politică”¹³. Pentru înțelegerea fenomenelor istorice Onciul le pune în strânsă conexiune cu diferiți factori istorici, cum ar fi „așezarea geografică” din care a rezultat unitatea politică în jurul „fortăreței naturale”, „platoul Transilvaniei”, „mediul etnic” în care au importanță deosebită „vechile și îndelungatele noastre legături politice și bisericești cu Peninsula Balcanică”, „calitatea rasei” care arată în poporul român „o națiune eminentamente politică”, precum și „acțiunea personalităților istorice” (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul etc.) a căror lumină „o reflectează asupra prezentului”¹⁴.

De modul cum se face instruirea unui popor, de cum sunt înțelese statul și problemele sale, depinde „mersul înainte” al aceluia popor. În acest context D. Onciul ajunge la concluzia că, într-un sistem de criterii de apreciere a valorilor comunităților umane, „Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația sa”¹⁵.

9. Idem, *Cuvânt la deschiderea cursului de istoria românilor în 26 aprilie 1918*, București, 1918, p. 5. Cu prilejul inaugurării cursului de Istoria românilor din noiembrie 1905, D. Onciul își încheie prelegerea spunând că „A cunoaște trecutul spre a înțelege prezentul, prin ceea ce din trecut s-a păstrat până în prezent, aceasta este istoria.” (D. Onciul, Onciul. *Factorii istorici ai formării și dezvoltării statului român*, în idem, *Studii de istorie*, p. 231.).

10. Idem, *Studii de istorie*, p. 186 – 187.

11. *Ibidem*, p. 187.

12. Idem, *Istoria românilor*. Curs stenografiat de Henri Sthal, București, p. 15.

13. *Ibidem*.

14. Idem. *Factorii istorici ai formării și dezvoltării statului român*, în idem, *Studii de istorie*, p. 227 – 230.

15. Idem, *Studii de istorie*, p. 187.

Domeniul ei de studiu încorporează „istoria națională” și cuprinde prezentarea vieții uni „anumit popor, o anumită națiune”, adică prezintă spre cunoaștere o „comunitate ce constituie un popor”, în cazul nostru al românilor, constituit istoricește, care spre deosebire de celelalte comunități sociale libere (culturale, politice etc.) este „cea absolut necesară, și în asemănare cu ele, cea mai esențială”¹⁶.

Importanța studierii istoriei la D. Onciul nu vine numai dintr-un impuls al romantismului istoric ci și dintr-o necesitate interioară, care a cunoscut nedreptate și asprimea autorității străine. Ea este argumentată și susținută de însăși evoluția istorică a „statului român”, comparativ cu statele din sud-estul Europei. Între acestea românii „s-au menținut totuși în greaua luptă pentru existență, continuând fără întrerupere o viață de stat a lor proprie”¹⁷. Ei au constituit, de la căderea Imperiului bizantin (1453) până la ridicarea Imperiului rusesc, un adevărat „scut al bisericii răsăritului și adăpost al tradițiilor ei”¹⁸, dar și un zid împotriva „uraganului turcesc și celorlalte furtuni care au dărâmat statele creștine ale Peninsulei Balcanice și, în cele din urmă, chiar viteaza Ungarie și pe falnica Polonie, sumeții noștri suzerani de altădată”¹⁹.

D. Onciul recomandă celor care se vor apleca asupra istoriei românilor să cuprindă, nu numai pe cei care erau incluși între niște hotare politice, cum era regatul din vremea sa, ci și pe cei din afara acestora a căror „legături strânse de sânge, legături culturale ne unesc în prezent, ca și în trecut, și nu vor înceta de a ne uni și în viitor !”²⁰.

De asemenea, reprezentantul școlii istorice critice de la noi, chiar dacă împărtășește modul de prezentare a istoriei românilor pe perioade, nu este totdeauna de acord cu limitele propuse acestora de înaintașii săi, Gr. Tocilescu și A.D. Xenopol. El consideră că la împărțirea istoriei românilor de către cei doi, de altfel renumiți profesori și istorici, au predominat criteriile care nu oricând se justifică. Astfel, Gr. Tocilescu a luat ca puncte de reper în stabilirea limitelor perioadelor istorice „mai mult momente externe”²¹, iar A.D. Xenopol a pus la baza acestora criteriul cultural, care nu concordă, ca tendință de manifestare în timp, cu împărțirile stabilite²².

16. *Ibidem*.

17. Idem, *De la întemeierea Principatelor până la epoca lui Ștefan cel Mare*. Curs de Istoria românilor, 1905 – 1906, București, p. 3.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*, f. 2.

20. Idem, *Studii de istorie*, p. 190.

21. Aurelian Sacerdoțeanu, *Introducere*, Dimitre Onciul, „Studii de istorie”, p. 31.

22. Dimitre Onciul, *Epocile istoriei române și împărțirea ei*, în idem, „Opere complete”, tomul I. *Originile Principatelor Române*. Ediție critică adnotată de A. Sacerdoțeanu, București, 1946, p. 15.

Istoricul, pentru a fi în concordanță, totodată, și cu noua programă școlară²³ referitoare la editarea și predarea istoriei în instituțiile de învățământ, propune, pentru înțelegerea mai bine a proceselor istorice de către tineri, următoarele perioade:

1. etapa preistorică sau cum îi place s-o denumească „etnografia țărilor dunărene înainte de romani”²⁴; D. Onciul susține că istoria dinainte de cucerirea romană „nu-i istoria noastră și trebuie tratată numai ca etnografie introductivă pentru priceperea evenimentelor de la cucerirea și colonizațiunea romană în aceste părți”²⁵;

2. istoria veche a românilor, „cuprinzând formarea poporului român și pregătirea lui pentru o viață politică proprie”, adică până la întemeierea Principatelor Române, cu „patru subdiviziuni, fiecare de câte 3 – 4 secole”²⁶, perioadă acceptată de toată lumea;

3. istoria Principatelor până la unire, cu „două perioade de întindere aproape egale; perioada vechilor dinastii până la moartea lui Mihai Viteazul și perioada domnilor din diferite familii până la întemeierea noii dinastii”²⁷, adică până la Carol I; și

4. istoria română contemporană²⁸, caracterizată ca o perioadă de „renaștere națională, care ne-a adus Unirea și Dinastia”²⁹.

El justifică că la fundamentarea acestei împărțiri a adoptat criteriile politice, care sunt „esențiale în caracterizarea perioadelor istorice”³⁰. În delimitarea fiecărei perioade istorice a românilor a pornit de la „dezvoltarea sau manifestarea sa ca națiune”, ci nu după „influențe străine”³¹.

Totodată, Onciul afirmă că perioadele stabilite „concordă și cu istoria românilor din afară de statul național”³². De exemplu, el arată că întemeierea

23. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 25 - 26.

24. *Ibidem*.

25. Idem, *Studii de istorie*, p. 25. În cel mai vechi curs păstrat după notele stenografice ale lui Henri Sthal din 189-8 – 1899, istoricul – profesor, vorbind despre împărțirea istoriei românilor, adoptă afirmația lingvistului lui Franz Miklosich, care susține că „Originea naționalității române este în acea epocă timpurie, când piciorul romanului a călcat pentru prima dată pământul Illyricului” (cf. D. Onciul, *Opere complete*, I, p. 17). Spunând că „punctul de plecare al istoriei române nu poate să fie altul decât de la originea poporului român ca popor de ginte latină” (D. Onciul, *Istoria românilor*. Curs 1898 – 1899, p. 20.).

26. Idem, *Epocele istoriei române și împărțirea ei*, p. 17 - 18.

27. *Ibidem*, p. 21.

28. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 31.

29. Idem, *Istoria României contemporane*. Curs de Istoria românilor, 1905 – 1906, București, p. 26.

30. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 26.

31. *Ibidem*, f. 30.

32. Idem, *Istoria României contemporane*. Note stenografice luate după cursul predate de domnul profesor D. Onciul. 1905-1906, București, p. 19.

dinastiei Basarabilor în Țara Românească, când se încheie istoria veche și începe istoria Principatelor, „coincide cu stingerea dinastiei Arpazilor în Ungaria (1301), o epocă din cele mai însemnate în istoria românilor de peste munți”³³, concomitent cu derularea, la românii de peste Dunăre, a procesului dispariției „dinastiei românești a Asanizilor (1257), după care Impeiiul româno-bulgar de până atunci a devenit stat bulgar”³⁴. Același lucru se întâmplă și la anul 1866, considerat ca limită de început a epocii contemporane, când începe o „nouă situație politică a românilor din regatul ungar, creată prin dualismul austro-ungar de la 1867 încoace”³⁵.

Așadar, în opinia lui D. Onciul, periodizarea istoriei românilor propusă, „concordă în modul cel mai perfect posibil, nu numai cu dezvoltarea politică a statului român, ci mai mult sau mai puțin și cu cea a poporului român întreg”³⁶.

Problema centrală, care definește însă concepția lui D. Onciul, în care se observă experiența lui ca dascăl de istorie de peste un deceniu, privește, nu modul de predare separată a istoriei Țării Românești și Moldovei pe perioade istorice, ci și prezentarea acestora unitar. Profesorul bucovinean susține că, „deși avem două state cu organizație mai mult sau mai puțin identică, există totuși o legătură destul de puternică, care face ca istoria lor să aibă legături istorice neîntrerupte. Această legătură în dezvoltarea lor istorică, din care a rezultat unirea lor într-un singur stat, trebuie s-o avem în vedere la tratarea istoriei române”³⁷.

În consecință, D. Onciul propune tuturor dascălilor de istorie în a „trata istoria ambelor țări surori prin legătura firească, ... cum fiecare din aceste două țări au evoluat spre forme de organism al statului român și al națiunii. Totodată, trebuie să avem în vedere că în primul plan va sta neapărat personalitatea cea mai importantă din epoca pe care o studiem”³⁸.

De exemplu, istoricul prezintă istoria românilor de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor sub semnul personalității celei mai importante a lui Mircea cel Bătrân, considerând că atât „istoria Moldovei cât și a românilor din afara granițelor poate fi tratată în legătură cu dezvoltarea istorică din Țara Românească”. Apoi locul acesteia va fi luat, după D. Onciul, de „o altă personalitate puternică a vremii, Alexandru cel Bun al Moldovei”³⁹.

33. *Ibidem*.

34. *Ibidem*.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*, f. 21.

37. Idem, *Istoria românilor*. Curs 1909 – 1910, București, p. 10.

38. *Ibidem*, 1920 – 1921, p. 246.

39. *Ibidem*.

În concluzie, fondatorul criticismului de la noi propunea ca prezentarea istoriei românilor să nu se facă fragmentată, în funcție de provinciile istorice, ci unitar, pentru că locuitorii spațiului carpato-danubiano-pontic, în momentele cele mai dificile, au acționat și conlucrat întotdeauna la realizarea unității sale statale. Cele mai convingătoare elemente, care pot fi invocate doar printr-o simplă enumerare în susținerea acestei idei, sunt cele legate de limbă, obiceiuri, religie, tradiții, viață economică, instituții etc. Acestea sunt completate cu acțiunile comune ale românilor în plan politic, cum ar fi participarea la apărarea împotriva dușmanilor comuni, începând cu tătarii, otomanii, ungurii, polonii și terminând cu rușii. La baza lor stau miile de izvoare documentare interne și externe, izvoarele narrative etc. pe baza cărora s-au scris numeroase studii și lucrări de sinteze.

III. STUDII DE ISTORIE

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A DACIEI ROMANE

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Mult timp s-a considerat că întreg teritoriul de la nord de Dunăre cucerit de împăratul Traian ar fi format de la început o singură unitate administrativă, provincia *Dacia*, care la începutul domniei lui Hadrian ar fi fost divizată în *Dacia Superior* și *Dacia Inferior*; mai târziu, sub Antoninus Pius, din *Dacia Superioară* s-ar fi desprins o a treia provincie, *Dacia Porolissensis*¹.

Descoperirile epigrafice din ultima jumătate de secol au modificat esențial datele problemei². Totuși, deși aceste documente aduc știri noi, analiza lor ridică mereu alte probleme. Acestea pot fi întrucâtva lămurite numai urmărind dislocarea unităților militare pe cuprinsul întregii Dacii³.

1. Pentru literatura mai veche privitoare la această problemă, a se vedea: C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București 1945; M. Macrea, în *Istoria României* I, București 1960, p. 352-356; idem, *Viața în Dacia romană*, București 1969, p. 29-94.

2. Este vorba, mai întâi, de descoperirea (în anul 1957) unei diplome militare la Palamarca (în Bulgaria), datând din 13 decembrie 140 și cuprinzând trupele provinciei *Dacia Inferior* (B. Gerov, *Klio* 37, 1959, p. 196-210; *AÉ* 1962, 264; *IDR* I, 13; *RMD*, I, 39). În urma analizei acestei diplome, B. Gerov ajungea la concluzia că pe timpul lui Traian, înainte de reforma administrativă înfăptuită de Hadrian, estul Olteniei, Muntenia, sudul Moldovei și sud-estul Transilvaniei au aparținut provinciei *Moesia Inferior*. În discuție rămân alte teritorii - vestul Olteniei și Banatul: anume, dacă au aparținut provinciei *Dacia* sau *Moesiei Superioare*. Ulterior, alte două diplome militare, descoperite succesiv la Gherla (în 1960 și 1971), datând din 2 iulie 133 (*IDR* I, 11) și 10 august 123 (*IDR* I, 7), arată că provincia *Dacia Porolissensis* nu a fost creată în 158-159, cum se crezuse, ci mult mai devreme, cel mai târziu în anul 123. De asemenea, autorul acestui articol a demonstrat (*SCIV* 22, 1971, 3, p. 411-422) ca vestul Olteniei a aparținut provinciei *Dacia Inferior*, fapt confirmat prin diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179 (citată mai departe, nota 55).

3. Dintre studiile privitoare la organizarea Daciei, a se vedea în special: M. Macrea, *Organizarea provinciei Dacia*, *AMN* 3, 1966, p. 121-150; C. C. Petolescu, *L'organisation de la Dacie sous Trajan et Hadrien*, *Dacia (N.S.)* 29, 1985, p. 45-55; idem, *Reorganizarea Daciei sub Marcus Aurelius*, *StCl* 24, 1986, p. 131-138 (varianta, cu unele observații suplimentare: *Germania* 65, 1987, 1, p. 123-134); idem, în *Lumea veche*, 1, 1996, p. 37-44; D. Protase, în *Istoria României*,

Dacia în perioada războaielor de cucerire

În cursul primului război dacic al împăratului Traian o parte a teritoriului Daciei intrase definitiv sub dominația Romei. Istoricul Cassius Dio ne informează că, îndată după încheierea războiului, împăratul Traian, „după ce rânduind acestea [referire la condițiile păcii cu Decebal] și lăsa oaste la Sarmizegetusa, punând străji și în restul țării, se întoarse în Italia” (LXVIII 9,7)⁴; au fost lăsate garnizoane în diferite locuri întărite (frouaí), în castrele construite în cursul înaintării armatelor romane: în Banat și în Țara Hațegului, în nordul Olteniei, în zona subcarpatică a Munteniei și în sudul Moldovei, precum și în sud-estul Transilvaniei. Pentru siguranța armatei rămase în Dacia, împăratul a decis construirea unui pod peste Dunăre: „Traian se teme că, după ce îngheață Istrul, să nu se pornească război împotriva romanilor rămași dincolo și construi acest pod, pentru ca transporturile să se facă peste el cu ușurință” (Cassius Dio, LXVIII, 13, 1-6)⁵.

Mai târziu, aflăm de la același istoric (LXVIII 12,2), regele Decebal pretindea de la Traian, ca, în schimbul eliberării generalului roman Longinus, capturat în Dacia (în anul 105), „să-i dea înapoi țara până la Istru”, cu alte cuvinte să-i retrocedeze teritoriile ocupate după primul război dacic. Se pune problema despre ce teritorii este vorba, când și în ce condiții au intrat ele sub dominația romană.

Forțele romane de ocupație trebuie să fi fost apreciabile. În teritoriul ocupat (în special în Banat, dar și în nord-vestul Olteniei), au fost lăsate importante efective din legiuni (dacă nu chiar legiunile cu întreg efectivul lor) și numeroase trupe auxiliare (detașate din armata Moesiei Superioare), puse sub comanda generalului Longinus (identificat cu *Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus*, fost consul, care guvernase mai înainte provinciile Moesia Superior și Pannonia⁶).

Pe de altă parte, informații importante ne sunt furnizate de așa-numitul papyrus Hunt, conținând situația dislocării (răspândirii) efectivelor cohorței /

II, București 2001, p. 45-52. Pentru guvernatorii Daciei: C. C. Petolescu, *Administrația Daciei romane*, Rdl 39, 1986, 9, p. 880-905; I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae*, I. *Die senatorischen Amtsträger* (Antiquitas I, 43), Bonn 1993.

4. Chiar în capitala regală, Sarmizegetusa, a fost lăsată o puternică garnizoană; în cursul cercetărilor arheologice au apărut în zidurile cetății câteva blocuri de construcție cu numele legiunilor *II Adiutrix pia fidelis*, *III Flavia felix* și o vexilatie din legiunea *VI Ferrata*; pe alt bloc de piatră este reprezentat capricornul (considerat a fi simbolul legiunii *I Adiutrix*) (IDR, III/3, 268-271).

5. Vezi D. Tudor, *Podurile romane la Dunărea de Jos*, București 1971, p. 53-153; idem, *Oltenia romana*⁴, București 1978, p. 56-68.

6. Vezi B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, Göteborg 1985, col. 102, nr. 22 (Pannonia) și col. 125-128, nr. 31 (Moesia Superior).

Hispanorum veterana quingenaria, din armata provinciei Moesia Inferior⁷; o parte din militarii trupei se aflau *trans Danuvium in expeditionem* (ceea ce indică o stare de război); alții – cu specificarea *intra provinciam* (deci în cuprinsul Moesiei Inferioare) – erau *Piroboridavae in praesidio*, *Buridavae in vexillatione*⁸. Identificarea acestor toponime dacice este în general admisă precum urmează: *Piroboridava* la Poiana (jud. Galați)⁹, în valea Siretului, iar *Buridava* la ieșirea Oltului din munți, probabil la Stolniceni (Râmnicu Vâlcea)¹⁰, nu departe de *dava* omonima getica¹¹; cercetările arheologice de la Stolniceni au dat, de altfel, la iveală cărămizi purtând ștampila unei vexilații din legiunile *I Italica*, *V Macedonica* și *XI Claudia*, toate aparținând armatei Moesiei Inferioare¹². Revenind la papirul amintit, subliniem ca evenimentele consemnate datează *sigur* de la sfârșitul anului 105; rezultă că în cursul celui de-al doilea război dacic al împăratului Traian, teritoriul de la sud de Carpați (în speță estul Olteniei și Muntenia), precum și sudul Moldovei aparțineau provinciei Moesia Inferior (se aflau prin urmare *intra provinciam*)¹³.

7. Despre această trupă: C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 109-110, nr. 43 (cu bibliografia anterioară).

8. Despre acest papirus: Robert O. Fink, *Roman Military Records on Papyrus*, Princeton 1971, p. 217-227 (nr. 63); textul este reprodus și în *Fontes I*, București 1964, p. 467-471 (unde se găsesc referințele bibliografice esențiale). Pentru datarea acestui papir (la sfârșitul anului 105 – începutul anului 106), esențială este inscripția de la Rasova (jud. Constanța), publicată de A. Rădulescu și Maria Munteanu, *Dacia (N.S.)* 25, 1981, p. 356-358 (= AÉ 1981, 746), unde apare, în calitate de guvernator al Moesiei Inferioare, *Fabius Iustus*: cel identificat în textul acestui papir de R. Syme (*Danubian Papers*, București 1971, p. 122 și urm.).

9. TIR, L-35, p. 58. Săpăturile de la Poiana (vezi în această privință: R. Vulpe și Ecaterina Vulpe, *Dacia* 3-4, 1927-1932, p. 253-351; R. Vulpe, *SCIV I*, 1950, 1, p. 47-52; *SCIV 2*, 1951, 1, p. 191-194, 211-214; *SCIV 3*, 1952, p. 202-209, 217-220) nu au reușit să localizeze castrul; R. Vulpe era de părere că această situație se datorează faptului că așezarea antică a fost distrusă în mare parte de factorii naturali. Dar, după părerea noastră, nu este obligatoriu ca fortificația romană să se fi așezat peste *dava* dacică; dimpotrivă, exista suficiente exemple când așezarea (fortificația) dacică era situată pe o înălțime naturală, iar castrul roman a fost amenajat în zona de câmpie, uneori la o depărtare apreciabilă (de exemplu Sarmizegetusa, Apulum, Buridava). Astfel, opoziția lui N. Gostar (*Apulum 5*, 1964, p. 146) față de localizarea propusă de R. Vulpe (deoarece cetatea de la Poiana își încetează existența la sfârșitul secolului I p.Chr.) nu este justificată.

10. TIR, L-35, p. 68-69.

11. D. Berciu, *Buridava dacica*, București 1981.

12. IDR, II, 556-560; ILD, 159-160.

13. Geograful Ptolemeu (III 10,8) arată că făcând parte din Moesia Inferioară orașele (πόλεις) Zargidava, Tamasidava și Piroboridava situate pe râul *Hierasus* (Siret), iar între *Hierasus* și *Tyras* orașele *Niconium*, *Ophiussa* și *Tyras*. Este posibil ca acest teritoriu să fi fost protejat dinspre nord de acel *vallum* care, pornind de la Siret (mai sus de Poiana), atingea Prutul în aval de Foltesti și continua pâna la Tyras: vezi în aceasta privință: N. Gostar, *Apulum 5*, 1964, p. 46 (dupa care această întăritură ar data de la împăratul Hadrian sau de la Antoninus Pius); Gr. Florescu, în *Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova*, 1, 1968, p. 35. Dimpotrivă, după părerea lui R. Vulpe (*Le vallum de la Moldavie inférieure et le «mur» d'Atharic*, La Haye 1957; idem, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines*, București-Köln-Wien 1974, p. 273), această lucrare ar data de la începutul ultimului sfert al secolului al IV-lea.

În afară de acestea, cercetările arheologice au permis identificarea altor fortificații în nordul Munteniei, în fața intrărilor în pasurile Carpaților meridionali, păzite de trupe ale Moesiei Inferioare. Astfel, la Voinești, pe Râul Târgului (la nord de orașul Câmpulung-Muscel) s-a identificat un castru, din interiorul căruia provin două tigle cu stampilele legiunii *XI Claudia* și cohorței *I Flavia Commagenorum*¹⁴. Mai departe, la Rucăr, s-a identificat un *castellum*¹⁵, situat în fața unui important pas de înălțime (Rucăr-Bran) spre Transilvania, care controla totodată capătul drumului ce urca spre munți de-a lungul râului Dâmbovița; de la Rucăr provin cărămizi cu stampila cohorței *II Flavia Bessorum*¹⁶. Și mai spre est, în zona dealurilor subcarpatice, pe râul Prahova, la Târgșorul Vechi, se afla alt castru, în ale cărui terme (băi) au apărut cărămizi cu stampilele legiunii *XI Claudia*¹⁷. De asemenea, pe râul Teleajen, aproape de intrarea în munți, se aflau castrele de la Mălăiești (din gлии, *muri cespiticii*)¹⁸ și Drajna-de-Sus (construit din piatră)¹⁹; în acesta din urmă au apărut cărămizi stampilate ale legiunilor *I Italica*, *V Macedonica* și *XI Claudia*, precum și ale cohorței *I Flavia Commagenorum*²⁰. Studiul stampilelor tegulare și al monedelor descoperite arată că aceste fortificații au fost construite simultan, pe timpul domniei împăratului Traian²¹.

Nu este exclus ca și drumul care urca pe valea Buzăului, spre sud-estul Transilvaniei, să fi fost, de asemenea, supravegheat: un castru cu val de pământ pare a fi fost ridicat chiar în zona de câmpie, la Filipești²².

Nici intrările spre Transilvania ale Carpaților răsăriteni nu au fost lăsate nesupravegheate. Drumul pe Siret și apoi de-a lungul Trotusului, spre pasul Oituz, era probabil controlat de garnizoana (*praesidium*) de la Piroboridava²³. Se pare că și valea Bistriței, deci și mai spre nord, a intrat în vederile strategice ale romanilor; astfel, în locul numit *Troian*, aproape de cetatea dacică de pe

14. ILD, 165-166; AÉ 2000, 1264-1265.

15. TIR, L-35, p. 62; Ioana Bogdan-Cataniciu, SCIVA 25, 1974, 2, p. 277-288.

16. AÉ 1959, 324; IDR, II, 607.

17. IDR, II, 606.

18. C. Zagorit, *Castrul roman de la Mălăiești și cetatea dacică de la V(alea) Humei din județul Prahova*, Ploiești 1940, p. 8 (care menționează descoperirea, cu ocazia unei vizite în zona castrului, a unei stampile tegulare a legiunii V Macedonica); Gr. Florescu, Exsp. Bujor, SCIV 6, 1955, 1-2, p. 271-279; TIR, L-35, p. 50.

19. Gh. Ștefan, *Dacia 11-12, 1945-1947*, p. 115-144; TIR, L-35, p. 39.

20. IDR, II, 600-603; AÉ, 1997, 1323; ILD, 167.

21. Despre castrele din zona subcarpatică a Daciei: C. C. Petolescu, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, III. !3. *Internationalen Limeskongress Aalen 1983. Vorträge*, Stuttgart 1986, p. 510-513.

22. TIR, L-35, p. 41.

23. Despre *Piroboridava*, vezi *supra*, nota 9.

Bâtca Doamnei (lângă actualul oraș Piatra Neamț), pare să fi existat un *castrum* de pământ²⁴.

Circumstanțele în care au fost construite aceste castre pot fi deduse din rolul lor strategic: de a apăra teritoriile recent anexate de Traian la nord de Dunăre, după primul război dacic, de un atac prin surprindere din partea regelui Decebal²⁵. În aceleași împrejurări a fost anexat și atașat Moesiei Inferioare teritoriul sud-estic al Transilvaniei (aproximativ până la linia Oltului); astfel, grație sistemului de construcție, s-a dedus ca fortificațiile (castrele) de la Bretcu și Hoghiz au fost contemporane cu cel de la Drajna-de-Sus²⁶.

Așadar, pe baza analizei izvoarelor scrise (narrative, epigrafice), coroborate cu cercetările arheologice, cei mai mulți istorici sunt astăzi de părere ca bună parte din teritoriile dacice au fost anexate încă din anul 102; unele (Banatul, vestul Olteniei) au fost atribuite Moesiei Superioare (dacă nu cumva au format încă de atunci un comandament militar aparte²⁷), altele au fost anexate provinciei Moesia Inferior (estul Olteniei, Muntenia, sud-estul Transilvaniei, sudul Moldovei).

Dacia în perioada 106-117

La sfârșitul celui de-al doilea război, *întreaga Dacie* era înfrântă; așa glăsuiește o inscripție de la Corinth, care reda cariera unui ofițer participant la acest război: *secunda expeditione, qua universa Dacia devicta est*²⁸. Situația de înfrântă a țării dacilor rezulta cu deosebire din emisiunile monetare; de asemenea, pe un basoreliev de la Roma, apare *Dacia* personificată sub chipul unei femei așezate, cu capul sprijinit în palma mâinii drepte, lângă un scut dacic și alte arme²⁹.

24. N. Gostar, *Apulum* 5, 1964, p. 144; idem, în *Allia*, Iași, 17, 1980, p. 3.

25. Vezi C. C. Petolescu, *loc. cit.* (v. nota 21), p. 510-513.

26. D. Protase (*Sargetia* 13, 1977, p. 191-202; idem, în *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, p. 303-319) observă, la castrele de la Bretcu și Hoghiz, sistemul de construcție cu „zid dublu de incintă”, situație întâlnită de asemenea la Drajna-de-Sus și Castra Traiana (pe Olt) – ceea ce ar arăta că sunt contemporane. De asemenea, participarea lui Laberius Maximus, guvernatorul Moesiei Inferioare, la războiul contra dacilor (Cassius Dio, LXVIII 9,4 afirmă că acest general a ocupat o fortificație dacică, unde a capturat pe sora regelui Decebal), a dus la ocuparea sud-estului Transilvaniei încă în cursul primului război dacic al lui Traian; vezi în acest sens și opinia lui M. Macrea, *AMN* 3, 1966, p. 135.

27. Vezi în acest sens argumentele aduse de N. Gostar, *Allia*, Iași 13, 1976, p. 64-65. De asemenea, C. H. Opreanu (*Dacia romana și barbaricum*, Timișoara 1998, p. 40 și urm.) consideră ca Traian a anexat și partea de sud al Transilvaniei: „Regatul lui Decebal, reconfirmat ca *rex amicus*, era serios restrâns, el cuprinzând din acel moment doar teritoriile de la nord de Muresul mijlociu și cele de la nord de Oltul transilvan”.

28. *AÉ* 1934, 2 (= *IDRE*, II, 367).

29. Pentru personificarea provinciei, vezi în special: M. Macrea, *De la Burebista la Dacia postromana. Repere pentru o permanentă istorică* (ed. M. Barbulescu), Cluj 1978, p. 158-166; Carmen Maria Petolescu, în *LIMC*, III/1, p. 310-312 (s. v. *Dacia*).

Data încheierii războiului nu este mai exact cunoscută, dar este vorba probabil de vara anului 106. Între recompensele pentru bravură în cursul celui de-al doilea război, soldații din *cohors I Brittonum milliaria Ulpia torquata p(ia) f(idelis) civium Romanorum* primesc la 11 august 106 cetățenia romană, înainte chiar de terminarea serviciului militar (*ante emerita stipendia*), cum rezultă dintr-o diploma militară de la Porolisum³⁰. Se pare că împăratul a mai zăbovit în Dacia până în anul următor, când se întoarce la Roma pentru a-și serba triumful. În Dacia rămânea o puternică armată de ocupație, sub comanda lui Iulius Sabinus, personaj de rang consular, cunoscut dintr-o diplomă militară datând din 14 octombrie 109³¹; probabil în timpul legației lui s-a petrecut procesul de organizare a provinciei *Dacia*. Prin 108-109 i-a succedat la guvernarea provinciei *D. Terentius Scaurianus*³². Din anul 110 datează emisiunile monetare (*sestertius, dupondius, as*) cu legenda *Dacia August(i) Provincia*; Dacia apare personificată sub chipul unei femei stând pe o stâncă (aluzie la cununa de munți), cu spic de grâu și un copil ținând strugure, simbolizând rodnicia pământului provinciei³³.

Dar nu toate teritoriile ocupate de Traian au fost cuprinse în noua provincie; cele atașate Moesiei Inferioare (urmare a primului război dacic) au continuat a rămâne sub autoritatea guvernatorului acestei provincii pe tot timpul domniei lui Traian. Așadar, provincia *Dacia* cuprindea cea mai mare parte a Transilvaniei (cu excepția zonei de sud-est; aproximativ județele de astăzi Sibiu și Brașov), vestul Olteniei (aproximativ actualele județe Mehedinți și Gorj) și Banatul (în întregime sau în cea mai mare parte). Dacia era o provincie imperială, având în frunte un guvernator ca locțiitor (*legatus Augusti pro praetore*) al împăratului, numit dintre membrii ordinului senatorial; deoarece în provincie staționau trei legiuni (*I Adiutrix, III Flavia* și *XIII Gemina*), el era de rang consular (*vir consularis*), adică ales dintre foștii consuli. El avea atribuții militare și juridice, pe care le exercita în numele împăratului. Pe timpul guvernării lui *D. Terentius Scaurianus* a fost fondată *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, capitala noii provincii³⁴. Lui i-au urmat: *C. Avidius Nigrinus*³⁵,

30. CIL, XVI, 160 (= IDR, I, 1); atenție: decretul imperial (*constitutio*) după care s-a copiat această diplomă datează abia din anul 110.

31. RMD III, 148 (=AE 1990, 860; ILD, 10).

32. Guvernământul său în Dacia este menționat de diplomele militare din anii 109 (*supra*, nota 31) și 110 (CIL, XVI, 57, 160 și 163; IDR, I, 1-3), precum și în inscripția de fundare a Coloniei *Ulpia Traiana* (*infra*, nota 34).

33. Vezi *supra*, nota 29.

34. IDR, III/2, 1 (= ILD, 238); vezi de asemenea catalogul expoziției de la Ancona (Italia), *Traiano ai confini dell'Impero*, Milano 1998, p. 276 (o nouă inscripție, reconstituită de I. Piso; vezi și ILD, 237).

35. CIL, III, 7904 (= ILS, 2417; IDR, III/2, 205).

prin 111-113; Q. Baebius Macer³⁶, atestat în 114; după un interval, ocupat eventual de un alt guvernator, a fost numit, în 117, C. Iulius Quadratus Bassus³⁷. Importanța Daciei în ierarhia provinciilor romane rezultă și din faptul că toți guvernatorii ei de pe timpul lui Traian au fost personalități militare de prim rang; spre exemplu, Bassus guvernase mai înainte Syria, una din cele mai importante provincii ale imperiului din punct de vedere militar și strategic³⁸.

Dacia în perioada 117-168

Pacea pe care Traian își făcuse iluzia că a instaurat-o la granița dunăreană a Imperiului, prin crearea provinciei Dacia, a fost grav amenințată, îndată după moartea acestuia. Autorii tulburărilor au fost sarmatii, în primul rând iazigii cuibariti în pusta panonica. Împăratul Hadrian a stat chiar un moment în cumpănă, dacă să mențină această provincie sau s-o abandoneze; istoricul roman Eutropius (VIII 6, 1, 2) arată că, după abandonarea Assyriei (Mesopotamiei), Hadrian a vrut să facă același lucru cu Dacia, dar l-au oprit de la aceasta prietenii (*idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt*), de teamă că prea mulți cetățeni romani ar fi căzut în mâna barbarilor. După un moment de ezitare, împăratul a luat măsuri energice pentru a face față situației (SHA, Hadr. 6, 6): *audito dein tumultu Sarmatarum et Roxalanorum praemissis exercitibus Moesiam petit* („auzind de răscoala sarmatilor și roxolanilor, fiind trimise înainte armatele, a venit în Moesia”). El încredințează comanda operațiilor lui Q. Marcius Turbo Fronto Publicius Severus, personaj de rang ecvestru, dar militar de cariera excepțional de valoros, pus succesiv în fruntea Pannoniei (Inferioare) și Daciei: *Marcium Turbonem post Mauretanium praefecturae infulis ornatum Pannoniae Daciaeque ad tempus praefecit* (Hist. Aug., Hadr. 6,7). Cu roxolanii – altă ramură a sarmatilor, care locuiau la est de Dacia – a încheiat pace, consimțind la mărirea subsidiilor (*cum rege Roxalanorum qui de imminutis stipendiis quaerebatur, cognito negotio, pacem composuit*; SHA, Hadr. 6,8)³⁹.

Curând sarmatii iazigi sunt zdrobiți, iar Hadrian se îndreaptă spre Roma (unde ajunge în vara anului 118), *Dacia Turboni credita titulo Aegyptiacae prae-*

36. RMD, IV, 225-226; ILD, 12-13.

37. IDRE, II, 381 (= C. Habicht, Altertümer von Pergamon, VIII 3. *Die Inschriften des Asklepieions*, Berlin 1969, p. 43-53, no 21).

38. Seria guvernatorilor din timpul lui Traian, în amănunțime: C. C. Petolescu, AMN 26-30 (I/1), 1989-1993, p. 45-48; I. Piso, *Fasti*, p. 10 sqq.

39. O amplă prezentare a evenimentelor și izvoarelor: I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei din anul 123*, București 1972 (variante în limba germană: *Dacia (N.S.)* 18, 1974, p. 155-176).

fecturae quo plus auctoritatis haberet ornato (SHA, *Hadr.* 7,3)⁴⁰. Prin urmare, Turbo mai rămâne un timp în Dacia, procedând probabil la punerea în aplicare a deciziei imperiale de reorganizare a Daciei, după care pleacă la Roma, fiind numit *praefectus praetorio*, comandantul găzii imperiale⁴¹.

Îndată după aceasta, Dacia romana apare cu structuri administrative și politice modificate. Mai întâi, se constată existența unei provincii *Dacia Superior* (conform diplomei militare din 12 noiembrie 119 și a diplomelor de la Porolissum, Casei și Românași din 29 iunie 120)⁴², cuprinzând se pare cea mai mare parte a Daciei traiane. Desemnarea acestei provincii drept „Superioară” presupune existența simultană a unei provincii *Dacia Inferior*⁴³; aceasta cuprindea teritoriile nord-dunărene anexate în 101-102 de trupele Moesiei Inferioare (estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei, precum și un mic colț din nord-vestul Munteniei și altul din sud-vestul acesteia; cea mai mare parte a Munteniei, precum și sudul Moldovei fuseseră abandonate în 117/118)⁴⁴. Denumirile celor două Dacii sunt date în raport cu cursul Dunării, ca și în cazul celor două Moesii sau al celor două Pannonii. Apoi, în anul 123, este atestată o a treia provincie, *Dacia Porolissensis*, desprinsă din nordul Daciei traiane (teritoriul aflat la nord de râurile Aries și Mureș)⁴⁵; dar ea a fost creată probabil tot în 118, concomitent cu celelalte două provincii dacice (*Superior* și *Inferior*)⁴⁶ sau scurt timp după aceea.

40. Primirea titlului de prefect al Egiptului (al cărui guvernământ efectiv nu l-a exercitat) îi acorda lui Turbo un prestigiu sporit (în izvorul citat: *quo plus auctoritatis haberet*), aceasta "calificare" permițându-i să conducă o provincie cu o singură legiune (cum era Pannonia Inferior), apoi (iar nu succesiv) și Dacia (în care rămăsese doar legiunea XIII Gemina). Dar "omarea" sa cu titlul de prefect al Egiptului avea și alt scop: netezirea drumului acestui încercat și vechi amic al lui Hadrian spre prefectura pretoriului. Despre cariera acestui personaj: C. C. Petolescu, *Dacia* (N.S.) 37, 1983, p. 285-290; I. Piso, *ZPE*, 150, 2004, p. 271-273.

41. Vezi nota precedentă.

42. RMD V, 351 (= ILD, 14) (12 noiembrie 119). Până de curând, cele mai vechi diplome cunoscute privitoare la Dacia Superior datau din 29 iunie 120: IDR, I, 4 (cf. *AE* 1975, 716; ILD, 4; RMD V, 355; Românași), 5 (= *AE* 1959, 31 = RMD I, 17; Casei), 6 (= CIL, XVI, 68; Porolissum).

43. Cea mai veche diplomă privitoare la Dacia Inferior cunoscută acum datează din 17 iulie 122 (*AE* 2002, 1742; RMD, V, 361; ILD, 17). Despre întinderea acestei provincii: C. C. Petolescu, *SCIV* 22, 1971, 3, p. 411-422; idem, *RESEE* 21, 1983, 3, p. 241-246.

44. Vezi și mai departe, disculia la care trimite nota 62.

45. *Dacia Porolissensis* este atestată prin diplomele de la Urfa (Turcia) datând din 14 aprilie 123 (ILD, 20) și diplomele de la Gherla (IDR, I, 7; *AE* 1973, 459; RMD I, 21) și Covdin (IDR, I, 7 a = RMD I, 22) din 10 august 123.

46. Ipoteza a fost susținută mai întâi de noi, în câteva articole, publicate în: *Rdl* 32, 1979, 2, p. 267-270; *SCIVA* 30, 1979, 1, p. 105-109; *Dacia* (N.S.) 29, 1985, p. 53-55; acceptata de I. Piso, *Zur Entstehung der Provinz Dacia Porolissensis*, în: *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres*, Wien 1985, p. 471-481.

Dacia Superioară avea în frunte tot un *legatus Augusti pro praetore*, acum însă doar de rang pretorian (*vir praetorius*; el exercitase la Roma pretura, abia după guvernarea Daciei ajungând la consulat); diminuarea rangului legatului era posibilă datorită faptului că în provincie staciona acum o singură legiune (*legio XIII Gemina*). Pentru probleme de ordin financiar, el era secondat de un procurator imperial, *procurator Augusti*, provenind din ordinul ecvestru⁴⁷.

Celelalte două Dacii (*Inferior* și *Porolissensis*) aveau în frunte câte un *procurator Augusti*; în calitatea lor de guvernatori, ei aveau în subordine trupele auxiliare aflate în aceste provincii⁴⁸.

Pe monedele de bronz din timpul lui Hadrian (*sestertius*, *dupondius*, *as*; emisiuni ale senatului) *Dacia* (personificată) apare stând pe stâncă (aluzie iarăși la cununa de munți), tinând în mâna dreaptă *vexillum*, iar în stânga sabia curbă⁴⁹.

Primii ani ai domniei împăratului Antoninus Pius au fost marcați de o serie de evenimente, care își găsesc ecou în câteva izvoare antice (Aelius Aristides, Polyainos, *Oracula Sibylina*, *Historia Augusta*)⁵⁰. În ceea ce privește Dacia, evenimentele au afectat se pare numai granița ei de sud-est; autorii tulburărilor au fost probabil sarmatii roxolani. Gratie unei inscripții de la Caesarea (în Mauretania), aflăm că împăratul a trimis în această zonă de conflict pe *Titus Flavius Priscus Gallonius Fronto Quintus Marcus Turbo*, investit cu un mandat special de [*pro*] *leg(ato) et praef(ectus) Daciae Inferioris* (poate chiar în anii 138/139)⁵¹; titlul său arată că a avut la dispoziție efective din legiuni, dislocate special pentru a face față situației. Mai rezultă din această situație că autoritatea legatului propretor al Daciei Superioare nu se întindea și asupra procuratorilor-guvernatori ai celorlalte două Dacii (*Superior* și *Inferior*).

Reorganizarea Daciei pe timpul lui Marcus Aurelius

Precaritatea acestui sistem administrativ-militar a trecut neluată în seamă în anii ce au urmat, de liniște și prosperitate, ai domniei lui Antoninus Pius.

Dar, în anul 168, izbucnește un lung și greu război cu populațiile barbare de la Dunărea de mijloc și de sus (sarmatii iazygi și diferite semintii germanice);

47. Până în prezent, cunoaștem un singur titular al acestui post, *T. Desticius Severus* (IDRE, I, 149-151).

48. Lista procuratorilor-guvernatori: C. C. Petolescu, Rdl 39, 1986, 9, p. 887-890, nr. 19-23 (Dacia Inferior) și 24-28 (Dacia Porolissensis).

49. Vezi trimerurile de la nota 29.

50. C. C. Petolescu, *Dacia la începutul domniei lui Antoninus Pius*, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 159-162.

51. Pentru cariera acestui personaj polionim, a se vedea studiul nostru din *Dacia* (N.S.) 26, 1982, p. 167-170; I. Piso, *ZPE* 150, 2004, p. 274-275.

Dacia este amenințată și chiar atacată⁵². În aceste împrejurări, împăratul Marcus Aurelius procedează la o reorganizare radicală a guvernământului celor trei provincii ale Daciei; acestea sunt puse sub autoritatea unui guvernator general, purtând titlul de *legatus Augusti pro praetore trium Daciarum* (calitatea de guvernator civil este desemnată și cu titlul de *praeses*). Deoarece de acum înainte se aflau în provincie două legiuni (*V Macedonica* și *XIII Gemina*), el era iarăși de rang consular; de aceea, el mai era denumit și *consularis III (trium) Daciarum*⁵³. Primul titular al acestui guvernământ unificat a fost Marcus Claudius Fronto, căzut eroic pentru apărarea Daciei⁵⁴. Concomitent se constată o modificare a denumirii provinciilor: Dacia Superioară devine *Dacia Apulensis*⁵⁵, iar Dacia Inferioară este denumită *Dacia Malvensis*⁵⁶; *Dacia Porolissensis* își păstrează vechiul nume și vechea întindere teritorială⁵⁷.

Prin această reorganizare, atribuțiile legatului fostei provincii Dacia Superior (suma acestor competente era desemnată cu termenul de *imperium*, deopotrivă civil și militar) se extindeau și asupra celorlalte două provincii ale Daciei; se depășea astfel dilema constituțională privind interdicția exercitării prerogativelor unui guvernator dincolo de limitele provinciei sale (vezi în acest sens situația Daciei Inferioare pe timpul lui Antoninus Pius). De fapt, reforma

52. C. C. Petolescu, *Dacia răsăriteană și Moesia Inferioară pe timpul domniei lui Marcus Aurelius*, în vol. *Civilizația romană în Dacia* (ed. M. Barbulescu), Cluj 1997, p. 52-59; idem, *Anceps periculum...*, Lumea veche, 2, 1996, p. 211-217.

53. Teoretic, reforma a însemnat în primul rând Incredintarea guvernământului celor două provincii de margine, *Inferior (Malvensis)* și *Porolissensis*, fiecare câte unui *legatus Augusti pro praetore*, provenind dintre foștii pretori (ca și în cazul provinciilor Noricum și Raetia, guvernate până atunci tot de procuratori imperiali). Este posibil ca legiunea V Macedonica, adusă de Marcus Aurelius la Potaissa, să fi făcut parte chiar din *exercitus Daciae Porolissensis*; dar, indiferent de prezenta unei legiuni, rangul de *legatus Augusti pro praetore (vir praetorius)* al guvernatorilor Daciei Inferior (*Malvensis*) și Daciei *Porolissensis* era perfect constituțional (vezi și cazul Thraciei, guvernată de un legat imperial de rang pretorian, deși provincia era aproape total lipsită de trupe). Dar trei guvernăminte pretoriene, reunite în mâinile unei singure persoane, inclusiv prezenta celor două legiuni, impuneau pentru acest guvernator general rangul de *consularis*.

54. CIL, III, 1457 (= IDR, III/2, 90) (Ulpia Traiana Sarmizegetusa); CIL, VI, 1377 (= 31640; ILS, 1098; IDRE, I, 10) (Roma).

55. Denumirea de *Dacia Apulensis* apare chiar în inscripția de la Roma cuprinzând cariera lui M. Claudius Fronto (CIL, VI, 1377 = ILS, 1098; IDRE, I, 10): *leg(at)us Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore) Moesiae Super(ioris) [et] Daciae Apulensis simul*; în rest, aceasta denumire apare numai în asociere cu numele procurătorilor financiari. Dar denumirea de *Dacia Superior* pare a persista și după această reorganizare, cum rezulta din diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179 (RMD, 123; AÉ 1987, 843; ILD, 46).

56. Denumirea apare numai de două ori: în inscripția de la Roma cuprinzând cariera lui M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, *pr[et]oc(urator) prov(inciae) Dac(iae) Malv(ensis)* (CIL, VI, 1449 = IDRE, I, 17) și inscripția de la Thessalonica menționând pe M. Aurelius Cassianus, *praeses prov(inciae) Daciae Malvensis* (CIL, III, 13704 = ILS, 9009; IDRE, II, 357).

57. Vezi studiile citate la nota 3 (cu bibliografia problemei).

înfăptuită de Marcus Aurelius a avut un caracter cu precădere militar; această concluzie este întărită de faptul că trupele celor trei provincii formează în continuare, după cât se pare, armate (*exercitus*) separate (cum ar rezulta din diploma militară de la 1 aprilie 179⁵⁸, în care apar numai trupele auxiliare ale Daciei Superioare). Menținerea identității fiecărei provincii se observă și din faptul că legatia guvernatorului general conține totdeauna referirea la *tres Daciae* sau *provinciae Daciarum* (deci la plural).

Dacia mai cunoscuse asemenea unificare a comandamentelor militare (chiar în 168, cu Moesia Superioară), dar de scurtă durată; dimpotrivă, în urma reorganizării la care ne-am referit mai sus, unirea celor trei Dacii va fi permanentă, probabil până spre sfârșitul stăpânirii romane în Dacia (din păcate, ultimul legat consular al celor trei Dacii cunoscut este din timpul lui Gordian al III-lea)⁵⁹.

Problemele financiare ale celor trei Dacii erau girate – ca și mai înainte: separat pentru fiecare provincie – de câte un *procurator Augusti*.

Pe timpul lui Septimiu Sever și Caracalla, se constată cum un procurator al Daciei Apulensis este însărcinat să asigure interimatul guvernării Daciei: *agens vice praesidis*⁶⁰; inovatia se repetă de mai multe ori și sub împărații care au urmat, ultima mențiune fiind din timpul domniei comune a împăraților Trebonianus Gallus și Volusianus. Probabil însă că autoritatea acestui *vice praesidis* („vice-guvernator”) se întindea numai asupra Daciei Apulensis, cum rezulta din faptul ca de cele mai multe ori mențiunea exercitării interimatului este asociată cu titlul de *procurator Augusti Daciae Apulensis*.

S-ar părea de asemenea că, spre mijlocul secolului al III-lea, practica interimatului guvernării s-a permanentizat. Teama împăraților de uzurpările tot mai frecvente, favorizate de existența unor mari comandamente militare, va fi prevalat față de interesele unei apărări eficiente a granițelor provinciale; este posibil, în aceste condiții, să se fi renunțat la unificarea celor trei provincii ale Daciei. Așa se face că, tot în această perioadă, fostul procurator al Daciei Malvensis poartă chiar titlul de *praeses* („guvernator”)⁶¹.

O problemă în dispută este situația vestului Munteniei după evenimentele din anul 117. După părerea unor istorici, acest teritoriu ar fi rămas în cadrul provincial roman (concret: în Dacia Inferior) chiar și după evenimentele de la

58. I. Piso, D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 263-295 (versiuni prescurtate: AMN 21, 1984, p. 111-124; Drobeta 6, 1985, p. 63-74) (diploma este reprodusă în RMD II, 123; AÉ 1987, 843; ICD, 46).

59. I. Piso, *Fasti*, p. 203-207, nr. 46.

60. Vezi C. C. Petolescu, RdI 39, 1986, 9, p. 898 și urm., nr. 62-65, 69.

61. *Ibidem*, p. 902, nr. 73 (= CIL, III, 13704; ILS, 9009).

începutul domniei lui Hadrian. S-a emis și părerea că reanexarea Munteniei ar fi avut loc la începutul domniei lui Antoninus Pius⁶².

Dar evenimentul s-a petrecut probabil mai târziu, abia la începutul secolului al III-lea (cum par a indica descoperirile numismatice), poate chiar pe timpul lui Caracalla⁶³. Am legat acest eveniment de prezenta împăratului în Dacia, în anul 214, eveniment consemnat de Cassius Dio (LXXVII, 16,7 și LXXVIII, 27,5) și Historia Augusta (*Ant. Car.*, 5,4: *dein ad Orientem profectionem parans, omisso itinere in Daciam resedit*). Mai mult chiar, se știe că împăratul a întreprins în acest timp o acțiune militară în zona de la limanul fluviului Nistru, spre apărarea cetății Tyras de dușmani necunoscuți⁶⁴.

În aceste împrejurări, intuind pericolele pentru granița de sud-est a Daciei, împăratul a dispus efectuarea unor lucrări militare⁶⁵ și probabil reocuparea zonei de vest a Munteniei. La limita răsăriteană a teritoriului reanexat s-a construit un mare val de pământ, întărit cu caste și turnuri de pază; această linie defensivă, pornind de la Dunăre până la munți, la o depărtare față de Olt variind între 10-50 km, este cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de *limes transalutanus*⁶⁶. De asemenea, s-a construit un castru la Pietroasele⁶⁷, într-o zonă importantă de trecere dinspre Moldova spre Dacia Malvensis.

Abrevieri bibliografice

AÉ	L'Année Épigraphique, Paris
AlIA	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin

62. Ipoteza formulată de noi (Rdl 35, 1982, 1, p. 75-76), prin analogie cu acțiunea din Britannia relatată de Historia Augusta (*Vita Pii* 5,4: *Nam et Britannos per Lollium Urbicum legatum vicit alio muro cespiticio submotis barbaris ducto*).

63. Vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, p. 60.

64. Vezi studiul nostru din SCIVA 39, 1988, 3, p. 281-286 (cu toată bibliografia).

65. Vezi astfel cărămizile cu stampila *Coh(ors) Num(idarum) Ant(oiniana)* din castrul de la Feldioara (com. Ucea, jud. Brașov) (IDR, III/4, 177; AÉ, 1974, 563), precum și inscripția în *tabula ansata* din castrul de la Inlaceni, unde-și avea sediul *cohors IIII Hispanorum* (IDR, III/4, 267).

66. Despre acest val de pământ: D. Tudor, *Oftenia romana*⁴, București 1978, p. 153-256; Ioana Bogdan Cataniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman*, Alexandria 1997, p. 78 sqq.

67. Opțiunea pentru această datare se bazează pe descoperirea în terme a unor stampile tegulare ale legiunii XI Claudia, purtând supranumele *Ant(oiniana)* (ILD, 170-171).

IDR	Inscriptiile Daciei romane, Bucuresti
IDRE	C. C. Petolescu, <i>Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)</i> , I-II, Bucuresti, 1996-2000
ILD	C. C. Petolescu, <i>Inscriptii Latine din Dacia</i> , București, 2005
ILS	H. Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I-III, 1892-1916
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
RdI	Revista de Istorie, București
RÉSEE	Revue des études sud-est européennes, București
RMD	Roman Military Diplomas, I-V (Margaret M. Roxan, P. Holder)
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
StCl	Studii Clasice, București
TIR	Tabula Imperii Romani, București
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1866-1906

DR. ELENA OLARIU

La 11 februarie 1866 Al. I. Cuza era înlăturat de la conducerea statului. A urmat o criză politică îngrijorătoare până la găsirea celui principe european dispus să accepte tronul unei țări est-europene, puțin și superficial cunoscută în Occident, dar mai ales o țară care încă nu era independentă. Putea un descendent al unei mari familii aristocrate europene să devină vasalul turcilor? Oferta românească era însă tentantă pentru orice principe ambițios și fără tron. Carol de Hohenzollern, cel care s-a oferit să ducă la bun sfârșit această sarcină, era o personalitate puternică pe măsura misiunii pe care și-a asumat-o.

Dar de ce dorea elita românească, în fond, destul de naționalistă, înlăturarea lui Al. I. Cuza și înlocuirea lui cu un principe străin? Este o întrebare căreia și astăzi i se pot aduce noi răspunsuri și interpretări, interpretări care pornesc chiar de la analiza situației politice și sociale a momentului.

Îndiferent de imaginea mitologică atribuită lui Al. I. Cuza, chiar și în perioada comunistă, sau de criticile aduse stilului său autoritar de a conduce, domnia acestuia a marcat un moment real de cotitură în evoluția proaspătului stat românesc unificat. Cu toate acestea *omul nou* promovat la *timpuri noi* a fost repede depășit de cerințele unei elite care dorea să se implice activ în procesul de transformare al țării.

Elita românească era divizată în două grupuri distincte, o grupare care își atribuia statut de *aristocrație*, dorind să fie inclusă în grupul nobiliar care domina încă politica europeană. Celălalt grup, al foștilor pașoptiști, își revendica o revoluție liberală și dorea inițial o transformare radicală a tânărului stat român. Cele două grupări distincte, care s-au unit într-o *cualiție monstruoasă* pentru înlăturarea Domnitorului Unirii, au fost active și în timpul domniei lui Carol I. Al. I. Cuza și-a grăbit totuși propria detronare pentru că nu s-a bazat pe nici una dintre aceste grupări politice. Pe foștii revoluționari îi considera periculos de radicali iar pe aristocrați îi considera anacronici.

Spre deosebire de predecesorul său, Carol I s-a bazat pe așa-numita aristocrație, care la fel ca și el agreea ideile liberale moderate. Spre grupul foștilor revoluționari, mulți dintre ei republicani în convingere, a privit la început cu circumspecție. Cu timpul, principele Carol a înțeles că excluderea foștilor revoluționari de la '48 din jocul politic nu era, în fond, în interesul domniei și că ideile

radicale se schimbă mai repede prin înfruntarea cu realitatea guvernării decât prin excludere politică.

Datorită abilității de a arbitra jocul politic intern, Carol I a putut domni 48 de ani, una dintre cele mai lungi și prolifiche domnii din istoria României. De asemenea, el a fost personalitatea care a oferit românilor posibilitatea unei renașteri istorice prin cucerirea independenței și proclamarea regatului. În viziunea ideologilor moderni românii meritau o țară cu un statut glorios datorită luptelor și sacrificiilor făcute pentru *salvarea* civilizației europene de invaziile din estul continentului. *Recompensa* venea cam târziu dar într-o Europă admiratoare încă a imaginii strălucitoare a monarhiilor și nu era o recompensă oferită ci proclamată prin merit și proprie voință.

Anul 1866

Conjunctura în care s-a produs înlăturarea lui Al. I. Cuza în noaptea de 11 februarie provoacă și astăzi, la fel ca și în istoriografia secolului al XIX-lea, interpretări contradictorii. Mulți istorici dar și contemporani consideră că modul în care a fost îndepărtat de către *monstruoasa coalitiție* a fost înjositor și că domnitorul Cuza ar fi renunțat de bunăvoie la tron atunci când ar fi considerat că este momentul oportun. Supoziția renunțării benevole la tron este însă greu de dovedit atâta timp cât nu a devenit fapt real iar cel care a urmat pe tron, Carol I, i-a recunoscut meritele dar și limitele afirmând în memoriile sale că: "...în general vorbind acest principe, a cărui viață particulară n-avea nicidecum un caracter demn, era condus în viața publică de dorința de desăvârșire patriotică de a cârmui statul încredințat guvernării sale, pe calea progresului."

Pe ansamblul său domnia lui Al. I. Cuza a fost prolifică și bogată în legi noi, moderne, care au supraviețuit inclusiv după momentul 1866, ca dovadă că au fost legi cerute de pragul de așteptare al elitei și, în fond, al întregii societăți. Legile adoptate în perioada 1864-1865, de exemplu, cele administrative pentru organizarea comunelor, legea organizării judecătorești, legea electorală, legea rurală, legea privind organizarea învățământului, Codul civil sunt de fapt legi necesare pentru orice stat cu adevărat modern.

În cadrul elitei politice, grupurile conservatoare considerau că reformele ulterioare anului 1857 au fost prea radicale. Grupul foștilor revoluționari de la 1848 erau însă pe bună dreptate nemulțumiți de îndepărtarea lor treptată de la conducerea societății, de instituirea regimului personal al domnitorului, de instituirea cenzurii dar mai ales de amânarea adoptării unei constituții cu adevărat europene. Un alt punct vulnerabil al domnitorului Cuza era relația sa adulteră cu Maria Obrenovici și înfierea copiilor din afara căsătoriei avuți cu aceasta. Mulți l-au acuzat pe domnitor că dorește instaurarea monarhiei ereditare și se

temeau că planurile anterioare, de instituire a monarhiei străine, vor fi spulberate.

Actul de la 1866, care a permis adoptarea uneia dintre cele mai moderne constituții ale epocii, a fost privit de foștii pașoptiști din *monstruoasa coaliție* ca o reală revoluție și prezentată ca atare. Ion Ghica își manifesta entuziasmul și după aproximativ cinci ani de la realizarea acestui act istoric, într-una din interlăurile sale din Camera Deputaților: "D-lor am crezut că după o revoluție ca cea de la 11 Februarie, care ne-a realizat toate câte națiunea română a visat până la 1857, când a fost Camera chemată ca să-și exprime dorințele ei; când s-a realizat visul cel mai scump de a avea stabilitate și d-a avea o dinastie ilustră în capul țării; m-am mirat că nu s-a putut să se uite toate nenorocirile și toate luptele noastre crâncene din trecut... Eu am uitat toate relele trecute și toate rancunele personale." Doar după adoptarea Constituției de la 1866 generația pașoptistă a putut considera, pe bună dreptate, că i se îndeplineseră toate idealurile de la 1848 și chiar se depășiseră orice așteptări programatice prin realizarea unirii Moldovei cu Țara Românească și apoi, mai târziu, cucerirea și consolidarea independenței țării.

Principele străin și personalități românești

În viziunea multor oameni politici români se născuse încă de la începutul secolului ideea că doar un principe străin va putea opri lupta dintre marile familii boierești care aspirau la domnie. Principele străin putea de asemenea să impună România pe arena politică europeană și să încadreze elita românească celei occidentale contribuind în acest fel la creșterea autonomiei statului românesc.

Teoriile susținătorilor monarhiei străine nu se înșelaseră atunci când au mizat pe aportul benefic adus imaginii României de un principe înrudit cu marile familii regale europene. Rolul monarhiilor de pe bătrânul continent nu poate fi neglijat iar înrudirea principelui Carol cu regele Prusiei și cu împăratul Franței nu era decât în favoarea principatelor proaspăt unite.

Carol I a domnit 48 de ani, o perioadă cu multe realizări pentru statul român, o perioadă de mari succese politice, economice și culturale. Pe plan intern principala preocupare a lui Carol I a fost să mențină echilibrul între alternanța la putere dintre cele două grupări politice: conservatorii și liberalii. În general cele două partide s-au succedat la putere din 4 în 4 ani, cu câteva excepții.

Considerând că legiile românești sunt prea radicale pentru o țară care nu avea exercițiul democrației și era subdezvoltată economic, Carol I și-a manifestat instinctiv simpatia pentru grupul conservator al elitei românești. Această elită își preamărea originea boierească, aristocratică și era fidelă monarhiei, de care avea nevoie pentru a-și justifica existența. Foștii pașoptiști erau conside-

rați de principe prea radicali și oricând gata să sacrifice instituția domniei pentru idealurile lor revoluționare sau dacă interesele națiunii ar fi cerut-o, ceea ce era perfect adevărat și nu întâmplător numele lui Ion Ghica era vehiculat în acest context.

Ion Ghica a fost personalitatea considerată eminența cenușie a *monstruoasei coaliții* și care în anul 1866 a condus guvernul numit de Locotenența Domnească în perioada 11 februarie-10 mai. Este desemnat din nou, în iulie 1866, să formeze guvernul și prezidează primele alegeri făcute în litera noii constituții. Se remarcă prin atașamentul față de principiile noii legi fundamentale, pentru care are un adevărat cult. Credința sa că doar o constituție modernă, ale căror prevederi să fie respectate cu sfințenie poate duce la "salvarea" țării, îl aduce în tabăra *monstruoasei coaliții*, iar principele Carol îl califică inițial drept o persoană periculoasă, apreciindu-se că este gata oricând să sacrifice prințul în favoarea unei legi fundamentale democratice. De altfel, orice alt fost pașoptist consecvent cu idealurile sale ar fi sacrificat orice prinț în favoarea unei constituții liberale, cum a fost de fapt cazul și în anul 1866 sau cum a fost cazul revoltei republicanilor de la Ploiești din 1871.

Istoriografia din perioada comunistă a încercat să accentueze nejustificat vina *monstruoasei coaliții* care a apelat la lovitura de stat, ca formă pentru a-l înlătura pe cel mai democratic de până atunci, domnitor autohton. Nici originea străină a următorului conducător al României nu a fost în concordanță cu naționalismul socialist promovat de partidul unic al perioadei ceaușiste, iar principele Carol a devenit o personalitate uitată parțial de către istoriografia comunistă. Ca urmare a acestui fapt, supradimensionarea figurii domnitorului unirii, care a pătornat și realizarea primei reforme agrare, venea în opoziție cu imaginea viitorului rege al României, prezentat ca un fel de arbitru al intereselor *burgheziei și moșierimii* românești și, bineînțeles, datorită originii străine, subordonat intereselor *imperialismului* european. Ceea ce s-a omis să se menționeze în perioada comunistă era faptul că de obicei casele regale se înrudeau mai mult între ele decât cu proprii supuși. În cazul oricărei monarhii nu era foarte importantă naționalitatea ci mai mult sângele princiar care le curgea prin vene.

În opoziție cu modul de prezentare din perioada comunistă, astăzi există o tendință de idealizare a domniei lui Carol I, care în viziunea generală a dus la occidentalizarea țării, idealizare ce are loc în momentul în care România se pregătește să intre în Uniunea Europeană. Această supraapreciere a rolului *civilizator* al principelui Carol tinde să minimalizeze artificial rolul elitei românești în acest proces. Nu trebuie uitat însă că elitei românești îi aparține ideea prințului străin și că toate marile realizări ale domniei lui Carol au fost gândite, proiectate și parțial înfăptuite anterior anului 1866: Constituția de la 1866, constituirea unei

armate române, avântul economic (construcțiile edilitare, ideea construirii căilor ferate), proiectarea universităților românești, a unei societăți academice etc.

România nu a dus însă niciodată lipsă de mari personalități. Principalii eroi ai actului de la 1866 făceau parte din celebrul grup pașoptist. Datorită diferențelor sociale, a temperamentelor și a faptului că nu au făcut parte dintr-o grupare politică bine definită, grupul pașoptist a acționat neuniform, adeseori contradictoriu și nu s-a putut clar integra în structurile unui partid dar nimeni nu le poate contesta eforturile extraordinare pe care le-au depus pentru modernizarea țării. De exemplu, încercând să se definească politic la 1866, Ion Ghica nu se consideră nici de stânga nici de dreapta, ci își apără cu forță propriile convingeri din tinerețe: "Am fost printre oameni numiți moderați... am fost bănu-it că sunt dreapta contra stângii, de multe ori că sunt încarnațiunea stângii, iar dacă toți s-au spălat de păcate, de toate bănuielele, bănuiala asupra mea s-a păstrat, pentru că nu doream înfrățire și unire a tuturor pentru fericirea țării".

Dacă frații Brătianu și C. A. Rosetti vor reuși să pună bazele unui partid liberal în anul 1875, ceilalți foști revoluționari (de exemplu: Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica) vor oscila între diverse grupări politice rămânând însă personalități cu atât de multă autoritate încât nu aveau nevoie de un partid care să-i impună politic. Nevoia unui partid care să ducă mai departe idealurile pașoptiste, să le adapteze noilor timpuri și impună oameni și idei noi se va simți cu adevărat în ajunul cuceririi independenței. Foștii pașoptiști știau că pentru România lupta pentru libertate nu se terminase și în așteptarea unor conjuncturi internaționale favorabile nu le rămânea decât să se organizeze.

Cucerirea independenței și proclamarea regatului

În zona Balcanilor, pe bună dreptate numită *butoiul cu pulbere* al Europei, erau vizibile în anul 1876, semne clare că lupta de eliberare a popoarelor aflate sub ocupația sultanului intra într-o nouă fază de manifestare. Aceste lupte vor marca începutul destrămării accelerate a imperiului *bolnav* al Europei și câștigarea independenței pentru statele balcanice.

Ceea ce părea totuși să nu se schimbe era dorința marilor imperii vecine de-a se amesteca în aceste lupte și de-a obține propriile avantaje, prin mărirea sferelor de influență din zonă. Nici țările mici, fără armată proprie, deci fără o forță combativă proprie, nu erau perfect inocente față de aceste ingerințe. Devenise chiar o tactică de diplomatie națională să se bazeze pe sprijinul vecinilor și al marilor puteri *binevoitoare*, pe care încercau să le manipuleze conform propriilor lor interese și să le facă să pornească războiul împotriva Porții.

În anul 1876 venise rândul populației creștine din Bosnia și Herțegovina, sprijinită de Serbia și Muntenegru să se revolte. Turcii au recurs la metode pline de atrocitate pentru a înăbuși revoltele. România era convinsă că în această situație Rusia, în numele fraternității ortodoxe, va interveni și momentul era propice inclusiv pentru România. Există însă o frică instictivă față de orice alianță cu Rusia țaristă, văzută de către români ca fiind mai periculoasă și mai agresivă în politica sa expansionistă decât Poarta însăși. Pe de altă parte era încă vie amintirea atrocităților comise de turci în perioadele în care intrau în conflict cu popoarele subordonate, mai mult sau mai puțin, autorității sultanului. Descriind situația la momentul respectiv Ion Bălăceanu arăta teama, comună de fapt multor oameni politici ai momentului, panica în care intrase Kogălniceanu la ideea că trupele turcești vor invada teritoriul țării: "Domnul Kogălniceanu, ministrul meu, era un om foarte inteligent dar anxios până la lașitate și războiul nu izbucnise când primeam deja în fiecare noapte telegrame cifrate de mai multe sute de cuvinte în care ministrul nu visa decât invazii, bombardamente și masacre comise de turci într-o vreme când nici un turc nu trecuse Dumărea."

În această atmosferă deloc liniștitoare, la 10-22 mai 1876 a fost sărbătorită, destul de solemn și reținut a zecea aniversare a urcării pe tron a principelui. Au fost ani grei pentru principe, cu dezamăgiri dar și cu multe satisfacții. Carol I dăduse dovada voinței și tenacității sale reușind să se impună într-o țară căreia avea să-i dedice întreaga sa viață și energie chiar dacă nu atinsese nici pe departe popularitatea mitică a Domnitorului Unirii.

Izbucnirea războiului dintre Rusia și Turcia în anul 1877 și intrarea trupelor rusești în țară a creat sentimente de teamă dar nu a luat lumea politică românească prin surprindere și momentul a marcat unirea tuturor forțelor politice în jurul tronului. Carol I, investit de Constituție cu rolul de comandant suprem al armatei, și politicienii momentului au fost chemați să dea cel mai greu examen al capacității lor de acțiune. La trecerea Dunării de către trupele românești, alături de Carol I au stat Brătianu și Rosetti, care i-au declarat cu sinceritate principelui că nu speraseră să apuce să trăiască ziua în care o armată românească să pornească războiul împotriva dușmanului secular al poporului român.

După cucerirea independenței Carol I a fost asociat în imaginarul colectiv cu glorioșii domnitori români din perioada medievală, domnitori care au luptat pentru independența țării. În acest context, proclamarea regatului în anul 1881 a fost privită ca un act de justiție istorică pentru destinul țării, care secole de-a rândul a luptat pentru libertatea și recunoașterea prestigiului său. Acest act nu a fost privit ca o formă străină impusă, ci ca un rezultat firesc al unei întregi

pleiade de domnitori eroi: "Ai reîviat gloria străbună a Domniei române; și dacă națiunea voiește astăzi a-ți da titlul de Rege, este că ai știut a câștiga locul și titlul de suveran independente și a cuceri inimile prin practicarea virtuții și respectarea legalității și libertății" se spunea în Raportul Consiliului de Miniștri către MSR Domnul, adresându-se acestuia cu apelativul autohton de *Măria Ta*. Președintele Consiliului nu era nimeni altul decât I. C. Brătianu, o figură proeminentă a pașoptismului românesc, liberal și republican convins, dar și un spirit pragmatic și realist care declara deschis că este perfect conștient de predominanța monarhiilor de pe plan european și de avantajele obținute în urma realizării acestui act istoric: "D-lor eu nu voi contesta ferma, nu numai dorință, ci voință a Națiunii de a da Domnului României un titlu care are o însemnătate mai pozitivă în ordinea de lucruri ce astăzi domnește în toată Europa". De altfel ideea unei monarhii constituționale a fost privită de către revoluționarii de la 1848 ca o alternativă de guvernare viabilă pentru stadiul de evoluție în care se afla România în secolul al XIX-lea.

Pe de altă parte venirea lui Carol I în țară a accentuat tendințele de comportament aristocratic al unei părți a elitei autohtone, având în vedere că familia Hohenzollern era, de fapt, o reprezentantă directă a marilor familii nobiliare europene. Tendințele anterioare venirii lui Carol, de aliniere la valorile aristocrației vestice a fostei boierimi, vor găsi, în acest context, pretextul perfect pentru a se dezvolta și vor constitui un alt motiv de a accepta firesc ideea proclamării regatului în România.

Baricade pentru apărarea limbii române și o expoziție jubiliară

În primăvara anului 1906 un incident semnificativ avea să se întâmple în jurul Teatrului Național. Un grup de studenți vor protesta destul de violent împotriva obiceiului protipendadei românești de a susține piese de teatru în limba franceză, chiar dacă acestea aveau un scop filantropic declarat. În piața teatrului protestatarii cântă cu această ocazie imnuri de genul *Deșteaptă-te române sau Pe-al nostru steag!* Sentimentele naționale sunt exacerbate iar prelegerile, în apărarea limbii române, susținute de către Nicolae Iorga într-o sală pe strada Câmpineanu agitase mai tare spiritele. În stradă, tinerii răstoarnă 8 vagoane de tramvai și ridică primele baricade, după model francez, din capitală. Se defilează pe Calea Victoriei și mulțimea se oprește la statuia lui Mihai Viteazul. Incidentul demonstrează că odată cu consolidarea statului independent apare fenomenul reconsiderării valorilor naționale, valori între care limba deține poate cel mai important loc.

Un alt eveniment doar aparent de o factură total diferită este menit să flateze orgoliul unui stat renăscut și suficient de puternic în estul Europei: o importantă expoziție jubiliară.

Expoziția de la Filaret organizată tot în anul 1906 trebuia să marcheze marile realizări economice și culturale din timpul celor 40 de ani de domnie a lui Carol I. Caracterul său propagandistic era evident dar a fost și un mod de a ilustra succesele reale din toate domeniile pe care le înregistrase țara în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Expozițiile jubiliare erau la modă în Europa. În cinstea reginei Victoria, de exemplu, s-a organizat în anul 1887 o mare expoziție de acest gen cu ocazia așa-numitului jubileu de aur, adică a aniversării celor cincizeci de ani de domnie. În cazul românesc unii dintre politicienii aflați în opoziție s-au ridicat împotriva organizării expoziției. Ionel, fiul lui I. C Brătianu, pe atunci tânăr politician apărut proaspăt pe arena politică românească, considera că stima pe care un popor o merită nu se câștigă printr-o astfel de manifestare. Împotriva expoziției erau și junimiștii. Dar, organizată de conservatorii aflați la putere, expoziția a înregistrat un mare succes de public.

Mai mult decât atât, contemporanilor epocii nu le-a scăpat observației nici caracterul național dat expoziției. Primirea celor 1.650 de bucovineni veniți să viziteze expoziția a provocat manifestări patriotice importante, conform decrierii făcute evenimentului de către Constantin Bacalbașa. La venirea românilor și româncelor din Ardeal s-au organizat serbări speciale cu un public extrem de numeros. Au avut reprezentatii corurile din Reșița, Bocșăneni, Bozoviceni, Cacova, Beiuș și dansatori de la Siliștea. Cele 800 de voci din corurile ardelene au cântat inclusiv *Imnul regal* și *Pui de lei*. La sfârșit toți cei de față, publicul numeros și artiștii au cântat *Deșteaptă-te române*. Tot Constantin Bacalbașa a descris acest moment astfel: "A fost unul din spectacolele cele mai grandioase și din momentele cele mai înălțătoare. Condeii nu o poate reproduce cu viață de atunci./ A fost parcă divina prefață a măreției istorice de la 1918."

Un alt incident neprevăzut a avut loc cu ocazia multiplelor manifestări culturale din timpul expoziției. La manifestări a fost invitat și corul german *Transilvania* al Societății germanilor din Ardeal stabiliți în București. Acest cor era condus de Paschill, un cunoscut muzician al perioadei și cânta, cum era normal, în limba germană. Dintr-o lojă a Arenelor, unde se desfășura evenimentul mai sus pomenit, Nicolae Iorga a protestat afirmând că reprezentația în limba germană îl nemulțumește la fel ca și prestațiile în limba franceză de la Teatrul Național. Publicul s-a divizat de această dată în două. Unii au aplaudat iar ceilalți au fluierat și au contestat intervenția considerată, de această dată,

exagerată. Câțiva studenți, probabil dintre cei care s-au aflat și în piața teatrului, l-au luat pe sus pe Iorga și l-au dus pe scenă unde acesta a mai rostit câteva cuvinte. O întâmplare care vorbește clar despre o stare de spirit pregnantă în societatea românească la începutul secolului XX.

Putem spune în final că, România a trăit în perioada 1866-1906 o istorie glorioasă, o istorie în care o țară din estul Europei devenea un regat independent, o mică putere a zonei. Doar două mari probleme au rămas nerezolvate și umbreau oarecum gloria momentului.

Una trecea încă neobservată pentru că, preocupată să rezolve alte mari probleme ale țării, elita *uitase* de starea mizerabilă în care supraviețuia țăranul român. Discrepanța în dezvoltarea țării va deveni evidentă în timpul răscoalei din 1907. În marile orașe *lumea bună* etala un stil de viață de tip aristocratic, comparabil cu cel din marile capitale ale statelor cu adevărat bogate însă, în satele românești, adeseori evul mediu se arăta doar în fațadele sale cele mai mizerabile.

Cealaltă mare problemă ținea de o năzuință națională mai veche dar și de orgoliul unui stat cu adevărat consolidat: unirea tuturor zonelor limitrofe locuite de români. Un ideal ambițios pentru care statul român independent se pregătea și pentru care aștepta un moment favorabil. O așteptare care va dura doar 10 ani, pentru că în anul 1916, România ieșea din neutralitate și intra în vâltoarea primului război mondial cu cele mai mari speranțe de întregire națională.

BIBLIOGRAFIE

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, Editura Eminescu, București, vol. II, 1993

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, Editura ziarului "Universul", București, vol. III, 1930

Bălăceanu, Ion, *Amintiri politice și diplomatice 1848-1903*, Cavallotti, București, 2002

Berindei, Dan, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Editura Militară, București, 1992

Bulei, Ion, *Atunci când veacul se năștea...*, Editura Eminescu, București, 1990

Bulei, Ion, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984

Cannadine, David, *The Invention of Tradition*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 1992

Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ediția a III-a revăzută, Editura Humanitas, București, 2001

Lecca, George-Octav, *Familii boierești române*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2000

Linderberg, Paul, *Regele Carol I al României*, Editura Humanitas, București, 2003

Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți – 1866-1916*, Silex, București, 1994

Olariu, Elena, *La culture roumaine du XIXe siècle au contact du modele occidental*, în *Le courrier francophone*, nr. 43, septembrie, 1999

Olariu, Elena, *Modelul unei alte tranziții*, în "Magazin istoric", anul XXXIX, serie nouă, nr.7(460), iulie, 2005

Rădulescu, Sorin Mihai, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura All, București, 1996

Scheffer, Robert, *Orient Regal. Cinci ani la curtea României*, Editura Saeculum I. O. și Vestala, București, 1997

Vlad, Laurențiu, *Imagini ale identității naționale*, Editura Meridiane, București, 2001

REPARTIȚIA PROPRIETĂȚII FUNCIARE DIN ROMÂNIA ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

ALEXANDRU A. MAREȘ*

Importanța agriculturii la începutul perioadei istorice avute în vedere era primordială, întrucât acest domeniu furniza produse de primă necesitate pentru om și materia primă pentru a mare parte a industriei de atunci, contribuind cu 65% la realizarea produsului social și cu 71% la venitul național (1901-1902)¹. Plasată, sub aspectul suprafeței și al populației înaintea statelor sud dunărene, cu 131353 km² și 6000000 locuitori (1899), față de cei 95704 km² și 3733189 locuitori ai Bulgariei (1900), 64688km² și 2430807 locuitori ai Greciei (1896), respectiv 48382 km² și 2493700 locuitori ai Serbiei (1900)², România se situa, prin nivelul bazei tehnico-materiale și gradul redus de maturizare a relațiilor capitaliste, în rândul țărilor cu o economie preponderent agrară, din sud-estul Europei.

Stadiul de evoluție al agriculturii României în deceniile premergătoare realizării statului național unitar a făcut obiectul a numeroase studii, atât ale contemporanilor epocii (Radu Rosetti, Gh. Ionescu-Șișești, G. D. Creangă, C. Jormescu, I. Popa-Burcă, Spiru Haret, Nicolae Lahovary, Constantin Garoflid, C. Filipescu, C. Dobrogeanu-Gherea, Constantin Stere), cât și ale cercetătorilor din zilele noastre (Victor Axenciuc, Dan Berindei, Nichita Adăniloiaie, Mircea Iosa, Paul Emanuel Barbu, Nicu Marinescu, Damian Hurezeanu, Gheorghe Platon, Dumitru Șandru ș.a.). Ne raliem întru totul aprecierii potrivit căreia sub impulsul dezvoltării societății românești în ansamblul ei, în noile condiții existente după formarea statului modern, s-au înregistrat evidente progrese în agricultură, ale căror rezultate trebuie apreciate și dincolo de limitele lor³. Fără a urmări analiza trăsăturilor distinctive, considerăm util a prezenta pe scurt, cadrul general al tranziției de la un sistem agrar cu trăsături de tip feudal, spre cel

* Profesor gr. I Școala nr. 98 „Avram Iancu”, București.

1. V. Axenciuc, I. Tiberian, *Premisele economice ale formării statului național unitar român*, București, 1979, p. 284.

2. L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al României de la 1899*, București, 1944, p. 40.

3. Dan Berindei, *Epoca unirii*, București, 1979, p. 125.

predominant capitalist, ce va fi atins abia o dată cu marea reformă agrară din 1921.

O proprietate funciară polarizată la extremele sale, o țărănime liberă din punct de vedere juridic, proprietară în mare parte, dar în proces accentuat de diferențiere și pauperizare, ce deținea pământ arabil și pășuni în proporții insuficiente, învoielii agricole ca bază a relațiilor de producție, mari proprietari și arendași cu capital și mijloace de muncă neîndestulătoare, utilizatori ai sistemului arendării în dijmă a pământului către țărani, precum și o redusă experiență a personalului specializat în exploatarea modernă a moșiilor sunt doar câteva dintre reperatele care jalonează progresul lent al relațiilor agrare. Tot mai mult apar și se dezvoltă exploatații mari agricole cu capital și muncă salariată, producătoare de mărfuri pentru piață, alături de unele gospodării țărănești înstărite, practicând și culturi intensive de plante industriale, vii, livezi, producție animalieră. Ponderea lor era încă redusă, furnizând cca 10-15% din producția agricolă totală⁴. Prin mecanismul său, regimul agrar de tranziție bazat pe învoielii agricole în general păguboase pentru țărani, unele dintre ele chiar oneroase, asigurau beneficii în creștere marilor proprietari. Pe măsura extinderii suprafețelor însămânțate cu cereale și a creșterii producției tot mai mult peste necesitățile consumului intern, o parte substanțială era destinată exportului, una din trăsăturile producției de marfă ale agriculturii noastre la începutul secolului al XX-lea fiind cerealizarea ei, în detrimentul produselor de tip zootehnic. S-a ajuns ca între anii 1910-1914 peste jumătate din recolta de cereale să se exporte⁵.

Pentru a rezista concurenței provocate de exporturile masive de cereale de peste Oceanul Atlantic, din S.U.A. și Argentina pe piața europeană, marile exploatații introduc, în scopul creșterii performanțelor, o serie de utilaje agricole, măbind gradul de mecanizare a unor lucrări specifice. Astfel la 1905⁶ existau 55 de pluguri cu aburi, 4585 batoze (mașini de treierat), 4539 locomobile cu aburi, 1258 mașini de bătut porumb, 23 batoze de trifoi, 16 mașini de tăiat nutreț, 8 prese de fân, 10 alte tipuri de utilaje, în total 10494 bucăți. Așa se explică, în parte, că în ciuda caracterului extensiv predominant, producția agricolă a sporit mai mult decât suprafața cultivată, datorită măririi randamentului la ha, care în perioada 1911-1915 a ajuns la 11,5 chintale la grâu și 13,5 chintale la porumb. În vreme ce la producția de grâu în acei ani România obținea în medie 1150 kg/ha, Belgia recolta 2539 kg, Anglia 2130 kg, Germania 2170 kg, Danemarca

4. Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, București, 1997, p. 99 (în continuare se va cita Axenciuc *Introducere*).

5. *Ibidem*, p. 110.

6. Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice*, volumul II *Agricultura*, București, 1996, p. 387 (în continuare se va cita Axenciuc, *Evoluția*).

3160 kg. Apreciem că tendința era de reducere a decalajului, dacă nu atât tehnologic, cel puțin la nivelul producțiilor și, fapt semnificativ, în urma recoltei de grâu din anul 1912 randamentul la ha al marilor proprietari de 16.1 hl/ha a permis apropierea de randamentul înregistrat de Franța în anii 1900-1910 de 16-18 hl/ha⁷. Randamentul pe marile exploatații erau superioare celor obținute de micii proprietari, care, în general, foloseau inventarul tradițional, manual și tehnologii rudimentare.

Extinderea suprafețelor nou introduse în circuitul productiv a diminuat în intensitate la începutul secolului al XX-lea și, deși peste 90% din întinderea arabilă revenea cerealelor, se introduc plante noi: floarea soarelui, sfecla de zahăr, orezul și se extind cele de cartofi, tutun, in, cânepă cu rol de materii prime pentru noile industrii. Vor pierde treptat teren vița de vie, degradată în urma atacului filoxerei la sfârșitul secolului al XIX-lea, meiul, înlocuit tot mai mult în alimentație cu porumbul, precum și hrișca și rapița.

Legislația cu specific agrar a urmărit reglementarea raporturilor între cele două categorii principale de proprietari, în scopul micșorării numărului abuzurilor administrației, a încurajării achiziției de pământ de către țărani, asigurării caracterului comercial al producției și micșorării discrepanțelor din societate, puse în evidență de răscoala din 1907.

În ciuda transformărilor anevoioase, inegale și mai lente decât cele din mediul urban, satul a fost tot mai mult atras în circulația și schimbul de mărfuri. Se înmulțesc mijloacele de comunicație, de la drumuri și telegraf la halte și serviciul telefonic, sporește numărul școlilor, bisericilor, băcăniilor, cârciumilor, magazinelor și, totdată, cel al învățătorilor, preoților, cârciumarilor, notarilor, cămătarilor. Băncile populare au reprezentat un sprijin important pentru țărănime, acordând credite cu dobândă redusă de cca 10%. Numărul celor care apelau la acest instrument de credit a sporit rapid de la 20,6 mii în 1901 la 563 mii în 1912. S-au manifestat preocupări pentru dezvoltarea învățământului agricol. În anul 1912 funcționau 2 școli superioare, 6 inferioare, 14 elementare și 3 școli de specialitate: viticultură, horticultură, pomicultură, toate având cca 60 de cadre didactice și 800 de elevi. În aceeași perioadă existau aproape 200 de ingineri și specialiști agricoli, ceea ce la 6,5 milioane ha cultivate era prea puțin⁸. În scopul promovării elementelor de modernizare, statul a organizat câteva ferme experimentale și ferme model, precum cele de la Studina și Laza, producătoare de soiuri de plante și rase de animale selecționate, aria acestora rămânând însă restrânsă. Populația a cunoscut o creștere numerică însem-

7. Axenciuc, *Introducere*, p. 103, 108.

8. *Ibidem*, p. 105 și 114.

nată, 7897311 locuitori în 1915⁹ sporind cu peste 31% față de finele secolului anterior.

Exploatarea pământului și veniturile obținute au alimentat dezvoltarea economiei de schimb, au mărit încasările și cheltuielile bugetului de stat, au lărgit piața internă și au finanțat procesul general de modernizare a țării. Rezultatele acestui proces au fost resimțite inegal de diversele categorii de populație, iar pentru țărănime piața internă de produse a rămas restrânsă și variabilă, față de orășeni a căror putere de cumpărare era evident superioară. Astfel, puterea de absorbție a produselor industriei era scăzută în mediul rural.

Existența a două agriculturi, una performantă, pe marile exploatații, a căror producție marfă era destinată comercializării pe piețele externe și cealaltă, de subzistență, acoperind parțial piața internă, aveau ca element comun principal munca efectuată, sub o formă sau alta de către plugarul, totodată contribuabilul și la nevoie, soldatul român. Necesitatea modernizării agriculturii românești, a creșterii performanțelor sale erau impuse de presiunea ridicată exercitată de creșterea numerică a populației rurale efectuată într-un ritm mai ridicat decât ce, al populației orășenești, conjugată cu capacitatea de absorbție limitată a acestei populații de către unitățile de tip industrial din mediul urban. Nevoia asigurării de noi locuri de muncă, chiar și sub forma muncii în dijmă pe marile exploatații, a fost un motiv de justificare și de menținere a sistemului extensiv al culturilor.

Structura ocupației forței de muncă reflectă clar caracterul agrar al economiei românești, unde 1584000 bărbați (71% din totalul activ masculin) și 1575000 femei (90,5%) lucrau în acest domeniu în anul 1913. În medie 4 români din 5 se ocupau cu activități de tip agricol, sector urmat la mare distanță de industrie, inclusiv cea extractivă și construcții cu 318000 angajați, servicii 295000, comerț-finanțe 107000, transport-comunicații 71000, alte ocupații 20000 angajați. Așadar din 3970000 persoane reprezentând totalul forței de muncă, 3159000 reveneau agriculturii (79,57%)¹⁰, procent ce se regăsește în aprecierea mai largă, între 75 și 80%, a unui reputat analist economic al epocii¹¹, în timp ce populația rurală era mai mare, de circa 82,5% din totalul populației țării. Procentul este foarte ridicat dacă îl comparăm cu cel al altor țări europene, unde, persoanele ocupate cu agricultura și alte ramuri de producție ale solului înregistrau niveluri de 68,6% în Ungaria, 58,2% în Austria, 66,2% în

10. Brian R. Mitchell, *European Historical Statistics 1750-1970*, New York, 1976, p. 23, 76, 160.

11. G. D. Creangă, *Considerațiuni generale asupra reformelor agrare și asupra expropierei*, București, 1913, p. 3.

Serbia, 59,4% în Italia, 44,3% în Franța, 37,5% în Germania, 21,2% în Belgia și numai 12,4% în Anglia¹².

Întinderea țării de 131357 km² se împărțea în două mari componente după modul de utilizare și anume suprafață agricolă și suprafață neagricolă. Suprafața agricolă cuprindea terenurile arabile, fânețele naturale, pășunile și islazurile, viile precum și livezile cu pomi fructiferi, iar în componența suprafeței neagricole intrau pădurile și terenurile neproductive: cele ocupate de clădiri, curți, ape curgătoare și stătătoare, mlaștini cu stufăriș.

În tabelul următor prezentăm distribuția proprietății rurale pe categorii de întindere¹³.

Tabelul nr. 1

Categoria întinderilor %	Numărul proprietăților	Proporția %	Întinderea în ha	Proporția
până la ~ ha	62832	6,6	26426	0,34
~1 ha	81039	8,5	72757	0,93
1-2	147900	15,2	237329	3,01
2-3	131630	13,6	337000	4,30
3-4	172446	17,9	631964	8,08
4-5	148717	15,4	711033	9,08
5-7	131145	13,5	743486	9,50
7-10	45230	4,7	393950	5,05
Total până la 10 ha	920939	95,42	3153645	40,29
10-50 ha	36318	3,76	695953	8,89
50-100	2405	0,25	166847	2,13
Total 10-100 ha	38723	4,01	862800	11,02
100-500 ha	3314	0,41	816385	10,43
500-1000	1122	0,13	803084	10,26
1000-3000	771	0,09	1236420	15,80
3000-5000	112	0,01	434367	5,55
peste 5000	66	0,007	520095	6,65
Total 100-peste				
5000 ha	5385	0,56	3810351	48,68
TOTAL GENERAL	965047	100	7826796	100

Media absolută și pur teoretică pentru o proprietate cu caracter de contribuabilitate funciară era de 8,1 ha, dar în realitate, în cifre generale, media micii proprietăți (până la 10 ha) era de 3,42 ha, cea a proprietății mijlocii (între 10 și 100 ha) de 22,3 ha, iar cea a marii proprietăți (peste 100 ha) de 707,6 ha.

12. G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. 86 (în continuare se va cita Creangă, *Proprietatea*).

13. *Ibidem*, p. 46.

Pentru categoria micilor proprietari concentrația cea mai mare era la grupa celor ce stăpâneau între 3 și 4 ha, respectiv 17,9%, iar cea mai mică la grupa între 7 și 10 ha, numai 4,7%, situație ce confirmă fărâmițarea micii proprietăți, și, pentru o mare parte a țăranilor, insuficiența propriilor terenuri pentru asigurarea necesarului de consum familial. Acceptând limita de 7 ha ca demarcație între proprietățile de subzistență (autosusținere) și cele cu potențial productiv pentru piață, doar 45230 de exploatații se aflau în situația de a-și asigura un trai lipsit de griji din venitul agricol. Slaba reprezentare a proprietății mijlocii, cu numai 11% din total reflecta dezechilibrul repartiției generale a proprietății, lipsa ei de consistență în partea mediană a întregului corp funciar. Chiar și în cadrul acestei categorii se mențineau deosebiri notabile, țăranii înstăriți cu proprietăți între 10 și 50 ha înregistrau o medie a exploatațiilor de 19,2 ha, pe când pentru proprietarii cu suprafețe mai mari, între 50 și 100 ha, media exploatațiilor se plasa la nivelul de 63,4 ha.

Marea proprietate se diferenția și ea în proprietatea cuprinsă între 100 și 500 ha cu o medie de 246,3 ha ce însuma 61,5% din numărul marilor exploatații agricole și latifundiile a căror întindere individuală se situa între 500 și peste 5000 ha. Din punct de vedere al suprafeței, moșiile între 1000 și 3000 ha dețineau aproape 1/3 (32,4%) din întinderea marilor proprietăți și 15,8% din totalul cultivabil al țării, fiind grupa cu cea mai mare reprezentativitate procentuală. Mai puțin de o mie de foarte mari proprietăți, reprezentând aproape 0,10% din numărul total al contribuabililor funciari, aveau o întindere de 2190882 ha (28% din suprafața cultivabilă), înregistrând medii ale suprafeței, pe grupe, de 1603,6 ha pentru cele între 1000 și 3000 ha, 3878,2 ha pentru cele între 3000 și 5000 ha, respectiv 7880,2 ha pentru proprietățile peste 5000 ha. Numărul proprietăților nu era egal cu cel al proprietarilor, în cazul celor sub 10 ha existând numeroși copărtași ce trăiau în indiviziune, iar în cel al marilor proprietari un contribuabil putând avea mai mult de o proprietate în zone diferite ale țării. Repartiția populației pe cele trei categorii de proprietate era invers proporțională cu suprafața deținută: 95,42% mici proprietari, 4,01% proprietari mijlocii și 0,56% mari proprietari.

Datele lui G. D. Creangă sunt preluate pe baza recensământului fiscal din anul 1905, cifre asemănătoare în privința totalului terenului cultivabil prezintă G. D. Scraba¹⁴, deosebiri apărând la repartiția proprietății pe categorii: 4181104 ha pentru suprafețele sub 100 ha, considerate mica proprietate și 3787192 ha pentru 5212 mari proprietăți.

Exploatațiile funciare pot fi clasificate în patru categorii având ca principale criterii de demarcație suprafața și posibilitățile de realizare ale operațiunilor

14. G. D. Scraba, *Starăa socială a săteanului*, București, 1907, p. 32, 42.

specifice, după cum urmează: a) exploatarea parcelară în care posesorul ei nu găsește o întrebuintare suficientă pentru capacitatea de muncă a familiei sale și nici nu-și asigură necesarul subzistenței fiind nevoit să-și caute utilizare în exploatarea mijlocie și mare sau în industrie; b) mica exploatare țărănească în care conducătorul și familia sa efectuează toate lucrările, iar munca străină, plătită nu se întrebuintează decât în mod excepțional; c) exploatarea mijlocie unde conducătorul ia adesea parte la executarea lucrărilor supraveghindu-le permanent; d) marea exploatare în care rolul marelui proprietar, sau al arendașului se limita la dirijarea și inspectarea operațiunilor de producție.

Proprietatea latifundiară (peste 500 ha) trecea de limitele obișnuite ale marii exploatare, utiliza prin excelență metode extensive de cultură și prin faptul că era constituită prin concentrarea unor mari suprafețe în mâini puține, avea drept consecință reținerea pământului din circulația firească de valori și, deci, scumpirea lui. Latifundii se mențineau încă, în afara țării noastre, în Rusia, Scoția, Spania, Austro-Ungaria și, pe alocuri, în Germania¹⁵.

Exploatarea țărănească atunci când beneficia de o muncă minuțioasă și îngrijită pentru anumite produse precum zarzavaturi, fructe, struguri, tutun, păsări putea obține rezultate avantajoase, iar plasarea în apropierea unui oraș îi oferea o piață de desfacere a acestora și, deci, o situație materială independentă. Aceasta era însă o situație fericită. De obicei proprietatea țărănească era risipită într-un număr mare de parcele izolate, imposibil de exploatat rațional.

Exploatarea țărănească mare, numită și exploatare mijlocie, intermedia transmiterea progresului agricol de la marii la micii cultivatori, atenuând într-o anumită măsură contrastele dintre cele două forme principale de proprietate. Rolul acestor agricultori trebuia să crească, deoarece, aflați în fruntea consătenilor atât material, cât și ca spirit întreprinzător, erau exemplul demn de urmat, în special în aplicarea unor metode moderne de cultură și a posibilităților de asociere.

În marea exploatare, factorii de producție sunt mai bine utilizați, munca este distribuită pe o perioadă mai îndelungată a anului, iar întrebuintarea mașinilor mai economică, utilizarea lor făcându-se la suprafețe și cantități de produse mai mari. Marele agricultor dispunea de mai mult capital decât cel mic, sau îi putea procura mai facil pentru înzestrarea propriei exploatare și executarea de ameliorări funciare. Bine motivat prin cunoașterea relațiilor economice și a beneficiilor rezultate în urma desfacerii mărfurilor sale, deschis unor metode mai eficiente de cultură, el reprezenta un factor de netăgăduit al progresului agricol. Aceste trei forme principale de proprietate îndeplineau funcții economice și sociale viabile, fiind într-o lentă, dar continuă adaptare cerințelor

15. Gh. Ionescu-Șișești, *Politica agrară cu privire specială la România*, București, [f.a.], p. 53-56.

vremii. Ca factori de regres apăreau grupele de proprietate aflate la extreme: latifundiile și proprietățile parcelare.

O statistică sugestivă¹⁶ pe baza căreia s-au calculat de noi valorile comparative, ne prezintă evoluția gospodăriilor țărănești pe o perioadă scurtă, de 8 ani, mai dinamică decât pare la prima vedere.

Tabelul nr. 2

Categ. țăranilor	1905				1913				Evol. proc. 1905-1913		Supr. medie pe o gospodărie		
	Nr. gospod.	% din total	Supr. în ha	% din total	Nr. gospod.	% din total	Supr. în ha	% din total	Nr. gospod.	Supr. în ha	1905	1913	Diferența
Săraci	1044564	83,1	2016209	52,3	1317985	86,3	2118480	52,3	126,3	105,1	1,9 ha	1,6 ha	-0,3 ha
Mijlocași	176375	14,0	1137436	29,6	161550	10,5	1118409	27,6	91,6	98,3	6,4 ha	6,9 ha	+ 0,5 ha
Înstăriți	36318	2,9	692953	18,1	48693	3,2	815302	20,1	134,1	117,7	19,1 ha	16,7 ha	-2,4 ha
TOTAL	1257257	100	3649598	100	1528228	100	4052191	100	121,6	111,0	2,9 ha	2,7 ha	-0,2 ha

16. I. Adam, N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. I, București, 1956, p. 239.

În timp ce numărul total al familiilor, dacă acceptăm faptul că o gospodărie ar echivala cu o familie, a sporit cu peste o cincime, terenurile stăpânite de acestea au avut un ritm înjumătățit de creștere, evoluând doar cu puțin peste o zecime. Repartiția numerică a gospodăriilor indică o creștere relativă a bunăstării prin trecerea unor familii din categoria mijlocașilor în cea a țăranilor înstăriți a căror pondere, în ciuda celor 3,2% din totalul general a înregistrat un spor numeric de peste 1/3. Acest lucru s-a făcut, în parte, prin cumpărări de terenuri, chiar cu prețul reducerii suprafeței medii a unei gospodării cu aproape 2,5 ha. Oarecum bizar, în ciuda diminuării ponderii numerice cu 3,5 puncte procentuale din total, familiile țăranilor mijlocași au fost singurele care au înregistrat o mărire a suprafețelor cu o jumătate de ha. Aceste două categorii țărănești care reprezentau între 17 și 14% din numărul general al gospodăriilor, dețineau în mod constant aproape jumătate (47,7%) din totalul suprafețelor țărănești, restul de 52,3% revenind familiilor sărace a căror creștere atât numerică, cât și procentuală exercita o presiune asupra dimensiunilor gospodăriilor. Prin moșteniri și diviziunea către urmași, procesul fărâmițării proprietății se accentua, întinderea acestei categorii pierdea în medie 0,3 ha și grăbea procesul de ruinare a unei mari părți a populației. Cei cu prea puțin pământ sau fără erau împinși fie spre activități colaterale, parțial de tip industrial, fie spre acceptarea condiției de proletari agricoli.

Următorul tabel¹⁷ ne prezintă situația teritorializării proprietății funciare pe provincii istorice:

Tabelul nr. 3

Provincia istorică	Suprafețe până la		Suprafețe între		Suprafețe peste		Total al suprafe-	
	10 ha	%	10-100 ha	%	100 ha	%	țelor ha	%
MOLDOVA	934986	11,95	185529	2,37	1198252	15,31	2318767	29,63
MUNTENIA	1297316	16,57	200877	2,57	1999144	25,54	3497337	44,68
OLTENIA	726143	9,28	160574	2,05	460153	5,88	1346870	17,21
DOBROGEA	195200	2,49	315820	4,03	152802	1,96	663822	8,48
TOTAL ROMÂNIA	3153645	40,29	862800	11,02	3810351	48,69	7826796	100

Mica proprietate avea următoare distribuție spațială: 673212 ha proprietăți până la 3 ha (21,34% din total) cu o pondere mai mare în Oltenia (28,19%), 1342997 ha proprietăți între 3 și 5 ha (42,59%) cu o pondere mai ridicată în Muntenia (48,14%) și 1137436 ha proprietăți între 5 și 10 ha (36,07%) predominând în Dobrogea (89,56%).

17. Calculat pe baza datelor din Creangă, *Proprietatea*, p. 48.

Întinderea proprietăților nu determina în mod decisiv bunăstarea deținătorilor, întrucât trebuie să avem în vedere și alți factori precum fertilitatea pământului, sistemul de cultură întrebuintat, poziționarea geografică, la șes sau submontan, specializarea producției, etc. În 1905 existau un număr de 423401 țărani cu o întindere mai mică de 3 ha și 408502 țărani fără pământ și copârtași, în total 831903 suflete. Printre județele ce înregistrau cote ridicate ale suprapopulației rurale și o posesie insuficientă de sub 3 ha se aflau cele din sudul țării, trei din primele patru aflându-se în Oltenia: Prahova cu 36596 țărani, Gorj cu 31366 țărani, Mehedinți cu 28315 țărani și Dolj cu 24513 țărani. La polul opus erau județe din nordul Moldovei ca Iași (2986) și Botoșani (3155), urmate de cele dobrogene, Tulcea (2040) și Constanța cu numai 727 țărani posedând sub 3 ha fiecare.

Pentru proprietarii ce dețineau între 3 și 5 ha, procentajele cele mai ridicate se înregistrau în Câmpia Dunării, în Ialomița, Teleorman, Vlașca și Ilfov, ei reprezentând între 63% și 56% din totalul țăranilor din acele județe, iar cei mai puțini în Tulcea (15%), Muscel (12%) și Constanța (10%), față de media pe țară, aproape de 35%. Agricultorii cu o întindere de pământ între 5 și 10 ha predominau în Constanța (82%), Tulcea (70%), Brăila (61%), Vaslui (48%) și erau în inferioritate în Argeș, Gorj, Dâmbovița (cca 9%), Prahova (8%) și Muscel (5%), față de media pe țară de 19%¹⁸.

Pentru mica proprietate un țăran familist (contribuabil funciar) deținea în medie 3,42 ha, cu un vârf al posesiei în Dobrogea, de 7,66 ha, ce asigura premisele independenței sale economice, urmată la distanță de grupul relativ compact al Moldovei cu 3,50 ha de gospodărie, Muntenia (3,28 ha) și Oltenia (3,11 ha). Acoperirea teritorială a micii proprietăți la nivel național era relativ uniformă, având în vedere că ponderea proprietăților dobrogene în total era redusă.

Proprietatea mijlocie era mai bine reprezentată în Dobrogea unde deținea 36,61% din întinderea acestei categorii pe țară. De altfel, Constanța cu aproape 42% și Tulcea cu 26% din numărul total al proprietarilor din aceste județe dominau net o statistică foarte dezechilibrată, unde al treilea se plasa Covurlui cu sub 9%, la o medie națională de 4%. Relativ mai omogenă se prezenta media întinderilor proprietăților mijlocii care la nivel național era de 22,3 ha. Pe județe ea varia între un maxim de 34,4 ha în Prahova, urmat de Dorohoi cu 28,8 ha, în condițiile în care acest gen de exploatație era deținut de numai 1,09%, respectiv 1,19% din numărul proprietarilor din zonele sus numite și un minim de 11,3 ha în Brăila (0,93% proprietari) județ prin excelență al mării proprietăți¹⁹.

18. Creangă, *Proprietatea*, p. 57, 60-61.

19. *Ibidem*, p. 67.

Întinderi mai însemnate se consemnau în Vâlcea și Dolj cu 37161 ha, respectiv 32773 ha.

Marea proprietate reprezenta 48,69% din întinderea cultivabilă a țării, dar dacă socotim și suprafețele forestiere, aceasta ajungea la 56,43%.

Tabelul nr. 4:

NUMĂRUL PROPRIETĂȚILOR

Categoria	NUMĂRUL PROPRIETĂȚILOR				
Întinderilor în ha	MOLDOVA	MUNTENIA	OLTENIA DOBROGEA		TOTAL %
100-500	949	1439	643	283	3314 61,5
500-1000	440	487	135	60	1122 20,8
1000-3000	290	360	91	30	771 14,3
3000-5000	34	74	3	1	112 2,1
peste 5000	9	50	7	–	66 1,3
TOTAL	1722	2410	879	374	5385 100

Cele mai numeroase erau marile exploatații din Muntenia (44,7% din total), ele dominând și ca întindere, cu 57% din totalul suprafeței cultivabile în această provincie. Moșiile moldovene reprezentau aproape 1/3 din total, iar cele mai puține erau în Dobrogea, doar 7%. Proprietățile latifundiare (38,5% din numărul total al mării proprietăți) erau cel mai des întâlnite tot în Muntenia, în număr de 971, față de 773 în Moldova, 236 în Oltenia și doar 91 în Dobrogea. Din punct de vedere al întinderilor repartizate pe grupe de suprafață, cea mai echilibrată distribuire procentuală o aveau marile proprietăți din Muntenia, iar cea mai dezechilibrată cele din Dobrogea.

Exprimate în ha, repartiția mării proprietăți era distribuită după cum urmează:

Tabelul nr 5²⁰

Categoria	MOL-DOVA	Media pe o propriet. în ha	MUN-TENIA	Media pe o propriet. în ha	OLTENIA	Media pe o propriet. în ha	DOBRO-GEA	Media pe o propriet. în ha
100-500	234378	247	366043	254	153461	239	62695	222
500-1000	318016	723	347651	714	95988	711	42265	704
1000-3000	457133	1576	586349	1628	148077	1627	44664	1489
3000-5000	133365	3923	287277	3882	10445	3482	3178	3178
peste 5000	55359	6151	411824	8236	52181	7454	–	–
TOTAL	1198251	2524	1999144	2943	460152	2703	152802	1398

20. Calculat pe baza datelor procentuale oferite de Creangă, *Proprietatea*, p. 73.

Pe grupe de proprietate mediile provinciilor nu înregistrează variații apreciabile, cele mai puțin întinse moșii existând în Dobrogea. Aproape identică apare media mării proprietăți cuprinsă între 1000 și 3000 ha în Muntenia și Oltenia, la grupele următoare, Moldova, respectiv Muntenia înregistrau mediile cele mai ridicate. Disproporția întinderilor acestor latifundii era cea mai evidentă în Muntenia, unde numai suprafața proprietăților cuprinse între 3000 și 5000 ha era mai mare decât ale tuturor moșiilor celorlalte provincii de peste 3000 ha! Pe județe, pentru grupa proprietăților cuprinse între 100 și 500 ha cea mai mare întindere era în Dolj cu aproape 59000 ha aparținând unui număr de 232 exploatații agricole, urmat de Prahova 48136 ha (188) și Ilfov 46650 ha (170), în timp ce suprafețele cele mai mici se consemnau în Brăila, cu 8768 ha aparținând unui număr de 32 proprietăți și Vâlcea 8222 ha (44 proprietăți). Pentru grupa moșiilor între 1000 și 3000 ha, Ialomița deținea 65 proprietăți a 112202 ha, Vlașca 52 proprietăți cu 82389 ha și Dorohoi 49 proprietăți cu 78086 ha, iar cele mai reduse areale se aflau în Gorj (4 proprietăți) și Muscel (3 proprietăți), județe de munte, cu sub 5000 ha fiecare. Vâlcea și Tulcea nu dețineau proprietăți la această grupă de suprafață. La nivelul întregii categorii s-a calculat o medie de 168 mari proprietăți pe județ, 14 județe situându-se peste această medie cu vârfuri de 335 moșii în Dolj, 323 în Constanța și 312 în Ilfov, iar sub medie celelalte 18, coborând până la 51 moșii în Tulcea și 49 în Vâlcea. În cifre absolute marea proprietate era cea mai întinsă în Câmpia Dunării și în special în Bărăgan: Ialomița 406167 ha, Brăila, 250186 ha, Teleorman 245297 ha, Ilfov 218635 ha și Dolj 207412 ha.

Sugestivă ni se pare repartitia procentuală a celor trei categorii de proprietate pe județe raportându-ne la media generală cunoscută: mica proprietate 40,29%, cea mijlocie 11,02% și mare proprietate 48,69%. Astfel la extreme găsim²¹:

Tabelul nr. 6

JUDEȚUL	Mica proprietate	Proprietatea mijlocie	Marea proprietate
1 Tulcea	48,28%	45,58%	6,14%
2 Vâlcea	73,39%	20,35%	6,26%
3 Gorj	61,62%	19,70	18,68%
4 Muscel	55,89%	16,26%	27,85%
...			
29 Dorohoi	30,52%	3,23%	66,25%
30 Botoșani	30,73%	1,62%	67,65%
31 Ialomița	28,21%	2,82%	68,97%
32 Brăila	23,65%	0,50%	75,85%

21. Creangă, *Proprietatea*, p. 70-71.

Mica proprietate predomina doar în județele al căror relief dominant era cel montan și subcarpatic cu aproape 1 din suprafața cultivată în Vâlcea, urmat de Gorj, Muscel, Neamț, Dâmbovița, Bacău, Mehedinți cu puțin peste 50%. Ca excepție de la regulă o întâlnim și în Romanai, județ de câmpie, unde deținea 51,6%. Mai slab reprezentată era proprietatea până la 10 ha în zonele de câmpie din nordul Moldovei, în jur de 30%, precum și în Bărăgan, sub 30%. Raportul între maximul și minimul mediilor județene era moderat, de la 3,1 la 1, situație ce nu se regăsește la celelalte două categorii de suprafață și confirmă o repartitie relativ echilibrată a micii proprietăți pe întinsul țării.

Proprietatea mijlocie deținea supremația în Dobrogea, Constanța (48,5%) și Tulcea (45,6%) având aproape jumătate din suprafețele agricole încadrate în această categorie. Peste medie se aflau județele cu relief predominant montan, Vâlcea și Gorj (1/5 din suprafața cultivată), Suceava (17,2%), Muscel (16,2%), Argeș (16%), iar dintre județele de câmpie, doar Covurlui (15,3%). Foarte slab reprezentată era această categorie în Ilfov (1,9%), Botoșani (1,6%) și Brăila (0,5%), unde predomina marea proprietate. Aceste discrepanțe sunt reflectate de raportul foarte mare între maximul și minimul mediilor județene care era de 97 la 1, o cauză fiind inconsistența proprietății mijlocii la nivelul întregii țări.

Marea proprietate predomina în 15 județe, cotele cele mai mari fiind în Bărăgan, între 69 și 76%, în nordul Moldovei cu 2/3 din suprafețele cultivabile, în jud. Râmnicu Sărat (64,6%) și în Câmpia Dunării: Teleorman (62,3%), Vlașca (60,1%) și Ilfov (57,6%). În zona deluroasă din podișul Moldovei această categorie avea ponderi de 56,7% în Tutova, 54,2% în Vaslui, 53,7% în Fălciu. Cea mai slabă reprezentativitate într-un județ de câmpie era în Constanța (31%)²². În județele submontane din sud, precum și în Tulcea marea exploatare era în inferioritate față de celelalte categorii de proprietate. Raportul între maximul și minimul mediilor județene, de 12,4 la 1, se plasa între raportul micii proprietăți și cel al proprietăților mijlocii.

Evidența clară a foarte multe exploatare, mai ales mici și mijlocii lăsa mult de dorit, România neavând un cadastru, ca sistem organizat de ridicare pe teren, fixare pe planuri și în registre speciale a întregii proprietăți funciare. Executarea cadastrului presupunea o muncă pe durata mai multor ani, cheltuieli ridicate și era cu atât mai necesar cu cât ar fi contribuit substanțial la înlăturarea litigiilor, precizarea dreptului de proprietate și stabilirea mai clară a impozitului funciar²³.

Se poate aprecia că repartitia proprietății funciare, așa cum se prezenta ea atunci, reflecta raportul de forțe economice și politice din societate și, totodată,

22. *Ibidem*.

23. Gh. Ionescu-Șișești, *Politica agrară cu privire specială la România*, p. 128.

crea o serie de neajunsuri pe drumul modernizării agriculturii românești, făcând evidentă necesitatea unei urgente și ample reforme agrare.

REPARTITION OF THE LANDED PROPERTY IN ROMANIA IN THE FIRST DECADES OF THE 20th CENTURY

Abstract

At the beginning of the 20th century, due to its level of technical-material basis and the poor maturation of the capitalist relations, Romania was among the countries with agricultural economy especially, usually encountered in East and South-east Europe. The structure of the employed labour-force clearly reflects the agricultural character of the economy, 71% of the whole amount of the employed men and 90% of the employed women working in this field in 1913.

The country agricultural area of about 8 millions hectares, out of proportion distributed and polarized at the limits of the landed property, represented a slackening of its extending rhythm. As the fields sown with cereals were expanding and the production was growing over the domestic consumption needs, an important part was exported. One of the merchandise production features as far as the Romanian agriculture of that time is concerned was its cerealization to the prejudice of the zootechnic products. Many factors contributed to this progress, such as: the land fertility, the size and geographical situation of the exploitation areas, the introduction of certain equipments and agriculture machines, the planting system used, the production specialization, etc.

The huge peasant exploitation, called middle exploitation as well, was an intermediary to pass the agricultural progress from the big farmers to the small ones, blurring to certain extent the contrast between the two main property categories. The parcel exploitations came into being pointing out the regress, on the one hand they were too small to assure the owner families under living conditions and on the other hand the land exploitations were too big to enable new intensive and modern planting methods to be used.

90 DE ANI DE LA INTRAREA ROMÂNIEI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

DR. CONSTANTIN OLTEANU*

Având în vedere dimensiunile temei, precum și faptul că în cele nouă decenii care s-au scurs au fost publicate numeroase monografii, volume de documente, lucrări cu caracter memorialistic, studii și articole cu privire la participarea României la prima conflagrație mondială, în materialul de față ne vom opri doar asupra câtorva repere din circumstanțele intrării armatei române în acțiune, din campaniile acesteia din anii 1916-1919. Istoricii români, înrolați în frontul mondial al istoricilor, continuă eforturile cercetării acestui fenomen, punând în valoare noi și importante informații și interpretări.

Cum se știe, pretextul declanșării războiului l-a constituit asasinarea arhiducelui moștenitor al tronurilor de la Viena și Budapesta, Frantz Ferdinand și al soției lui, Sofia, la Sarajevo, la 15/18 iunie 1914. Austro-Ungaria a adresat un ultimatum Serbiei la 10/23 iulie, cu conținut „... vădit provocator și inacceptabil pentru un stat suveran și independent”¹. Serbia a acceptat toate cererile, „... cu excepția celei privind participarea autorităților austro-ungare la ancheta privind asasinatul de la Sarajevo”².

După ce guvernul Serbiei a respins pretențiile părții austro-ungare de a participa la cercetarea cazului, la 28 iulie Austro-Ungaria a declarat război Serbiei; la 1 august Germania a declarat război Rusiei, iar la 3 august Franței; la 4 august Anglia a declarat război Germaniei. Treptat, conflictul s-a generalizat, devenind război mondial. În această conflagrație mondială s-au înfruntat două mari blocuri militare: pe de o parte Tripla alianță în frunte cu germania și Austro-Ungaria, iar, pe de altă parte, Antanta în frunte cu Anglia, Franța și Rusia. În dinamica sa, războiul a antrenat numeroase state, cu o populație de peste 1,5 miliarde de oameni, aproape 74.000.000 de oameni mobilizați³.

1. *România în anii primului război mondial*, vol 1, Editura militară, București 1987, p.37

2. *Ibidem*, p.37,

3. Colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, Editura Militară, București, 1967, p.16

Tripla alianță, a luat ființă prin semnarea la 25 septembrie 1879 a unui tratat între Germania și Austro-Ungaria. Documentul prevedea că, dacă una din cele două părți contractante era atacată, fără a provoca, de către Rusia, cealaltă se obliga să-i acorde ajutor cu toate forțele sale. Alianța austro-ungaro-germană din 1879 a marcat începutul grupării în tabere politico-militare opuse a statelor europene⁴. Prin aderarea la ea, în mai 1882, a Italiei, alianța austro-ungaro-germană devine *Tripla alianță* – Germania, Austro-Ungaria și Italia. România era legată de Tripla alianță prin tratatul secret de alianță semnat cu Austro-Ungaria, în octombrie 1883. În anul 1915 au aderat la Tripla alianță Bulgaria și Turcia. La declanșarea războiului în 1914, Italia, apoi și România s-au declarat neutre. Începând cu 1915, Tripla alianță începe se va numi Puterile Centrale, în care rolul principal l-a avut Germania. „Acest război mondial – scrie generalul Erich Ludendorff - a cerut de la noi germanii, eforturi uriașe, asupra noastră apăsând întreaga greutate zdrobitoare a războiului”⁵.

FORMAREA ANTANTEI (TRIPLA ÎNȚELEGERE). Întărirea Germaniei a determinat o apropiere între Franța și Rusia. Ca urmare, în anul 1892 s-a încheiat o convenție militară franco-rusă care prevedea, între altele, mobilizarea simultană a Rusiei și Franței în cazul unui atac din partea uneia dintre puterile Triplei alianțe, convenție pe care Rusia a ratificat-o în anul 1893. Anglia rămânea deocamdată în afara acestor grupări. Evaluând puterea Germaniei și înțelegând pericolul, oamenii de stat din Anglia și cei din Franța doreau o apropiere între cele două țări, fapt care se va realiza în anul 1903. Între cele două state s-a realizat acordul semnat la 8 aprilie 1904, reprezentând punctul de plecare al unei „Antante cordiale”. La 31 august 1907 a fost semnată o convenție și între Anglia și Rusia. Astfel, s-a definitivat constituirea Antantei (Triplei Înțelegeri) anglo-franco-ruse, care își va strânge legăturile pe măsură ce creștea pericolul german. La începutul și în timpul primului război mondial, numărul membrilor Antantei a crescut. Italia, care aderase la coaliția germano-austro-ungară în 1882, la 3 august 1914 și-a declarat neutralitatea, începând imediat tratativele cu Antanta; determinate de împrejurări, în 1914, au intrat în Antantă: Serbia, Muntenegru, Belgia și Egiptul; fără acordul Antantei, la 23 august 1914, Japonia a declarat război Germaniei; SUA s-au alăturat Antantei în primăvara anului 1917. Fiecare din țările aflate în conflict urmărea propriile obiective, războiul fiind determinat de cauze economice și politice complexe. Pe primul loc situându-se, desigur, contradicțiile dintre marile puteri europene, astfel „Marea Britanie, Franța și Rusia țaristă stăpâneau, în 1914, 46% din suprafața planetei și 43% din populație. O astfel de situație a fost considerată intolerabilă de către

4. *România în anii primului război mondial*, Vol 1, Editura Militară, București 1987, p. 11

5. *** *Memoriile generalului Erich Ludendorff: Războiul Mondial și Prăbușirea Germaniei*, vol I, Editura Răspândirea Culturii, București, 1919, p.8

Germania wilhelmiană, prima mare putere industrială și militară din Europa, aspirantă la hegemonia mondială⁶. Unele state ca Belgia și Serbia au luptat pentru salvarea propriei identități, iar România pentru unirea propriilor teritorii aflate sub dominație străină. Obiectivele politico-militare urmărite rezultă clar din planurile de campanie ale celor două alianțe.

PLANUL PUTERILOR CENTRALE. La baza acțiunilor militare austro-ungare-germane se afla planul feldmareșalului german, conte Alfred Schlieffen, șef al Marelui stat major al armatei germane între anii 1891-1905. Acest plan prevedea un război pe două fronturi, precum și terminarea lui într-un timp foarte scurt. În acest scop, masa principală a armatelor germane – 78 de divizii – urma să se îndrepte la începutul războiului împotriva Franței și numai 9 divizii pentru fixarea armatei ruse în Prusia Orientală. Succesorul generalului Alfred Schlieffen, generalul conte Helmuth Molke jr. a adus unele corecturi planului. Astfel, în 1914, numărul diviziilor folosite inițial împotriva Franței a crescut la 83 față de prevederile planului Schlieffen. Cu toate acestea, forțele germane angajate pe frontul francez se vor dovedi insuficiente și, ca urmare, nu și-au putut realiza obiectivele propuse. Potrivit observației generalului Erich Ludendorff, încă în octombrie 1914 Germania înțelesese că se angajase într-un război lung, că teoria războiului de scurtă durată, numit peste ani „fulger”⁷, eșuase. Planul german prevedea de la început încălcarea neutralității Belgiei, iar prin ocuparea coastelor belgiene și franceze, Anglia ar fi fost ruptă pentru tot timpul războiului de continentul european. Conform planului german, adversarii trebuiau înfrânați pe rând: întâi Franța, în circa 6 săptămâni, apoi forțele urmau să fie dirijate spre est pentru a scoate Rusia din război. Referindu-se la această idee doctrinară, de a învinge succesiv Franța și Rusia, împăratul Germaniei, Wilhem al II-lea, se exprima metaforic: „Prânzul la Paris, cina la Petersburg”. Era un plan temerar, himeric așa cum s-a dovedit.

PLANUL FRANCEZ. Armata franceză urma să acționeze inițial în baza „PLANULUI XVII”, clădit pe două calcule care s-au dovedit de la început greșite: primul, că grosul armatelor germane va fi concentrat de-a lungul frontierei franco-germane fortificate; al doilea, că germanii vor dispune la începutul ostilităților pe acest front de 68 de divizii (în realitate au concentrat inițial 83). Cu toate că statul major francez în frunte cu generalul Ioseph Joffre a prevăzut că Germania va viola neutralitatea Belgiei și a Luxemburgului, el socotea totuși că adâncimea pătrunderii germane la flancul drept și, respectiv, la flancul stâng francez nu va fi prea mare. Guvernele francez și englez, precum și statele majore ale țărilor respective își puseseră de mai multă vreme problema

6. *România în anii primului război mondial*, Vol 1, Editura Militară, București 1987, p. 36

7. Erich Ludendorff, *op. cit.*, p.91

mijloacelor de a zădărnici o eventuală ofensivă germană prin Belgia, însă până în 1914 nu se întreprinsese nimic concret în acest scop.

PLANUL DE CAMPANIE RUS Uriașul front de est (oriental) era împărțit în două părți operative aproape independente: partea de nord –vest, care se întindea de la Marea Baltică până la cursul inferior al Bugului și în care obiectivul strategic îl constituia zdrobirea trupelor germane din acel sector și ocuparea Prusiei Orientale; partea de sud-vest de la Ivangorod, de-a lungul frontierei austro-ruse, până la granița cu România, în care obiectivul strategic îl reprezenta zdrobirea armatelor austro-ungare, ocuparea trecătorilor din Carpați și tăierea retragerii spre Cracovia. Un al treilea front, secundar, era cel din Serbia⁸.

În dinamica operațiunilor militare din timpul războiului, planurile de campanie ale tuturor armatelor au cunoscut numeroase și importante reconsiderări, impuse de situația concretă din fiecare moment.

România, care făcea parte din Puterile Centrale din 1883, la declanșarea războiului a trebuit să-și definească poziția, fapt decis în cadrul Consiliului de coroană de la Sinaia din 21 iulie/3 august 1914, la care au participat membrii guvernului, fruntașii politici mai importanți ai țării, în total 20 de oameni politici. „Deschizând ședința, Carol I și-a exprimat opinia că România, în acele condiții dramatice, era datoare să execute angajamentele ce decurgeau din tratatul în vigoare cu Tripla Alianță. Toți cei de față, cu excepția lui Petre P. Carp, au fost însă împotriva intrării țării în război de partea Puterilor Centrale, cerând păstrarea neutralității”⁹. Primul ministru, Ion I. C. Brătianu a susținut că România trebuie să rămână neutră, întrucât Austro-Ungaria și Germania au pregătit și declanșat războiul, fără ca România să fie cel puțin informată, cerând în schimb participarea ei. „Un stat ca al nostru – sublinia Brătianu -, care a intrat în alianță ca stat suveran și pe picior de egalitate, nu poate primi să fie tratat în așa chip”¹⁰. De asemenea, el menționa că „Chestiunea românilor din Ardeal dominează întregul sentiment public. Ea e pururea punctul negru al alianței”⁴. În sfârșit, Brătianu accentua că „Nu se poate face un război în vremurile de azi când acest război nu este înțeles, nu este aprobat de conștiința națională. Să rămânem deci neutri”¹¹. Consiliul de Miniștrii, întrunit în aceeași zi, a confirmat soluția neutralității.

Armata română în anii neutralității (1914-1916). În perioada 1878-1913, staul român fusese nevoit să facă mari eforturi pentru a rezolva multitudinea de probleme ridicate de consolidarea independenței, dezvoltarea economiei, în condițiile când resursele financiare ale țării erau reduse, neputându-se alocă

8. *România în anii primului război mondial*, Vol 1, Editura Militară, București 1987, p. 127

9. *România în anii primului război mondial*, Vol II, Editura Militară, București 1987, p. 80

10. I. Gh. Duca, *Amintiri politice*, Vol. I, München.1981, p. 57-58

11. *Ibidem*, p. 57-58

pentru apărare decât un buget modest, între 13-19% din bugetul general, în timp ce țările vecine acordau fonduri mult mai mari: Rusia 25%, Bulgaria și Serbia 23% etc¹². Cu toate acestea, perioada la care ne referim a însemnat o etapă de continuă dezvoltare, modernizare și consolidare a armatei române. Astfel, România, în iulie 1913, a putut mobiliza o armată compusă din 5 corpuri cu 15 divizii de infanterie, 2 divizii de cavalerie și 1 de călărași, cu un efectiv total de 460.000 de ostași și 10.600 de ofițeri, ceea ce reprezenta 6% din populația totală a țării din acel moment¹³; efectivele armatei de operații cifrându-se la 332.000 de oameni¹⁴. Deși campania din 1913 a fost de scurtă durată și în cursul ei nu au avut loc lupte, ea a scos la iveală o serie de carențe în organizarea, pregătirea, dotarea și conducerea armatei, care trebuiau înlăturate.

În cei doi ani de neutralitate, august 1914 – august 1916, România a continuat eforturile pentru înlăturarea neajunsurilor și greutăților atât în organizarea și completarea efectivelor, cât și în ceea ce privește dotarea armatei, având în vedere dimensiunile războiului care începuse și la care poporul român avea să participe călăuzit nu de intenții de cotropire și anexiune teritorială, conducerea țării hotărând intrarea în război alături de Antantă, care promitea satisfacerea dezideratului unității noastre naționale. Ca urmare a efortului financiar, care s-a ridicat până în august 1916 la valoarea de 838.841.000 de lei, efectivul armatei (de pace) a crescut la 8.575 de ofițeri și 127.085 trupă¹⁵.

S-au întreprins măsuri pentru completarea materialului de război, prin sporirea producției interne precum și prin noi comenzi de armament și muniții în străinătate, reușindu-se să se înlătore multe lipsuri, fără însă a putea satisface în întregime nevoile materiale ale armatei mobilizate în august 1916.

*Conducerea politică și militară a României înțelegea perfect că neutralitatea era temporară, întrucât așa cum scria A.D. Xenopol, „A rămâne neutrii până la sfârșit înseamnă a face o politică de iepuri. A lăsa să treacă acest moment, unicul pe care istoria ni-l pune la îndemână, pentru a ne rotunji statul cu răschiratul nostru neam – continuă marele istoric - , este a ne arăta nevrednici de a ne număra printre popoare...”*¹⁶

Solicitată de ambele coaliții să intre în război, România s-a alăturat Antantei în temeiul Convenției politice și a Convenției militare, semnate la București, la 4/17 august 1916. Convenția politică stipula¹⁷ că Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia garantează integritatea teritorială a României pe toată

12. I. Gh. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, München, 1981, p. 57-58

13. *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimerie Națională, București, 1938, p. 681

14. *România în războiul mondial 1916-1919*, vol. I, București, 1934, p. 30

15. Lt. Col. V. Nădejde, *Istoria Armatei Române*, vol. I, Iași, 1930, p. 208

16. *România în războiul mondial, 1916-1919*, vol. I, anexa 2

17. *România în anii primului război mondial*, Vol II, Editura Militară, București 1987, p. 84-85

întinderea frontierelor sale actuale; România se angaja să declare război și să atace Austro-Ungaria în condițiile prevăzute de Convenția militară. România se angaja, totodată, să înceteze, în momentul declanșării războiului, toate relațiile economice și schimburile comerciale cu toți inamicii aliaților; Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunoșteau României dreptul de a unii teritoriile locuite de românii din Austro-Ungaria, stabilindu-se și traseul viitoarelor frontiere.

*Convenția militară*¹⁸ prevedea, printre altele: România se angaja ca „...mobilizând toate forțele sale de uscat și de mare, să atace Austro-Ungaria cel mai târziu la 15/28 august 1916”, acționând în direcția generală Budapesta. Armata rusă obliga „să lucreze într-un mod cu totul energetic pe frontul austriac” și mai cu seamă în Bucovina, pentru a asigura mobilizarea și concentrarea armatei române. Englezii și francezii se angajau ca intrarea României în război să fie precedată cel puțin cu 8 zile de ofensiva forțelor lor pe frontul de la Salonic. În același timp, „Rusia se obliga ca în momentul mobilizării armatei române, să trimită în Dobrogea două divizii de infanterie și una de cavalerie pentru a coopera cu armata română în contra armatei bulgare”. Flota rusă din Marea Neagră „va trebui să garanteze siguranța portului Constanța, să împiedice debarcarea de trupe inamice pe coastele române și orice incursiuni pe Dunăre”. O prevedere deosebit de importantă a Convenției militare consta în reglementarea relațiilor de comandament, în fapt, româno-ruse. „Cooperarea armatelor aliate – stipula documentul nu implica subordonarea uneia dintre părțile contractante celeilalte, că nu implica decât libera acceptare a dispozițiilor sau modificărilor datorate situației generale, necesităților cerute de țelul urmărit și de camaraderia de arme”. Și mai departe, în Convenție se preciza că „în principiu, trupele regale române și trupele imperiale ruse vor conserva comandamentul lor propriu, zona lor distinctă de operațiuni și o completă independență în conducerea operațiunilor”. Tot în plan politico-strategic se mai sublinia că „în teritoriul național, ca și în cel ocupat de armata uneia din părțile contractante, armatele celeilalte părți contractante nu vor putea să intre, decât dacă interesul general și ținta comună ar reclama și cu consimțământul înscris și prealabil pentru fiecare caz particular.” De asemenea, prin Convenția militară, aliații se obligau „a procura României, în limitele posibilului, caii, cauciucurile, medicamentele, articolele de subzistență și de echipament, pe care le va cere în cantitățile și în categoriile care se vor fixa de comun acord”.

Referindu-se la faptul că România a negociat cu aliații condițiile angajării în război, Ion I. C. Brătianu afirma: „Noi nu am intrat în război ca niște solicitanți nepoftiți. Noi am intrat în război ca niște aliați doriți și ceruți.”¹⁹ Derularea

18. Ioan Scurtu, *Alba Iulia 1 decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988, p. 95

19. Generalul G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. I, editura I. G. Hertz, București, (f. a.), p. 22-25

evenimentelor va demonstra că „Aplicarea tratatului s-a dovedit însă tot atât de dificilă, pe cât de dificile fuseseră tratativele pentru finalizarea lui”²⁰.

Potrivit agajamentelor asumate de România prin Convenția militară, la 15 august 1916 s-a decretat mobilizarea. După decretarea mobilizării, structura armatei române se prezenta astfel: Marele cartier general; 4 comandamente de armată (arnatele 1,2,3, și Armata de Nord, reprezentând elemente nou introduse acum în structura armatei noastre); 6 comandamente de corp de armată; 23 de divizii de infanterie; 2 divizii de cavalerie; 5 brigăzi de călărași; 1 brigadă de grăniceri; 2 brigăzi de artilerie grea cu câte 2 regimente fiecare (32 de baterii); 1 regiment și 1 divizion de artilerie de munte (13 baterii); artilerie anti-aeriană (113piese); artileria capetelor de pod fortificate din Dobrogea (26 baterii și 62 turele); artileria de poziție (20 baterii); 1 regiment de cai ferate; 1 regiment de pontonieri; 1 batalion specialități cu o companie aerostație; aviația dispunând de patru escadrile (28 avioane); Corpul automobilelor; marina militară cu Flotila la Dunăre (două escadre). În afară de aceste trupe au mai fost mobilizate forțele din garnizoanele aflate în raza zonelor fortificate (București și zona Focșani-Nămoloasa-Galați), formațiunile de etape, părțile sedentare și alte formațiuni pentru zona interioară.

Această structură a fost încadrată cu un efectiv total mobilizat de 19.843 de ofițeri și elevi, 813.758 trupă și 281.210 cai. În afară de efectivul mobilizat se mai conta încă pe 420.870 de oameni disponibili, care puteau fi mobilizați la nevoie. Ca atare, disponibilul pentru mobilizare al României se ridica la 1.254.000 de oameni, reprezentând 15% din populația totală a țării și 30% numai din partea bărbătească²¹, ceea ce însemna un mare efort. Cu toate măsurile luate pentru asigurarea unităților și subunităților cu cadre, se constată totuși un deficit relativ mare. Pentru organizarea de război, normal era ca o divizie să aibă peste 2.000 de ofițeri, ori diviziile de infanterie nu aveau la mobilizare mai mult de 640 de ofițeri.²²

Din punct de vedere al înzestrării, armata română se afla în inferioritate față de forțele Puterilor Centrale. Infanteria, deși avea în dotare arme individuale moderne pentru acel timp, dispunea de un număr insuficient, mai ales după sporirea efectivelor mobilizate. Ea era complet lipsită de puști-mitraliere, deși toate armatele beligerante le aveau în dotare în acel moment. Multe unități, formate din rezerviști, aveau în dotare arme de sistem vechi, cu calități balistice inferioare și o cadență de tragere redusă; batalioanele teritoriale și cele de miliții nu dispuneau de nici o mitralieră. De asemenea, în timp ce batalionul româ-

20. I. Gh. Duca, *Amintiri politice*, vol. 1, München, 1981, p. 72

21. Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 420

22. Lt.-col. Ioanițu Alexandru, *Războiul României (1916-1919)*, vol. 1, București, (f. a.), p. 16-20

nesc de infanterie dispunea numai de 1-2 mitraliere, cel german avea în dotare 6-8 mitraliere, circa 12 puști-mitraliere (mitraliere ușoare), 4 aruncătoare de mine, grenade de mână, etc²³. Și cavaleria avea o capacitate slabă de foc: 2 mitraliere de fiecare regiment și fără nici o pușcă-mitralieră. Din punct de vedere al artileriei, pe lângă tunurile de 75 mm și obuzierele de 105 mm cu tragere rapidă și cu bune calități balistice, moderne pentru acel timp, armata mai avea un număr apreciabil de tunuri de 53 mm, scoase din fortificații, cu afecte improvizate, cu cadență mică de tragere și cu efecte la țintă reduse. Artileria grea era, de asemenea, improvizată din piesele demontate din fortificațiile orașului București.

Deși prin Convenția militară încheiată cu statele Antantei acestea se angajau să ne furnizeze diferite materiale de război, fapt este că o parte din comenzi nu au fost onorate, iar unele au fost livrate cu multă întârziere.

Intrarea armatei române în război. În momentul intrării armatei române în acțiune, la jumătatea lunii august 1916, situația general-strategică pe fronturile europene se caracteriza prin următoarele: marile operații ofensive ale celor două coalitii se încheiaseră, fără ca nici una din părți să-și atingă obiectivele urmărite. După doi ani de război, raportul general de forțe înclina să fie favorabil Antantei, fapt ce rezultă și din următoarele elemente cantitative: Antanta dispunea de 392 de divizii de infanterie și cavalerie, de 11 milioane de oameni sub arme, alte 10 milioane constituiau rezerva; Puterile Centrale dispuneau de 271 de divizii de infanterie și cavalerie, de 7 milioane de oameni sub arme și o rezervă de 4 milioane. În altă ordine de idei; Antanta dispunea de 26.000 de guri de foc de artilerie, dintre care 9.000 grele, iar Puterile Centrale de 20.000 de guri de foc de artilerie, dintre care 8.000 grele²⁴.

După decretarea mobilizării generale, în noaptea de 14 spre 15 august 1916, ora 21, trupele române (135.000 de oameni) aflate în acoperire pe Carpații Orientali și Meridionali – de la Vatra Dornei la Orșova – au pătruns pe pământul Transilvaniei, prin 18 puncte și au început înaintarea în dispozitivul inamic, astfel că până la 20 august, forțele române au respins pe tot frontul rezistențele austro-ungare și au pus stăpânire pe trecătorile Carpaților Răsăriteni și Meridionali. Astfel a început campania din 1916 a armatei române care avea să constituie o probă pentru posibilitățile militare ale României, pentru folosirea armatei sale în luptă. Ofensiva din Transilvania, luptele din dobrogea, bătăliile succesive pentru apărarea Carpaților, luptele din zona Sibiului și Brașovului, din Valea Prahovei sau de pe Jiu, bătălia Bucureștiului, cea mai însemnată acțiune de pe frontul român din această campanie, au pus în evi-

23. General-maior dr. Constantin Olteanu, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Editura Militară, București, 1979, p. 262

24. Lt.-col. Ioanițiu Alexandru, *Op. cit.*, p. 26-27

dență laturile pozitive ca și minusurile și greutățile semnalate mai înainte referitoare la starea armatei române privind organizarea, pregătirea cadrelor și a trupelor, dotarea, precum și consecințele influenței negative a factorilor externi de conjunctură din acel moment, în care frontul românesc devenise frontul principal al primului război mondial.

Armata română a intrat în acțiune pe baza planului de campanie al Comandamentului național, concretizarea așa-numitei ipoteze „Z” emise din mai multe variante, plan apreciat în literatura militară drept corespunzător în ansamblu condițiilor în care urma să—și desfășoare operațiile forțelor române, cu excepția dispozitivului fixat trupelor din Dobrogea²⁵, ceea ce ducea la dispersarea forțelor, implicit la vulnerabilitatea în fața unor forțe inamice superioare sub aspect numeric, al experienței de război, doi ani de lupte și al dotării tehnice. În consens cu obiectivul politic fundamental, în planul de campanie se menționa că „scopul general al războiului ce vom întreprinde, este, realizarea idealului nostru național, adică întregirea neamului. Cucerirea teritoriilor locuite de români ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia Austro-Ungară, trebuie să fie fructul războiului”²⁶. Însă la numai 10 zile de la intrarea României în război, planul de campanie a fost schimbat sub imperiul derutei provocate de primele înfrângeri pe frontul de sud, nu putea să nu provoace dezorientare, consum inutil de eforturi și energie, sacrificii în plus. Această schimbare a planului de campanie la insistențele generalului Alexandru Averescu a fost una din greșelile mari ale Comandamentului român, care a influențat negativ desfășurarea generală a operațiilor militare, a determinat, în bună parte înfrângerile ce au urmat. Menținerea planului de campanie inițial ar fi dus la ceea ce avea să afirme generalul german Erich Ludendorff: „Dacă România ar fi urmărit marșul ei înainte spre Transilvania, nu numai grupul arhiducelui Carol ar fi fost complet învâluit, dar drumul, pentru a merge către inima Ungariei și contra comunicațiilor noastre cu Peninsula Balcanică ar fi fost liber, iar noi am fi fost învinși”.²⁷

După patru luni de lupte crâncene, cu victorii în prima fază și cu grele bătălii de apărare în a doua fază, între 10-15 decembrie 1916, trupele române și ruse s-au retras pe aliniamentul Carpaților Răsăriteni – râul Putna - Siretul inferior – Dunărea inferioară, oprind aici definitiv ofensiva germano-austro-ungară și turco-bulgară. „Prima campanie pe frontul român se încheiase”²⁸. La sfârșitul

25. Colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, Editura Militară, 1967, p. 20

26. Colonel Ion Cupșa, *op. cit.* p. 44

27. *Istoria Statului Major General Român, Documente 1859-1947*, Editura Militară, București, 1944, p. 147

28. lt. Col. Băldescu Radu, *Războiul național, operațiunile din 1916*, vol. 1, Sibiu, 1933, p. 130

campaniei din 1916, trupele române pierduseră, în total, 500.000 de oameni (100.000 morți, 150.000 răniți, 250.000 prizonieri)²⁹.

Cu toate pierderile mari suferite în oameni, materiale și teritoriu în perioada august-decembrie 1916, cu tot calvarul uneia dintre cele mai grele și neobișnuite retrageri, cu toate eforturile făcute de inamic pentru a-și reliza planul de campanie propus, armata română nu a putut fi învinsă, iar România nu a putut fi scoasă din luptă. Mareșalul german Paul von Hindenburg avea să noteze că „Niciodată vreo putere așa de mică ca România n-avusese ocazia să joace în istoria lumii un rol hotărâtor atât de mare și într-un moment așa de favorabil”³⁰.

Hotărâtoare în generarea insuccesului de ansamblu cu care s-au soldat operațiile armatei române în prima parte a conflictului au fost nu numai certele slăbiciuni și neajunsuri ale organismului militar intern; acestea au decurs și din caracterul de coaliție al războiului. În primul rând, conducerea politico-militară a României nu a fost lăsată să aleagă nici momentul intrării în acțiune, iar această dată, după opinii avizate nu a fost cea mai indicată în ansamblul conflagrației mondiale, întrucât marile ofensive ale Aliaților încetaseră pe toate fronturile.

Nici una din cele vaste acțiuni strategice aliate promise: a armatei ruse în Galiția; franco-englezii pe frontul de la Salonic, condiție esențială a unei normale încadrări a României în războiul de coaliție, nu a fost întreprinsă ori lucrurile s-au redus la hărțuiri și ciocniri locale de o proporție minoră în comparație cu amploarea operațiilor convenite. Toate acestea au permis Puterilor Centrale să angajeze 40-43 de divizii împotriva României, din care jumătate erau germane. Este semnificativ și faptul că dinspre nord, de pe frontul deținut de ungaro-austrieci, germanii au introdus în luptă Armata a 9-a, sub comanda generalului Erich von Falkenhayn, până atunci șef al Marelui cartier general al armatei germane. Împotriva României au fost aduse chiar și trupe de pe frontul de vest, care acționaseră contra francezilor. Cu toată această situație extrem de defavorabilă, armatele române au administrat lovituri dure forțelor adverse.

Din campania anului 1916 au fost desprinse noi concluzii privind organizarea și pregătirea armatei române pentru a fi în măsură să susțină în continuare efortul greu de război la care era chemată.

În iarna 1916-1917, s-a trecut la reorganizarea și refacerea armatei române. La baza acestei vaste acțiuni au fost așezate principii realiste, core-spunzătoare atât scopului, cât și posibilităților materiale pe care România le avea la dispoziție. Armata a fost redimensionată: două armate în loc de patru (A1 și A2), 15 divizii de infanterie în loc de 23 etc, unitățile au fost completate

29. *Academia Română, Istoria românilor*, vol VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 435

30. *Ibidem*, p. 435

cu efective și mai bine încadrate cu ofițeri și subofițeri, s-a îmbunătățit simțitor dotarea unităților cu armament și material de război primite, pe baza convențiilor încheiate anterior, îndeosebi din Franța și Anglia. Ca urmare, din punct de vedere al organizării și înzestrării, trupele române erau acum comparabile cu cele inamice. La sfârșitul perioadei de reorganizare, în iulie 1917, armata română dispunea de 207 batalioane de infanterie (plus 60 batalioane de marș), 110 escadroane de cavalerie și 245 baterii de artilerie de diferite calibre. Efectivul total al armatei ajunsese la 700.000 de oameni, din care 460.000 formau armata de operații³¹. Concomitent cu reorganizarea armatei, s-a trecut la îmbunătățirea procesului de instruire a trupelor, potrivit experienței campaniei parcurse, scopul principal fiind însușirea intensivă a noilor procedee de luptă, cunoașterea și mânuirea noului armament din dotare. Au fost elaborate noi regulamente și instrucțiuni și s-au înființat școli și centre de instrucție pentru gradați și ofițeri. S-au executat aplicații în termen, pe timp de zi și de noapte, cu toate armele, punându-se un deosebit accent pe cooperarea infanteriei cu artileria, executarea lucrărilor genistice în diferite forme de luptă. La sfârșitul acestei etape, armata română, reorganizată și instruită după noile cerințe ale câmpului de luptă era mai puternică, mai suplă, cu un moral ridicat, capabilă să desfășoare operații ofensive și de apărare de amploare.

Eficiența acestor măsuri avea să fie certificată în cadrul campaniei din anul 1917, în strălucitele victorii, la care au fost angajate cele două armate române (A1 și A2) și cele trei armate ruse (A4, A6 și A9) la Mărăști, Mărășești și Oituz. Bătălia de la Mărășești a durat 29 de zile, fiind angajate în lupte din partea inamicului 11 " divizii, cu un total de 102 batalioane, 10 escadroane, 146 de baterii de artilerie și 460 de aruncătoare de mine, iar din partea românilor 14 " divizii de infanterie, 3 " divizii de cavalerie; rușii au participat cu 7 divizii de infanterie și o divizie de cavalerie, în total, trupele româno-ruse: 193 de batalioane, 90 de escadroane și 147 baterii de artilerie³². Pierderile pentru armata română s-au ridicat la 27.410 oameni, din care 610 ofițeri (morți, răniți și dispăruți), pentru armata a 4-a rusă, 650 ofițeri și 2.500 soldați, iar pentru armata a 9-a germană, 47.000 de oameni (60-65.000 după alte surse³³).

Prin strălucitele victorii din vara anului 1917, armata română a apărât pământul scump al patriei, a barat drumul forțelor militare ale Puterilor Centrale spre est, slăbindu-le capacitatea de luptă, a adus o contribuție esențială la obținerea victoriei finale. Cu temei remarca ziarul englez „Times” că înfrângerea

31. General Feld Mareșal von Hindenburg, *Aus meinen Leben (ma vie)*, Paris, 1921, p. 175

32. Generalul G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol 4, Editura I. G. Hertz, București (f. a.), p. 24-25

33. Generalul G. A. Dabija, *Op. cit.*, p. 639

Puterilor Centrale pe frontul român în lunile iulie-august 1917, „este lovitura cea mai importantă pe care au primit-o germanii în răsăritul Europei”³⁴.

Rezistența și eroismul armatei române în vara anului 1917 s-au bucurat de aprecierea unor înalte personalități ale timpului. Lloyd George, primul ministru englez, spunea într-un discurs ținut la 9 august 1917: „Cine ar putea să omită importanța rezistenței armate, pe care România o opune inamicului comun (...). În condiții descurajante, românii s-au luptat cu succes și chiar germanii s-au mirat de această rezistență eroică”³⁵. Iar, în telegrama adresată la 31 august 1917 guvernului român arăta, între altele: „doresc să exprim din partea guvernului britanic profunda noastră admirație pentru curajul eroic și avântul ce l-a dovedit poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără seamăn ... Reconstituirea armatei române și rezistența îndârjită - rezistență atât de prețioasă pentru cauza comună - pe care această armată o opunea dușmanului în acest moment, în condiții de o gravitate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber”³⁶. La rândul său, fostul președinte al Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, în interviul acordat la 27 august 1917 corespondentului de la New York al ziarului „România” aprecia că: „În acest război soldații români au dovedit multă vitejie. Singurul punct sigur pe frontul oriental e locul unde se află armata română”³⁷. Ministrul de război al Franței, Painlevé, într-o telegramă de felicitare adresată ministrului de război al României, scria că: „Armata franceză a aflat cu bucurie despre frumoasele succese ale armatei române refăcută de curând și nerăbdătoare în dorința ei de a curății pământul patriei cotropit (...) Rog transmiteți felicitările cele mai călduroase și urările cele mai vii ale soldaților francezi către frații lor de arme”³⁸. De asemenea, generalul Luigi Cadorna, comandantul armatei italiene, în telegrama adresată misiunii italiene la Iași scria: „Vă rog să exprimați via mea admirație comandamentului suprem român, pentru proba măreață dată de către trupele române în luptele din regiunea Mărăști, Oituz și Mărășești. Spuneți că armata italiană urmărește cu frățescă simpatie strălucitele acțiuni ale soldaților români, care se arată demni coborători ai victorioșilor cuceritori ai Plevnei. Prezentați cordialele mele urări pentru continuarea operațiilor contra dușmanului comun, care și pe frontul nostru, acum, e puternic atacat și greu încercat”³⁹. Șefii misiunilor militare aliate, care au fost prezenți tot

34. *Ibidem*, p. 639-642

35. România din 26 august 1917

36. Mișcarea din 30 august 1917

37. Arhivele Militare Naționale, fond Marele cartier general, dosarul nr. 55/1917, f. 507-512

38. România din 11 noiembrie 1917

39. *Ibidem* din 20 iulie 1917

timpul în rândurile trupelor noastre, au adus elogii eroismului ostașilor români. Generalul Henri Berthelot, șeful misiunii militare franceze, într-un interviu acordat ziarului „România”, organul de presă al Marelui cartier general român, arăta: „Armata românească? După cum ați relevat, dușmanii scontau ca o certitudine inevitabilă, acum o lună, înfrângerea României, evacuarea Moldovei. Răspunsul îl cunoaștem. Armata română a urcat splendid panta pe care coborâse fără voia și fără vina ei. Chemată la suprema încercare a ofensivei trecute și a luptelor de la sud – continua generalul francez – armata României a dat nenumărate dovezi de eroism. Soldații români luptă admirabil. Sunt la înălțimea celor mai viteji apărători. Ei sunt cei mai buni soldați ai lumii”⁴⁰. Șeful misiunii militare engleze, generalul Green Leoy, scria: „ Voi păstra totdeauna cele mai calde sentimente de prietenie pentru România și cea mai mare admirație pentru splendida ei armată”⁴¹, iar generalul Pershing, șeful misiunii militare a SUA în Franța, declara: „ Admir splendidul eroism al armatei române, care și-a apărat cu îndârjire pământul patriei”⁴². Campania militară din anul 1917 a furnizat, ca și cea din 1916, noi și prețioase învățăminte asupra modului de organizare a comandamentelor, marilor unități, dotării armatei cu noile tipuri de armament și tehnică de luptă, constituirea de noi arme moderne și dezvoltarea altora în structura forțelor armate, procedee și forme de luptă etc., care vor determina o laborioasă activitate de cercetare, concretizată în numeroase studii și proiecte de reorganizare a organismului militar românesc după încheierea războiului.

După terminarea victorioasă a bătăliilor de apărare de la Mărășești și Oituz, Comandamentul a hotărât să rămână peste tot în defensivă, acoperind și menținând cu orice preț Moldova, consolidând aliniamentul pe care trupele îl ocupau și organizând în spate încă două poziții succesive de apărare spre a se putea face față în cazul unei noi încercări ofensive inamice. Ca urmare a condițiilor militare noi intervenite după armistițiul ruso-german (26 noiembrie/9 decembrie 1917, iar la 18 februarie 1918 pacea separată cu aceasta la Brest-Litovsk), a retragerii armatei ruse de pe frontul Moldovei, a puternicelor presiuni făcute de Puterile Centrale asupra României, rămasă singură și izolată, statului român i-a fost impus Tratatul de pace, semnat la București în 1918. Pe lângă alte condiții înrobitoare, tratatul conținea și clauze de ordin militar, vizând reducerea până aproape la desființare a puterii noastre armate. Socotind că tratatul avea pentru România un caracter de provizorat, partea română a amânat ratificarea acestuia. Conducerea militară a tergiversat aplicarea clauzelor militare, reușind

40. Arhivele Militare Naționale, fond Marele cartier general, dosarul nr. 55/1917, f. 760

41. România din 23 septembrie 1917

42. România militară, nr. 2, 1935, p. 11

să mențină sub arme în Moldova 146.000 de militari, precum și materiale în cantități mult mai mari. Concomitent, Comandamentul român a întocmit lucrările de mobilizare și a efectuat studiul proiectelor de operații pe diferite ipoteze în care România ar reintra în acțiune alături de Aliați. Speranțele românilor cresc în vara anului 1918, în condițiile înfrângerilor suferite de Puterile Centrale pe fronturi, printre care scoaterea armatei bulgare și apoi a celei turcești din acțiune, ceea ce crea posibilitatea realizării legăturii dintre armatele aliate care acționau în sud –estul Europei cu România.

La sfârșitul lui octombrie 1918, Comandamentul român apreciază că situația ne era favorabilă și, în consecință, rupe legăturile cu Puterile Centrale, adresează un ultimatum feldmareșalului german August von Mackensen, pe care-l invită să evacueze teritoriul român în termen de 24 de ore, ultimatum care conținea, de fapt și declarația de război a României, decretează cea de-a doua mobilizare a armatei, fiind rechemate sub arme 90.000 de oameni. România reintra în război de partea Aliaților. În prima urgență au fost organizate 9 divizii de infanterie și 2 divizii de cavalerie, o serie de alte unități și formațiuni.

Între timp, la 29 octombrie/11 noiembrie a fost semnat la Compiègne armistițiul dintre Antanta și Germania, ceea ce a marcat încetarea ostilităților în primul război mondial.

Anul 1918 a însemnat nu numai sfârșitul primului război mondial, ci și încheierea procesului de realizare a statului național unitar român, prin unirea Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei cu patria mamă.

Concomitent cu a doua mobilizare, decretată la 28 octombrie/10 noiembrie 1918, și cu ultimatumul adresat feldmareșalului August von Mackensen, Comandamentul român a dat ordin unităților să intre simultan în Transilvania, Muntenia și Dobrogea. Pentru Transilvania, de pildă, au fost destinate inițial două mari unități: Divizia 7 infanterie și Divizia 1 vânători care, după ce au ajuns în depresiunile Gurghiului, Ciucului și Brașovului, înaintarea lor a fost oprită la cererea Consiliului Național Român din Transilvania, pentru a nu crea pretext adversarilor că Unirea se face sub presiunea armelor.

La 10 zile de la unire, trupele române, care între timp își sporiseră efectivele, fusesse creat Comandamentul Trupelor din Transilvania care planifica și coordona operațiile, au reluat ofensiva, ajungând la 27 decembrie 1918/9 ianuarie 1919 pe aliniamentul: Sighet, Baia Mare, Zalău, Sebeș, Muntele Găina, Zam, Runcu, Bucova. Ca urmare a unor ciocniri locale între forțele române și maghiare pe linia menționată, Antanta a permis trupelor române să reia înaintarea, care a început la 3/16 aprilie 1919. Respingând forțele maghiare, la sfârșitul lunii aprilie au ajuns pe râul Tisa, unde au trecut în apărare.

La 7/20 iulie 1919, trupele maghiare au forțat Tisa și au pătruns în pozițiile armatei române, după care au fost respinse peste Tisa. Conform ordinelor primite, la 30 iulie, trupele române au trecut la ofensivă pe Tisa, înaintând în direcția generală Szolnok - Budapesta⁴³. Înaintarea a fost continuă, fără pauză, astfel că la 4 august, trupele române au ocupat Budapesta. În continuare, unitățile române au dezarmat toate forțele ungare, o parte a trupelor române a trecut la vest de Dunăre și, între 01/14 – 03/16 august, românii au ocupat întreaga regiune dintre lacul Balaton, Győr și Dunăre. Trupele române s-au retras treptat de pe teritoriul Ungariei până la sfârșitul lunii martie 1920, stabilindu-se înapoia frontierei dintre cele două țări, fixată de Conferința de pace.

43. Arhiva M.Ap.N., fond Marele cartier general, dosarul nr. 55/1917, f. 561

44. Maior Radu Băldăescu, *Operațiunile armatei române în Ardeal și Ungaria, 1 noiembrie 1918 – august 1919*, Sibiu, 1928, p. 17-18

TERITORIILE ROMÂNEȘTI SUB STĂPÂNIRE OTOMANĂ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI AL XX-LEA

DAN PRODAN*

O consecință a raporturilor complexe româno-otomane între secolele XV-XIX a fost ocuparea de către otomani a unor teritorii românești din spațiul nord-dunărean-carpato-pontic. Astfel, de-a lungul a trei secole, între 1417-1713, otomanii au cucerit și au organizat „capuri de pod” islamice pe pământ creștin-ortodox românesc în regiunile (de la vest la est) Timișoara, Oradea, Turnu, Giurgiu, Dobrogea, Brăila, Hotin, Chilia–Cetatea Albă–Tighina. Amintitele enclave otomane pe pământ românesc¹ formau un „clește” complex (militar, logistic, etno-demografic, economic, financiar, religios etc.) care constrângea Țările Române să accepte, să se integreze și să conserve sistemul de protecție tributară (*himāyet-harāçgüzār*), în varianta dunăreano-carpatică. Cu zona de convergență în Rumelia (*Rūmeli*) – Dunărea inferioară (*kazā-lele* Turnu/*Holovnik* și Giurgiu (*Öte yaka Yerkökü*), brațul drept al cleștelui a fost format de *kazā-lele* din Dobrogea (*Dobruca*), Brăila (*kazā-ua Ibrail*), *Bender/Bucak* (*sancakbeylik-uri*, după 1607 *beylerbeylik*) și Hotin (*kazā-ua Hotin*) iar cel stâng din *eyālet-ele* Timișoara (*Temeşvar, Tamişvar*) și Oradea (*Varad*).

Însăși evoluția ulterioară cuceririi și organizării otomane a acestor enclave islamice este interesantă. Sistemul cleștelui otoman în jurul Țărilor Române a fost organizat gradual în timp și spațiu, descompunându-se la fel, însă în sens

* Profesor la Școala nr. 2, Botoșani și asociat la Universitatea "Petre Andrei" - Iași.

1. Pentru terminologia istorică referitoare la teritoriile românești sub stăpânire otomană a se vedea: Mihai Maxim, *Țările Române și Imperiul Otoman (1400-1600)*. 5. *Teritorii românești sub administrație otomană*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universitatea creștină către Europa „patriilor”*, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 571-578; idem, *Țările Române și Imperiul Otoman (1601-1716)*. 4. *Teritorii românești sub administrație otomană*, în *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1716)*, E.E., București, 2003, pp. 846-851; de asemenea, glosarele de termeni otomano-orientali de la sfârșitul volumelor cu izvoare istorice otomano-orientale citate la nota nr. 2.

geografic invers constituirii. Dacă brațul stâng al cleștelui a fost distrus de ofensiva armatei habsburgică, care a ocupat *beylerbeylik*-ul de Oradea (*Varad*) în 1686 iar pe cel de Timișoara (*Temeşvar*) în 1716, brațul drept a mai rezistat un secol, rușii ocupând Basarabia cu Hotin și *Bender/Bucak* în 1812. Turnu, Giurgiu și Brăila au fost reintegrate în Țara Românească în 1829, iar Dobrogea în România independentă în 1878. Epopeea teritoriilor românești sub ocupația otomană a luat astfel sfârșit, după 460 de ani de manifestare.

Varii aspecte ale înființării, organizării teritoriale militare și financiare, vieții economice, sociale, culturale, religioase, evoluțiilor etno-demografice etc. ale amintitelor enclave nord-dunărene au fost abordate în istoriografia românească a secolului al XX-lea de către specialiștii turcologi, cât și de istorici cu preocupări ocazionale de turcologie. Istoricii respectivi au cercetat, au interpretat și au utilizat în demersul istoriografic o gamă variată, complexă de izvoare otomano-orientale². Analizele istorice punctuale referitoare la diferite posesiuni otomane nord-dunărene s-au împletit cu imagini de ansamblu ale amintitelor enclave islamice pe pământ creștin românesc, ale locului și rolului lor în cadrul relațiilor complexe româno-otomane în evul mediu și epoca modernă.

*

Prezentări generale ale cetăților și teritoriilor învecinate cucerite și stăpânite de otomani la nordul Dunării inferioare și pe litoralul vest-pontic au realizat, în contribuții tematice sau în lucrări de sinteză, Mihail Popescu³, Ion

2. H. Dj. Siruni, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria turcă*, fasc. I (nr. 1-28), București, 1943, pp. 4-8, pl. I-28; Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, pp. 131-330; *Catalogul documentelor turcești*, întocmit de M. Guboglu, vol. I (1558-1913), 1960, 683 p.+ 40 foto; vol. II (1455-1829), 1965, 655 p.+ 18 foto, București, *passim*; M. Maxim, *Culegere de texte otomane, fasc. I: Izvoare documentare și juridice*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974, pp. 29-32, 83-85, 96-99, 118-125; *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455-1774), 1976, 411 p.; vol. II (1774-1791), 1983, 349 p.; vol. III (1791-1812), 1986, 388 p., întocmite de Mustafa Ali Mehmed, Edit. Acad. R.S.R., București, *passim*; Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești, 1601-1712*, București, 1984, 519 p., *passim*; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane, 1711-1821. Documente turcești*, București, 1984, 795 p., *passim*; *Cronici turcești privind Țările Române*, extrase, vol. I (sec. XV - mijl. sec. XVII), întocmit de M. Guboglu și M.A. Mehmed 1966, 539 p.; vol. II (sec. XVII - încep. sec. XVIII), întocmit de M. Guboglu, 1974, 539 p., vol. III (sf. sec. XVI. - încep. sec. XIX), întocmit de M.A. Mehmed, 1980, 444 p., Edit. Acad. R.S.R., București, *passim*; M. Guboglu, *Creștomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1977, 900 p., *passim*.

3. M. Popescu, *Cetățile turcești din prejurul Principatelor Române*, în „B.C.M.I.”, XX, fasc. 52/Aprilie-Iunie 1927, București, pp. 76-87.

Totoiu⁴, Aurel Decei⁵, Mustafa Ali Mehmed⁶, Mihai Maxim⁷, Tahsin Gemil⁸, Dan Prodan⁹. Regimul juridic al creștinilor în kazâ-lele otomane danubiano-pontice, organizarea financiaro-militară a Dunării inferioare otomane, diferite aspecte ale comerțului românesc cu sare, grâne și vite în Imperiul Otoman au fost analizate de M. Maxim¹⁰ și Bogdan Murgescu¹¹.

Circulația monetară în Țările Române și în teritoriile românești administrate de otomani a fost radiografiată, pentru secolele XV-XVI, de către M.

4. Ion Totoiu, *Raiatele și pašalicurile de pe teritoriul Țărilor Române (secolele XV-XVI)*, în *Istoria României*, vol. II (secolele X-XVI), redactor responsabil Andrei Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962, pp. 806-817; idem, *Pașalicurile și raiatele de pe teritoriul Țărilor Române (secolele XVII-XVIII)*, în *Istoria României*, vol. III (sec. XVII-1848), red. resp. acad. A. Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, pp. 32-41.

5. A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, E.Ș.E., București, 1976, pp. 80-410, *passim*.

6. M.A. Mehmed, *Istoria turcilor*, E.Ș.E., București, 1976, pp. 145-350, *passim*.

7. M. Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVII-lea (I-II)*, în „R.d.l.”, 36, 1983, nr. 8, pp. 802-817; nr. 9, pp. 879-890, București; contribuțiile citate la nota nr. 1, în vol. IV, pp. 571-583; în vol. V, pp. 846-851.

8. T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, Edit. Acad. Române, București, pp. 101-121, *passim*; idem, *Regimul timariot și aplicarea lui în ținuturile românești administrate de Poarta Otomană*, Ovidius University Press, Constanța, 2004, 148 p.

9. D. Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în România de la Marea Unire până la instaurarea regimului comunist (1918-1948)*, în „A.M.S.”, III, 2004, Botoșani, pp. 136-153.

10. M. Maxim, *La régime juridique des chrétiens dans les ports roumains sous l'administration ottomane (XVIe-XVIIe siècles)*, în „A.U.B.I.”, 29, 1980, București, pp. 85-89; idem, *Tuna-i Amire. L'organisation financière et militaire du Danube ottomane aux XVIe et XVIIe siècles à la lumière de documents ottomans inédits*, în „R.T.”, I, 2003, Isis, Istanbul, pp. 75-82; idem, *Ottoman Documents concerning the Wallachian Salt in the Ports on the Lower Danube in the Second Half of the Sixteenth Century*, în „R.E.S.E.E.”, 26, 1988, no. 2, Bucarest, pp. 113-122.

11. B. Murgescu, *The Ottoman Military Demand and the Romanian Market. A Case-Study: 1672*, în „R.E.S.E.E.”, 25, 1987, n-o 4, pp. 305-313; idem, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a II-a jumătate a secolului al XVII-lea*, în „R.d.l.”, 41, 1988, n-r 5, pp. 514-525, n-r 7, pp. 587-596; idem, *Continuité et discontinuité dans le commerce de la Moldavie au milieu du XVIe siècle. Le „monopole commercial ottoman”*, în *Sixième Congrès international d'études du sud-est européen. Sofia, 30.VIII.-5.IX.1989. Résumés des communications. Histoire*, 2, Sofia, 1989, pp. 43-44; idem, *Avatarurile unui concept: monopolul comercial otoman asupra Țărilor Române*, în „R.I.”, s.n., I, 1990, n-rele 9-10, pp. 819-845; idem, *Au provocat românii foametea de la Istanbul din 1595?*, în „M.I.”, XXIX, 1995, n-r 11, pp. 22-24, 39; idem, *Did Moldavia and Walachia export Grains during the 16th Century?*, în vol. *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito*, ed. Zoe Petre și Stelian Brezeanu, București, 1996, pp. 190-199; idem, *Comerț și politică în relațiile româno-otomane (secolele XVI-XVIII)*, în „R.I.”, s.n., 8, 1997, n-rele 9-10, pp. 573-590; idem, *Participarea Țărilor Române la comerțul european cu vite în secolele XVI-XVIII. Regularități și flucuații conjuncturale*, în „Studii de istorie economică și istoria gândirii economice”, III, 1998, pp. 101-122; idem, *Câteva observații asupra exporturilor românești de sare în Imperiul otoman*, în vol. *Timpul istoriei. II. Profesorului Dinu C. Giurescu*, editori I. Scurtu și M.S. Rădulescu, București, 1998, pp. 85-99; idem, *Early Modern Economies of South Eastern Europe: between Istanbul and the West*, în vol. *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans and Northern Italy*, Almut Buies editor, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005, pp. 187-202.

Maxim¹², E. Nicolae¹³, B. Murgescu¹⁴. Fiscalitatea otomană în porturile de la Dunărea inferioară și de pe litoralul vest-pontic a fost studiată de Anca Radu Popescu¹⁵, iar rolul marelui fluviu, cu enclavele otomane riverane, în cadrul sistemului păcii otomane în Europa Centrală a fost subliniat de către Iolanda Țighiliu¹⁶. Documente otomane și românești referitoare la frontiera dunăreană româno-otomană a editat H. Dj. Siruni¹⁷, la zidirea farului de la Sulina a analizat T. Gemil¹⁸, iar despre reintegrarea *kazā*-lelor Turnu, Giurgiu și Brăila în cadrul Țării Românești în 1829 a publicat Lucia Bieltz¹⁹.

*

Dobrogea, teritoriul românesc dintre Dunărea inferioară și litoralul vestic al Mării Negre, a fost ocupată gradual de otomani în perioada 1417-1420, devenind provincie otomană de frontieră cu numele generic *Dobruca*. A fost singura regiune românească aflată 460 de ani sub stăpânire otomană, până în 1877. Îndelungata ocupație otomană a Dobrogei a transformat-o în cel mai otomanizat teritoriu românesc, mărginit la sud și la nord, după 1538, de alte provincii otomane. A devenit astfel regiune otomană interioară a imperiului sultanilor, făcând parte din coridorul vest-pontic ce lega Rumelia (*Rūmeli*) cu *Hānat*-ul Crimeii.

12. M. Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans l'Empire ottoman et les Pays Roumains dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „R.E.S.E.E.”, 13, 1975, n-o 3, pp. 407-415; idem, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: padișahî contra aspru*, în „Cercetări numismatice”, V, 1983, pp. 129-151; idem, K. MacKenzie, E. Nicolae, *Mudava – la seul atelier monétaire ottoman en Roumanie*, în vol. *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, ed. D. Panzac, Paris, 1995, pp. 227-233.

13. E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, Edit. ARC, 2003, 125 p.

14. B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, 376 p.; idem, *The Shahis in Walachia*, în „R.E.S.E.E.”, 32, 1994, n-os 3-4, pp. 293-300.

15. A. Radu Popescu, *Fiscalitate comercială otomană în porturile danubiano-pontice*, în „R.I.”, 8, 1997, nr. 9-10, București, pp. 615-632, idem, *Circumscripțiile vamale otomane în zona Pontului stâng și a Dunării de Jos*, în vol. *Național și universal în istoria românilor. Profesorului Șerban Papacostea la 70 de ani*, București, 1998, pp. 312-328.

16. I. Țighiliu, *Dunărea și Pax ottomanica în secolele XVI-XVIII*, în „R.I.”, 5, 1994, nr. 11-12, București, pp. 1149-1156.

17. H.Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, în „R.A.”, V, 1942, nr.1, București, pp. 129-165.

18. T. Gemil, *Document turco-osman privind construirea farului de la Sulina (1745)*, în vol. *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescul”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, 1993, pp. 238-242.

19. L. Bieltz, *Documente inedite din patrimoniul muzeului [din București] privind restabilirea granițelor pe Dunăre în urma tratatului de la Adrianopol*, în „M.N.”, 8, 1994, București, pp. 3-7.

Aceste evoluții și caracteristici au determinat un interes crescând al istoricilor români față de *Dobrogea otomană*. Astfel, bibliografia amintitei provincii otomane a fost realizată de D. Constantin Zamfir-E. Marinescu-L. Moina²⁰ și de C. Scorpan-L. Lazia²¹, iar prezentări generale au fost întocmite de Apostol D. Culea²² și A. Decei²³. Cauzele și condițiile ocupării militare a Dobrogei de către otomani au fost analizate de Anca Ghiată²⁴ și Radu S. Ciobanu²⁵. Evoluția Dobrogei otomane, sub diverse aspecte, a fost studiată de M.A. Mehmed²⁶, Adrian Rădulescu-Ion Bitoleanu²⁷, Gh. Dumitrașcu-Stoica Lascu²⁸, Ion Munteanu²⁹, Mehmed Ali Ekrem³⁰, Anca Radu Popescu³¹, Tudor Mateescu³², Al.P. Arbore³³. Au fost particularizate interferențele cu Dobrogea otomană ale lui Mihai Viteazul (Eugenia Crăciun³⁴) sau ale lui Al. I. Cuza (T. Mateescu³⁵). Revenirea Dobrogei la România și reintegrarea provinciei pontice în structurile

20. D. Constantin-Zamfir, E. Marinescu, L. Moina, *Bibliografia Dobrogei*, Biblioteca Județeană Constanța, vol. I, 1984, 346 p.; vol. II, 1985, 355 p.

21. C. Scorpan, L. Lazia, *Dobrogea oglindită în lucrări de referință apărute între 1878-1944*, în vol. *Comunicări și referate de bibliologie*, 1984, Constanța, pp. 118-131.

22. A.P. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea. Trecutul-Prezentul-Viitorul*, Editura Casa Școalelor, București, 1928, 260 p.

23. A. Decei, *Dobruca*, în *Islâm Ansiklopedisi*, 3-ncü Cilt, fasc. 28, Istanbul, 1945, pp. 628-643.

24. A. Ghiată, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în vol. *Studii istorice sud-est europene*, I, 1974, Edit. Acad. R.S.R., București, pp. 43-126.

25. R.S. Ciobanu, *A fost pierdută Dobrogea de Mircea cel Bătrân?*, în „R.d.l.”, 39, 1986, nr. 8, București, pp. 764-773; idem, *Lupta domnitorilor Țării Românești – de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș – pentru apărarea unității cu Dobrogea (1418-1462)*, în „M.N.”, IV, 1978, București, pp. 81-91.

26. M.A. Mehmed, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV-XVII*, în „S.R.d.l.”, XVIII, 1965, nr. 5, București, pp. 1097-1116.

27. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, E.Ș.E., București, 440 p. (pentru secolele XV-XIX), iidem, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a, Edit. Ex Ponto, Constanța, 1998, 536 p., iidem, *A Concise History of Dobroudja*, E.Ș.E., București, 1984, 283 p.

28. Gh. Dumitrașcu, Șt. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „S.A.I.”, LI-LII, 1985, București, pp. 18-31.

29. I. Munteanu, *Considerații de ordin geostrategic asupra evoluției Dobrogei în cadrul „Problemei orientale”*, în „A.I.S.P.M.”, 1996, Anuar I.M., 1996, București, pp. 58-69.

30. M.A. Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Edit. Kriterion, București, 1994, 256 p.

31. A. Radu Popescu, *O hartă otomană a Dobrogei de la mijlocul secolului XVII*, în „A.I.I.A.X.I.”, XXII, 1985, 2, Iași, pp. 631-637.

32. T. Mateescu, *Dragostea de glie și lege strămoșească a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* în „B.O.R.”, LXXXIV, 1976, nr. 3-4, București, pp. 356-361.

33. Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstituire istorică a unui ținut de hotar dobrogean*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 3, Constanța, pp. 332-359.

34. E. Crăciun, *Mihai Viteazul și acțiunile sale în Dobrogea*, în „B.C.Ș.Ș.”, 1995, nr. 1, Alba-Iulia, pp. 145-149.

35. T. Mateescu, *Alexandru Ioan Cuza și Dobrogea*, în „R.A.”, 69, 1992, nr. 1-2, București, pp. 9-12.

statale românești au fost cercetate de Nicolae Ciachir, R.S. Ciobanu³⁶, Nichita Adăniloiaiei-Georgeta Lungu³⁷, Mariana Lupu-Gh. Dumitrașcu³⁸.

Grupurile și structurile etnice din Dobrogea otomană au fost prezentate de Al.P. Arbore³⁹, T. Gemil⁴⁰, Nicolina Mihail-Ursu⁴¹, Constantin Cioroiu⁴². Asupra turcilor dobrogeni au insistat Al.P. Arbore⁴³ și Maria Bâtcă⁴⁴, asupra tătarilor dobrogeni Al.P. Arbore⁴⁵ și Ion Dumitrescu-Frasin⁴⁶, iar asupra arabilor, grecilor și cerchezilor trăitori în Dobrogea otomană Al. P. Arbore⁴⁷ și T. Mateescu⁴⁸. Istoria românilor din amintita provincie otomană a fost studiată pe diferite planuri: continuitatea locuirii românești (T. Mateescu⁴⁹, I. Bitoleanu –

36. N. Ciachir, R.S. Ciobanu, *Revenirea Dobrogei în aria de viață a statului român, consecință a permanenței populației românești pe pământ dobrogean (1878)*, în vol. *Din lupta poporului român pentru independență*, Universitatea din București, 1877, pp. 154-170.

37. N. Adăniloiaie, G. Lungu, *Instalarea administrației românești în Dobrogea, după războiul de independență*, în „S.A.I.”, 35-36, 1977, București, pp. 162-170.

38. M. Lupu, Gh. Dumitrașcu, *Documente privind istoria Dobrogei în 1877-1878 și pregătirea reunirii ei cu România*, în „M.N.”, IV, 1978, București, pp. 609-614.

39. Al. P. Arbore, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până în 1913*, în „An.D.”, XIX, 1938, nr. 2, Cernăuți, pp. 77-120; idem, *Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei*, în „An.D.”, XI, 1930, nr. 1, pp. 65-94; idem, *Formațiuni etnografice în Dobrogea*, în „An.D.”, X, 1929, nr. 1, pp. 15-52.

40. T. Gemil, *Considerations démographiques relatives à la zone centrale de la Dobroudja à la fin du XVII-e siècle (conformément à une registre financier ottoman)*, în „C.I.D.”, I, 1980, Constanța, pp. 67-73.

41. N. Mihail-Ursu, *Considerații privind demografia Dobrogei din secolul al XI-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea*, în „An.D.”, serie nouă, IV, 1998, nr. 1, Constanța, pp. 45-56.

42. C. Cioroiu, *Etnii trăitoare alături de români în zona Dobrogea*, în „An.D.”, s.n., II, 1996, nr. 1, Constanța, pp. 26-33.

43. Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Ar.D.”, II, nr. 2/aprilie-iunie 1919, București, pp. 213-260.

44. M. Bâtcă, *Habitatul turc tradițional din Dobrogea*, în „A.I.E.F.”, VII, 1996, București, pp. 71-82.

45. Al. P. Arbore, *Contribuție la studiul tătarilor din Dobrogea*, în „An.D.”, X, 1929, nr. 2, Cernăuți, pp. 222-238.

46. I. Dumitrașcu-Frasin, *Însemnări despre tătarii din satul Pervelia, com. Talligeac, Constanța*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 1, Constanța, pp. 154-177; idem, *Note asupra tătarilor din Pervelia*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 3, pp. 491-494; idem, *Însemnări despre tătarii din Pervelia*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 1, pp. 115-128; idem, *După șapte ani. Tătarii din Moșneni (Pervelia)*, în „An.D.”, X, 1929, nr.1, Cernăuți, pp. 156-159.

47. Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra cerchezilor, grecilor și arabilor în Dobrogea*, în „An.D.”, III, 1922, nr.5, Constanța, pp. 501-512.

48. T. Mateescu, *Les Arabes en Dobroudja*, în „S.A.O.”, XI, 1983, București, pp. 78-83.

49. Idem, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, D.G.A.S., București, 1979, 125p.; idem, *La population roumaine du littoral de Dobroudja de la Mer Noire sous la domination ottomane*, în „Dacoromania”, IV, 1977-1978, Freiburg, pp. 101-106; idem, *Les Roumains en Dobroudja*, în „R.P.H.”, IX, 1984, no. 2, București, pp. 104-115.

Gh. Dumitrașcu⁵⁰), societatea, instituțiile și cultura românească (A. Ghiată⁵¹, T. Mateescu⁵², I. N. Roman⁵³, I. Bitoleanu⁵⁴, Gh. Dumitrașcu⁵⁵), școala și biserica creștin-ortodoxă românească (C. Teodorescu⁵⁶, Constantin M. Boncu⁵⁷, T. Mateescu⁵⁸, Mircea Păcurariu⁵⁹, Emanoil Băbuș⁶⁰), clasele sociale românești (T. Mateescu⁶¹).

Evoluția economică a Dobrogei otomane a fost analizată de Gh. Dumitrașcu⁶², Gabriel Custurea⁶³, Actuan Murat⁶⁴, I. Bitoleanu⁶⁵, A.

50. I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în „R.d.l.”, 29, 1975, nr. 6, București, pp. 865-887.

51. A. Ghiată, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în „M.S.Ș.I.A.R.S.R.”, s. IV, 1975-1976, tom 1, București, pp. 71-106, eadem, *Les Roumains en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle d'après les informations de Ion Ionescu de la Brad*, în „R.E.S.E.E.”, XV, 1977, nr.1, Bucarest, pp. 133-157; eadem, *L'activité culturelle et politique des Roumains en Dobroudja à l'aube de l'indépendance*, în „A.U.B.I.”, 37, 1988, București, pp. 31-40.

52. T. Mateescu, *Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.A.X.I.”, 17, 1980, Iași, pp. 609-614.

53. I.N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „An.D.”, III, 1922, nr. 3, Constanța, pp. 355-398.

54. I. Bitoleanu, *Valoarea documentară a relațiilor lăsate de călătorii străini despre Dobrogea (secolele XIV-XVIII)*, în „C.I.D.”, II, 1983, Constanța, pp. 21-30.

55. Gh. Dumitrașcu, *Viața spirituală a românilor din Dobrogea înainte de revenirea la țară (1878)*, în „A.Ș.U.I.I.”, 42-43, 1996-1997, București, pp. 161-171.

56. C. Teodorescu, *Istoricul școlilor române din Dobrogea sub turci*, în „Convorbiri Didactice”, III, 1897, nr. 3, București.

57. C.M. Boncu, *Școli românești în Dobrogea (sec. XVIII-1878)*, în „S.A.I.”, 37-38, 1978, București, pp. 175-180.

58. T. Mateescu, *Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane*, în „Balkan Studies”, XIII, 1972, Thesaloniki, pp. 279-300; idem, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, LXXXV, 1977, nr. 9-12, București, pp. 971-975; idem, *Biserica și școala la românii din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, LXXXVI, 1978, nr. 3-4, pp. 88-292; idem, *Chilia Veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, IC, 1981, nr. 3-4, pp. 342-347; idem, *Știri noi despre biserica românească din Dobrogea și slujitorii ei înainte de 1877*, în „B.O.R.”, CXIV, 1996, nr. 1-8, pp. 273-290.

59. M. Păcurariu, *Viața bisericească în Dobrogea și părțile Dunării de Jos în secolele XV-XIX*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, ediția a II-a, Editura Arhiepiscopiei Galați, 1979, pp. 170-183.

60. E. Băbuș, *Contextul istoric bisericesc al Dobrogea în a II-a jumătate a secolului al XVI-lea*, în „B.O.R.”, CV, 1987, nr. 1-2, București, pp. 97-110.

61. T. Mateescu, *Însemnări despre burghezia și moșierimea română din Dobrogea otomană*, în „A.I.I.A.X.I.”, 1986, nr. 1, Iași, pp. 277-281.

62. Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei până la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „R.d.l.”, 31, 1978, nr. 6, București, pp. 1009-1023.

63. G. Custurea, A. Murat, *Aspecte ale vieții economice în Dobrogea în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în lumina tezaurului monetar de la Viile*, în „Pontica”, XII, 1979, Constanța, pp. 207-219.

64. A. Murat, *Aspecte social-economice din Dobrogea (secolul XVII)*, în „C.I.D.”, II, 1983, Constanța, pp. 31-48.

65. I. Bitoleanu, *Unele date despre comunitățile negustorești din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.A.X.I.”, XIX, 1982, Iași, pp. 541-547.

Ghiață⁶⁶, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁶⁷. Unii istorici au insistat asupra sistemului proprietății funciare otomane și a relațiilor agrare din Dobrogea pe care autoritățile române l-a preluat în 1878 (George Filitti⁶⁸, I.N. Roman⁶⁹, T. Mateescu⁷⁰), apiculturii, pomiculturii, viticulturii, construcțiilor navale (T. Mateescu⁷¹), asupra vakif-urilor dobrogene (T. Mateescu⁷², T. Gemil⁷³), pescuitului (T. Mateescu⁷⁴), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁷⁵) din provincia dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră.

Monedele și circulația monetară otomane din Dobrogea au fost cercetate de M. Maxim⁷⁶, E. Nicolae⁷⁷, Ioana Custurea-Gabriel Custurea⁷⁸. Situația și

66. A. Ghiată, *Structures socio-économiques en Dobroudja (XVI-e siècle)*, în „A.U.B.I.”, 36, 1987, București, pp. 39-47; eadem, *La vie économique en Dobroudja à l'aube de l'Indépendance*, în „R.E.S.E.E.”, 26, 1988, no. 1, Bucurest, pp. 75-84; no. 2, pp. 145-159.

67. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Aspecte ale vieții economice din orașele și târgurile Dobrogei sub stăpânirea otomană (secolele XV-XVII)*, în „S.R.d.I.”, 26, 1973, nr. 1, București, pp. 33-48.

68. G. Filitti, *La propriété foncière dans la Dobroudja d'après les lois ottomanes*, Bucurest, 1881, 47 p.

69. I.N. Roman, *Proprietatea rurală în Dobrogea*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1907, 359 p.; idem, *Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea. Condițiile ei juridice și chipul cum se stăpânește*, în „Ar.D.”, II, 1919, nr.1, București, pp. 47-59.

70. T. Mateescu, *Relațiile agrare în Dobrogea în ultimul secol al stăpânirii otomane*, în „R.A.”, 68, 1991, nr. 3, București, pp. 332-351; idem, *Depozitele de la Isaccea ale Imperiului Otoman*, în „Danubius”, 6-7, 1972-1973, Galați, pp. 49-68; idem, *Ciftlicurile din Dobrogea în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Peuce”, 4, 1973-1974, Tulcea, pp. 279-282.

71. Idem, *Apicultura în Dobrogea (1417-1877)*, în *Almanahul Stupului. Hrană, sănătate, tinerețe*, 1985, București, pp. 38-40; idem, *Pomicultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.X.I.”, 31, 1994, Iași, pp. 377-383; idem, *Cultura viței de vie în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Terra Nostra”, 3, 1973, București, pp. 263-276; idem, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, 1984, Tulcea, pp. 385-400.

72. Idem, *Vacufurile din Dobrogea și arhivele lor*, în „R.A.”, LIII, 1976, nr. 4, București, pp. 412-417.

73. T. Gemil, *Documents concernant le vakf d'Isaccea*, în „S.A.O.”, XI, 1983, Bucurest, pp. 71-77.

74. T. Mateescu, *Pescuitul în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.X.I.”, 28, 1991, Iași, pp. 211-221.

75. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Pescuitul în Delta Dunării în vremea stăpânirii otomane*, în „Peuce”, II, 1971, Tulcea, pp. 267-282.

76. M. Maxim, *Un tezaur otoman din secolul al XVII-lea descoperit la Nalband, jud. Tulcea*, în „C.N.”, VII, 1996, București, pp. 199-208 + pl.; idem, E. Nicolae, *Monedele otomane descoperite în necropola medievală de la Enisala*, în „Peuce”, XI/1991, nr. 1, Tulcea, pp. 559-573.

77. E. Nicolae, Ion Donoiu, *Monede de cupru otomane din secolele XIV-XVI descoperite în Dobrogea*, în „B.S.N.R.”, 80-94, 1986-1991, nr. 134-139, București, pp. 299-302.

78. I. Custurea, G. Custurea, *Aspecte ale circulației monetare în Dobrogea în secolele XV-XVIII*, în „B.S.N.R.”, 80-84, 1986-1991, nr. 134-139, București, pp. 161-174; G. Custurea, *Tezaurul monetar de la Cernavodă (sec. XVII-XVIII)*, în „Pontica”, XI, 1978, Constanța, pp. 253-261; idem, *Monede otomane descoperite la Constanța (secolele XV-XVI)*, în „Pontica”, XIII, 1980, pp. 341-343; idem, *Unele considerații asupra circulației monetare în Dobrogea (secolele XV-XVIII)*, în „B.S.N.R.”, 75-76, 1981-1982, nr. 129-130, pp. 365-372.

organizarea sanitară a Dobrogei otomane la mijlocul secolului al XIX-lea au fost conturate de N. Georgescu-Tulcea⁷⁹. S-a insistat, de asemenea, asupra toponimiei (A. Ghiață⁸⁰, Vasile Bogrea⁸¹), legendelor și folclorului dobrogean (T. Dumitrescu-Frasin⁸², Cornelia Călin-Bodea⁸³, Eugenia Doina Gemală⁸⁴). Au fost elaborate monografiile ale unor cetăți și localități dobrogene: Enisala (Ion T. Dragomir⁸⁵), Babadag (M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁸⁶, Cintian Bărbulescu⁸⁷, Ioan Vasiliu⁸⁸), Medgidia (N. Mihail-Ursu⁸⁹, Aurelia și Ștefan Lăpușan⁹⁰).

*

Cetatea *Turnu*, zidită la vărsarea Oltului în Dunăre, a intrat definitiv sub ocupație otomană în perioada 1417-1420. Turnu și regiunea înconjurătoare au fost organizate într-o *kazā* cu numele *Kule* sau *Holovnik/Hlonik*, până la Tratatul de la Edirne/Adrianopole (1829), când teritoriul amintit a fost reintegrat Țării Românești.

După informațiile generale despre *Kazā*-ua *Holovnik* oferite de N.A. Constantinescu⁹¹ și Gr. Florescu⁹², Mihail Popescu⁹³, Radu I. Perianu⁹⁴ și

79. N. Georgescu-Tulcea, *Informații privitoare la starea sanitară a Dobrogei în 1830-1878, din rapoartele carantinelor Dunării*, în vol. *Trecut și viitor în medicină. Studii și note*, Edit. Medicală, București, 1981, pp. 333-338.

80. A. Ghiață, *Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, în „M.S.S.I.A.R.S.R.”, s. IV, t. V, 1980, București, pp. 29-61;

81. V. Bogrea, *Note de toponimie dobrogeană*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 1, Constanța, pp. 33-38, 307; idem, *Note de prosopografie dobrogeană*, în „An.D.”, III, 1922, nr. 1, pp. 41-43.

82. I. Dumitrescu-Frasin, *Folclor tăărăesc din Pervelia*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 4, Constanța, pp. 633-648; III, 1922, nr. 2, pp. 309-320, nr. 3, pp. 370-382; IX, 1928, nr. 1, Cernăuți, pp. 171-184; idem, *Folclor dobrogean*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 3, pp. 372-378.

83. C. Călin-Bodea, *Imaginea turcilor în poezia populară narativă*, în „A.I.E.F.”, VII, 1996, București, pp. 155-174; idem, *Românii și otomanii în folclorul românesc*, Edit. Criterion, București, 249 p.

84. G.D. Gemală, *Legende din ținuturi dobrogene*, Edit. Carminis, Pitești, 1998, 64 p.

85. I. T. Dragomir, *Cetatea medievală de la Enisala. Unelte, arme, obiecte de podoabă*, în „Danubius”, 6-7, 1972-1973, Galați, pp. 29-47 + fig.

86. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Știri despre Babadag în evul mediu*, în „R.d.l.”, 31, 1978, nr. 3, București, pp. 445-463.

87. C. Bărbulescu, *Monografia orașului Babadag*, Tulcea, 1992, 139 p.

88. I. Vasiliu, *Știri istorice și date arheologice referitoare la orașul Babadag în evul mediu*, în „Peuce”, XII, 1996, Tulcea, pp. 195-224.

89. N. Mihail-Ursu, *Schife de istorie a orașului Medgidia*, în „C.I.D.”, I, 1980, Constanța, pp. 55-66.

90. A. Lăpușan, Șt. Lăpușan, *Medgidia. Carasu*, Edit. Muntenia, Constanța, 1996, 388 p.

91. N.A. Constantinescu, *Întinderea raialelor. Cu deosebită privire la raiaua Giurgiului*, în „A.G.A.”, II, 1910-1911, București, 1911, pp. 23-86+ 1 hartă.

92. Gr. Florescu, *Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. IV, București, pp. 460-470.

93. M. Popescu, *Raiaua Turnu. Venituri și catagrafie*, în „R.A.”, III, 1936-1937, nr. 1-2(6-7), București, pp. 254-282.

94. R.I. Perianu, *Raiaua Turnu. Un plan topografic al raialei*, în „R.I.R.”, XIII, 1943, fasc. 1, București, pp. 52-60 + 1 pl.

Liviu Maxim⁹⁵ au analizat întinderea, structura și componența administrativ-demografică, veniturile autorităților otomane ale amintitei *kazâ*-le. Gh. I. Cantacuzino⁹⁶ a prezentat rezultatele săpăturilor arheologice de la cetatea Turnu din secolul al XIV-lea (nivelul Mircea cel Bătrân), iar H. Chircă-C. Bălan⁹⁷ au interpretat un izvor epigrafic referitor la alternanța româno-otomană a stăpânirii asupra fortăreței la sfârșitul veacului amintit anterior.

*

Cetatea *Giurgiu*, construită la vadul dunărean cu același nume, la 130 de km în aval de *Kule (Holovnik)*, a fost cucerită definitiv de otomani în perioada 1417-1420, concomitent cu Dobrogea și Turnu. Fortificația și teritoriul înconjurător au fost organizate de otomani în *kazâ*-ua *Yerkökü*, care a existat până la Tratatul de la Edirne (1829), când a revenit la Țara Românească. În izvoarele istorice otomane, *Giurgiu românesc* a fost denumit „Öte yaka Yerkökü” – „Yerkökü de pe malul celălalt”, iar *Ruse (Rușciuk) bulgăresc* prin antinomie topografică, „Berü yaka Yerkökü” – „Yerkökü de pe malul acesta”, pe direcția de deplasare: de la sudul otoman al Dunării către nordul românesc al acesteia.

Gh. I. Cantacuzino⁹⁸, Dan Căpățână-Cristina Harhoiu-Virgil Vrabie⁹⁹, Radu S. Ciobanu¹⁰⁰ au prezentat cetatea Giurgiu în secolele XIV-XV prin prisma izvoarelor istorice arheologice, epigrafice, documentare, cronistice cunoscute. Imaginea de ansamblu asupra *kazâ*-lei Yerkökü oferită de N.A. Constantinescu¹⁰¹ a fost întregită de M. Maxim¹⁰², Valeriu Veliman¹⁰³ și Maria Grigoruță¹⁰⁴, cu informații inedite despre acest „cap de pod” otoman nord-dunărean între secolele XVI-XVIII, pe baza interpretării izvoarelor istorice otomane.

95. L. Maxim, *L'echelle et la forteresse danubienne de Turnu (Holovnik, Kule) à la lumière des nouveaux documents ottomans*, în „R.T.”, I, 2003, Istanbul, pp. 117-125.

96. Gh. I. Cantacuzino, *Cercetări arheologice de la Cetatea Turnu (Turnu Măgurele – jud. Teleorman) – (sec. XIV)*, în „C.A.”, IV, 1981, București, pp. 100-119.

97. H. Chircă. C. Bălan, *O inscripție din 1397-1398 privitoare la stăpânirea turcilor de la Turnu*, în „S.M.I.M.”, III, 1959, București, pp. 359-364.

98. Gh. I. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la cetatea Giurgiu*, în „M.C.A.”, XIV, 1980, Tulcea, pp. 545-548.

99. D. Căpățână, C. Harhoiu, V. Vrabie, „Cetatea din insulă” – *Giurgiu*, în „M.C.A.”, XIV, 1980, Tulcea, pp. 537-544.

100. R.S. Ciobanu, *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrân la Vlad Țepeș*, în vol. *Ilfov – file de istorie*, 1978, București, pp. 173-179.

101. Vezi supra nota nr 87.

102. M. Maxim, *Documente turcești privind kazâ-ua Giurgiu în secolul XVI*, în vol. *Ilfov – file de istorie*, 1978, București, pp.187-194.

103. V. Veliman, *O condică turcească referitoare la populația nemusulmană din orașul Giurgiu și împrejurimile sale la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în vol. *Ilfov – file de istorie*, 1978, București, pp. 195-197.

104. M. Grigoruță, *O hartă a raialei Giurgiu mai puțin cunoscută*, în vol. *Ilfov – file de istorie*, 1978, București, pp. 257-259.

Mauriciu Kandel¹⁰⁵ a analizat problemele cu care s-a confruntat fosta *kazâ* a Giurgiului la trecerea sub administrația românească în perioada 1829-1831.

*

Brăila, port fluvial așezat la vărsarea brațului Cremenea în Dunărea veche, a fost ocupată de otomani în vara anului 1539 și a fost fortificată în lunile următoare, poate ca urmare a înființării *kazâ*-lei Bender (1538) în sud-estul Țării Molodvei și a politicii expansioniste a sultanului Kanûnî Süleymân în Ungaria centrală. Otomanii au organizat *kazâ*-ua Brăila (*Ibrail*) în 1541-1542, consecință directă a transformării Ungariei sudice și centrale în *pașalyk* otoman. Astfel, supușii sultanului au instalat puternice capuri de pod la nordul Dunării mijlocii și inferioare: Buda (*Budin*), Turnu (*Holovnik*), Giurgiu (*Yerkökü*), Brăila (*Ibrail*), Bender (*Tighina*), având posibilitatea să domine și să protejeze spațiul istoric creștin-ortodox românesc.

Cadrul general al evoluției *Brăilei otomane* a fost conturat de N.A. Constantinescu¹⁰⁶, N. Iorga¹⁰⁷, Ion-Radu Mircea¹⁰⁸, P.S. Năsturel¹⁰⁹, M. Maxim¹¹⁰. Întinderea și hotarele *kazâ*-lei *Ibrail* au fost studiate de R.I. Perianu¹¹¹, Șerban Ciuntu¹¹², Teodor Bulat¹¹³, Gh. I. Marinescu¹¹⁴, Ilie Corfus¹¹⁵. Așezările omenești, recensământul populației și viața socială din Brăila otomană au fost prezentate de N. Iorga¹¹⁶, Gh. Mihăilescu¹¹⁷, M. Maxim¹¹⁸, Anca Ghiață¹¹⁹.

105. M. Kandel, *Aspecte economico-sociale din fosta raia a Giurgiului la 1829*, în „S.A.I.”, V, 1963, București, pp. 66-79; idem, *Fosta raia a Giurgiului între anii 1829-1831*, în „S.A.I.”, III, 1961, București, pp. 159-168.

106. Vezi *supra*, nota nr. 87.

107. N. Iorga, *Când și de ce s-a luat Brăila de Turci?*, în „An.B.”, V, 1933, nr. 1, Brăila, pp. 3-4.

108. I.R. Mircea, *Țara Românească și închinarea raialei Brăilei*, în „B.”, IV, 1941, București, pp. 451-488.

109. P.S. Năsturel, *La conquête ottomane de Braila et la creation du siège métropolitain de Proilavon*, în „I.M.N.”, 3, 1997-1998, pp. 191-208.

110. M. Maxim, *Ibrâil*, în *Türkiye Diyânet Vakf? Islam Ansiklopedisi*, 21. Cilt, Istanbul, 2000, pp. 363-366.

111. R.I. Perianu, *Raiaua Brăila*, în „A.G.A.”, II, 1910-1911, București, pp. 125-143 + 4 hărți; idem, *Raiaua Brăilei (sec. XVIII-XIX). Noi contribuții*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. III, București, pp. 287-333 + 4 pl.

112. Ș. Ciuntu, *Raiaua Brăilei*, în „An.B.”, I, 1929, nr. 2-3, Brăila.

113. T. Bulat, *Hotarul raialei Brăilei*, în „Arhivele Basarabiei”, I, 1929, nr. 3, Chișinău, retipărit în „An.B.”, IV, 1932, nr. 2-4, Brăila; idem, *Teritoriul raialelor Hotinului și Brăilei*, în „Analele Basarabiei”, IV, 1927, nr. 4, V, 1928, nr. 1, Chișinău.

114. Gh. I. Marinescu, *Hotarul raialei Brăila în anul 1808*, în „An.B.”, II, 1930, nr. 1, Brăila.

115. I. Corfus, *Hotarul raialei Brăila la 1695*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. III, București, pp. 335-342.

116. N. Iorga, *Din viața socială a Brăilei supt turci*, în „A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. XIV, 1933, nr. 3, București, extras, 13p. + 2pl.

117. Gh. Mihăilescu, *Așezările omenești din raiaua Brăilei la 1828, în comparație cu cele de pe harta austriacă dela 1790*, în „An.B.”, V, 1933, nr. 1, Brăila, pp. 52-63.

118. M. Maxim, *Brăila'ya Ait Bilinen İlk Osmanli Defteri – 1587 (Primul registru otoman cunoscut privind Brăila – 1587)*, în „XII. Türk Tarih Kongresi. Ankara, 12-16 Eylül 1994”, Kongreye Sununlar Bildiriler, III. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, pp. 973-978.

119. A. Gheață, *Brăila și ținutul înconjurător într-un registru de recensământ inedit de la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „Caietul Seminarului special de științe auxiliare”, IV, 1993, București, pp. 126-143.

Circulația monetară și activitatea comercială în regiunea Dunării de jos otomane au fost cercetate de către M. Maxim¹²⁰ și Anca Radu Popescu¹²¹. Învățământul primar și activitatea religioasă a brăilenilor ortodocși au fost particularizate de N. Iorga¹²² și R. Perianu¹²³. Toate aceste abordări au alcătuit tabloul complex al evoluției Brăilei otomane în perioada 1539-1829. Târgul și hinterlandul său au revenit la Țara Românească în 1829, ca urmare a prevederilor tratatului de la Edirne.

*

Teritoriul **Bender**, situat în sud-estul Țării Moldovei, riveran Dunării inferioare, Nistrului inferior și litoralului nord-vestic al Mării Negre, a fost ocupat de otomani în mod gradual, între 1484-1538. Întâi au fost cucerite cetățile Chilia și Cetatea Albă în 1484, apoi Tighina cu teritoriul sud-est moldav, în 1538. Stăpânirea otomană a luat sfârșit în 1812, când teritoriul dintre Prut-Nistrulitoralul pontic a fost ocupat de ruși. Regiunea **Bender**, supranumită ulterior **Bucak**, a fost organizată ca *sancakbeylik* în cadrul *beylerbeylik*-ului *Özü* (*Oçakov*), după 1538. La începutul secolului al XVII-lea (c. 1607) a fost organizat *beylerbeylik*-ul *Bender ve Akkerman*, compus din cele două *sancakbeylik*-uri amintite, în triumghiul Tighina-Akkerman-Reni (*Tomarova*).

Cauzele, desfășurarea, urmările și ecourile ocupării de către otomani a cetăților moldave Chilia și Cetatea Albă în 1484, evoluția Moldovei otomane în deceniile următoare, au fost analizate de către N. Iorga¹²⁴, Andrei Antalfy¹²⁵, Nicoară Beldiceanu¹²⁶, M.M. Alexandrescu-Dersca

120. M. Maxim, *Un trésor d'aspres turcs des XVe-XVIIe siècles decouvert à Bertești, département de Braila*, în „S.A.O.”, X, 1980, Bucurest, pp. 89-102; idem, *Osmanlı Döneminde bir Tuna Liman Kenti-Ibrail/Braila (Un port dunărean în perioada otomană: Ibrail/Brăila)*, în „Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi” („Revista de studii sud-est europene”), XII, 1982-1998, Istanbul, 1998, pp. 173-187.

121. A. Radu Popescu, *Termes roumains dans les dispositions commerciales ottomanes du Qânûnâme de Brăila (1570)*, în „R.R.H.”, 34, 1995, nr. 1-2, Bucurest, pp. 201-206; eadem, *Un centre commercial du Bas-Danube ottoman au XVI-e siècle: Brăila (Ibrail)*, în „I.M.N.”, 3, 1997-1998, București, pp. 209-266.

122. N. Iorga, *Despre mitropolia raialei turcești [Brăila]*, în „B.O.R.”, LVIII, 1939, nr. 5-6, București, pp. 275-276.

123. R. Perianu, *O școală primară în județul Brăila la 1796*, în „R.I.R.”, XVI, 1946, fasc. III, București, pp. 282-284.

124. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, Edit. Acad. Române, București, 1899 (419 p. + 5pl.), pp. 116-270; idem, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în „A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. V, 1925-1926, m. 7, București, pp. 325-332+1pl.

125. A. Antalfy, *Două documente din Biblioteca Egipteană din Cairo, despre cucerirea Chiliei și Cetății Albe în 1484*, în „R.I.”, XX, 1934, nr. 1-3, București, pp. 33-42.

126. N. Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayazid II*, în „S.O.F.”, XXIII, 1964, München, pp. 36-90; idem, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în „R.E.R.”, V-VI, 1957-1958, Paris, 1960, pp. 67-77; idem, *1484 osmanlı askeri seferi hazırlıkları ve kronolojisi (Cronologia și preparativele campaniei militare otomane din 1484)*, în „Belleten”, XLVII, 86, Ankara, 1984, pp. 587-598; idem, *La Moldavie*

Bulgaru¹²⁷, Ion Chirtoagă¹²⁸, M. Maxim¹²⁹, I. Căndea¹³⁰, Ovidiu Cristea¹³¹. Cucerirea Ismailului și a Tighinei, organizarea *sancakbeylik*-ului Bender în 1538-1541 au fost prezentate de Igor Bercu¹³², Ștefana Simionescu¹³³, M. Guboglu¹³⁴, Manole Neagoe¹³⁵, I. Chirtoagă¹³⁶.

Istoria ulterioară a Benderului (*Bucak*), cu diverse aspecte de manifestare (drept islamic, proprietate feudală otomană, evoluții demografice, etc.) a fost studiată de I. Chirtoagă¹³⁷ și Gh.I. Năstase¹³⁸. Toponimia otomano-tătară din Moldova de sud-est a fost evidențiată de Mihail Ciachir¹³⁹ și de Titus Hotnog¹⁴⁰.

ottomane à la fin du XV-e siècle et au début du XVI-e siècle, în „R.E.I.”, XXXVI, 1969, no. 2, Paris, pp. 239-266 + 2 pl. + 1 hartă; idem, *Știri otomane privind Moldova ponto-dunăreană (1486-1520)*, în „A.I.I.X.I.”, 29, 1992, Iași, pp. 85-117; idem, *Kilia et Cetatea Albă à travers les documents ottomans*, în „R.E.I.”, XXXV, 1968, no. 2, Paris, pp. 215-262; idem, I. Beldiceanu-Steinherr, *Deportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508*, în „B.S.O.A.S.”, t. XXXVIII, 1975, part 1, London, pp. 40-54 + 1 pl. + 1 h.; idem, M. Cazacu, I.-L. Bacque-Gramont, *Recherches sur les ottomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1484 et 1520*, în „B.S.O.A.S.”, XLV, 1982, part 1, London, pp. 48-66.

127. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Date asupra cetății și orașului Chilia sub stăpânirea otomană (sec. XV-XVII)*, în „Peuce”, VI, 1977, Tulcea, pp. 247-257.

128. I. Chirtoagă, *Cetatea Chilia*, în „Destin Românesc”, I, 1994, nr. 2, Chișinău, pp. 137-147.

129. M. Maxim, *Kili (Chilia)*, în TDV, *Islam Ansiklopedisi*, 26. Cilt, Ankara, 2002, pp. 1-3.

130. I. Căndea, *Cucerirea Cetății Albe de către turci la 1484 într-un izvor italian mai puțin cunoscut*, în „S.M.I.M.”, XVII, 1999, București, pp. 27-31.

131. O. Cristea, *Acest domn de la mieznoapte. Ștefan cel Mare în documente inedite venețiene [1484-1485]*, Cuvânt înainte de Șerban Papacostea, Editura Corint, București, 2004, 183 p.

132. I. Bercu, *Unele considerații privind începuturile „raialei” Ismail*, în „A.Ș.U.M.”, VI, 1998, Chișinău, pp. 41-44.

133. Ștefana Simionescu, *Campania lui Soliman din 1538 în Moldova. Antecedente și urmări*, în „S.M.M.I.M.”, 7-8, 1974-1975, București, pp. 141-150.

134. M. Guboglu, *L'inscription turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie (1538)*, în „S.A.O.”, I, 1957, Bucarest, pp. 175-187.

135. M. Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în „R.A.”, LIII, 1976, nr. 4, București, pp. 390-398.

136. I. Chirtoagă, *Tighina*, în „Destin Românesc”, I, 1994, nr. 3, Chișinău, pp. 111-122.

137. Idem, *Iug Nistrovsko-Prutskogo mejdurecia pod osmanskom vladicestvom (1484-1595) – (Sudul spațiului Nistru-Prut sub stăpânire otomană, 1484-1595)*, Edit. Nanka, Kișinev, 1992, 106 p.; idem, *Din istoria Moldovei de sud-est și diferitele semnificații teritoriale ale noțiunii Bugeac*, în „R.I.”, VI, 1995, nr. 7-8, București, pp. 633-651; idem, *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai secolului al XIX-lea*, Edit. Museum, Chișinău, 1999, 236 p.; idem, *Unele aspecte ale utilizării normelor juridice în Moldova de sud-est administrată de otomani*, în „R.I. Mold.”, III-IV, 1994, Chișinău, pp. 55-57; idem, *Forme de proprietate feudală pe pământurile Chiliei, Akkermanului și Benderului (1484-anii '60 ai secolului al XVI-lea)*, în „R.I. Mold.”, I, 1991, Chișinău, pp. 28-38; idem, *Populația din sud-estul interfluviului Nistru-Prut sub dominația otomană (1484-1595)*, în „R.I. Mold.”, II, 1992, pp. 12-21.

138. Gh. I. Năstase, *„Hotarul lui Halil-Pașa” și „cele 2 ceasuri” (Schițarea unei probleme de geografie istorică și politică moldovenească)*, extras, București, 1932, 44 p.+1h.

139. M. Ciachir, *Denumiri turco-tătărăști în toponimia Moldovei de Sud*, Chișinău, 1934.

140. T. Hotnog, *Numele toponimic Bender din Basarabia*, în „R.I.R.”, VIII, 1938, București, pp. 241-242; idem, *Numele tătaresc al Chiliei la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „R.I.R.”, VIII, 1938, p. 242.

*

După cucerirea sudului și centrului Regatului maghiar de către armata sultanului Süleyman I Kânünî și formarea *pașalik*-ului de Buda (1541), Transilvania a fost organizată ca principat autonom sub protecția tributară a Porții Otomane. Pentru a-și consolida pozițiile în sud-vestul Transilvaniei, a-i alunga pe austrieci din principat și a asigura căile de comunicație-logistice directe între *sancakbeylik*-ul de Belgrad și *beylerbeylik*-ul de Buda, otomanii au ocupat în 1552 **Banatul de Timișoara**. Teritoriul cucerit a fost organizat în *beylerbeylik*-ul/*eyalet*-ul de Timișoara (*Tamıyrtvar/Temeșvar*), care a existat până în 1716, când a fost ocupat de austrieci, realitate confirmată prin tratatul de la Passarowitz (1718).

Încercările otomanilor de a-și impune influența și de a ocupa Banatul de Timișoara s-au derulat pe parcursul mai multor etape. Astfel, acțiunile otomane din perioadele 1400-1456 și 1541-1551 au fost analizate de Ioan Hațegan¹⁴¹ și, respectiv, Cristina Feneșan¹⁴². Cauzele, caracterul și urmările ocupației efective a Banatului Timișoarei în 1552 au fost prezentate de G. Postelnicu¹⁴³, Cristina Feneșan¹⁴⁴, Costin Feneșan¹⁴⁵, Eugen Denize¹⁴⁶. Evoluția complexă a Banatului otoman (*Temeșvar Eyaleti*) a fost studiată, pe baza izvoarelor occidentale, turco-osmane, românești etc., de către Traian Birăescu¹⁴⁷, Ion Stoia-Udrea¹⁴⁸, Nicolae Iliescu¹⁴⁹, A. Decei¹⁵⁰, Theodor N. Trâpcea¹⁵¹, Costin

141. I. Hațegan, *Banatul și turcii otomani (1400-1438)*, în „Analele Banatului”, II, 1993, Timișoara, pp. 260-273; idem, *Cnezi români în lupta antiotomană. Cnezi bănățeni și hunedoreni în luptele lui Iancu de Hunedoara. Atestări documentare (1439-1453)*, în „Sargeția”, 14, 1979, Deva, pp. 225-232.

142. Cristina Feneșan, *Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541*, în „R.A.”, LXIV, 1987, nr. 1, București, pp. 38-45.

143. G. Postelnicu, *Asecul Timișoarei în 1551-1552 și cucerirea ei de către turci*, în „Banatul”, II, 1927, nr. 12, Timișoara, pp. 26-31.

144. Cristina Feneșan-Bulgaru, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului, Lugojului și Caransebeșului*, în „Banatica”, IV, 1977, Timișoara, pp. 223-238; eadem, *Un aspect méconnu de la fondation de l'eyalet de Timișoara: l'instauration des autorités ottomanes à Timișoara en 1552*, în „R.E.S.E.E.”, XVII, 1989, nr. 1-2, Bucarest, pp. 73-81; eadem, *Instaurarea dominației otomane în ținutul Lipovei în lumina codului de legi (Kanun-name) din 1554*, în „S.C.E.I.”, III, 1979, Caransebeș, pp. 330-342.

145. Costin Feneșan, *Banatul, Caransebeșul și Lugojul între Habsburgi și Poartă în anul 1552*, în „S.M.I.M.”, XII, 1994, București, pp. 161-199.

146. E. Denize, *Timișoara, între imperiali și otomani în 1551-1552. Un nou izvor spaniol*, în „R.I.”, VII, 1996, nr. 1-2, București, pp. 107-115.

147. T. Birăescu, *Banatul sub turci*, Editura „Vrerea”, Timișoara, 1934, 52 p. + XI pl.; idem, *Cultura apuseană. turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, ed. a II-a, Timișoara, 1935, 85 p.

148. I. Stoia-Udrea, *Epoca turcească în Banat*, în „Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie”, I, 1943, fasc. II, Timișoara, pp. 85-97.

149. N. Iliescu, *Timișoara, monografie istorică*, vol. I, 1943, Timișoara, 446 p. (cap. III, pp. 51-72).

150. A. Decei, *Sursele istorice turcești privind stăpânirea otomană asupra Banatului [1552-1718]*, în „S.I.B.”, II, 1970, Timișoara, pp. 9-21.

151. Th. Trâpcea, *Aspecte principale privind istoria pașalicului de la Timișoara (1552-1716)*, în „S.A.I.”, XX, 1972, București, pp. 14-27; idem, *Timișoara în timpul stăpânirii turcești (1552-1716)*, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagii acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, pp. 222-228.

Feneșan¹⁵², Valeriu Veliman¹⁵³, Avram Andea¹⁵⁴, Vasile Oprișan¹⁵⁵, I. Totoiu¹⁵⁶, Cristina Feneșan¹⁵⁷.

Stăpânirea otomană în Banat a declanșat politica antiotomană a românilor, respectiv austriecilor față de amintitul rapt islamic, cu obiective concrete: eliberarea și realipirea amintitei regiuni la Principatul Transilvaniei, pentru principii de la Alba Iulia – Cluj; cucerirea și integrarea ei în Imperiul Habsburgic, pentru împăratul de la Viena. Astfel, au fost particularizate încercările lui Șigismund Bathory (de A. Decei¹⁵⁸), Mihai Viteazul (de către Th. Trâpcea¹⁵⁹, Radu Păiușan-Corneliu Sav¹⁶⁰, Cristina Feneșan¹⁶¹, I. Hațegan¹⁶²) sau a generalului imperial Frederico Veterani (de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru¹⁶³) de a-i alunga pe otomani din *eyalet*-el Timișoarei, cu sprijinul unor forțe locale antiotomane.

Caracteristicile vieții economico-sociale în Banatul otoman au fost subliniate de A. Decei¹⁶⁴, Th. Trâpcea¹⁶⁵, Cristina Feneșan¹⁶⁶, cu privire specială

152. Costin Feneșan, *Câteva documente din timpul stăpânirii turcești din Banat*, în „Tibiscus”, IV, 1975, Timișoara, pp. 185-199.

153. V. Veliman, *Documente turco-osmane privind vilaetul (eyaletul) Timișoara (1554-1716)*, în „R.A.”, LXII, 1985, nr. 4, București, pp. 413-427.

154. A. Andea, *Aspecte privind situația cnezilor din Banat sub stăpânirea otomană (1552-1718)*, în vol. *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Universitatea din Iași, 1988, pp. 131-144.

155. V. Oprișan, *Considerații privind „Casa turcească” din Timișoara*, în „B.C.M.I.”, 1991, nr. 3, București, pp. 20-23.

156. I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana (1658-1660)*, în „S.R.d.I.”, XIII, 1960, nr. 1, București, pp. 5-35.

157. Cristina Feneșan, *Quelques institutions administratives roumaines de l'eyalet de Temeșvar (seconde moitié du XVI-e siècle)*, în „R.T.”, I, 2003, Istanbul, pp. 41-50.

158. A. Decei, *Încercările lui Sigismund Báthory de a elibera Banatul și Timișoara de turci*, în „Tibiscus”, III, 1974, Timișoara, pp. 171-180.

159. Th. Trâpcea, *Informații noi în legătură cu răscoala antiotomană din Banat (1594-1595)*, în „S.I.B.”, IX, 1983, Timișoara, pp. 23-28.

160. R. Păiușan, C. Sav, *Lupta antiotomană în Banat și Mihai Viteazul*, în „S.I.B.”, IX, 1983, Timișoara, pp. 29-42.

161. Cristina Feneșan, *De nouveau sur les relations de Michel le Brave avec les mouvements populaires de l'eyalet de Timișoara (juin 1594)*, în „R.E.S.E.E.”, XVI, 1988, no. 2, Bucarest, pp. 123-130; eadem, *Din premisele luptei antiotomane a Țărilor Române în vremea lui Mihai Viteazul. Mișcările populare din 1594 în eyaletul Timișoara*, în „A.I.I.N.C.N.”, XXVII, 1985-1986, Cluj-Napoca, pp. 99-136.

162. I. Hațegan, *Mihai Viteazul și Banatul*, în „Banatica”, VIII, 1985, Timișoara, pp. 213-219.

163. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Campaniile generalului Federico Veterani în Transilvania și Banat (1686-1694)*, în „S.M.I.M.”, XVII, 1999, București, pp. 183-201.

164. A. Decei, *Aspecte economice și sociale din viața Banatului în epoca otomană*, în „S.I.B.”, Timișoara, pp. 12-26.

165. Th. Trâpcea, *Aspecte privind starea economică, socială și politică a pașalîcului de la Timișoara*, în „S.I.B.”, IV, 1976, Timișoara, pp. 3-23.

166. Cristina Feneșan-Bulgaru, *Forme de împotrivire socială în sangeacurile Lipova și Caransebeș în a II-a jumătate a secolului al XVII-lea în lumina documentelor otomane*, în

asupra extracției miniere¹⁶⁷ în amintita regiune. Documentele fiscale otomane și românești au fost valorificate de Cristina Feneșan¹⁶⁸ în analiza organizării financiare a *Temeșvar Eyaleti*. Evoluția și problemele frontierei otomano-transilvane/otomano-austriece (sec. XVI-XVIII) au fost prezentate de B. Surdu¹⁶⁹, Costin Feneșan¹⁷⁰, Valeriu Leu-Rudolf Gräf¹⁷¹. Activitatea istoriografică otomană din Banatul sultanal a fost studiată de Cristina Feneșan¹⁷².

*

Revigorarea puterii otomane în timpul marelui vizir Köprülü Mehmed-pașa (1656-1661), războiul antiotoman al Țărilor Române (1657-1660), imperativul îndepărtării amenințării austriece asupra Principatului Transilvaniei au determinat autoritățile otomane să ocupe cetatea **Oradea** și regiunea înconjurătoare și să organizeze *beylerbeylik*-ul de Oradea (Varad) în 1660. Ocupația otomană a acestui teritoriu românesc a durat până în 1686, când Oradea a fost ocupată de către armata habsburgică lansată într-o puternică ofensivă spre Munții Carpați și Dunărea inferioară¹⁷³.

Deși *Varad beylerbeyliși* nu a fost riveran Dunării inferioare, totuși nu poate fi ignorat în cadrul prezentei contribuții, pentru că a format vârful părții stângi, în prelungirea nordică a *Temeșvar beylerbeyliși*, a cleștelui otoman care a strâns Țările Române în secolul al XVII-lea. Pe de altă parte, *Varad beyler-*

„S.C.E.I.”, II, 1977, Caransebeș, pp. 419-449; eadem, *Die Salpeterförderung im Temešwarer Eyalet in der zweiten Hälfte der 16. Jahrhunderts (1568-1572)*, în *Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von 1071 bis 1920. Akten des IV. Internationalenkongress*, Wiesbaden, 1995, pp. 87-95.

167. Eadem, *Extracția minieră în Banat în secolele XVI-XVIII*, în „R.d.I.”, 40, 1987, nr. 9, București, pp. 885-897, nr. 10, pp. 983-995.

168. Eadem, *Recensements fiscaux de l'eyalet de Timișoara de la seconde moitié du XVI-e siècle (d'après les Mühimme Defterleri)*, în „R.E.S.E.E.”, 31, 1993, no. 1-2, Bucarest, pp. 161-169; eadem, *Das Fiskalkondominium im Temešwarer Eyalet während der 16. Jahrhunderts*, în „V. Milletarasý Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi”, Tebliğler, 21-25 Ağustos, 1989, T.T.K.B., Ankara, 1990, pp. 459-467; eadem, *L'origine du condominium fiscal osmano-transylvain*, în „R.E.S.E.E.”, 28, 1990, no. 1-2, Bucarest, p. 89-100.

169. B. Surdu, *Granița turco-austriacă din Banat în secolul al XVIII-lea*, în „A.I.I.C.”, XII, 1969, Cluj, pp. 267-276.

170. Costin Feneșan, *Viața cotidiană la hotarul osmano-transilvănean în secolul al XVII-lea. Câteva documente inedite*, în „Banatica”, XII, 1993, nr. 2, Timișoara, pp. 77-88; idem, *Doua scrisori românești ale autorităților otomane din Orșova către comisarul imperial Ignaz Kempf von Angret (1754)*, în „Banatica”, XIII, 1995, nr. 2, pp. 45-55.

171. V. Leu, R. Gräf, *Din istoria frontierei bănățene. Ultimul război cu turcii 1788-1791*, Edit. Banatica, Reșița, 1996, 144 p.

172. Cristina Feneșan, *Istoriografia otomană din eyaletul Timișoara. Câteva considerații*, în „S.E.C.E.”, 9, 1998, București, pp. 67-76.

173. Mircea Soreanu, *Marii viziri Köprülü (1656-1710). Relații politice și militare între Țările Române și Imperiul Otoman*, prefață de M. Maxim, Edit. Militară, 2002, 319 p.

beyliși a fost, timp de un sfert de secol, un scut otoman pe pământ românesc împotriva amenințării austriece asupra Principatului Transilvaniei, dinspre Nord-Vest.

Aspecte generale ale politicii expansioniste otomane în Crișana-Bihor în secolele XVI-XVII au fost evidențiate de I. Totoiu¹⁷⁴ și Liviu Borcea¹⁷⁵. Cauzele, caracterul și urmările ocupării Oradei de către otomani au fost explicate de către L. Borcea¹⁷⁶ și M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru¹⁷⁷. Oradea otomană a fost prezentată de L. Borcea¹⁷⁸ iar locul *beylerbeylik*-ului *Varad* în cadrul relațiilor transilvano-engleze a fost particularizat de Paul Cernovodeanu¹⁷⁹. Ceramica otomană-orientală din zona Oradea a fost descrisă de Doru Marta¹⁸⁰.

*

Războiul antiotoman din 1711¹⁸¹ la care a participat, alături de Imperiul rusesc condus de Petru I, și domnitorul Țării Moldovei, Dimitrie Cantemir, introducerea regimului fanariot la estul Carpaților în același an, implantarea pe Nistrul superior a unui avanpost antirusesc, au impus conducerii otomane obiectivul ocupării cetății moldave *Hotin* și transformării ei în *kazā* în 1713. Astfel, *Hotin kazās?* a devenit cel mai nordic teritoriu românesc stăpânit de otomani în evul mediu, din întreg spațiul istoric românesc. Avantpostul otoman nistriean a fost vremelnic ocupat de austrieci între 1788-1792 și definitiv de ruși în 1812, când au luat în stăpânire Basarabia (între Nistru și Prut) și *kazā*-ua

174. I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana (1658-1660)*, în „S.R.d.I.”, XIII, 1960, nr. 1, București, pp. 5-35.

175. L. Borcea, *Unele aspecte ale stăpânirii otomane în Bihor și nord-vestul Transilvaniei în secolele XVI-XVII*, în „Crisia”, IV, 1974, Oradea, pp. 191-211.

176. Idem, *Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor (scrisoarea din 31 august 1660)*, în „Crisia”, VI, 1976, Oradea, pp. 207-231; idem, *Iulie-august 1660. Cele 46 de zile memorabile ale cetății Oradea*, în „M.I.”, XIII, 1979, nr. 2, București, pp. 7-9.

177. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *La conquête d'Oradea (Varad) par les Turcs (1660) et la question des cinq districts (Beğ Nahiye)*, în „S.A.O.”, X, 1980, Bucarest, pp. 5-13.

178. L. Borcea, *Contribuții la istoria orașului Oradea în timpul stăpânirii otomane (1660-1692)*, în „Crisia”, XI, 1981, Oradea, pp. 107-124; idem, capitolul respectiv în *Istoria Orașului Oradea*, Edit. Cogito, Oradea, 1995.

179. P. Cernovodeanu, *The issue of the Pashalyk of Oradea as mirrored in the relations between Transylvania and England during the reign of Michael I Apafi (1662-1665)*, în „R.R.H.”, 23, 1993, no. 3-4, Bucarest, pp. 333-348.

180. Doru Marta, *Ceramica de factură orientală descoperită în cetatea Oradea*, în „Crisia”, 24, 1994, Oradea, pp. 405-420.

181. B. Murgescu, *Factorul popular în lupta antiotomană a Țărilor Române. Un studiu de caz: 1711*, în „C.L.S.O.”, 1, 1990, București, pp. 153-164; idem, *The Social Background of the Anti-Ottoman Struggle in the Romanian Principalities. A Case Study: 1711*, în „T.R.”, III, 1994, n-r 1, Cluj, pp. 15-21.

Hotin, urmare a prevederilor tratatului de pace ruso-otoman de la București (1812).

Fără a fi riverană Dunării inferioare sau Pontului vestic, *Hotin kazās?* a reprezentat vârful părții drepte a cleștelui otoman care a strâns Țările Române în secolul al XVIII-lea. Amintita enclavă otomană a fost singurul exemplu în cazuistica problemei care nu a avut niciodată vecinătate directă nemijlocită cu un alt teritoriu românesc stăpânit de otomani. Liniile de comunicații-logistice cu *Bucak*-ul treceau prin Țara Moldovei, guvernată în secolul al XVIII-lea de domnitori fanarioți obedienți sultanului de la Istanbul.

Hotarele și teritoriul *kazā*-lei *Hotin* au fost prezentate de Ion Gumenii¹⁸² și Teodor Bulat¹⁸³. Diferite aspecte ale istoriei ținutului Hotin sub stăpânire otomană sau austriacă au fost analizate de I. Chirtoagă¹⁸⁴, I. Gumenii¹⁸⁵, Simeon Reli¹⁸⁶. Impozitele și veniturile amintitei enclave otomane au fost cercetate de Mihail Popescu¹⁸⁷, iar evoluția unui sat românesc din *kazā*-ua Hotinului a fost trasată de I. Chirtoagă¹⁸⁸.

*

La sfârșitul acestei sumare treceri în revistă a istoriografiei românești din secolul al XX-lea referitoare la teritoriile românești sub stăpânire otomană din zona dunăreano-carpato-pontică, în secolele XV-XIX, se impune formularea câtorva concluzii, care constituie un *decalog bilanțier*.

1. Bibliografia prezentată este selectivă, datorită valorii istoriografice și posterității științifice diferențiate ale respectivelor contribuții, pe de o parte, imposibilității consultării și valorificării tuturor periodicelor și lucrărilor tematice internaționale, naționale și locale, pe de altă parte.

182. I. Gumenii, *Hotarele ținutului Hotin până în 1715*, în „R.I.Mold.”, IV, 1996, Chișinău, pp. 75-92.

183. T. Bulat, *Teritoriile raialelor Hotinului și Brăilei*, în „Analele Basarabiei”, IV, 1927, nr. 4, V. 1928, nr. 1, Chișinău.

184. I. Chirtoagă, *Hotinul*, în „Destin Românesc”, II, 1995, nr. 1, Chișinău, pp. 86-96.

185. I. Gumenii, *Contribuții privitoare la istoria raialei Hotinului*, în „I.N.”, 2-3, 1996-1997, Iași, pp. 63-70.

186. S. Reli, *Raiiua Hotinului în timpul ocupației austriece și legăturile și bisericăști cu Episcopia Bucovinei, 1788-1792 (Contribuții la istoria Episcopiei Hotinului)*, în „Candela”, XLI, 1930, nr. 1-3, Cernăuți, extras, 32 p.

187. M. Popescu, *Veniturile Raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești*, în „R.A.”, III, 1927-1928, nr. 4-5, București, pp. 394-402 + 1 h.; extras, București, 1930, 10 p. + 1 h.

188. I. Chirtoagă, *Mărturii despre trecutul unui sat al fostei raiale Hotin (Corjeuți)*, în „R.I.Mold.”, I, 1991, nr. 3, Chișinău, pp. 66-69.

2. Contribuțiile istoriografice tematice prezentate anterior fac parte integrantă din sfera preocupărilor românești de turcologie-osmanistică a secolului trecut.

3. Au fost avute în vedere toate teritoriile românești aflate sub stăpânire otomană în secolele XV-XIX, deși numărul și calitatea istoriografică ale contribuțiilor tematice amintite au variat de la caz la caz și de la autor la autor.

4. Autorii contribuțiilor aparțin unui larg evantai de istorici, filologi, juriști, folcloriști, cadre didactice, cu preocupări constante sau ocazionale de turcologie-osmanistică.

5. În cursul cercetărilor tematice, autorii au analizat, au interpretat și au valorificat o gamă largă de izvoare istorice scrise și/sau nescrise. Cele scrise au fost de proveniență occidentală, românească, răsăriteană, turco-osmană, orientală etc., aflate în arhive, biblioteci, muzee, depozite etc. din Europa și Orientul Apropiat.

6. Cu unele excepții, contribuțiile prezentate anterior nu au fost rezultatele concrete ale unor programe specifice de cercetări turcologice derulate în cadrul unor instituții de profil (institute de cercetări istorice, facultăți/secții de istorie, arhive, muzee, biblioteci etc.) din România secolului trecut, ci finalități ale preocupărilor tematice ale autorilor, turcologi sau nu. Ele nu au acoperit însă întregul spectru al existenței enclavelor otomane și a urmărilor ei în zona geografică și perioada precizate anterior.

7. Se impune, așadar, includerea temei de cercetare amintită în titlu pe lista priorităților de cercetări istorice ale instituțiilor statale enumerate anterior, astfel încât în viitor acest deziderat istoriografic să fie realizat iar monografia enclavelor otomane nord-dunărene să fie elaborată și editată. Această monografie va constitui un pas important către o altă sinteză istoriografică necesară, cea a relațiilor complexe, pe multiple planuri, româno-otomane între secolele XIV-XIX.

8. Pentru finalizarea acestei teme de cercetare, echipe de turcologi români trebuie să efectueze studii și sondaje sistematice în arhivele, bibliotecile, muzeele, șantierele arheologice etc. din Turcia, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Polonia, Austria etc. unde se găsesc numeroase izvoare istorice, inedite sau edite, referitoare la tema precizată.

9. Clasa politică românească după 1878 sau 1918 a influențat nesemnificativ istoriografia problemei. În cazul integrării Dobrogei și, ulterior, a Basarabiei în România, guvernul de la București a solicitat unor specialiști români realizarea diverselor cercetări și studii referitoare la urmările prezenței otomane în amintitele regiuni, lucrări cu evidente finalități tehnice (demografice, juridice, agrare, administrative etc.) sau propagandistice. După

1960, autoritățile comuniste au acceptat tacit sau chiar au inițiat cercetări și studii istorice turcologice referitoare la Basarabia otomană (*Bucak și Hotin*), pe atunci în componența URSS. De asemenea, referitoare la Dobrogea otomană, ale cărei origine, evoluție și componență etnică-demografică, istorie medievală erau revendicate istoriografic și propagandistic de Bulgaria.

10. Contribuțiile tematice publicate în limbi străine au fost în general cunoscute în istoriografia europeană a problemei amintite în titlu. Unele dintre ele au fost utilizate în elaborarea diverselor studii cu tematică circumscrisă aceleași sfere de cercetare sau altora conexe. Cele publicate în limba română au avut o arie mai restrânsă de circulație, fiind accesibile și utilizate doar de cunoscătorii acestei limbi.

Abrevieri utilizate

- „A.A.R.M.S.I.” – „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, București;
- „A.G.A.” – „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, București;
- „A.I.E.F.” – „Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor”, București;
- „A.I.I.A.X.I.” – „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «X.A.Xenopol», Iași”, 1964-1989, Iași;
- „A.I.I.N.C.N.” – „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj-Napoca”, C.-N.;
- „A.I.I.X.I.” – „Anuarul Institutului de Istorie «X.A.Xenopol», Iași”, din 1990, Iași;
- „A.I.S.P.M.” – „Anuar Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară”, București;
- „A.M.S.” – „Acta Moldaviae Septentrionalis”, Botoșani;
- „An.B.” – „Analele Brăilei”, Brăila;
- „An.D.” – „Analele Dobrogei”, Constanța-Cernăuți;
- „Ar.D.” – „Arhiva Dobrogei”, București;
- „A.Ș.U.I.I.” – „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași. Istorie”, Iași.
- „A.S.U.M.” – „Analele Științifice ale Universității de Stat din Republica Moldova. Seria socio-umană”, Chișinău;
- „A.U.B.I.” – „Analele Universității din București. Istorie”, București;
- „B.” – „Balcania”, București;
- „B.C.M.I.” – „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, București;
- „B.C.Ș.S.” – „Buletinul Cercurilor științifice studentești”, Alba Iulia;
- „B.O.R.” – „Biserica Ortodoxă Română”, București;

- „B.S.N.R.”– „Buletinul Societății Numismatice Române”, București;
 „B.S.O.A.S.”– „Bulletin of the School of Oriental and African Studies”, London;
 „C.A.” – „Cercetări Arheologice”, București;
 „C.I.D.” – „Cercetări de Istorie a Dobrogei”, Constanța;
 „C.N.” – „Cercetări Numismatice”, București;
 „I.M.N.” – „Il Mar Nero”. Institutul „N. Iorga” și „Institutul de Arheologie”,
 București;
 „I.N.” – „Ion Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, Iași;
 „M.C.A.” – „Materiale și Cercetări Arheologice”, București;
 „M.I.” – „Magazin Istoric”, București;
 „M.N.” – „Muzeul Național”, București;
 „M.S.Ș.I.A.R.S.R.” – „Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei R.S.R.”,
 București;
 „R.A.” – „Revista Arhivelor”, București;
 „R.d.I.” – „Revista de Istorie”, București, 1974-1989;
 „R.E.I.” – „Revue des Etudes Islamiques”, Paris;
 „R.E.R.” – „Revue des Etudes Roumaines”, Paris;
 „R.E.S.E.E.” – „Revue des Etudes du Sud-Est Européen”, Bucarest;
 „R.I.” – „Revista Istorică”, din 1990, București;
 „R.I.Mold.”– „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău;
 „R.I.R.” – „Revista Istorică Română”, București;
 „R.P.H.” – „Roumanie. Pages d’Histoire”, Bucarest;
 „R.R.H.”– „Revue Roumaine d’Histoire”, Bucarest;
 „R.T.” – „Romano-Turcica”, Istanbul;
 „S.A.I.” – „Studii și Articole de Istorie”, București;
 „S.A.O.” – „Studii et Acta Orientalia”, Bucarest;
 „S.C.E.I.” – „Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie”, Caransebeș;
 „S.E.C.E.” – „Sud-Estul și Contextul European”, București;
 „S.I.B.” – „Studii de Istorie a Banatului”, Timișoara;
 „S.M.I.M.”– „Studii și Materiale de Istorie Medie”, București;
 „S.M.M.I.M.” – „Studii și Materiale de Muzeologie și Istorie Militară”, București;
 „S.O.F.” – „Sud-Ost Forschungen”, München;
 „S.R.d.I.” – „Studii. Revistă de Istorie”, București, 1948-1973.
 „T.R.” – „Transylvanian Review”, Cluj.

★

The Romanian Territories under Ottoman Rule from the Carpathian Danubian Pontic Area in the 20th century Romanian Historiography (Summary)

At the end of this brief survey of the 20th century Romanian historiography referring to Romanian territories within the Carpathian Danubian Pontic area under Ottoman domination between the 15th and 19th centuries, it is necessary to formulate several conclusions which represent a closure decalogue.

1. The presented bibliography is selective because of the historiographic value and scientific posterity of the respective contributions on the one hand, and the impossibility of consulting and using all the international, national and local journals and thematic works on the other hand.

2. The thematic historiographic contributions previously presented are constitutive part of Romanian interests in *Turcology-Osmanistics* of the last century.

3. All the Romanian territories under Ottoman domination between the 15th and 19th centuries were taken into consideration, although the number and the historiographic quality of the above-mentioned thematic contributions varied from case to case and from author to author.

4. The authors of the contributions belong to a wide range of historians, philologists, jurists, folklorists, teaching staff with constant or circumstantial preoccupations with *Osmanistics-Turcology*.

5. During the thematic research, the authors analysed, interpreted and capitalized on a large number of written and/or non/written historical sources. The written sources have been of different origin: Western, Romanian, Eastern, Turco-Osman, Oriental, etc. and belonged to archives, libraries, museums, stacks in Europe and the Near East.

6. With few exceptions, the previously presented contributions were not the concrete results of some specific programmes of Turcological research within specialized institutions (historical research institutions, history faculties or departments, archives, museums, libraries etc.) from Romania of the last century, but results of thematic preoccupations of authors either Turcologists or not. These preoccupations did not cover the whole spectrum of Ottoman enclave existence and of its consequences on the above-mentioned geographical area and period of time.

7. It is necessary therefore to include the theme of research in the title into the list of priorities for historical research of the above mentioned institutions, so that this historiographical desideratum should be realised in the future and the monography of the Northern Danube Ottoman enclaves should be elaborated

and edited. Such a monography will represent an important step towards another needed historiographical syntesis, that of the complex multi-faceted Romanian Ottoman relations between the 14th and 19th centuries.

8. To bring this research theme to an end, Romanian Turcologists should develop systematic studies and surveys of archives, libraries, museums, archeological sites etc. from Turkey, Bulgaria, Serbia, Hungary, the Moldavia Republic, Ukraine, Russia, Poland, Austria etc., where there are numerous historical sources referring to the theme under discussion.

9. After 1878 or 1918 Romanian politicians had a minor influence on the historiography of the issue. Regarding the integration of Dobruja and later of Basarabia into Romania, the Government from Bucharest requested Romanian specialists to conduct different research and studies concerning the consequences of Ottoman domination in the above mentioned regions, the studies having obvious propagandist and technical, that is demographic, juridic, agrarian, administrative effects. After 1960 the Communist authorities accepted tacitly and even initiated Turcological studies and research referring to Ottoman Basarabia (Bucak and Hotin), part of the USSR at that time and also to Ottoman Dobruja whose origin, evolution, ethno-demographic characteristics, medieval history were historiographically and propagandistly claimed by Bulgaria.

10. The thematic contributions published in foreign languages were generally known in the European historiography mentioned in the title. Some of them were used in order to develop the various studies having the same or a related theme. The contributions published in Romanian had a more limited circulation being available and used only by the speakers of this language.

PRIVIND PRIN CORTINA DE FIER PERCEPȚII ȘI CONTACTE ROMÂNNO-FRANCEZE IN RĂZBOIUL RECE

DRD. CEZAR STANCIU

Funcționarea sistemului internațional, încă de la nașterea acestuia în secolul al XVII-lea, a presupus reguli bine definite, consolidate în timp prin acumularea experienței și care aveau la bază o serie de premise imuabile: unitatea de bază este statul, care își promovează pe cale diplomatică și/sau beligerantă interesele sale. Raportul dintre aceste unități era determinat de modul în care interesele lor erau convergente sau divergente, percepția reciprocă fiind condiționată de natura intereselor individuale, care generau trei mari categorii de aliniere între unități: alianța, adversitatea, neutralitatea. În oricare din aceste situații, contactul direct dintre unitățile sistemului era determinant.

Războiul Rece a produs o serie de mutații semnificative ale sistemului. Așezarea Cortinei de Fier peste Europa și reorganizarea bipolară a lumii a provocat o fractură importantă în domeniul raporturilor interstatale, a căror definire era influențată acum de considerente exterioare. Dacă relațiile dintre cele două superputeri antagonice erau în mare măsură limpezi, în schimb relațiile dintre unitățile statale aflate în tabere opuse erau conduse acum după criterii apriorice. Construirea acestor relații era redusă acum la o schemă rudimentară, în care un stat devenea adversar altuia, fără ca această calitate să fie analizată prin prisma raportului direct dintre interesele celor două părți.

Necesitățile postbelice de securitate au impus o reconsiderare a suveranității statale, prin subordonarea acesteia unor interese de grup, nu prin liber consimțământ, ci printr-o abordare suprastatală a coordonatelor de politică externă. Aceasta era consecința nemijlocită a climatului general de insecuritate cauzat de gruparea antagonică de forțe, rezultată în urma celui de-al doilea război mondial. Stabilirea aceluși „raison d'état” care era indispensabilă elaborării unei politici externe devenise acum atributul unui centru politico-militar care în numele unei rațiuni supreme de apărare – „raison de système” – își impunea deciziile asupra centrelor subordonate, după un proces de decizie deseori unilateral.

Europa apare ca un conglomerat de națiuni presat din ambele părți de doi giganți politici extraeuropeni, ale căror interese se ciocnesc pe linia Cortinei de

Fier. Această ciocnire alterează în mod decisiv, datorită presiunii sale, percepția reciprocă a națiunilor situate în tabere diferite. O incursiune în istoria relațiilor româno-franceze la începutul Războiului Rece ilustrează perfect modul în care realitățile mondiale impun un tipar pentru dezvoltarea acestor relații, în deplina ignorare a intereselor, capacităților și tradițiilor reciproce.

Factorii care determină aceste relații sunt cu totul noi în structura sistemului internațional. În acest caz, Franța și România sunt doar victimele unei conjuncturi asupra căreia nu exercită nici o influență, însă interacțiunile politice româno-franceze sunt definitorii în esența lor pentru realitățile internaționale ale începutului anilor 50. Cel mai important dintre acești factori, care deschide calea celorlalte, este izolarea. Mai ales pentru Europa răsăriteană, instalarea regimurilor staliniste la putere a fost cauza unei depline izolări internaționale în care informația nu circula decât într-un singur sens și legăturile cu cealaltă tabără fuseseră întrerupte la nivel public. Natura regimului împiedica societatea să participe la elaborarea unei politici externe, iar factorii de răspundere ai regimului erau, deseori, la fel de prost informați ca și societatea. Bariera care traversa continentul european implica aceeași izolare și în vest, în sensul că nu se puteau obține decât prea puține informații despre ceea ce se întâmplă în răsărit, și acelea greu de confirmat, situație care deschidea calea pentru orice fel de supoziție. Ideologizarea perspectivei internaționale era un alt factor care acționa asupra relațiilor bilaterale sau multilaterale. Interesul național face loc unor finalități internaționaliste în abordarea relațiilor, chiar dacă acestea erau, într-o măsură mai mare sau mai mică, formale. În realitate cele două superputeri își urmăresc propriile interese, mai ales de securitate, rezultate din conștientizarea amenințătoare a ostilității celuilalt. Folosirea argumentelor cu caracter abstract, ideologice sau principiale, era, desigur, și un instrument în asigurarea coeziunii blocului aliat, văzut din punct de vedere geostrategic, ca un tampon între centrul de putere, american sau sovietic, și blocul advers. Nu în ultimul rând, relațiile dintre state erau supuse și intervenției directe ale celor două centre, care urmăreau să prevină mișcări centrifuge explicite sau potențiale.

Acțiunea acestor factori determină percepții denaturate cu privire la partenerul din tabăra adversă. În catalogarea acestuia drept adversar periculos, propria capacitate a adversarului de a reprezenta un pericol real era ignorată, în favoarea unei analize înguste și opace care sfârșea prin a oferi rezultate concordante cu premisele celor trei factori exteriori care le determinau.

Studierea relațiilor R.P.R. cu Franța la începutul anilor 50 relevă o interesantă disociere, nouă în planul relațiilor internaționale, între stat ca entitate instituțională și regimul politic din interior, cu ideologia și practicile sale politice. Practic, nu avem de-a face cu o abordare România-Franța, ci România

Comunistă-Franța. Se resimte o puternică nevoie a regimului de la București de autojustificare, folosirea propagandei în exterior venind să servească acestui scop. R.P.R. a desfășurat o intensă campanie de propagandă politică în Franța, pentru a atrage simpatia opiniei publice și a influența poate, indirect, factorii de responsabilitate politică. Obsesia legată de propria legitimitate a regimului comunist din România devine cu atât mai evidentă cu cât observăm un alt fapt, nu lipsit de importanță: România și-a făcut propagandă în Franța, desfășurând mari eforturi în acest scop, în timp ce Franța nu a încercat niciodată să-și facă propagandă politică în România. Regimul comunist de la București se străduia să popularizeze prin orice mijloace „realizările” comunismului în România, însă niciodată francezii nu au încercat să ilustreze „realizările” capitalismului în Franța.

Încercând să convingă lumea exterioară de propriile sale succese și, mai mult decât atât, de legitimitatea sa, regimul de la București nu încerca să obțină un loc de egalitate în lumea occidentală. Propaganda exterioară servea mai degrabă unor scopuri interioare, deoarece o recunoaștere internațională ar fi avut menirea să consolideze regimul în interior. Prestigiul care putea fi obținut afară ar fi reprezentat un important capital de imagine înăuntru. Natura acestor eforturi nu era însă de orientare pragmatică, ci ideologică. În fond, nu se urmărea o întrecere în privința rezultatelor obținute, ci doar crearea unei imagini. Aparența era mai importantă decât substanța, pentru că în condițiile izolării postbelice, aparența se dovedea la fel de solidă drept argument, ca și realitatea, din moment ce aceasta din urmă nu putea fi cunoscută. Nu este vorba de simplă demagogie internațională, întrucât miza era mult mai mare. Prestigiul obținut în lume de un stat aflat de o parte sau alta a Cortinei de Fier servea și prestigiul sistemului pe care acesta îl reprezenta: competiția era ideologică.

Datorită afinităților intelectualității române pentru Franța, Parisul reprezenta un important focar al propagandei anticomuniste în ceea ce privea România. Până la finalizarea epurărilor din Ministerul de Externe, chiar Legația R.P.R. din Paris a constituit un centru de propagandă antigubernamentală. Consulul român la Paris denunța în fața autorităților franceze comuniștii din legație, cărora le aducea diferite acuze.¹ Din punctul de vedere al intereselor diplomatice românești, un raport al partidului caracteriza astfel capitala Franței:

„Parisul este astăzi unul din centrele cele mai importante pentru noi. Prin Paris trec toate urzile țesute contra țării noastre, de acolo pornesc acțiunile îndreptate contra noastră, contra intereselor țării, de acolo se scurg în lumea

1. D.A.N.I.C. Fond C.C. al P.C.R. - Secția Relații Externe, Dosar nr. 17/1947. Informare semnată de Al. Buican, fila 47

toată calomniile revărsate împotriva guvernului și partidului nostru de către reacțiunea din țară(...)"²

În eforturile de popularizare a R.P.R. în Franța putem disocia două componente: propaganda, care urmărea în prima fază recunoașterea succeselor regimului și implicit a legitimității sale și într-o a doua fază afirmarea avantajelor sistemului respectiv; contrapropaganda este însă la fel de importantă, aceasta urmărind sabotarea acțiunilor de discreditare a regimului. Maniera de realizare a acestor acțiuni nu este una frontală, ci se realizează prin mijloace indirecte, amintind de mijloacele conspirative tipice partidelor comuniste, în perioadele anterioare cuceririi puterii.

Republica Populară Română simțea o adevărată amenințare în activitatea emigrației române de la Paris, pe care încerca să o combată recurgând la toate mijloacele pe care le avea la dispoziție. Printre emigranți se numărau personalități de seamă ale politicii românești interbelice, care aveau un cuvânt greu de spus în mediile din occident, datorită prestigiului lor. Este caracteristică reacția Guvernului R.P.R. față de organizarea Conferinței Comisiei pentru Europa Centrală și Răsăriteană, la Londra, și unde urmau să participe reprezentanți ai emigrației din toate țările comunizate. Evenimentul, care a avut loc la începutul anului 1952, a stârnit îngrijorare la București și constituie cel mai bun exemplu de organizare a unei acțiuni de contrapropagandă. Ministerul român de Externe s-a grăbit să trimită instrucțiuni ferme diplomaților români din străinătate, pentru a contracara efectele defavorabile ale conferinței în rândul opiniei publice occidentale, și Parisul era, bineînțeles, un centru de mare importanță în acest sens:

„La Conferință vor participa reprezentanți ai trădătorilor fugiți din țările de democrație populară, din partea trădătorilor români fiind anunțați G.Gafencu și V.Veniamin; se vor prezenta rapoarte despre politica agrară, industrială, socială, culturală, un program politic și un program pentru tineret.

Luați imediat măsuri pentru a pregăti din timp, împreună cu prietenii francezi un plan de acțiune și material pentru demascarea trădătorilor români și combaterea calomniilor împotriva R.P.R. și, numai în cazul în care presa reacționară din Franța se va ocupa de această conferință sau de trădătorii români participanți, treceți imediat la punerea în aplicare a planului.

În acest scop, luați legătura din timp cu presa progresistă pentru publicare articole pentru demascarea trădătorilor, folosind fișele biografice pe care vi le-am trimis în martie 1951 și articole, reportaje, despre realizările din R.P.R., comparând situația din R.P.R. din prezent cu situația României sub regimul burghezo-moșieresc.

2. *Ibidem*, fila 48

De asemenea, mobilizați Asociația de prietenie, organizațiile românești democratice, prietenii care au vizitat R.P.R., pentru a pregăti din timp articole și declarații de presă asupra situației din R.P.R., moțiuni de condamnare a activității trădătorilor români, telegrame de protest contra ținerii conferinței, adresate Guvernului britanic(...).”³

Metodele utilizate pentru utilizarea contrapropagandei constau mai ales în folosirea unor segmente ale societății franceze, pentru o insinuare abilă în opinia publică. Este folosită presa cu orientare de stânga, mai ales cea comunistă⁴, în două direcții: atacul direct la persoana defăimătorului pentru a-l discredită (erau folosite fișe biografice atent „pregătite” în țară) și pe de altă parte materiale laudative la adresa progresului României, folosite în paralel, pentru a scoate în evidență, desigur, lipsa de temei a criticilor emigrației. Propaganda trebuia să se folosească și de voci din interiorul societății franceze, „prietenii care au vizitat R.P.R.”, la căror cuvânt cântărea mai greu. Nici calea oficială nu era ignorată, prin redactarea telegramelor de protest, ca și mobilizarea organizațiilor de orientare filo-comunistă și care aveau simpatii pentru România. Tot acest plan e o adevărată desfășurare de forțe, care demonstrează mai bine ca orice importanța pe care regimul de la București o acorda acestor activități. Propaganda și contrapropaganda se îmbinau, alăturând „demascarea trădătorilor” cu prezentarea „realizărilor R.P.R.”, pentru ca impactul să fie cu atât mai puternic.

Acțiunile de popularizare nu erau organizate doar ca reacție la calomniile apărute, ci reprezentau obiectul unei activități susținute și permanente, în care eforturile diplomaților români din lume nu erau decât instrumentele de punere în aplicare, însă coordonarea se făcea de la București. De regulă, se folosea un anumit prilej favorabil unei astfel de acțiuni, ca de exemplu sesiunea O.N.U. În 1952 Ministerul Afacerilor Externe a redactat o broșură cu un titlu sugestiv: „Dușmanii păcii și libertății popoarelor. Politica agresivă și mașinațiunile imperialismului american împotriva R.P.R.”. Statele Unite erau acuzate în cei mai duri termeni că periclitează pacea mondială și că încearcă sabotarea statului român pe plan intern și internațional, precum și înlăturarea regimului politic de la București. „Complotul” ar fi fost îndreptat împotriva întregii clase muncitoare internaționale și a tuturor democrațiilor populare.⁵

Instrucțiunile către reprezentanții diplomați ai României erau ca distribuirea broșurii să se facă în cadrul sesiunii Națiunilor Unite, evitând însă de-

3. A.D.M.A.E., Fond T.C. Dosar Franța 1952-1953. Telegramă A a M.A.E. Direcția Cabinetului nr. 90.460/1952 din 17.01.1952 către Legația R.P.R. la Paris

4. Legația R.P.R. de la Paris a întreținut, de altfel, relații strânse cu personalități din jurul ziarului comunist „L'Humanité”, care a fost folosit intens pentru propagandă favorabilă regimului comunist de la București.

5. *Dușmanii păcii și libertății popoarelor. Politica agresivă și uneltrile imperialismului american împotriva Republicii Populare Române*, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1952

legațiile Iugoslaviei și Chinei; prudența îi îndemna pe funcționarii M.A.E. să adauge: „dacă se poate distribui totuși și în mod direct pentru a evita sabotarea distribuției”.⁶ Broșura a fost editată în limbile franceză și rusă, cele din urmă exemplare pentru reprezentanții statelor est-europene. Fie din prudență, fie din curtoazie, Ministerul de Externe n-a uitat să precizeze: „nu difuzați în franceză înainte de a primi și difuza exemplarele în rusă”.⁷

Prin conținutul broșurii, demersul românesc făcea un serviciu tuturor țărilor comuniste, ca o componentă a diplomației de lagăr. Firește că munca românilor s-a bucurat de tot sprijinul din partea țărilor lagărului socialist, în diferite capitale sau la sesiunea Națiunilor Unite. În informările lor către Ministerul de Externe, diplomații români nu uitau să precizeze că s-au „sfătuit cu prietenii”. De altfel, asemenea activități se bucurau întotdeauna de zelul celor însărcinați să le ducă la bun sfârșit și răspândirea lucrărilor cu caracter propagandistic era destul de bună:

„Ieri la amiază am distribuit lucrarea la delegațiile O.N.U., corpul diplomatic, ziarele și agențiile de presă și câteva personalități progresiste. Astăzi 30 ianuarie am trimis-o președintelui Adunării Generale a O.N.U. însoțită de o scrisoare prin care cer să o distribuie ca document O.N.U.”⁸

Modul în care erau receptate acțiunile de acest gen nu era întotdeauna pozitiv. În fond limbajul exprima esența lucrării mai bine decât conținutul propriu-zis. Având în vedere că asemenea formulări și acuzații erau abundente în presa sovietică și comunistă din întreaga lume, ele nu mai puteau stârni un interes deosebit. Atitudinea mediilor publice era deseori indiferentă:

„La 31 ianuarie a.c. ne-au fost returnate 82 exemplare „Revue Roumaine” no.9, expediate către o serie de cetățeni francezi de către Întreprinderea Imex încă de la 15 octombrie 1951. Pe învelitoarea celor 82 de exemplare era aplicată ștampila Inadmis”⁹

Destinatarii, a căror identitate nu este precizată, nici măcar nu s-au deranjat să primească plicul. Aceste reacții nu reprezentau însă un motiv de discutație, ele determinau doar continuarea cu perseverență a eforturilor. Legației R.P.R. la Paris i s-a cerut, de pildă, la câteva zile după difuzarea broșurii amintite, să organizeze popularizarea acesteia în presă, prin recenzii și articole detaliate, eventual cu implicarea Partidului Comunist Francez.¹⁰

Posibilitățile de propagandă erau nesfârșite. Orice fel de acțiune care implica participare românească în Franța, indiferent la ce nivel sau sub ce formă, era

6. A.D.M.A.E. Fond T.C., Dosar Franța 1952-1953. Telegramă A a M.A.E. Direcția Cabinetului nr. 90644/1952 din 22.01.1952 către Legația R.P.R. la Paris

7. Idem, nr.90682/1952 din 23.01.1952

8. Idem, nr. 90996 din 31.01.1952

9. Idem, nr. 91032 din 01.02.1952

10. Idem, nr. 91178 din 06.02.1952

văzută ca o posibilitate de popularizare a României în mediile franceze. Fiecare prilej de contact între Franța și România, de la competițiile sportive la activitățile culturale, trebuia să scoată în evidență „realizările” R.P.R. Există o obsesie a bunei impresii pe care România trebuia să o lase pretutindeni, indiferent dacă aceasta ilustra sau nu realitatea. Imaginea era o armă și trebuia folosită cu atenție.

Diplomații români la Paris se ocupau mai ales cu supravegherea și monitorizarea. Fiecare aspect, oricât de nesemnificativ, era de îndată relatat la București cu explicația clară a impresiei pe care a produs-o. Camuflarea stării de fapt din România anilor 50 nu dădea, însă, mereu rezultate. Cele mai problematice atacuri erau cele venite din interior, de la români care fugeau din țară din pricina represiunilor. Dezvăluirile acestora erau o permanentă sursă de discreditare pentru regimul de la București și firește că stârneau foarte multă iritare. Uneori acțiunile de popularizare se încheiau cu un fiasco din această cauză:

„O echipă de atletism a R.P.R., compusă din șase persoane, a luat parte la crosul anual al ziarului „L'Humanité”. Această deplasare nu a dat rezultatele așteptate pentru popularizarea R.P.R. mai ales că unul dintre membrii echipei a refuzat să se înapoieze în țară: el a făcut declarații dușmănoase la adresa R.P.R., care au fost folosite din plin de presa și cercurile reacționare franceze”¹¹

Sunt cunoscute acțiunile minuțioase desfășurate de organele de securitate pentru a preveni astfel de episoade, prin verificarea strictă a tuturor persoanelor care părăseau țara, metodele fiind de cele mai multe ori eficiente. Mai dificil era cu cei care părăsiseră deja țara și organizau acțiuni de protest și critică la adresa R.P.R. În cazul acestora prima măsură viza identificarea, după care era pusă la cale discreditarea lor pe baza informațiilor biografice reale sau fabricate. Legația R.P.R. la Paris era sfătuită astfel la un moment dat:

„Folosiți posibilitățile pe care le aveți pentru a afla cu cât mai mare urgență numele și alte date (în special care foști legionari) privind pe trădătorii români care lucrează la posturile de radio franceze.”¹²

Având în vedere că emigrația română din Paris se bucura de protecția autorităților franceze, implicit în ceea ce privea activitatea sa, Guvernul R.P.R. a protestat în mai multe rânduri față de această situație. În cursul anului 1954, când cele două părți se aflau în pline negocieri pentru încheierea Acordului Comercial, delegații Guvernului român au cerut chiar o atitudine fermă a autorităților franceze față de „trădătorii” care „defăimau” R.P.R.

11. A.D.M.A.E., Fond 220 Dosar Franța 1954. Referat de relații pe trimestrul I/1954, fila 2

12. A.D.M.A.E. Fond T.C. Dosar Franța 1952-1953. Telegramă A a M.A.E. Direcția Cabinetului către Legația R.P.R. la Paris, nr. 90792 din 26.01.1952

O intensă activitate de propagandă a fost desfășurată de Asociația Franța-România, care se ocupa atât cu activitatea publicistică, cât și organizatorică. De pildă, Asociația a editat în 1952 broșura „Cultura franceză în R.P.R.”, redactată de un autor francez, J. Ducroux și prefată de profesorul Seclet-Riou. Implicarea unor personalități franceze avea menirea să ofere credibilitate inițiativei. Lucrarea nu era destinată pieței, ci scopurilor de popularizare, tirajul fiind de 3000 exemplare iar condițiile grafice au fost apreciate ca deosebite.¹³

Asociația Franța-România desfășura, însă, și eforturi de anvergură. La începutul aceluiași an, sub egida Asociației a fost organizată „Luna prieteniei franco-române”. În cadrul acesteia a fost inaugurată o expoziție de artă populară românească, la Paris, Lyon, vizitată de peste 4000 persoane și care s-a bucurat de prezența unor personalități ale Partidului Comunist Francez precum J.Duclos, M.Cachin, J.Vermeersch, dar și președintele de onoare al Parlamentului francez, Ed. Herriot. S-a ținut o conferință despre viața și opera lui I.L.Caragiale, urmată de reprezentarea unor fragmente din operele dramaturgului, de către artiști ai Comediei Franceze. De „Ziua Cărții Românești”, o altă conferință la care au participat personalități culturale franceze, a dezbătut diferite aspecte legate de literatura română, prezentându-se vitrine cu publicații românești în librăriile pariziene. Legația R.P.R. la Paris remarcă faptul că aceste acțiuni s-au bucurat de un succes mai mare ca de obicei, fiind reflectate favorabil chiar și în presa cu orientare de dreapta.¹⁴

Este ușor de înțeles de ce evenimentele culturale de acest gen, relațiile economice, competițiile sportive, reprezentau mijloace mai subtile de realizare a unei apropieri, în comparație cu aspectele de ordin politic. Presa franceză reacționa pozitiv și la acțiuni asemănătoare organizate la București, precum popularizarea culturii franceze, cum au fost în aceeași perioadă „Ziua cărții franceze” în R.P.R. sau concertul după muzică de Berlioz. Cultura avea meritul de a-și fi păstrat imparțialitatea și caracterul general uman, fiind alături de competițiile sportive, singura limbă de comunicare între Franța și România. Acest lucru este lesne de observat de către diplomații români din Paris, care informau Ministerul de Externe că: „(...) în general materialul favorabil care a pătruns în presa burgheză franceză are ca temă știri din domeniul schimburilor economice sau domeniul cultural și sportiv.”¹⁵

Munca de popularizare era organizată și de Legația de la Paris, în mod nemijlocit. La diferite ocazii, Legația oferea diferite seri de gală și cocktail-uri, în cadrul cărora cele mai bune metode de propagandă erau distribuirea Buletinului Legației, care apărea bilunar și despre care aflăm în documentele epocii că

13. A.D.M.A.E. Fond 220 Dosar Franța 1954. Referat de relații pe trimestrul I/1954, fila 3

14. *Ibidem*

15. *Ibidem*, fila 4

și-a sporit tirajul în mod constant, dar și prin proiecții de filme. La aceste evenimente erau invitate personalități franceze din domeniul politic, diplomatic și cultural.

Știm că stereotipurile imagologice se formează prin raportarea „celuilalt” la criterii subiective, interioare, cere țin de experiența – sau lipsa de experiență – reciprocă, fără o analiză obiectivă a realității. „Celălalt” reprezintă imaginea pe care noi o avem despre el, și în interacțiunile noastre cu acesta, ținem cont doar de imaginarul în care este proiectată reprezentarea sa. În cazul relațiilor româno-franceze de la începutul Războiului Rece nu putem vorbi în mod special despre un stereotip imagologic, dar este de netăgăduit deformarea percepțiilor, cel puțin la nivel politico-statal. Premisa acestei deformări o constituie, cum s-a arătat, presiunea exterioară a realităților politice și militare internaționale. Franța și România se privesc reciproc, în perioada analizată, prin prisma acestor realități. Este o privire prin bariera translucidă a Cortinei de Fier. Partenerul este descris după principii situate în plan ideologic, relative prin natura lor, dar care capătă valoarea unor parametri absoluți și se repercutează, în consecință, asupra relațiilor internaționale și a modului de concepere și conducere a politicilor externe.

Lumea franceză a anilor 50 trăiește angoasa singurătății, după prăbușirea dezastruoasă de la statutul de mare putere, într-un orizont al temerii, potențat de criza economică ce sporește nesiguranța societății franceze. Este o lume în care ruinele celui de-al doilea război mondial n-au fost încă reconstruite, în care comuniștii din jurul lui J. Duclos sunt priviți fie ca o salvare providențială, fie ca un cal troian. Regimul de la București resimțea, la rândul său nesiguranța și amenințarea care deriva din aceasta, pricinuite de lipsa legitimității și a credibilității pe plan internațional. Republica Populară Română nu se temea poate de Franța, dar se temea de Statele Unite, de atitudinea și de hotărârea lor împotriva comunismului, iar Franța era percepută ca un agent supus al imperialismului american:

„Principala piedică în calea îmbunătățirii relațiilor dintre Franța și R.P.R. este politica docilă a Guvernului francez de susținere a politicii agresive a Guvernului american(...).”¹⁶

Imaginea este artificială, este un tipar de percepție inoculat de factori exteriori, dar are suficientă forță pentru a submina în permanență relațiile bilaterale. Istoria relațiilor româno-franceze la începutul anilor 50 este imaginea limpede a neîncrederii, suspiciunii, reticenței. Lucrurile sunt văzute în alb și negru și nu este lipsită de importanță distincția realizată de documentele diplomatice românești între „presa reacționară(burgheză)” și „presa democratică”, atunci

16. Idem. Notă privind îmbunătățirea relațiilor româno-franceze (nedatat), fila 5

când fac referire la presa scrisă franceză. Evident, prima categorie include cotidienele de orientare gaullistă, social-democrată, etc., adică anti-comunistă, iar a doua categorie se referă la presa cu înclinații comuniste sau filo-comuniste.

Guvernele franceze din perioada respectivă se tem de o contaminare comunistă, teamă insuflată permanent de S.U.A. și efectele se resimt în permanență și asupra relațiilor cu R.P.R. Franța era încă departe de deschiderea către răsărit inițiată de Mendes-France și încerca o aplicare la scară redusă a teoriei îngrădirii – un „mini-containment” care să-i asigure sănătatea politică. Orice încercare a României de apropiere întâmpina un refuz politic, dar ferm. La începutul anului 1952, Legația R.P.R. la Paris propusese Ministerului francez al Afacerilor Străine rezolvarea pozitivă a problemei vizelor pentru personalul diplomatic, într-o manieră care să nu mai implice acordarea propriu-zisă a vizelor. Se avea în vedere o posibilă a numărului personalului diplomatic acreditat în cele două țări, pe bază de reciprocitate. Ministerul francez n-a oferit un răspuns categoric, dar *„a lăsat să se înțeleagă că nu ar fi dispuși să admită sporirea numărului diplomaților români și că pentru moment nu intenționează să sporească numărul diplomaților francezi în România”*¹⁷

Războiul Rece este cunoscut pentru psihoza spionajului pe care a generat-o și personalul diplomatic era privit deseori în modul cel mai dubios din această cauză. De dragul aparenței, ministrul Franței la București asigura Ministerul de Externe, un an mai târziu, că nu există nici o problemă privind acordarea vizelor diplomatice și de serviciu între R.P.R. și Franța, însă la începutul lui 1953, autoritățile franceze blochează cererile de intrare în Franța făcute de M.A.E. pentru un secretar și un funcționar de la Agenția Economică de pe lângă Legația R.P.R. la Paris.¹⁸

Problema vizelor este accentuată și de arestarea unor cetățeni francezi la București, în cursul anului 1952, dintre care unul era secretarul fostului consilier economic francez la București, sub acuzația de spionaj. În ciuda insistențelor părții franceze, autoritățile române au continuat să tergiverseze soluționarea situației, ceea ce a sporit climatul de neîncredere. Franța a condiționat rezolvarea problemei vizelor de eliberarea acestor cetățeni francezi. Chiar și cererile de vize pentru delegația română care a participat la Congresul P.C.F. au fost eliberate cu multă întârziere.¹⁹ De asemenea, viza cerută de M.A.E. pentru un atașat de la Legația R.P.R. de la Paris a întârziat luni de zile. Pentru a tergiversa procedurile, autoritățile franceze au susținut ideea egalității în număr a

17. A.D.M.A.E. Fond T.C. Dosar Franța 1952-1953. Telegramă B a Legației R.P.R. la Paris către M.A.E., nr. 91830 din 29.02.1952

18. A.D.M.A.E. Fond 220 Dosar Franța 1954. Referat de relații pe trimestrul I/1954, fila 1

19. Idem, Referat de relații pe trimestrele II și III/1954, fila 1

reprezentanților celor două țări, ceea ce ar fi împiedicat cu siguranță sporirea personalului diplomatic român de la Paris, dacă la București numărul diplomaților francezi ar fi rămas același. De fiecare dată când era ridicată problema vizelor, Franța pune în discuție eliberarea cetățenilor francezi arestați în R.P.R. Nimeni nu era dispus să cedeze și problema s-a prelungit mult timp.²⁰

Această ostilitate precaută se resimțea și în cadrul organismelor internaționale. Franța a adoptat o poziție oscilantă, și până la sfârșit negativă, în legătură cu cererea R.P.R. de a fi admisă în U.N.E.S.C.O. Delegatul francez la Națiunile Unite a votat împotriva admiterii României la sesiunea Consiliului Economic și Social al O.N.U. din iulie 1954, însă ulterior, reprezentantul Franței în Comitetul Executiv al U.N.E.S.C.O. de la Veneția a votat pentru admiterea R.P.R. În noiembrie 1954, însă, Franța n-a mai susținut candidatura României în cadrul Conferinței Generale a U.N.E.S.C.O. de la Montevideo, votând în favoarea unei rezoluții britanice de amânare a discutării cererii R.P.R. până la următoarea conferință. Autoritățile române au interpretat gestul ca fiind o cedare la presiunile americane.²¹

O serie întreagă de incidente vin să confirme atitudinea franceză ostilă. La începutul lui 1952, autoritățile franceze au hotărât dizolvarea organizației „Uniunea Femeilor Române”, care activa în Franța și avea o orientare filo-comunistă.²² În 1954, aceleași autorități franceze interzic serata de gală organizată de Asociația Franța-România cu ocazia conferinței sale anuale. Un alt exemplu este al unui funcționar al Legației române din Paris care a fost reținut de poliția franceză în timpul unei deplasări, deși îndeplinea formalitățile necesare. El a fost eliberat după două zile fără a fi oferită nici o explicație.²³

Un rol important l-au jucat și evreii din Franța, unii dintre ei emigrați din România. Presa franceză ataca deseori politica regimului comunist din România sub acuzația de antisemitism. Cotidianul „Le Figaro” realizează în 1952 un reportaj despre măsura autorităților române de a evacua din capitală grupuri sociale foste burgheze, expropriate și care rămăseseră fără ocupație, caracterizând măsura drept „diversiune antisemită” Desigur, subiectul preferat al presei franceze în ceea ce privea România îl reprezenta fuga emigranților români, care aduceau cu ei relatări de „dincolo de Cortină”. Uneori, astfel de articole aveau și o altă miză, de natură internă. Social-democrații, prin publi-

20. Idem, Notă privind îmbunătățirea relațiilor..., pag. 4. Cetățenii francezi arestați la București vor fi eliberați abia în octombrie-noiembrie 1954, în condițiile în care R.P.R. și Franța se aflau în negocieri avansate privind încheierea Acordului Comercial și de Plăți.

21. *Ibidem*

22. A.D.M.A.E. Fond T.C. Dosar Franța 1952-1953. Telegramă B a Legației R.P.R. la Paris către M.A.E., nr. 91218 din 08.03.1952

23. A.D.M.A.E. Fond 220 Dosar Franța 1954. Referat de relații pe trimestrele II și III/1954, fila 2

cațiile lor încercau să discrediteze regimurile comuniste din răsărit pentru a lovi în marele lor adversar de la stânga politică, Partidul Comunist Francez:

„În general presa social-democrată bate recordul calomniilor murdare contra țărilor prietene, umplându-și paginile aproape numai cu asemenea atacuri.”²⁴

R.P.R. se interesa îndeaproape de evoluțiile politice din Franța. În construirea unei politici externe, orice stat trebuie să aibă în vedere la modul cel mai atent situația politică internă a fiecărui partener de pe arena mondială, pentru că proiecția exterioară a intereselor unui stat pleacă întotdeauna de la premise interne. Realitățile politice interne ale unui stat trebuie urmărite în procesul diplomatic în măsura în care ele pot juca un rol determinant în caracterul raporturilor sale externe. În perioada de referință, România conducea însă o diplomație de lagăr, în care interesul de grup, al blocului politico-militar căreia îi aparținea, prelua asupra interesului național.

Diplomația românească își însușise bine interesele lagărului și limbajul conceptual. Observarea și interpretarea vieții politice franceze se făcea prin lentila confruntării bipolare între lagărul socialist și cel imperialist, aprecierile rezultate fiind de natură ideologică și chemate să confirme tezele apriorice în limitele cărora se făcea analiza. Se încerca identificarea unor factori de subminare a adversarului, surprinderea unei situații de avantaj care să fie exploatată. Analiza era foarte atentă, consistentă și pătrunzătoare, doar rezultatele sale erau deformatе prin raportarea la schema obtuză a abordărilor staliniste. Tiparul analizei trebuia să confirme premisa, faptele fiind astfel reasezate pentru a se încadra într-o coerență ideologică.

Ascensiunea guvernului Mendes-France la putere în vara lui 1954 constituie un bun prilej pentru a urmări reacția diplomației românești la aceste schimbări. Într-o perspectivă sinoptică a vieții politice franceze, concluzia este categorică:

„Anul 1947, când comuniștii au fost îndepărtați din Guvern, a însemnat în politica Franței inaugurarea unei întregi perioade de subjugare economică și politică de către imperialismul american, cu complicitatea directă a burgheziei celei mai reacționare reprezentată politicește de partidul Vaticanului, M.P.R. Până în iunie 1954 s-au succedat la conducerea Franței peste zece guverne, din ce în ce mai reacționare, toate înfeudate complet politicii americane de înarmare și provocare a războiului.(...)”

Politica de pace și înțelegere între popoare a lagărului democratic în frunte cu Uniunea Sovietică este factorul principal, pe linia politicii externe, care a creat condițiile dezvoltării și victoriei în Franța a unei schimbări de orientare în direcția destinderii internaționale și păcii.”²⁵

24. A.D.M.A.E. Fond T.C. Dosar Franța 1952-1953. Telegramă B a Legației R.P.R. la Paris către M.A.E., nr. 92338 din 16.03.1952

25 A.D.M.A.E. Fond 220 Dosar Franța 1954. Raport al Agenției Economice R.P.R. la Paris către M.A.E., din 30.08.1954 (strict secret), fila 1

Legăția R.P.R. din Paris recurge la o evaluare atentă a factorilor care au determinat venirea la putere a primului guvern postbelic din Franța, susținut de o majoritate parlamentară din care făceau parte și comuniștii. Prima cauză este eșecul cunoscut în cazul războiului din Indochina, care a distrus finanțele franceze în ciuda ajutorului financiar american, destul de generos. O contribuție importantă a avut-o criza economică severă în care se afundase economia franceză, confruntată cu necesitatea unei intense reînarmări concomitent cu sporirea deficitului comercial. Însă probabil că cea mai interesantă cauză identificată de autorii analizei o constituie conflictul dintre imperialismul britanic și cel american. În interpretarea marxistă a contradicțiilor din sânul lumii capitaliste, se apreciază că dominația americană în lume amenința supremația comercială britanică, situație în care financiarii englezi, în colaborare cu marii capitaliști francezi, au încercat înlăturarea guvernelor pro-americane din Franța, pentru a include această țară în zona de interes comercial a lirei sterline.

Raportul prezintă în detaliu circumstanțele dobândirii puterii de către guvernul Mendes-France și descrie principalele obiective economice ale acestuia: reducerea deficitului bugetar prin retragerea din Indochina, precum și echilibrarea balanței comerciale deficitare, prin mărirea exporturilor. Cu o subtilitate deosebită, analiza încerca să contureze câteva posibilități de echilibrare a deficitului comercial francez fără ajutor american. Ideea de bază era dezvoltarea comerțului cu Europa răsăriteană, intenție deja anunțată de noul premier. De altfel, R.P.R. va semna la sfârșitul lui 1954 un Acord Comercial cu Franța. Raportul nu uita să scoată în evidență rolul important jucat de Partidul Comunist Francez în reorientarea politicii externe franceze.²⁶

În toate aceste ipostaze, perspectiva este unilaterală. Pozițiile radicale și înguste nu lasă loc compromisului, din moment ce teama previne orice concesi. Sistemul internațional încetase practic să existe, deoarece interacțiunile erau fie respinse, fie preconceptuate după standarde subiective. Conviețuirea era o provocare, iar supraviețuirea unuia era condiționată conceptual de înlăturarea celuilalt, într-o abordare hiperdefensivă care mergea până la excluderea reciprocă. Închistarea relațiilor dintre state era generată de lipsa de comunicare, alimentată la rândul său de neîncredere.

Republica Populară România era un stat nou apărut pe scena internațională. Totala renegare a tradițiilor politico-diplomatice o lipsea de orice reper în relațiile cu restul lumii. Acesta este unul dintre motivele pentru care putem privi politica externă a României în perioada de referință ca o agățare disperată de modelul sovietic, pentru că era singurul care îi oferea legitimitatea și justificarea poziției sale în lume. R.P.R. exista numai ca parte a întregului pentru că însăși existența sa ca stat (comunist) era rezultatul unei acțiuni directe (de sovietizare) și negarea cauzei ar fi implicat negarea efectului.

26 *Ibidem*, fila 2

SCURTĂ ISTORIE A PROVINCIEI KOSOVO

PROF. CRISTIAN-SORIN VORNICU*

În contextul conflictelor din fosta Iugoslavie, interesul istoricilor pentru provincia Kosovo a sporit, mai ales după anul 1999. Faptul că se încearcă rezolvarea problemei generate de această provincie prin diferite soluții oferite de comunitatea internațională constituie un motiv în plus pentru care istoricii urmăresc evoluția situației de acolo. Posibilitatea repetării greșelilor din trecut sau cea a generării altor probleme într-un context balcanic încă nestabilizat după crizele anilor '90 ai secolului trecut ne determină să analizăm mai profund istoria provinciei Kosovo, încercând să fim cât se poate de obiectivi.

CADRUL GEOGRAFIC, ECONOMIC-SOCIAL ȘI CULTURAL. Provincia Kosovo este situată în Peninsula Balcanică, în sudul Serbiei, având o suprafață de 10 887 km², și se învecinează cu Muntenegru, Macedonia și Albania. Numele provinciei este, de fapt, cel al câmpiilor Kosovo și Metohija, iar sârbii o denumesc chiar *Provincia Kosovo și Metohija*. În limba albaneză, regiunii i se spune *Kosovë*. Provincia Kosovo are o populație de aproximativ 1 900 000 de locuitori, formată din peste 90 % etnici albanezi, restul fiind, în primul rând, sârbi, dar și (într-un număr foarte mic) muntenegreni, macedoneni, turci, vlahi (adică aromâni) etc. Centrul politico-administrativ al provinciei Kosovo este orașul Priștina (în grafie albaneză, Prishtinë), care are o populație de 70 000 de locuitori. Acest oraș prezintă trăsături orientale, dacă luăm în considerare faptul că la Priștina există și astăzi numeroase moschei ridicate încă din perioada stăpânirii otomane. Alte orașe kosovare sunt Peç, Prizren, Gračanica și Uroševac, importante centre culturale și religioase încă din Evul Mediu.

Înainte de evenimentele sângeroase care au dus la destrămarea statului iugoslav și a ieșirii *de facto* a provinciei de sub autoritatea Republicii Serbia, Kosovo era o zonă în care se dezvoltase exploatarea minereurilor de crom, plumb și zinc, iar agricultura înregistra producții importante la porumb, grâu și tutun. Creșterea animalelor reprezenta o altă importantă sursă de venit a provinciei Kosovo, aici existând numeroase efective de bovine și de ovine.

* Colegiul Tehnic „Grivița” București

Priştina era un oraş în care începuse să se dezvolte industria (ramurile de prelucrare a bumbacului, a metalelor neferoase şi cea alimentară). Minele de cupru, zinc şi exploatarea lignitului au reprezentat, de altfel, importante surse de venit înainte de anul 1991, când a început destrămarea Iugoslaviei. Cele mai importante exploatări miniere din acea perioadă au fost cele de la Kosovska Mitrovica şi Trepçe. Producţia de ciment şi cea de acid sulfuric s-au dezvoltat şi ele foarte mult în anii '60 – '70. Dar, după destrămarea Iugoslaviei şi după bombardarea Serbiei de aviaţia NATO¹, inclusiv a provinciei Kosovo, viaţa economică s-a dezorganizat, iar şomajul a atins cote incredibile (peste 70 % din populaţia kosovară activă). În contextul destrămării Iugoslaviei şi a secesiunii provinciei, moneda germană a devenit monedă operaţională pe teritoriul kosovar, în locul dinarului iugoslav.

Din anii '70 ai secolului al XX-lea, Priştina s-a afirmat şi ca un centru cultural important, acolo funcţionând o universitate. Oamenii de ştiinţă sunt recunoscuţi pe plan internaţional pentru valoarea lor, ca istoricul Ismet Dermaku, de naţionalitate albaneză. În afară de alte instituţii culturale, în timpul conducerii Iugoslaviei de către Tito a început să funcţioneze şi Radioteleviziunea Priştina, ale cărei emisiuni erau atât în limba albaneză, cât şi în limba sârbă.

SCURTĂ ISTORIE A PROVINCIEI KOSOVO PÂNĂ LA DISPARIŢIA R. S. F. IUGOSLAVIA

Locuit încă din mileniul al II-lea î. Hr. de triburile dardanilor, din neamul ilirilor, de origine indo-europeană, teritoriul de astăzi al provinciei Kosovo va fi cucerit de armatele Romei şi va face parte din statul roman până la împărţirea imperiului, în anul 395 d. Hr. Din acel an, teritoriul kosovar a fost inclus în Imperiul Roman de Răsărit. Marile migraţii ale popoarelor vor afecta şi regiunea Kosovo. Un important moment istoric s-a desfăşurat în anul 602 d. Hr., când slavii au rupt *limes*-ul de la Dunăre şi s-au revărsat pe un întins teritoriu din Peninsula Balcanică. Ulterior, în zonele respective s-a desfăşurat etnogeneza popoarelor slave din Balcani, printre care şi a celui sârb. Primul stat sârb a apărut în Raška, în secolul al XII-lea, incluzând şi cea mai mare parte a teritoriului kosovar. Tocmai de aceea, sârbii consideră provincia Kosovo ca fiind leagănul formării poporului lor, al culturii şi statului sârb. Pe de altă parte, albanezii se consideră urmaşii vechilor iliri şi au emis teoria conform căreia pe teritoriul kosovar ei ar fi fost primii aşezaţi, după care ar fi sosit în zonă şi sârbii. Statul sârb a fost organizat, la începuturile existenţei lui, ca *jupanat*, primul *mare jupan* fiind Ştefan I Nemanja (1168-1196). Acesta a fondat dinastia

1. Pentru amănunte, vezi problematica provinciei Kosovo şi a destrămării Iugoslaviei, în: Magda Stan, Cristian Vornicu, *101 personalităţi şi evenimente*, Editura Niculescu, Bucureşti, 2005, pp. 235-236.

Nemanizilor, care va conduce Serbia timp de două secole. Abia fiul său, Ștefan al II-lea Nemanja (1196-1227), și-a luat titlul de rege. Statul medieval sârb a atins apogeul în timpul lui Ștefan Dušan (1331-1355), când acesta a devenit un adevărat imperiu, cuprinzând nu numai Serbia medievală, inclusiv regiunea Kosovo, ci și Albania, Macedonia, Epir și Tesalia. De altfel, Ștefan Dušan s-a proclamat, în anul 1346, *împărat al sârbilor și grecilor*. Dar statul sârb a decăzut rapid după moartea lui Ștefan Dušan, reducându-se teritorial. Dinastia Nemanja s-a stins în anul 1371. După bătălia de la Kosovopolje (Câmpia Mierlei), din 15/28 iunie 1389, Serbia a devenit vasală a statului otoman, noua putere apărută în regiune. În această bătălie, sârbii și albanezii au fost aliați împotriva otomanilor, pe care însă nu au reușit să-i înfrângă.

Anul 1448 a reprezentat un alt moment însemnat în istoria balcanică și în cea a regiunii Kosovo. Punct strategic în cadrul rezistenței creștine în fața ofensivei otomane, Kosovopolje a reprezentat locul în care s-a desfășurat o a doua bătălie importantă împotriva otomanilor. Creștinii însă au fost înfrânți, în condițiile în care trupele voievodului lancu de Hunedoara și cele ale eroului național albanez Gjergji Kastrioti Skënderbëu (Skanderbeg) nu au putut face joncțiunea.

Un moment tragic în istoria sârbilor l-a reprezentat distrugerea statului sârb medieval, după ce otomanii lui Mahomed al II-lea au cucerit capitala Smederevo, în anul 1459. Teritoriul kosovar a ajuns și el sub stăpânire directă otomană. Albania, la rândul ei, a intrat în întregime, în anul 1479, sub suzeranitatea Porții. Autoritățile otomane au încurajat stabilirea a tot mai mulți albanezi în Kosovo, deoarece aceștia se islamizau, în timp ce sârbii de pe acest teritoriu au continuat să rămână creștini ortodocși. Numărul albanezilor din Kosovo a crescut tot mai mult. Regiunea Kosovo va fi inclusă în același vylaiet cu teritoriile macedonene de astăzi. Dar, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, teritoriul regiunii kosovare a devenit un important centru de manifestare a naționalismelor sârb și albanez. Naționalismul sârb a fost susținut de activitatea culturală în slujba dezvoltării conștiinței naționale, desfășurată în mănăstirile și bisericile ortodoxe din Kosovo. Cel albanez a fost impulsionat de constituirea Ligii Albaneze de la Prizren, în anul 1878, în contextul dezvoltării mișcării cunoscute cu denumirea de *Rilindja Kombëtare Shqiptare (Renașterea Națională Albaneză)*. Trei ani mai târziu, albanezii și-au intensificat lupta de eliberare de sub dominația otomană, întemeind un guvern provizoriu în Kosovo. Dar Imperiul Otoman a reușit să mențină regiunea sub stăpânirea sa, în ciuda faptului că atât albanezii, cât și sârbii de pe acest teritoriu și-au intensificat lupta de eliberare de sub dominația străină, iar Serbia își obținuse independența față de Poartă în anul 1878.

În anul 1912, în contextul declanșării primului război balcanic, kosovarii au urmărit obiectivele proprii: sârbii doreau ca regiunea să facă parte din statul

sârb, iar albanezii să o alipească la Albania, stat constituit în anul 1912, când s-a eliberat de sub stăpânirea otomană. După primul război mondial, regiunea Kosovo a fost inclusă în statul iugoslav, denumit *Regatul sârbilor, croaților și slovenilor*, care, din 1929 se va numi *Iugoslavia*. Perioada interbelică s-a caracterizat prin numeroase tensiuni în întreaga Iugoslavie, deoarece sârbii urmăreau întărirea puterii centrale, în timp ce alte naționalități, îndeosebi croații, doreau o mai mare autonomie a provinciilor componente.

În timpul celui de-al doilea război mondial, albanezii din Kosovo au profitat de faptul că Iugoslavia fusese ocupată de germani. Dar și Albania fusese ocupată de trupele Italiei fasciste încă din aprilie 1939. Italienii au alipit regiunea Kosovo la Albania². În perioada celui de-al doilea război mondial, foarte mulți sârbi au fost nevoiți să părăsească provincia Kosovo. Abia sfârșitul celui de-al doilea război mondial a determinat revenirea la granița albano-iugoslavă recunoscută la Conferința de pace de la Paris, din 1919-1920 și reconfirmată la Conferința din 1946 – 1947.

După al doilea război mondial, comuniștii au preluat stăpânirea Iugoslaviei, sub conducerea lui Iosip Broz Tito, care se remarcase în lupta de partizani împotriva ocupației Germaniei naziste. Iugoslavia va fi organizată ca stat federativ, compus din șase republici socialiste cu autonomie limitată (Serbia, Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina, Muntenegru și Macedonia). Deși albanezii kosovari doreau ca regiunea lor să formeze o republică separată în cadrul statului iugoslav, Tito nu le-a acordat acest statut. Totuși, situația economică a regiunii s-a îmbunătățit în timpul lui Tito, fiind incomparabil mai bună decât aceea a Albaniei. În acest context, o eventuală unire a regiunii Kosovo cu Albania nu era dorită de albanezii kosovari, chiar dacă salariul mediu lunar în această provincie era, în anii '80, de numai 254 de dolari (spre deosebire de restul Serbiei, unde se apropia de 450 de dolari, de Croația, unde era de 512 dolari, sau de Slovenia, unde era de 533 dolari). Era cu mult mai mare decât în Albania vecină (aproximativ 60 dolari).

Pentru a-i determina pe albanezii kosovari să se simtă integrați cu drepturi depline în statul iugoslav, Tito a adoptat și alte măsuri. Unii intelectuali albanezi au promovat în funcții de conducere. Au fost și cazuri în care etnici albanezi au ajuns ambasadori ai Republicii Socialiste Federative Iugoslavia. Armata Federală Iugoslavă a cuprins și un număr de ofițeri superiori albanezi, care și-au dovedit loialitatea față de statul din care făceau parte. Dorind o descentralizare mai accentuată, pentru a putea face față oricăror izbucniri naționaliste, Iosip

2. Arhivele Naționale ale Republicii Albania conțin numeroase documente despre perioada celui de-al doilea război mondial. De asemenea, Biblioteca Națională de la Tirana, conține un bogat fond documentar cu privire la actele legislative din perioada ocupației fasciste, inclusiv aspecte referitoare la regiunea Kosovo, care era încorporată la Albania.

Broz Tito a fost la originea introducerii unei noi constituții a statului iugoslav, în anul 1974, prin care se acorda o autonomie mai mare republicilor componente. Totuși, nu trebuie pierdut din vedere faptul că Tito a menținut rolul central al Belgradului în cadrul statului iugoslav, ceea ce va nemulțumi republicile Croația și Slovenia, care contribuiau cu cele mai multe fonduri la bugetul federal, dar care beneficiau de mai puțini bani dinspre guvernul belgrădean (sume importante erau alocate regiunilor mai sărace, precum Kosovo, pentru a le putea dezvolta și a micșora eventualele nemulțumiri ale populațiilor de acolo). Temându-se de renașterea naționalismului albanez din Kosovo în condițiile sărăciei, Tito a mers mai departe, acordând, prin Constituția R. S. F. Iugoslavia, din anul 1974, autonomie sporită provinciei Kosovo în cadrul Republicii Socialiste Serbia. De altfel, faptul a fost precizat și în legile care se aplicau pe teritoriul Republicii Socialiste Serbia, care stipulau că aceasta avea în componență și două regiuni autonome, Vojvodina, cu centrul la Novi Sad, și Kosovo, având centrul la Priștina.

Anul 1980 a însemnat o cotitură în istoria Iugoslaviei. A murit atunci mareșalul Tito, cel care a reușit, fie prin forță, fie prin măsuri pașnice, să mențină unitatea federației iugoslave. După moartea lui Tito, conducerea Iugoslaviei a fost deținută de un prezidiu în care erau reprezentate toate republicile componente. Președinția ei colectivă era asigurată, prin rotație, de fiecare reprezentant al republicilor. Dar anii '80 au constituit perioada în care criza economică a lumii comuniste s-a accentuat. Iugoslavia nu a fost ocolită nici ea, chiar dacă, în acest stat, nu exista o rigidă economie de comandă, centralizată, ci era una în care se aplicau principiile autogestunii și ale socialismului de piață. Inflația și șomajul au început a fi resimțite tot mai puternic, cu preponderență în regiunile mai sărace ale țării, printre care și Kosovo. Deși iugoslavilor li se permitea să călătorească liber în Occident și să muncească provizoriu în străinătate, criza economică nu s-a putut atenua, chiar dacă o sumă impresionantă de mărci vest-germane a intrat astfel în țară. Era de așteptat ca situația critică din economie să aibă repercusiuni în diferite alte domenii. Naționalismele locale nu au întârziat să apară, iar Slovenia și Croația și-au intensificat eforturile pentru a obține o autonomie mai mare din partea Belgradului. Albanezii din provincia autonomă Kosovo, ținând cont că formau aproximativ 90 % din populația acesteia, reclamau tot mai insistent desprinderea de Republica Socialistă Serbia, dar doreau să rămână în cadrul R. S. F. Iugoslavia ca a șaptea republică. Sârbii însă au respins această idee, pentru că ei consideră regiunea Kosovo ca leagăn al nașterii poporului și statului lor. Încă din anul 1981 au izbucnit violențe ale albanezilor împotriva sârbilor în provincia autonomă Kosovo, intervenția autorităților punând capăt revoltelor. Mulți sârbi s-au simțit în nesiguranță și au preferat să plece din provincie. Se întâmpla același fapt care mai avusese loc

și în timpul stăpânirii otomane, și în perioada desfășurării celui de-al doilea război mondial. În plus, sporul demografic natural al comunității albaneze a fost mult mai mare decât cel al populației sârbe. Astfel s-a ajuns ca, în anii '80, în Kosovo să nu mai existe decât 200 000 de sârbi, față de peste 1 700 000 de albanezi. Mai mult, tensiunea în rândurile sârbilor a devenit tot mai puternică, după ce în fruntea comuniștilor din Republica Socialistă Serbia a ajuns, în anul 1987, Slobodan Milošević, cunoscut pentru vederile sale naționaliste. Un autor român, Florian Gârz, menționa că responsabilitatea centrală în declanșarea violentelor confruntări care au dus la moartea Iugoslaviei a revenit Serbiei, mai precis politicii naționaliste a lui Slobodan Milošević³. După ce a ajuns la putere, acesta a anulat autonomia celor două regiuni ale Serbiei, Vojvodina și Kosovo, în martie 1989. Învățământul în limba albaneză a fost suspendat, cursurile urmând a se desfășura numai în limba sârbă (cele în limba albaneză au fost reluate în anul 1994). Presa scrisă din Kosovo în limba albaneză a fost suspendată și ea, dar trebuie menționat că Radioteleviziunea Priština continua să emită atât în albaneză, cât și în sârbă. Albanezii din Kosovo s-au simțit lezați și naționalismul skipetar a devenit tot mai puternic, în condițiile scăderii accentuate a nivelului de trai. Puternicele greve ale minerilor albanezi de la Kosovska Mitrovica și Trepče, care s-au blocat în subteran, în anul 1989, au putut fi oprite cu greu. Grevele și demonstrațiile de la Priština și din alte părți au fost urmate de acțiuni ale sârbilor, care se temeau pentru soarta lor în provincie. Dar statul iugoslav își trăia ultimele clipe ale istoriei sale. În anul 1991 s-au desprins din federație Slovenia și Croația, iar în anul 1992 au devenit independente Macedonia și Bosnia-Herțegovina. Noul stat iugoslav, apărut în anul 1992, se numea Republica Federală Iugoslavia și era format din Serbia și Muntenegru. Dar procesul de destrămare a continuat. Din 2004, statul iugoslav are o nouă denumire, *Uniunea Serbia-Muntenegru*. În toată această perioadă, situația din Kosovo s-a tensionat, confruntările devenind tot mai violente. Nici nu avea cum să nu se întâmple acest fapt, fiindcă cele două comunități etnice din Kosovo acumulasera o puternică ură reciprocă.

EVOLUȚIA PROVINCIEI KOSOVO ÎN PERIOADA 1990 - 2005.

O puternică revoltă a albanezilor din Kosovo a izbucnit în martie 1990. Ea a fost înăbușită rapid de conducerea Serbiei, care, în același an, a impus o nouă constituție acestei republici, care anula autonomia provinciei kosovare. Reacția albanezilor din Kosovo nu s-a lăsat așteptată. Aproape imediat, aceștia și-au declarat unilateral independența față de Serbia și și-au constituit o adunare legislativă și un guvern propriu la Priština. În luna iulie 1990, inter-

3. Col. (r.) Florian Gârz, *Iugoslavia în flăcări*, Casa Editorială Odeon, București, 1993, pp. 52-53.

venția în forță a autorităților sârbe, la ordinul lui Slobodan Milošević, a determinat dizolvarea adunării și guvernului albanezilor kosovari. Albanezii, în schimb, cereau autodeterminarea, pe baza argumentului numeric (aproximativ 1 700 000 de etnici albanezi în provincie, față de numai 200 000 de sârbi). Dacă sârbii erau sprijiniți de conducerea belgrădeană, albanezii sperau în susținerea din partea Albaniei, la care începeau să privească tot mai insistent, în virtutea legăturilor de sânge. De altfel, comunismul se prăbușise și în Albania în anul 1991. Analizii în probleme militare și de securitate au mai remarcat și faptul că granița dintre Albania și Kosovo a devenit tot mai permeabilă, în condițiile în care Iugoslavia se prăbușise, iar controlul Belgradului asupra regiunii kosovare era tot mai slab. Albanezii kosovari și-au creat structuri paramilitare, printre care cea mai însemnată a fost cea autointitulată *Ushtrjë çlirimtare Kosovare (Armata de Eliberare din Kosovo)*, mai cunoscută cu sigla de U.C.K. Marile puteri occidentale priveau cu îngrijorare la situația din Kosovo. În mai 1992, albanezii au organizat un scrutin în Kosovo, alegându-și parlamentul și pe președinte. Moderatul Ibrahim Rugova a devenit președinte al autointitulatei republici Kosovo. Imediat, autoritățile de la Belgrad au declarat ilegale aceste alegeri. Dar albanezii și-au continuat acțiunile secesioniste. În Kosovo au început să fie arborate și drapelul regiunii, identice cu cel al Albaniei, dar care cuprind și cuvântul *Kosovë*.

Albanezii din Kosovo urmăreau fie obținerea independenței regiunii, fie unirea cu Albania. Mai mult, Albania a fost singura țară din lume care a recunoscut independența *Republicii Kosovo*. Totuși, oamenii politici din Albania și-au dat seama că pozițiile radicale nu puteau fi acceptate de comunitatea internațională, oripilată de nesfârșitele violențe din întregul spațiu iugoslav și cărora doreau să le pună capăt cât mai repede. Autorul acestui studiu a participat la diferite simpozioane și întâlniri cu participare internațională și a publicat mai multe articole referitoare la situația din spațiul balcanic. În acest context, trebuie amintit și studiul *Evoluția Albaniei între anii 1990 și 1993, văzută din România*, în care s-a menționat faptul că Albania începuse să dea dovadă de moderație și în problema kosovară, fapt subliniat după o vizită efectuată la Tirana de fostul secretar general al NATO, Manfred Wörner⁴.

Începând din anul 1995, situația avea să se schimbe din nou. Din luna august a acelui an, mii de sârbi din Krajina, autoproclamată republică a sârbilor din Croația, cucerită de Zagreb, au fugit în Serbia, inclusiv în regiunea Kosovo. Imediat, guvernul de la Tirana a protestat față de această situație. Din nou, tensiunea lua locul moderației, existând pericolul declanșării de noi violențe în provincia Kosovo. În acest context vor intra în acțiune U.C.K. și liderii săi radi-

4. Cristian Vornicu, *Evoluția Albaniei între anii 1990 și 1993, văzută din România*, în revista *Albanezul-Shqipetari*, anul I, nr. 5, decembrie 1993.

cali, precum Hashim Taçi, care concureau poziția ceva mai moderată a lui Ibrahim Rugova, președinte al autoprocimatei republici Kosovo. Tensiunea dintre sârbi și albanezi s-a accentuat, iar în anii 1997 – 1998, autoritățile sârbe au acționat în Kosovo pentru a pune capăt secesiunii. Dar numeroși oameni au fost uciși de ambele părți, fie de forțele sârbe, fie de U.C.K., în timp ce 200 000 de persoane și-au părăsit casele, majoritatea fiind albanezi care s-au refugiat în Macedonia și în munții din nordul Albaniei vecine.

Comunitatea internațională s-a implicat în dezastrul umanitar din Kosovo în anul 1999. Mai întâi, la Rambouillet, în februarie – martie 1999, delegații ale iugoslavilor și albanezilor kosovari au fost chemate pentru a se ajunge la o soluție în privința problemei regiunii. În timpul negocierilor de la Rambouillet, domnul ambasador Gheorghe Micu și autorul studiului de față, în calitate de președinte al Asociației de Prietenie Româno-Albaneză și, respectiv, de secretar al acesteia, s-au deplasat la sediul Ambasadei Republicii Albania la București, pentru a discuta despre relațiile de prietenie și colaborare dintre România și Albania. În cursul întrevederii, domniile lor l-au informat pe reprezentantul diplomatic al Ministerului Afacerilor Externe de la Tirana, ambasadorul Marko Belo, despre activitatea Asociației de Prietenie Româno-Albaneză. Ținând cont de faptul că atât între România și Serbia, cât și între România și Albania au existat întotdeauna relații foarte bune, conducerea Asociației de Prietenie Româno-Albaneză a prezentat presei scrise, precum și Televiziunii Române, un comunicat în care își exprima speranța că violențele se vor opri, că drepturile fiecărei comunități din Kosovo vor fi respectate și că situația va fi rezolvată pe baza normelor de drept internațional și prin respectarea integrității teritoriale a Republicii Federale Iugoslavia și a Republicii Serbia. Dar violențele au atins maxima intensitate în anul 1999. Negocierile de la Rambouillet au eșuat, în martie 1999, deoarece conducerea iugoslavă nu era de acord ca provincia Kosovo să fie supusă controlului forțelor de securitate ale NATO. Deoarece acțiunile autorităților belgradene și cele ale U.C.K. au determinat exodul a 640 000 de persoane din Kosovo în perioada martie 1998 – aprilie 1999, aviația NATO a început bombardamentele asupra Iugoslaviei restrânse, începând din aprilie 1999. Inclusiv provincia Kosovo a fost bombardată. Înalți experți au dezvăluit faptul că fundamentalistii islamici au încercat să se implice în problema kosovară. Însă conducătorii U.C.K. puneau mai mult accentul pe îndeplinirea obiectivelor lor politice și etnice decât pe fundamentalismul islamic⁵. Sârbii au rezistat bombardamentelor NATO până în iunie 1999. Pe data de 3 iunie 1999, Slobodan Milošević a acceptat planul internațional de

5. Gen. Jurgen Elsässer, *Jihadul islamic în Europa*, în revista *Lumea*, an XIII, nr. 9 (149)/2005, p. 15.

pace pentru Kosovo. După intense negocieri cu liderii belgrădeni, pe data de 9 iunie 1999 aceștia au acceptat planul de retragere a forțelor sârbe și intrarea trupelor internaționale de menținere a păcii, KFOR, în regiune. Ca urmare, NATO și-a suspendat raidurile asupra Iugoslaviei la 10 iunie 1999, iar Consiliul de Securitate al ONU a autorizat componența KFOR, conform Rezoluției nr. 1244, din 10 iunie 1999. Refugiații au început să se întoarcă la casele lor. Însă problemele au continuat. În majoritate etnici albanezi, unii dintre cei reîntorși au ocupat casele părăsite ale sârbilor. Problema kosovară nu a fost încă soluționată, în prezent fiind depuse eforturi intense de către comunitatea internațională pentru ca regiunea să rămână multiethnică. Printre soluțiile prezentate este și cea referitoare la organizarea cantonală a provinciei Kosovo, cu regiuni locuite separat de sârbi și de albanezi. Este însă foarte greu de realizat acest plan, din moment ce, în anul 2004, violențele au reizbucnit, trupele de menținere a păcii punându-le capăt cu mare greutate. La sfârșitul lunii august 2005, doi sârbi au fost uciși de persoane necunoscute după ce părăsiseră, cu autoturismul, enclava în care locuiau. Drept consecință, Înaltul Comandament de Menținere a Păcii în Kosovo a înăsprit condițiile de deplasare a localnicilor în provincie. Sârbii care au rămas în Kosovo trăiesc sub protecția forțelor internaționale, în enclave protejate cu sârmă ghimpată și cu tehnică de luptă. În localitățile în care există atât comunitate albaneză, cât și sârbă, precum Priștina, cartierele sârbești sunt sub asediul albanezilor, numai forțele internaționale de pace apărând viața locuitorilor de acolo și împiedicând reizbucnirea luptelor.

În ultima perioadă de timp, diplomația românească s-a implicat în soluționarea problemei regiunii kosovare, în condițiile în care, din toamna anului 2005, România deține președinția Consiliului de Securitate al ONU pentru șase luni. În acest context, pe baza informațiilor de care dispune diplomația românească, ministrul de externe Mihai Răzvan Ungureanu, care s-a deplasat la New York, unde a participat la aniversarea a 60 de ani de la crearea ONU, a declarat că, în timpul mandatului în care țara noastră deține președinția Consiliului de Securitate, România își va intensifica eforturile pentru a debloca procesul de pace în Kosovo. Este însă foarte dificil, deoarece pozițiile celor două părți implicate în conflict par a fi ireconciliabile. Autoritățile de la Belgrad consideră situația temporară și așteaptă ziua în care vor prelua din nou controlul asupra regiunii. Din punct de vedere legal, provincia Kosovo face parte din Uniunea Serbia-Muntele Negru, dar se află în administrația ONU. Dar noile autorități de la Tirana, alese în urma scrutinului din 2005, au cerut comunității internaționale, la data de 21 septembrie 2005, să recunoască independența provinciei Kosovo. Pe data de 22 septembrie 2005, responsabilul sârb pentru provincia Kosovo, Sanda Rasković – Ivič, a declarat că autoritățile belgrădene

sunt de acord cu demilitarizarea regiunii și cu acordarea autonomiei acesteia în cadrul Serbiei. Autoritățile sârbe nu doresc însă ca provincia Kosovo să aibă ministere separate în domeniul apărării sau al relațiilor externe și nici să dispună de armată separată, dorințele respective fiind transmise Organizației Națiunilor Unite și făcute cunoscute tuturor ministerelor de externe și factorilor implicați în rezolvarea acestei spinoase probleme.

EVOLUȚIA VIEȚII RELIGIOASE DIN PROVINCIA KOSOVO.

Aflată într-o regiune în care s-au manifestat de secole contactele dintre diferitele credințe religioase, provincia Kosovo a avut și are o viață spirituală extrem de bogată și de agitată. După constituirea statului sârb medieval, în Kosovo au fost ridicate foarte multe biserici și mănăstiri ortodoxe. De altfel, sârbii preferă să denumească regiunea *Kosovo i Metohia*, tocmai pentru a sublinia faptul că aici există metocuri ale unor locașuri de cult de la Sfântul Munte Athos. Biserica Ortodoxă Sârbă a obținut autocefalia și rangul de arhiepiscopie de la Patriarhia de la Constantinopol, în anul 1219, datorită eforturilor depuse de Sfântul Sava, călugăr la Mănăstirea Hilandar și fiu al fostului jupan Ștefan I Nemanja (1168-1196). Primul arhiepiscop sârb a fost chiar Sfântul Sava (1219 – 1233). În timpul apogeului statului medieval sârb, când acesta a fost condus de Ștefan Dušan (1331 – 1355), arhiepiscopia a fost ridicată la rang de patriarhie, în anul 1346, cu sediul la Peč (Ipek). Primul patriarh a fost Ioanikie al II-lea (1346 – 1355). Această patriarhie își avea sediul în Kosovo⁶. Patriarhia de la Constantinopol însă i-a anatemitizat pe Ștefan Dušan, pe patriarhul Ioanikie și poporul sârb, acuzația adusă fiind aceea de *filetism* (iubire exagerată de neam), în anul 1353. Reconcilierea dintre Biserica Ortodoxă Sârbă și Patriarhia de la Constantinopol s-a realizat în timpul cneazului sârb Lazar (1371 – 1389) și al patriarhului constantinopolitan Philoteos Kokkinos (1353 – 1354; 1363 – 1376). În toată această perioadă, viața bisericească și monahală s-a dezvoltat foarte mult. Astfel, încă din anul 1260, a fost încheiată construirea la Peč, în timpul regelui Ștefan Uroš I (1243 – 1276), a bisericii *Sfinții Apostoli*, sediu al Arhiepiscopiei Ortodoxe Sârbe. Regele Ștefan Uroš al II-lea Milutin (1282 – 1329) a ctitorit, în apropiere de Priština, o mănăstire impresionantă, cea de la Gračanica. Tot în Kosovo s-au ridicat, în perioada medievală, și alte biserici și mănăstiri ortodoxe. Astfel, în secolul al XIV-lea au fost ctitorite Biserica *Sfânta Treime*, din Mušutište, Mănăstirea *Sfinții Cosma și Damian*, Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului*, din Šuva Reka, Mănăstirea *Sfântul Marcu*, din Koriša, Mănăstirea *Sfinții Arhangheli*, din Gornije Nerodimlije, Mănăstirea Dečani etc.

6. I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Istoria bisericească universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, vol. II, p. 60.

După ce statul medieval sârb a ajuns sub stăpânirea directă a Imperiului Otoman, înființarea de noi locașuri de cult a devenit mult mai dificilă. Totuși, au existat și situații deosebite în această perioadă. Astfel, în secolul al XVI-lea, după 1557, Patriarhia de la Peč și-a extins și ea jurisdicția până la nord de Dunăre, până la Buda, în condițiile în care și stăpânirea otomană a ajuns până acolo. Dar stăpânirea Porții a avut consecințe mai ales negative asupra Ortodoxiei. În anul 1659, de exemplu, patriarhul de Peč, Gavriil, a fost omorât de otomani deoarece era bănuț de legături politice prin care ar fi urmărit eliberarea sârbilor de sub stăpânirea Porții. Mai mult, corupția administrației otomane și abuzurile săvârșite de aceasta au îngreunat buna funcționare a Bisericilor Ortodoxe din Peninsula Balcanică, inclusiv a aceleia sârbe de la Peč. Situația se va agrava în Kosovo, deoarece sârbii nu prezentau încredere pentru că ei rămăseseră ortodocși. În Kosovo, albanezii, trecuți la islamism, au început să ridice moschei și geamii, astfel că viața religioasă a comunității musulmane a început să se dezvolte. Dar mănăstirile și bisericile ortodoxe continuau să existe. Kosovo a început să capete importanță tot mai mare și pentru musulmani, situație valabilă și astăzi. Un exemplu este edificator în acest sens. La data de 15/28 iunie 1389 a avut loc la Kosovopolje lupta dintre forțele coaliției creștine, de sub conducerea cneazului sârb Lazar (1371 – 1389), și cele otomane, avându-l în frunte pe sultanul Murad I (1360 – 1389). Ambii conducători au murit în luptă. Mormântul lui Murad I se află în Kosovo, motiv pentru care musulmanii consideră zona ca fiind sfântă și pentru ei. Una dintre obligațiile pe care un musulman trebuie să le îndeplinească este aceea de a realiza, măcar o dată în viață, pelerinajul la Mecca (*hadj*). Dar nu are fiecare musulman posibilitatea materială da a realiza acest pelerinaj. În aceste condiții, printre musulmanii săraci din Balcani există obiceiul de a merge în pelerinaj măcar la mormântul lui Murad I, aflat în Kosovo.

Secolul al XVIII-lea a marcat noi momente dificile pentru buna funcționare a Bisericii Ortodoxe Sârbe. În anul 1766, autoritățile otomane au desființat Patriarhia Ortodoxă Sârbă de la Peč⁷. Astfel, ortodocșii sârbi erau subordonați Patriarhiei de la Constantinopol, în condițiile desființării scaunelor arhieresti de la Peč și de la Ohrida (Macedonia). Abia în anul 1832, după ce statul sârb a devenit autonom față de otomani, Patriarhia de la Constantinopol a recunoscut dreptul Bisericii Ortodoxe Sârbe de a se conduce singură în o serie de probleme care o priveau. Serbia a devenit independentă în anul 1878. În aceste condiții, la data de 20 octombrie/1 noiembrie 1878, Biserica Ortodoxă Sârbă a

7. *Ibidem*, pp. 294-295.

devenit autocefală, prin acordarea tomosului respectiv de către Patriarhia de la Constantinopol.

Anul 1918 a fost cel în care s-a constituit Regatul sârbo-croato-sloven. În aceste condiții, și Biserica Ortodoxă Sârbă a fost reorganizată. La data de 12 septembrie 1920, s-a constituit, în noul regat, o patriarhie ortodoxă, în frunte cu mitropolitul de Belgrad, Dimitrie, întronizat în anul 1924 ca patriarh. În Kosovo, la Prizren, a început să se remarce, din această perioadă, înalta ținută a seminarului pentru pregătirea preoților ortodocși. Patriarhia de la Peč a continuat să reprezinte un model pentru ortodocșii sârbi. Tocmai de aceea, înalții ierarhi sârbi și muntenegreni se reclamau a fi continuatori legali ai scaunului patriarhal de acolo. Totuși, acest centru al ortodoxiei sârbe nu a mai avut aceeași viață înfloritoare și același prestigiu pe care le avusese în perioada medievală. Astăzi, patriarhul Pavle al Serbiei poartă titulatura de *arhiepiscop de Peč, mitropolit de Belgrad și Karlovac și patriarh al sârbilor*. În toată existența statului iugoslav, în Kosovo a continuat să se desfășoare o înfloritoare viață ortodoxă, în mănăstirile și bisericile din regiune. Cele mai multe dintre acestea au fost proclamate monumente istorice ale patrimoniului universal, dată fiind vechimea și importanța lor spirituală. Biserica Ortodoxă Sârbă a beneficiat de sprijin din partea statului nu numai în perioada interbelică, ci și înainte de destrămarea Iugoslaviei. Fiind nevoiți să trăiască într-o regiune în care compoziția etnică a provinciei s-a schimbat în favoarea albanezilor de credință islamică, sârbii kosovari și-au găsit, de-a lungul istoriei, sprijinul în lupta de păstrare a conștiinței naționale în Biserică. În aceste condiții, au fost ctitorite noi locașuri de cult. De exemplu, după anul 1989 a fost ridicată impunătoarea catedrală din Djakovica, având hramul *Sfânta Treime*.

După destrămarea Iugoslaviei, tensiunile dintre albanezi și sârbi au avut repercusiuni și pe plan religios. În acest context, albanezii kosovari au trecut și la distrugerea unor biserici, mănăstiri, cimitire și monumente religioase ortodoxe sârbe, confruntarea căpătând, practic, și dimensiunile unui război religios. De exemplu, la Priština, biserici sârbe au fost dinamitate sau demolate, iar un cimitir ortodox a fost avariat în urma acțiunilor violente ale albanezilor musulmani. Totuși, la Priština, mai există un cimitir ortodox, care a scăpat neatins. La Uroševac, un cimitir ortodox a fost parțial distrus, iar un locaș de cult al sârbilor a fost incendiat și demolat. Astăzi, în Kosovo, mai există puține locașuri de cult ortodoxe, precum mănăstirile de la Sokoliska și Banjska (în nord), de la Gračanica (în estul provinciei), de la Visoki Dečani (în vest) și bisericile de parohie de la Peč (în vestul regiunii) și de la Bogorodica Ljeviška (în sud). Mai există și cimitire ortodoxe neatinsse de violențele din regiune, precum cele de la Priština și de la Gnjilane (în estul regiunii).

CONCLUZII.

Regiunea Kosovo reprezintă o rană a lumii de astăzi. Intoleranța și lipsa dialogului între oameni aparținând unor comunități etnice și religioase diferite au determinat violențele inimaginabile. Instituțiile internaționale, diplomația, autoritățile religioase și politice trebuie să-și intensifice eforturile pentru ca situația din Kosovo să fie normalizată. Însă trebuie acționat de o manieră care să permită ca în regiune să fie posibilă existența atât a sârbilor, cât și a albanezilor și a altor comunități etnice. În același timp, libertatea vieții religioase trebuie să fie apărată și respectată, fiind un drept fundamental al omului. Numai prin eforturi intense va fi posibil ca, în viitor, în Kosovo să se realizeze coexistența pașnică a albanezilor de credință islamică și a sârbilor și altor comunități etnice creștine.

3 ianuarie 2006

RÉSUMÉ BRÈVE HISTOIRE DE LA PROVINCE KOSOVO

Dans la première partie, l'auteur nous présente certaines données géographiques, économiques, sociales et culturelles de cette province. Après un bref aperçu sur l'évolution historique du Kosovo jusqu'à la chute de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie, l'article est consacré aux actions politiques, militaires et aux efforts des organisations internationales pour rétablir la paix dans cette région après l'année 1990. La dernière partie de l'article est dédiée aux aspects de la vie religieuse de cette province.

TÂRGU-JIU. 600 ANI DE ATESTARE DOCUMENTARĂ

GHEORGHE NICHIFOR*

Târgu-Jiu, reședința județului Gorj, este așezat în centrul Olteniei de Nord, la intersecția paralelei 45°02' latitudine nordică cu meridianul 23°17' longitudine estică și la 230-210 metri față de nivelul mării. Pe aceeași latitudine se mai află Torino (Italia), Bordeaux (Franța), Mineapolis (S.U.A.) și Peninsula Crimeea cu Delta Volgăi (Rusia).

Municipiul se află la încrucișarea unor importante drumuri naționale și județene: DN 67, spre Râmnicu-Vâlcea (113,5 km) și spre Drobeta Turnu-Severin (84,5 km); DN 66, cu direcția NordSud: Petroșani (57 km) - Filiași (68 km) - Craiova (103 km); DN 67D, prin Tismana - Baia de Aramă la Drobeta Turnu-Severin (118 km). De asemenea, prin oraș trece calea ferată București (352 km) - Filiași (70 km) - Petroșani (51 km) - Simeria (130 km).

Orașul se întinde pe o suprafață de 9661 hectare și se înalță pe ambele maluri ale râului Jiu, cu preponderență pe cel stâng. El își poartă numele, croindu-și drum în istorie de la apa care-l traversează de la Nord la Sud pe o distanță de 10 km, care de-a lungul timpului și-a tot mutat albia de la delușorul Obrejie mai spre apus, formând trei terase ce reprezintă vatra de azi a orașului.

Se crede că locurile pe care se află Târgu-Jiu purtau în vechime denumirea de Arcina, iar râul Jiu se numea Rhabon. Renumitul geograf antic Ptolemeu, în primele veacuri ale erei noastre, atunci când a întocmit harta Daciei, ar fi însemnat localitatea Arcina, cam pe unde este astăzi Târgu-Jiu.¹

Numele Târgu-Jiu este pomenit de mai multe documente scrise în limba slavonă. El este alcătuit din două cuvinte: "târg" și "Jiu". "Târg" corespunde cuvintelor "trăgă" (slava veche), "targ" (poloneză), "torg"(rusă) și "trăg" (bulgară). Râul Rhabon și-a schimbat și el numele, care, în veacul al XIII-lea, când pe aceste meleaguri ființa Țara Litua, "țara de piatră a voievodului Litovoi"², a

* Profesor la Colegiul Național "Tudor Vladimirescu", Târgu-Jiu.

1. Florentina Preda, *Geto-Dacii în izvoarele antice*, București, 1978, p. 10.

2. *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. 1, Edit. Academiei, București, 1966, p. 6-8.

evoluat în Jil, Jiu, torent de apă. Așadar, Târgu-Jiu înseamnă "Târgul de lângă apă" sau "Târgul de lângă Jiu".

Sunt documente care susțin și alte nume ale Târgu-Jiului, cum ar fi Târgul Frăsinet, nume împrumutat de la o plantă medicinală, "dictamnus frasinella", socotită, în credințe le populare, tămăduitoare de boli nervoase. Alexandru Ștefulescu, istoricul Gorjului, relatează că în seara sărbătorii Ispasului, sute de bolnavi, chiar din afara județului, dormeau lângă planta miraculoasă, ce se găsea din belșug în aceste locuri. Poate, din aceste motive, localității i s-a mai spus din bătrâni și Târgul de Flori.

Primul izvor scris, unde se vorbește despre o așezare denumită Jiul, ce poate fi identificată cu Târgu-Jiu, a fost emis de domnitorul Mircea cel Bătrân la 23 noiembrie 1406. La această dată, mergând spre Severin pentru a-l întâlni pe regele Ungariei, marele voievod dă o poruncă în favoarea Mănăstirii Tismana, conform căreia nimeni nu avea voie să pescuiască în râul Tismana, în afară de călugării de aici și nici să-și pască vite le pe moșiile mănăstirești. **"Eu, Io Mircea, Mare Voievod și Domn, - se spune în documentul pe care îl redăm în întregime - singur stăpânitor a toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și Domn al Banatului Severin ului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dârstor. Dă Domnia mea aceasta poruncă a Domniei mele părintelui și rugătorului Domniei mele, popii Nicodim, ca nimeni să nu cu teze a încerca să pescuiască în râul Tismenei sau să-și pască orice fel de vită, începând de la sat în sus, până la munți, ci numai călugării să fie volnici să vâneze și să pască vitele mănăstirii și alte vite ale nimănuși să nu cuteze să umble sau să pască fără voia mănăstirii. Cine s-ar încumeta, dintre boierii mari și mici, să calce această poruncă a Domniei mele, unu ca acela să fie blestemat de preacurata născătoare de Dumnezeu și de toți sfinții și părinții purtători de Dumnezeu și să aibă blestemul lui Nicodim. Pe lângă aceasta și de la Domnia mea să primească mare rău și urgie și fiecare să se ferească, după porunca și după hotărârea Domniei mele. Și aceasta a fost în anul <1406>, indiction 15, mergând Domnia mea către Severin, să mă întâlnesc cu craiul, astfel am ajuns la mănăstire, în luna noiembrie 23 zile, cu toți egumenii mănăstirești și cu toți boierii Domniei mele. De asemenea și jupan Brat să-i fie hotarnic, pentru că a fost și acest sudeț al Jiului. 10 Mircea Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn."**³

3. DRH, B, p.70-71.

Facem precizarea că termenul "Jiului" denominează localitatea, nu districtul, știut fiind faptul că încă de la 1385 pe aceste locuri este atestat județul Jaleșului.⁴

Cu atribute de localitate urbană, Târgu-Jiu apare într-un hrisov din 22 iunie 1597, emis de cancelaria lui Mihai Viteazul: **"Cu mila lui Dumnezeu, 10 Mihail Voievod și Domn a toată Țara Românească, fiul marelui și prea bunului Pătrașcu Voievod, dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele lui Vâlsan din orașul Târgu-Jiului."**⁵

Atestarea este însă târzie, existența amintitului "Brat sudețul" (cârmuitorul unui oraș în Țara Românească până în secolul al XVI-lea) demonstrând că Târgu-Jiu era socotit oraș încă de la începutul secolului al XV -lea. De menționat și faptul că dintre toate orașele Olteniei, singurul care păstrează din totdeauna în numele său calitatea de târg (oraș) este capitala istorică a Gorjului.

Vreme de mai multe secole, localitatea a fost proprietate a puternicului neam al boierilor Buzești. Ruine ale unor puternice case boierești s-au aflat pe malul stâng al Șușitei, în cătunul Polata (în slavonă, "polata" = "palat"), în apropierea întinselor vii ale Buzeștilor de pe Dealul Târgului, locul fiind cunoscut în vechime sub denumirea de Bănie, dovadă în plus a deosebitei anverguri sociale și istorice de care s-a bucurat această familie, dar și întreg ținutul Gorjului. Numind Târgu-Jiul **"reședință a boierimii oltenești"**, Alexandru Ștefulescu enumeră alături de frații Buzești o lungă listă din care fac parte: **"Cantacuzinii, Brăiloi, Bengeștii, Știrbeii, Obedenii, Glogovenii, Băleștii care s-au acoperit de glorie în războaie sau au înălțat atâtea biserici, podoabe istorice ale Gorjului."**⁶

În secolul al XVIII-lea, dimensiune a de important centru comercial a fost întărită, printre altele, și de faptul că, în vreme a lui C. Brâncoveanu, Târgu-Jiul functiona și ca punct vamal.⁷ **"Se naște - consideră Ștefulescu - un curent puternic contra suzeranității turcești"**, boierii olteni năzuind **"către bătrâna civilizație apuseană"**. Pe acest fond, la Târgu-Jiu este semnată petiția celor 66 de boieri către prințul Eugeniu de Savoia, contra boierilor filoturci Băleanu și Știrbei (1719) sau este **"teatrul luptelor între turci și austrieci"**⁸

Orașul a adăpostit adesea, în vremuri de restriște, pe unii dintre domnii țării: Mihai Viteazul, Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, C. Brâncoveanu și

4. *Ibidem*, p. 20-22.

5. *Municipiul Târgu-Jiu*, Edit. Centrului Judetean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Gorj, TârguJiu, 2005, p. 10.

6. Alexandru Ștefulescu, *Istoria Târgu-Jiului*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1906, p. XIV-XV.

7. Gh. Nichifor, *Considerații cu privire la dezvoltarea economică și socială a Gorjului în secolele XVII-XVIII*, în "Litua.Studii și cercetari", Târgu-Jiu, 1988, p. 56.

8. Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 85-86.

alții. Apropierea de Mănăstirea Tismana și poziția strategică înspre Ardeal, frumusețea locurilor vor avea ca rezultat vizitarea Târgu-Jiului de către alți conducători sau personalități ale vremii cum au fost: generalul conte Pavel Kisseleff, în 1832, Al. Ghica, în 1837, Gh. Bibescu, în 1844, Barbu Știrbei, în octombrie 1851 și în iunie 1855. De o primire entuziastă s-au bucurat Al. I. Cuza, în iunie 1859, domnitorul Carol 1, în 1867 și 1872, prințul moștenitor Ferdinand, Ionel Brătianu (care a debutat politic la Târgu-Jiu) etc.

Aceleași circumstanțe istorico-geografice au privat uneori localitatea de liniștea și echilibrul necesar unei dezvoltări durabile. Astfel, în 1631, orașul este loc de confruntare între trupele lui Matei Aga (viitorul domn Matei Basarab) și oștile lui Leon Tomșa, conflict în urma căruia cel dintâi se va îndrepta victorios către București.⁹

În 1716, sunt înfrânte aici cetele trimise de Nicolae Mavrocordat contra boierilor ostili turcilor. Acesta este momentul apariției și dezvoltării unei veritabile mișcări naționaliste, ce își are principalul punct de sprijin la Târgu-Jiu. El coincidea cu anexarea Olteniei de către Imperiul Austriac (1718-1739). Pentru noua putere protectoare, orașul reprezenta o așezare strategică importantă, plasarea sa ca un cap de pod între Dunăre, Banat și Ardeal ducând la propunerea mutării la Târgu-Jiu a capitalei Olteniei și a transformării Jiului, pe o porțiune a sa, în râu navigabil.

La 1739 și 1788, pe teritoriul orașului au loc bătălii de mică amploare între austrieci și turci, pentru ca la începutul secolului al XIX-lea cete de pasvangii (ostași turci rebeli), în 1800 și 1802, cele ale cârjaliilor, în 1809, și ale adalâilor din Ada-Kaleh, în 1814-1815 să provoace mari pagube și pierderi locuitorilor.¹⁰

Imaginile zugrăvite în cronicile timpului sunt de-a dreptul cutremurătoare: **"Multă lume a perit de sabie, multă de foame, rătăcită prin marile și sălbaticile păduri din apropierea orașului (...). Nămeștiile fumegânde era deliciul lor. Schingiuirile cu focul, funia și țapa era cea mai plăcută petrecere a lor, țipetele sfâșietoare ale muribunzilor, muzica cea mai răpitoare în mijlocul beției lor de sânge și bestialități."**¹¹

În anii 1820-1821, Tudor Vladimirescu poposește adesea în oraș. Aici, în casele sameșului Vasile Moangă, sunt concepute o parte din planurile Revoluției de la 1821. Considerându-l aliat al eteriștilor, turcii se răzbună cu barbarie pe oraș, mulți locuitori pierzându-și viața în chip dramatic. Documentele vorbesc că se stabilise o însemnată sumă de bani pentru fiecare cap de pandur. Atmosfera de teroare pare desprinsă din cărțile Apocalipsei: în pridvorul

9. Idem, *Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului*, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, București, 1899, p. XVII.

10. Idem, *Istoria Târgu-Jiului*, p.38- 48.

11. Apud, *Târgu-Jiu*, p. 20.

reședinței pașei, aflată în casele pitarului Dimitrie Măldărescu, erau grămezi de capete tăiate strânse pentru contabilizare și recompensă. Ca și când toate acestea nu ar fi fost de ajuns, la 1812 și 1847 teribile incendii distrug o parte însemnată din Târgu-Jiu.

În iulie 1848, târgujienii demonstrează împotriva Condiții rangurilor boierești și a Regulamentului Organic, cărora le dau foc pe Dealul Obrejei. Printre conducătorii Revoluției de la 1848 se numără gorjenii Gheorghe Magheru și Christian Tell, primul dintre ei și președinte al Magistratului Târgu-Jiu (primar), între 1840 și 1842. Locuitorii orașului sunt prezenți prin acțiuni mobilizatoare la Unirea din 1859, susținerea Războiului de Neatârnare din 1877-1878 și înfăptuirea României Mari în 1918.

Cu toate aceste evoluții pozitive, la începutul secolului al XIX-lea, prin înfățișarea sa modestă,

Târgu-Jiul dădea „o impresiune adevărată de sat”¹². Situația se schimbă radical după 1834, când, odată cu instaurarea domniilor regulamentare, începe un proces de modernizare vizând: alinierea străzilor, introducerea iluminatului public, construirea Grădinii publice, dezvoltarea și modernizarea învățământului etc. În 1860 se înființează Oficiul telegrafic, la 1879 se fac primele trotuare, iar la 1 iulie 1888 își face apariția primul tren în gara Târgu-Jiu.

În timpul Războiului de Reîntregire a Neamului, populația orașului a înfruntat, la Podul Jiului, în ziua de 14 octombrie 1916, armatele crotropitoare germane, respingându-le. Aici a primit botezul focului Ecaterina Teodoroiu, cea care va deveni eroma neamului românesc. Așezat la granița artificială dintre România și Transilvania, Târgu-Jiu a fost loc de întâlnire și exprimare al unor remarcabili militanți pentru înfăptuirea idealului național.¹³

Pe acest fundal, sporul demografic este evident: 2432 locuitori în 1860, 3346 în 1880, 6634 în 1890 și în jur de 7000 în 1905. Interesantă structura națională: în 1880 erau 3092 români, 139 germani, 42 sârbi, 39 evrei, 25 unguri, 4 greci, 3 italieni, un englez și un francez. În 1900 erau 5504 români, 1151 supuși străini (cei mai mulți români ardeleni) și 79 fără cetățenie, iar din punct de vedere confesional erau 5937 ortodocși, 616 eterodocși, 9 mahomedani, 3 armeni și 69 evrei.¹⁴

Locuitorii sunt proprietari de pământ, meseriași, comercianți, funcționari și își leagă statornic viața de pământul pe care-l stăpânesc. Ei își denumesc ulițele după specificul muncii: Olari, Pietrari, Dogari, Cărămidari, Negustori, Sărari etc.

12. Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 76.

13. Vezi, pe larg, Gh. Nichifor, *Intellectualitatea Gorjului și Marea Unire*, Edit. "Alexandru Ștefulescu", Târgu-Jiu, 1995.

14. Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 9.

Din secolul XVIII își fac apariția clădiri mai impunătoare sub forma culelor cu două sau chiar trei nivele. Ulterior se construiesc case boierești din zid, între care azi se mai pot vedea Casa Dimitrie Măldărescu (imobil preluat de Universitatea "Jiul de Sus"), Casa Barbu Gănescu (lângă Palatul Prefecturii) și Casa Vasile Moangă (Biblioteca pentru Copii și Tineret), precum și bisericile Sfinții Apostoli (1747) și Sfinții Voievozi (1748-1764).

În secolul al XIX-lea, în consens cu modernizarea edilitară de ansamblu, își fac apariția și alte clădiri publice mai însemnate: Biserica Sfinții Constantin și Elena, Palatul Administrativ (Muzeul Județean "Alexandru Ștefulescu" de astăzi), Teatrul Milescu, Spitalul Orășenesc, Gimnaziul "Tudor Vladimirescu" și altele.

În prima jumătate a secolului XX orașul începe să dea semne promițătoare de înviore economică. Astfel, pentru exploatarea cărbunelui de la Rovinari, se înființează Societatea "Jiul-Sar-Minieră" și Societata "Sălătruc". Apoi, s-au construit o serie de fabrici, de produse refractare ("Unirea"), de confecții (APACA), de țigarete (CAM), de marmeladă și de topit cânepă în zona Vădeni, fiecare având un număr mic de muncitori.

După cel de-al doilea război mondial, Târgu-Jiu cunoaște o dezvoltare economică accelerată, funcției sale preponderent comerciale adăugându-i-se și cea industrială, consecință a realizării unor obiective importante, în zonă, a reutilării și reconstrucției vechilor întreprinderi.

Prin inaugurarea căii ferate Bumbști-Livezeni, în 1948, orașului i-a fost asigurată legătura cu nordul țării, deschizându-se perspective de valorificare a resurselor județului. Ca reședință de raion din 1950, oraș de subordonare regională din 1961 și reședință de județ din 1968, Târgu-Jiu beneficiază de un efort investițional deosebit. Și-au făcut apariția unități economice precum: Întreprinderea de Articole Tehnice din Cauciuc și Cauciuc Regenerat (azi, S.c. "Artego" S.A.), Întreprinderea de Sticlărie Menaj (S.c. "Starglass" S.A.), Întreprinderea de Mașini Unelte pentru Presare și Forjare (S.C. "Mirfo" S.A.), Întreprinderea de Utilaj Minier (S.C. "Grimex" S.A. și S.C. "Amorim" S.A.), Fabrica de Bere (S.C. "Bergo" S.A.), Întreprinderea Avicola (S.c. "Avicola" S.A.), Întreprinderea de Materiale Construcții (S.c. "Macofil" S.A.), Întreprinderea de Confecții (S.c. "Confecții" S.A.), Combinatul de Lianți și Azbociment (S.c. "Romcim" S.A.) etc.

Din punct de vedere urbanistic, pe lângă acea uniformizare cvasigenerală, specifică epocii, printre monotonele blocuri au apărut și construcții remarcabile, precum: Hotel Gorj, Hotel Parc, Casa de Cultură a Sindicatelor, Casa Tineretului, noua clădire a Gării sau actualul local al Muzeului de Artă de pe Digul Jiului. După 1990, zestrea urbanistică s-a îmbogățit cu noul sediu al Tribunalului

Gorj, Parchetului Județean, Finanțelor Publice și o serie de localuri de bănci (BRD, Bank Post, BCR, Banca Națională, filiala Gorj etc).

De menționat că, începând cu ultimul deceniu al secolului al XX-lea, prin lucrări de regularizare și construirea de microhidrocentrale, Jiul, simbol al orașului, s-a transformat într-o gigantică pânză de apă, lacurile de acumulare întinzându-se pe o lungime de câțiva kilometri, de la Nord la Sud.

Singura localitate urbană a Gorjului până în a doua jumătate a secolului trecut, Târgu-Jiu, și-a asumat de-a lungul vremii mai toate faptele culturale majore din zonă. În acest context, putem aprecia că învățământul și-a constituit aici, pentru gorjenii, fundamentele sale. Pe la 1780 este amintit Gheorghe Dascălul, care preda cunoștințele în limba română, dar abia după adoptarea Regulamentului Organic putem vorbi despre o școală națională autentică. Întâiul profesor public din istoria orașului este C. Stancioviți-Brânișteanu, care va transforma și moderniza învățământul rural și urban din Gorj.

Un moment de referință îl constituie înființarea, în 1890, a Gimnaziului Real de Băieți, care va primi ulterior numele lui Tudor Vladimirescu și se va transforma în liceu.¹⁵ Treptat, se dezvoltă învățământul pedagogic, profesional, economic etc. Istoria învățământului târguian va reține numele unor dascăli iluștri, mari personalități ale științei și culturii românești: istoricul Alexandru Ștefulescu, premiat în două rânduri de Academia Română; 1. Popescu-Voitești, geolog, membru fondator al Academiei de Științe din România; Iuliu Moșil, membru corespondent al Academiei Române; Victor Daimaca, astronom, descoperitor în 1943 a două comete ce-i poartă numele. După cum reținem și numele unor absolvenți iluștrii, dintre care amintim doar câteva: Nora Steriade, Horațiu Dimitriu, Vasile Blendea, Iosif Keber - plasticieni; Nicolae Săulescu, laureat al Premiului pentru Științe Agricole al Academiei Române, academician; filosoful George Uscătescu; scriitorul Petru Dumitriu; istoricul literar Pompiliu Marcea; muzicologul Petre Brâncuși, fost director al Operei Române din București; actorii Elvira Godeanu, Horațiu Mălăielescu etc.¹⁶

Modificări notabile au loc în structura învățământului local în ultimii ani, când liceele tradiționale "Tudor Vladimirescu", "Ecatrina Teodoroiu" și "Spiru Haret" devin colegii naționale, celelalte suportând și ele remarcabile metamorfoze (Colegiul Economic "Virgil Madgearu", Liceul de Arte "Constantin Brâiloiu" etc.). La 1 iunie 1992 ia ființă Universitatea de Stat "Constantin Brâncuși", în 1998 Universitatea Particulară "Jiul de Sus", iar din 2003 o secție a Universității "Babeș-Bolyai", din Cluj-Napoca și una a Universității "Spiru Haret" București. Astfel, în vechea urbe de pe Jiul de sus, cel de-al treilea mileniu găsește un sis-

15. Vezi, pe larg, Cornel Alexandrescu, *Monografia Liceului "Tudor Vladimirescu"*, Edit. "Punct", Târgu-Jiu, 1997.

16. *Târgu-Jiu*, p. 48-56.

tem educațional complet, modern, adaptat noilor cerințe de dezvoltare a societății românești.¹⁷

În ce privește educația fizică și sportul, acestea au o tradiție îndelungată în oraș. De exemplu, la Gimnaziul "Tudor Vladimirescu", organizarea internă era una cvasimilitară, elevii purtau uniformă cu grade (onorifice, desigur), iar exercițiile fizice făceau parte din educația paramilitară obligatorie. Grație unui director de excepție, profesorul născădean Iuliu Moșil, din 1895, gimnastica matinală se executa 15 minute zilnic, iar din 1896 se practică jocurile cu mingea (fotbal, rugby, volei). Se pare că oina a fost introdusă ca disciplină obligatorie în învățământul românesc de către ministrul Spiru Haret, grație gimnaziului din Târgu-Jiu.

Primul organism sportiv local apare în 1923: Societatea "Sportul Gorjean", condusă de maiorul P. Petrescu. În 1924, sub președinția de onoare a lui Virgil Slăvescu, se înființează Societatea Sportivă "Tricolorul", dar cea care va reprezenta la nivel de excelență, până în zilele noastre, sportul gorjean a fost și este Asociația Sportivă "Pandurii" Târgu-Jiu, constituită în 1938.

Municipiul Târgu-Jiu și județul Gorj dispun de un potențial turistic deosebit, încă neexploatat la adevărata sa valoare. Amintim, în acest sens, Ansamblul Monumental "Calea Eroilor", realizat de sculptorul Constantin Brâncuși, de frumusețea zonelor submontană și montană, cu fenomene carstice deosebite (peșterile Polovragi, Sohodol și Muierilor, Cheile Oltețului, Valea Sohodolului, Defileul Jiului, stațiunea Rânca), de locurile de reculegere reprezentate de o salbă de mânăstiri ortodoxe (Tismana, Lainici, Polovragi, Crasna, Strâmba, Târgu-Logrești, Târgu-Cărbunești), de efectele tămăduitoare ale apelor de la Săcelu și Țicleni.¹⁸

Care au fost primele manifestări de spectacol la Târgu-Jiu este greu de precizat. În tot cazul, fenomenul cultural s-a constituit pe baza unor elemente tradiționale ce s-au sintetizat în producții folclorice, având caracter literar, muzical, coregrafic ori dramatic. Perioada de reală emancipare culturală este aceea de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când o pleiadă de intelectuali, mulți dintre ei cu studii în Occident, formează o generație cu percepție europeană ce dinamizează procesul de dezorientizare a orașului.

Din Târgu-Jiu pleacă spre consacrare mari valori ale artei dramatice românești, din secolul al XIX-lea, cum ar fi: surorile Maria, Raluca și Paulina Stavrescu (actrițe la Teatrele Naționale din Iași, București și Craiova), Mia Mărculescu- Teodorescu sau 1. Dumitrescu-Crețu, actori la Teatrele Naționale

17. Vezi, pe larg, *Școala târgușiană*, Edit. "Gorjeanu1", Târgu-Jiu, 2005

18. I. Mocioi, *Târgu-Jiu*, Edit. Sport Turism, București, 1988, p. 13-23.

din Craiova și București, ultimul și director al Teatrului Român din Târgu-Jiu, între anii 1886-1888.

De menționat că Aristizza Romanescu, cea mai puternică personalitate feminină a teatrului românesc din secolul al XIX-lea, și Elena Theodorini, fenomen muzical de anvergură mondială, sunt fiicele Paulinei și Mariei Stavrescu.

În același an, 1882, apar primele periodice gorjene ("Vulcanul" și "Voce a Gorjiului"), în timp ce Ana Culcer-Bălcescu (nepoata lui Nicolae Bălcescu) se stabilește la Târgu-Jiu și inaugurează un salon muzical-literar, la care ia parte elita intelectuală a orașului. Momentul coincide cu stabilirea la Târgu-Jiu a unui grup de intelectuali ardeleni și bănățeni, în frunte cu profesorii Ștefan Bobancu, Iuliu Moisil, Augustin Crainic și inginerul Aurel Diaconovici. Acestora li se adaugă refugiatul polonez Witold Rola Piekarski, târgujienii Alexandru Ștefulescu, institutor și I. Popescu-Voitești, viitorul savant geolog, poetul-militar Emanoil Părăianu, tipograful Nicu D. Miloșescu și alții. De factură poporanistă, îndreptată spre lume a celor mulți, mișcarea întemeiată de aceștia era influențată în egală măsură de iluminismul târziu și de socialismul utopic. Ea își propunea, și în mare măsură a reușit, două obiective: emanciparea culturală, prin crearea de organisme și instituții de profil și propășirea materială, prin înființarea băncilor populare și a cooperăției sătești.

Tot ceea ce a urmat în plan cultural între cele două războaie mondiale își are originea în idealurile acestei mișcări. La Târgu-Jiu se tipăresc ziare, reviste și cărți, se joacă teatru, se concertează, se creează o atmosferă de mare spiritualitate. Acum se impune numele unei personalități de care se leagă transformarea Târgu-Jiului într-una din capitalele artei naționale. Este vorba de Arthia Tătărescu, soția marelui om politic și prim-ministru al României, Gheorghe Tătărescu, președinta Ligii Naționale a Femeilor Române din Gorj. Rând pe rând, rezultate excepționale vor încununa strădaniile acesteia: 1926, construirea culei de pe malul Jiului, în care va fi adăpostit Muzeul Gorjului; 1929, înființarea Atelierului de Covoare, prima inițiativă în plan național de valorificare a artei țesutului; 1935, ridicarea Mausoleului Ecaterinei Teodoroiu de către Milița Pătrașcu; 1937-1938, realizarea de către Constantin Brâncuși a tripticului închinat eroilor neamului (Coloana Infinitului, Poarta sărutului, Masa tăcerii).

După război, ideologia începe să umbrească arta adevărată. Orașul se adaptează circumstanțelor istorice și, în ciuda presiunilor doctrinare, continuă să-și mențină ființa spirituală. În 1945 se constituie Asociația Scriitorilor Gorjeni, apoi Ateneul înființat în 1949 devine Casa Orășănească de Cultură "Mihai Eminescu", din 1969 ființează Ansamblul de Cântece și Dansuri "Doina Gorjului", din 1952 Cenaclul Literar "Columna", din 1977 Teatrul Popular Târgu-Jiu (pe structura căruia ființează acum Teatrul Dramatic "Elvira Godeanu") și altele.

Aflat în an aniversar, la 600 de ani de existență atestată documentar, Târgu-Jiu se dezvăluie în zilele noastre ca un oraș modern, în care trecutul, prezentul și viitorul își găsesc împreună locul și rostul.

1918. UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA REFLECTATĂ ÎN MENTALITATEA COLECTIVĂ

MARIAN CURCULESCU*

Motto:

"Noi vrem o Românie a tuturor românilor."

(Manifestul studenților basarabeni - 24 ianuarie 1918)

Evoluția societății românești după anul 1918 a fost puternic influențată de mutațiile importante apărute în mentalitatea colectivă, mutații determinate de doi factori principali: Unirea și războiul.¹

Unirea era visul de secole al românilor, era - scria O. Goga - "formula magică, aceea care ținea toată suflarea românească într-o disciplină morală, comandamentul etic, care strângea societatea românească și-i poruncea o disciplină de simțiri și de gândire"². Participarea României la primul război mondial (1916-1918) a aratat dorința a mii de oameni, militari sau civili, pentru înfăptuirea României Mari, hotărârea lor "de a da tot ce avem pentru a căpăta dreptul nostru întreg"³. De la oamenii cu multă carte și până la țărani simpli, toți înțelegeau necesitatea înfăptuirii Marii Uniri. Năzuința spre unitate era prezentă în orașele, în satele și comunele românești. Această năzuință - nota Vasile Stoica - "nu s-a trezit deodată în sufletul neamului nostru, ci e o urmare a unui întreg trecut de suferință și frământări, e rezultatul unor lupte de sute de ani purtate pentru apărarea ființei noastre etnice și a teritoriului nostru ocrotitor; năzuința spre unitate politică, în care să fie cuprins tot neamul românesc și ale cărei granițe să fie acolo unde sunt granițele graiului nostru, traiește astăzi tot așa de puternic în cel din urmă țaran din Maramureș sau din Bihor cum trăiește în cele mai distinse personalități ale neamului"⁴.

* Profesor, doctor în istorie, Colegiul Național "Constantin Cantacuzino", Târgoviște (jud. Dâmbovița).

1. Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 31.

2. O. Goga, *Precursorii*, București, Editura Minerva, 1989, p. 274.

3. N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, București, Editura Politică, 1981, p. 351.

4. Apud. M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România (1918-1921)*, Ed. a II-a, București, Editura Politică, 1976, p. 137.

În Basarabia, în Bucovina și în Transilvania, teritoriile românești aflate sub dominație străină, pe fondul bucuriei determinată de înfrângerea Puterilor Centrale și de dezmembrarea imperiilor țarist și austro-ungar, creștea speranța de unire cu România. În aceste teritorii au avut loc adevărate revoluții⁵: masele au trecut la înlăturarea vechilor autorități și la alegerea unor organe noi, naționale, care s-a le reprezintă și să le apere interesele. Evenimentele se desfășurau cu repeziciune și antrenau în mersul lor țărani, orășeni, meseriași, intelectuali, studenți, militari, oameni din cele mai diferite stări sociale, credințe sau orientări politice.

În Basarabia, o influență asupra mentalității colective a exercitat-o revoluția rusă din anul 1917, căci atât în teritoriul dintre Prut și Nistru, cât și în celelalte stăpânite de Rusia, sau răspândit idei ca: autonomie, libertate națională, folosirea limbii materne în școală, în biserică și în administrație, autodeterminare, constituirea armatei naționale etc.⁶ Ion Inculeț nota că revoluția rusă "a pus în mișcare masa moldovenească din întreaga Basarabie și peste hotarele ei. Valurile născute la suprafață mereu angajau în mișcare noi straturi în adâncime până ce întregul popor moldovenesc, oriunde se aflau fiii lui, s-a trezit hotărât să-și croiască o nouă soartă. Marea aceasta nu s-a liniștit decât atunci când a ajuns în hotarele firești ale României Mari"⁷.

La începutul anului 1917, în absența unui partid politic românesc, mișcarea națională a avut un caracter spontan, fiind condusă "mai mult de instinctul național decât de conducători"⁸. Această mișcare - scria Ion Inculeț - "la început a fost condusă de masele anonime ale moldovenilor care prin chemarea sângelui au apucat cu hotărâre drumul dezrobirii"⁹. Treptat, ea s-a coagulat în jurul Partidului Național Moldovenesc, format în aprilie 1917 (care lupta pentru autonomie, folosirea limbii române, libertatea cuvântului, a tiparului etc.¹⁰) și în jurul ziarului "Cuvânt moldovenesc". Către acest partid care acționa pentru "dezvoltarea simțului național"¹¹ erau trimise adeziuni din Bolgrad, Cahul, Soroca, Odesa, Lapușna, din zeci de sate și orașe¹².

Un rol mobilizator îl avea gazeta "Cuvânt moldovenesc" care sublinia că locuitorii Basarabiei se îndreptau "spre o înnoire a vieții și spre deșteptarea din

5. Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 31.

6. Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p.17.

7. I. Inculeț, *O revoluție trăită*, Chișinău, Ed. Universitas, 1994, p.74.

8. *Ibidem*, p.52.

9. *Ibidem*.

10. N. Adăniloae, *Unirea Basarabiei cu România*, în "Studii și articole de istorie", LXII, 1995, p. 11

11. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 33/1917, f. 1.

12. N. Adăniloae, art. cit., p. 11.

somnul de moarte în care ne-a ținut stăpânirea veche"¹³. În această "deșeptare din somnul de moarte" o contribuție importantă au avut-o intelectualii (profesori, preoți, învățători, studenți) care, în cadrul unor congrese organizate la Chișinău în luna mai 1917, au întărit ideea că Basarabia făcea parte din "marele trup al românilor"¹⁴. În afirmarea idealului național, și-au adus contribuția și intelectualii refugiați în Basarabia, originari din Ardeal, Bucovina sau România¹⁵, prin tipărirea de cărți și abecedare în limba română, organizarea unor cursuri de istorie, geografie și cântec românesc pentru învățători, prin propaganda românească etc.¹⁶ Astfel, s-a ajuns ca mulți dintre învățătorii filo-ruși să se îndepărteze de această mentalitate, devenind apostoli ai redeșteptării naționale românești.¹⁷ Referindu-se la efortul convergent al intelectualității românești, V. Bodnărescu scria: "Invidia era o noțiune necunoscută și toți erau însuflețiți de spiritul unirii și al dragostei de frații cu aceleași năzuinți"¹⁸.

În mișcarea națională din Basarabia, un rol important l-au avut soldații și militarii români din armata rusă. Aceștia, în urma întâlnirii cu românii din celelalte teritorii românești, pe front, în spitalele de răniți, în lagărele de prizonieri etc.¹⁹, au putut - scria I. Nistor - "să se lămurească sufletește și să-și lumineze mintea lor buimăcită de ideile revoluționare la făclia curată și frumoasă a ideii naționale"²⁰. La marea întrunire de la Odesa din 18 aprilie/1 mai 1917, unde au participat peste zece mii de soldați și ofițeri români, alături de care au fost prezenți și profesori, preoți, studenți, s-au adoptat hotărâri importante: constituirea unităților militare românești (desprinse din armata rusă) pentru menținerea ordinii publice, lupta pentru autonomie politică etc.²¹ Astfel de adunări ale militarilor români aveau loc și în alte zone, inclusiv la Riga și în Caucaz.²²

În primavara anului 1917 nu se cerea încă unirea cu România, ci predomina ideea de autonomie a Basarabiei în cadrul Statului federativ rus, această atitudine fiind determinată de doi factori: teama de Rusia și menținerea încă a

13. *Ibidem*, p. 10.

14. *Ibidem*, p. 13.

15. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 42/1918, p. 5.

16. Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București, Editura Tempus, 1994, p. 106.

17. *Ibidem*.

18. V. Bodnărescu, *Impresii și amintiri despre unire*, în I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul unirii*, Cernăuți, Tip. "Glasul Bucovinei", 1938, p. 64.

19. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 75.

20. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, Editura "Glasul Bucovinei", 1924, p. 408.

21. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 33/1917, p. 4

22. *Ibidem*, p. 8.

mentalității filo-ruse impusă în urma unui secol de propagandă și stăpânire țaristă.²³

Treptat, sub impulsul unui puternic proces de redeșteptare națională, mentalitatea filo-rusă a fost abandonată în favoarea ideii de unire cu România.

O puternică impresie a avut-o în Basarabia Manifestul de la Darnița (aprilie 1917), prin care voluntarii ardeleni și bucovineni își exprimau hotărârea de a lupta în armata României pentru împlinirea Marii Uniri. Impresionați de acest Manifest, studenții basarabeni din Kiev, într-o scrisoare adresată acestor voluntari, scriau: "Voi sunteți aceia care ați întins brațele peste Prut și Carpați surorii voastre Basarabia, arătându-ne calea mântuirii. Voi sunteți aceia care ați sădit în sufletul nostru sământa idealului național."²⁴

Mișcarea națională din Basarabia era susținută de largi categorii sociale, cuprinzând țărani, meseriași, intelectuali, studenți, 1iceeni. Pe teritoriul dintre Prut și Nistru aveau loc mari adunări în care erau cerute autonomie teritorială și politică, largi reforme sociale²⁵. La această mișcare luau parte și acei români din Basarabia aflați în diferite localități din Rusia ca profesori, funcționari, studenți etc.²⁶ O influență asupra conștiinței colective o exercita ziarul "Ardealul", al emigranților ardeleni și bucovineni, apărut la 1 octombrie 1917 sub redacția lui Onisifor Ghibu. Subliniind rolul acestui ziar asupra mentalității populației, arhimandritul Gurie al Basarabiei spunea: "Ne-a adunat în jurul său cum adună pasărea puii săi, sub aripile sale, a îndemnat pe cei molatici, a sprijinit pe cei ce se clătinău, a întărit pe cei slabi, a încurajat și a insuflat îndrăzneala în cei timizi și punându-i la lucru, i-a făcut pe toți să simtă bucuria copilului care începe a umbla pe picioarele sale proprii, fără sprijinul tatei sau al mamei."²⁷

Într-un astfel de context, țărănimea basarabeană, care forma majoritatea populației, a cunoscut o tot mai profundă înțelegere a realităților aceluși timp. Sătenii considerau că "moldovenii trăind din capul locului în Basarabia și întrecând în număr pe ceilalți locuitori ca o nație deosebită, au dreptul de a-și hotărî singuri soarta"²⁸. Generalul M. Schina, martor al evenimentelor din Basarabia, referindu-se la rolul țărănimii în lupta Basarabiei pentru unirea cu țara, declara: "Țăranul basarabean a avut cel dintâi intuițiunea momentului istoric al Unirii. Țăranul basarabean a simțit clocotind în vinele lui sângele patriei sale."²⁹ Și astfel, mișcarea națională "a cuprins ca o dulce beție și satele

23. Ioan Scurtu (coord.), *op. cit.*, p. 106.

24. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 76.

25. C. Gh. Marinescu, *Epopeea Marii Uniri*, Galați, Editura "Porto-Franco", 1993, p. 290.

26. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 70.

27. apud. C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 290.

28. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 73.

29. M. Schina, *Torentul a pornit din sate*, în "Magazin istoric", XXXII, nr. 3/1998, p. 12.

din Basarabia care păreau că amuțiseră pentru totdeauna sub dominația apăsătoare a rușilor³⁰.

În toamna anului 1917, un eveniment care a încurajat mișcarea națională și a influențat mentalitatea colectivă din Basarabia a fost Congresul ostășesc de la Chișinău din 20 octombrie (stil vechi) 1917, unde s-au reunit 989 de delegați (ofitieri și soldați) reprezentând peste 300.000 de basarabeni mobilizați pe toate fronturile.³¹ Congresul a proclamat autonomia Basarabiei și a cerut convocarea în cel mai scurt timp a Sfatului Țării ca organ reprezentativ al basarabenilor.³² Acest eveniment din capitala Basarabiei a determinat bucurie și speranțe în rândul populației. În jurul Sălii Eparhiale, unde s-a ținut Congresul, s-a adunat "un imens public" cu steaguri.³³ Bucuria și speranța au fost amplificate de trecerea prin Chișinău a voluntarilor ardeleni (aflați în drum spre Iași), tocmai în timpul Congresului. Acest fapt a fost considerat de populație o adevărată sărbătoare națională, căci în tot orașul s-au arborat steaguri tricolore, s-au cântat cântece patriotice, s-au afișat lozinci ca: "Trăiască neamul românesc", "Trăiască România Mare"³⁴.

Alegerea deputaților pentru Sfatul Țării (noiembrie 1917) s-a făcut într-o atmosferă de mare efervescență politică și națională³⁵. Cei 150 de deputați reprezentau organizații politice, bisericești, studențești, feministe, provenind din toate straturile sociale și naționale³⁶; 70% erau români, iar 30% reprezentau naționalitățile basarabene (ruși, bulgari, evrei, nemți etc.).³⁷ Sfatul Țării și-a început activitatea cu speranță în viitor, înconjurat de bucuria și încrederea populației. La Chișinău se cântau "Deșteaptă-te române", "Pe-al nostru steag e scris Unire"³⁸

În condițiile primejdiei reprezentate de pretențiile Ucrainei de a anexa teritoriul dintre Prut și Nistru, și folosindu-se de prevederile Declarației drepturilor popoarelor din Rusia, la 2 decembrie 1917 a fost proclamată Republica Democratică Moldovenească³⁹ de către Sfatul Țării. Populația era îngrijorată

30. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 72.

31. I. Scurtu (coord.), *op. cit.* p. 107.

32. Ștefan Pascu, *Faurirea statului național unitar român*, vol. II, București, Editura Acad., 1983, p. 5.

33. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 33/1917, p. 9.

34. Ioan Scurtu (coord.), *op. cit.*, p. 107.

35. Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatura*, p. 31.

36 - Ștefania Mihăilescu, *Adeziunea tuturor cetățenilor din România, fara deosebire de naționalitate la marele act al Unirii din 1918*, în "Anale de istorie", nr. 5/1988, p. 88.

37. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 33/1917, p. 10.

38. N. Adăniloae, *act. cit.*, p. 17.

39. Ioan. Nistor, *op. cit.*, p. 416.

de jafurile și amenințările provocate de armata rusă care se retrăgea în dezordine în urma dezorganizării frontului. De aceea, sosirea în Basarabia pe 13 ianuarie 1918 a unor unități militare din România chemate de Sfatul Țării pentru a restabili ordinea, a produs un "entuziasm indescriptibil"⁴⁰. "Lumea - nota I. Nistorplângea de bucurie la privirea ostașului român care sub steagurile biruitoare la Oituz, Mărăști și Mărășești își făcea intrarea triumfală în capitala Basarabiei."⁴¹

La începutul anului 1918 se afirma tot mai clar gândul de unire a Basarabiei cu România, gând afirmat și susținut de studenți, liceeni, intelectuali, țărani, orășeni, ostași. La 24 ianuarie 1918, studenții basarabeni au publicat un mobilizator Manifest în ziarul "România nouă", în care chemau populația la lupta pentru unire: "Noi socotim că mântuirea neamului nostru este numai în unirea tuturor fiilor noștri într-o singură țară. [...] Nu ne trebuie Rusie federativă, căci Rusia nu ne-a dat în curs de o sută de ani decât întunecime și robie, iar vremurile de slobozenie de acum nu ne-au dat decât anarhie; noi vrem o Românie a tuturor românilor."⁴² Tot acum, liceenii din Soroca își exprimau încrederea ca "toți care au suflet moldovenesc" vor sprijini "steagul de luptă ridicat pentru dobândirea dreptăților călcate"⁴³.

Un ecou puternic în mentalitatea colectivă l-a avut declarația unui grup de intelectuali din toate teritoriile românești, publicată în ziarul "România nouă" pe 24 ianuarie 1918: "Nu ne mai socotim ca până acum: ardeleni, basarabeni, bucovineni etc. și nu ne mai socotim nici numai ca fiii aceluiași popor, ci ca cetățenii aceluiași stat unitar românesc, ca cetățenii ai României noi a tuturor românilor, cu aceleași datorii față de fiecare parte a ei și cu aceleași drepturi."⁴⁴

Lupta pentru Unire, ca idee centrală a conștiinței colective, era încurajată și de contextul extern favorabil determinat de înfrângerea Puterilor Centrale și de afirmarea principiilor wilsoniene.⁴⁵ Proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești la 24 ianuarie 1918, a fost primită cu bucurie de populație.⁴⁶ Tot în această zi care amintea de Unirea Principatelor Române, în mod semnificativ pentru starea de spirit din Basarabia, gazeta "Ardealul" din Chișinău (condusă de Onisifor Ghibu) a devenit ziar cotidian cu numele de "România nouă", declarându-se "organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor".⁴⁷ Evidențiind importanța acestui eveniment, studenții

40. *Ibidem*, p. 420.

41. *Ibidem*.

42. apud. Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 245.

43. apud. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 73.

44. "România nouă", II, nr. 8 din 24 ianuarie 1918

45. C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 288.

46. Eugen Giurgea, *Din trecutul și prezentul Basarabiei*, București, Tip. "Bucovina", 1928, p. 63.

47. N. Adâniloae, *act. cit.*, p. 22.

basarabeni arătau ca "putem da mâna cu frații noștri din Transilvania, Bucovina și România adunați în jurul gazetei «România nouă» și putem lucra umăr la umăr pentru așezarea unei țări a noastre a tuturor"⁴⁸

În ianuarie, februarie, martie 1918, lupta și speranța pentru unire au cunoscut cote înalte. Formula de altădată a țarului Nicolae I, "ortodoxism, autocratism, naționalism"⁴⁹, prin care se încercase ca toți cei ce trăiau în imperiul rus să nu-l părăsească niciodată, era acum infirmată și abandonată. Eugen Giurgea nota ca în Basarabia "pretutindeni nu se vorbea decât de unire"⁵⁰. Evidențiind hotărârea populației dintre Prut și Nistru de a se uni cu România, profesorul Ștefan Ciobanu scria: "Basarabia declara viguros că ea nu-și mai poate învăța copiii săi în școli cu limbă străină, că ea nu mai poate asculta slujba divină în altă limbă, decât în limba populației ei, că poporul românesc nu mai poate fi batjocorit cu injuria de «cap de bou», că vrea să-și aranjeze viața națională așa cum îi dictează trecutul și tradițiile lui seculare"⁵¹. Intellectualitatea basarabească (sprijinită de cea din celelalte teritorii românești) desfășura o amplă activitate pentru a grăbi înfăptuirea gândului de Unire căci - nota I. Nistor - "gândul de Unire trăia ascuns în cutele cele mai tainice ale sufletului fiecărui moldovean adevărat, ca ceva moștenit din tată în fiu".⁵² Intelectuali din Chișinău, din Bălți, din Hotin și din alte zone, trimiteau Sfatului Țării scrisori în care își exprima sprijinul pentru înfăptuirea Unirii, în timp ce învățătorii promiteau să acționeze "ca să scoatem norodul din întuneric" și toți basarabeni să poată striga "Trăiască România, mama tuturor românilor"⁵³. Scrisori și telegrame de solidaritate cu mișcarea națională din Basarabia, trimiteau și M. Sădoveanu, I. Minulescu, I. Petrovici, Radu Rosetti, I. Pillat, Mihai Codreanu etc.⁵⁴

Gazetele "Cuvânt moldovenesc", "Sfatul Țării", "România nouă", aveau o puternică înrâuire asupra populației din cele mai îndepărtate sate și cătune basarabene. Astfel, în lunile ianuarie, februarie, martie, aprilie 1918, s-au intensificat cererile de unire făcute de mase, începând cu țărani din Bălți și Soroca.⁵⁵ Dincolo de urmările lăsate de stăpânirea rusă și de faptul că majoritatea sătenilor (90%) erau analfabeți, gândul de unire cu România era tot mai puternic. Acest gând avea un puternic ecou la sate. Subliniind rolul țărănimii basarabene în susținerea efortului de unire cu România, generalul M. Schina

48. *Ibidem*, p. 23.

49. I. Inculeț, *op. cit.*, p. 65.

50. Eugen Giurgea, *op. cit.*, p. 75.

51. Ștefan Ciobanu, *Lumina fețelor*, în "Magazin istoric", XXXII, nr. 3/1998, p. 6.

52. I. Nistor, *op. cit.*, p. 422.

53. apud. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 13.

54. Ion Iacoș, *Intellectualitatea - componenta organică a mișcării național-populare pentru unire*, în "Anale de istorie", nr. 5/1988, p. 58.

55. Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 248.

scria: "Unirea Basarabiei s-a făcut în sate de întreaga țărănime moldovenească și torentul a pornit de la nord, cu atâta putere și entuziasm în jos, încât chiar dacă Sfatul Țării ar mai fi întârziat votarea, ar fi fost copleșit și târât de curentul poporului moldovenesc."⁵⁶

Răspunzând dorinței populației, la 27 martie 1918 (stil vechi), Sfatul Țării, cu 86 de voturi pentru, 3 voturi contra și 36 de abțineri a votat unirea Basarabiei cu România.⁵⁷ Populația Basarabiei a primit cu entuziasm această istorică hotărâre. Ziarul "Sfatul Țării" scria că sosise "ziua cea mare și mult așteptată a mântuirii"⁵⁸. Ziarul evidenția marea bucurie a locuitorilor din Chișinău: "Deputații, publicul se îmbrățișează, se sărută. Ochii tuturor sunt plini de lacrimi și bucurie. [...] Toate clopotele din Chișinău au început să sune dând de știre despre triumful neamului românesc. Bubuiturile tunurilor care salută marele act au început să despice văzduhul. Aeroplanele se ridicau tot mai sus pe slăvile cerului purtate de aripile nevăzute a le bucuriei celei mai sfinte. [...] Publicul zguduit de entuziasm striga «Traiască România», «Trăiască Maria Sa regele Ferdinand»"⁵⁹. Valurile de bucurie "aprinseseră orașul întreg"⁶⁰. Pe străzile orașului se juca "Hora Unirii"⁶¹ iar lumea striga: "Trăiască Unirea", "Traiască România Mare"⁶². Deputaților li se aruncau flori și erau ovaționați de cetățeni.⁶³ Mulți țărani afirmau: "Ne unim cu plugarii români de peste prut"⁶⁴.

În zilele următoare, oameni din cele mai diferite stări sociale, orientări politice, credințe religioase (țărani, intelectuali, muncitori, profesori, studenți, tineri), în cadrul unor importante adunări au salutată unirea Basarabiei cu România. Astfel de adunări aveau loc în satele și orașele Basarabiei⁶⁵, precum și la Iași, Botoșani, Brașov, Pitești, Arad, Lugoj, Oradea, Timișoara, Cluj etc.⁶⁶ De asemenea, acest eveniment a fost salutată de universitățile din Iași și București, de mitropolitul Moldovei, de voluntarii ardeleni și bucovineni, de Corpurile legiuitoare, de Asociația profesorilor universitari din România, de țărani, meseriași, industriași, negustori⁶⁷, de presă, de școli etc.⁶⁸

56. M. Schina, act. cit., p. 12.

57. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 19/1919, p. 11.

58. "Sfatul Țării", 1, nr. 4 din 30 martie 1918.

59. *Ibidem*.

60. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 39/1918, f. 22.

61. Maica Alexandra, *Amintiri despre părinții mei*, în "Magazin istoric", XXX, nr. 6/1996, p. 61.

62. Stelian Neagoe, *Istoria Unirii românilor*, vol. II, București, Editura Diogene, 1993, p. 226.

63. I. Nistor, *op. cit.*, p. 426.

64. apud. I. Nistor, *op. cit.*, p. 430.

65. "România Nouă", II, nr. 58 din 29 martie 1918.

66. C. Gh. Mannescu, *op. cit.*, p. 294.

67. Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 290.

68. "România nouă", II, nr. 61 din 1 aprilie 1918.

În telegrama Universității din București era exprimată dorința că "unirea cu Patriamamă să aducă fraților basarabeni toată fericirea și prosperitatea așteptată"⁶⁹. În același timp, era mărturisită speranța că va sosi ceasul "când poporul românesc întreg se va putea bucura de viața liberă la care-i dau dreptul secolele de suferința ce a îndurat".⁷⁰

În Iași, la 30 martie 1918, cu ocazia sosirii delegației basarabene condusă de Ion Inculeț pentru a aduce regelui Actul Unirii, a fost o mare bucurie. Delegația a fost primită cu emoție și cu lacrimi în ochi⁷¹ atât de către oficialități cât și de populație. Străzile orașului care duceau de la gară spre centru erau "tixite de lume" și, cu toate că era zi de lucru, "lumea își uitase de treburi și mii și mii de oameni alergau de dimineața spre gară ca să vadă ceea ce niciodată nu mai văzuse. Pe tot parcursul drumului - steaguri naționale, ordine și însuflețire"⁷². La sosirea delegației basarabene în gară, nu s-au ținut cuvântări "căci vorbeau destul de grăitor lacrimile de bucurie și străngerile de mână făcute cu atâta efuziune"⁷³. În piața orașului, oaspeții și gazdele lor au jucat "Hora Unirii". Subliniind semnificația acestui eveniment, regele Ferdinand spunea: "Sărbătorim azi înfăptuirea unui vis care de mult trăia în inimile tuturor românilor de dincolo și de dincoace de apele Prutului."⁷⁴ Dacă în stradă bucuria era mare, în rândul celor care conduceau destinele țării "îngrijorarea zilei de mâine și a neprevăzutului apăsa și înăbușea strigătul de bucurie"⁷⁵. Decretul regal din 9/22 aprilie 1918 a ratificat unirea Basarabiei cu România.⁷⁶

Naționalitățile din Basarabia au avut atitudini diferite, deși Actul unirii adoptat la 27 martie 1918 prevedea "respectarea drepturilor minoritaților"⁷⁷. În Sfatul Țării, la 27 martie 1918, reprezentanții bulgarilor, ai germanilor, ai ucrainenilor și ai rușilor s-au abținut de la vot, declarând ca nu aveau împuternicire să voteze unirea⁷⁸. De asemenea, evreii, considerând că apartenența Basarabiei la România era nesigură datorită opoziției Rusiei, s-au abținut.⁷⁹ Reprezentanții armenilor și ai găgăuzilor au absentat.⁸⁰ Polonezii au declarat că "susțin unirea

69. *Ibidem*.

70. "Neamul românesc", XIII, nr. 89 din 31 martie 1918.

71. "Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 22, șed. din 22 ianuarie 1920, p. 293.

72. "România nouă", II, nr. 62 din 3 aprilie 1918.

73. *Ibidem*.

74. "Sfatul Țării", I, nr. 7 din 3 aprilie 1918.

75. N. M. Condeescu, *Iași 1918. La marele cartier general- Unirea românilor*, în "Magazin istoric", XXIX, nr. 12/1995, p. 4.

76. Ioan Scurtu, *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, București, Editura Sport-Turism, 1988, p. 74.

77. "Sfatul Țării", I, nr. 4 din 30 martie 1918.

78. *Ibidem*, p. 6.

79. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 39/1918, f. 15.

80. *Ibidem*.

așa cum o cer moldovenii, stăpânii de baștină ai acestei țări"⁸¹. Germanii, în urma Congresului pe care l-au ținut la Tarutino la 7 martie 1918, au hotărât să adere la unire⁸², subliniind că "vor trăi cu poporul român sub un sceptru, în pace și în bună înțelegere"⁸³.

Dincolo de poziția oficială exprimată de reprezentanții minorităților, au existat curente, idei și atitudini care uneori s-au abătut de la această poziție. Astfel, în rândul bulgarilor, unde procesul de rusificare a cunoscut accente importante, se constata o anumită ostilitate față de unire, mai evidentă în rândul celor cu multă carte.⁸⁴ În rândul rușilor, unii priveau spre Rusia, după cum au existat și adepți ai unirii.⁸⁵

De asemenea, existau germani care priveau cu rezerve marele eveniment al unirii Basarabiei cu România: unii ar fi dorit să plece în Germania, alții credeau că această unire trebuie făcută cu acordul Germaniei, după cum cei mai pesimiști considerau că nu puteau coexista cu românii într-o Românie Mare.⁸⁶ Rezerve sau chiar împotriviri față de unire au existat și în rândul unor evrei, polonezi etc. Pe ansamblu însă, minoritățile din Basarabia s-au integrat în România Mare. Unirea Basarabiei i-a încurajat pe românii din celelalte teritorii, căci zărise "geana de lumină a unor vremuri mai bune"⁸⁷ și începuse realizarea statului național unitar.

81. "Sfatul Țării", I, nr. 4 din 30 martie 1918.

82. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 39/1918.

83. apud. Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 284; vezi și "Sfatul Țării", II, nr. 270 din 13/26 martie 1919.

84. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 39/1918, f.28.

85. "România nouă", II, nr. 61 din 1 aprilie 1918.

86. "Sfatul Țării", I, nr. 36 din 16 mai 1918.

87. Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, vol. I, București, Editura Sport-Turism, 1976, p. 102.

IV. MISCELANEEA

ZIARE, REVISTE ROMÂNEȘTI ȘI SÂRBEȘTI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA DIN BANAT

DAN POPESCU*

Ziaristica bănățeană datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când, sub domnia lui Iosif al II-lea, prin Ordonanța imperială din 11 iunie 1781, s-a acordat libertate tiparului.

În împrejurări destul de grele, Paul Iorgovici și Ioan Molnar au editat, la Viena, în vara anului 1794, o gazetă românească care a fost suspendată pentru motivul că propaga idei periculoase ale revoluției burgheze din Franța și că aceste idei "pot produce zguduirea liniștei publice"¹.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, și mai ales după sfârșitul războaielor napoleniene, așa cum bine arată Felix Milleker, în *Istoria* sa a tipografiilor și a ziaristicii din Banat, existau tipografii și în provincii, dar până la 1848 nu se menționează nici o publicație românească bănățeană.

După înăbușirea revoluției de la 1848, prin hotărârea guvernului imperial, Banatul e constituit într-o provincie separată, numită "Voivodina sârbească și Banatul Timișoarei", cu reședința la Timișoara².

În perioada absolutismului și "regimului liberal" habsburgic (1849-1867), apar primele ziare românești și sârbești. Astfel, la 15 octombrie 1851, vede lumina tiparului ziarul sârbesc "Juzna pcela", redactor fiind Milorad Medakovic, iar la Becicherec se tipărește primul calendar sârbesc, intitulat "Srpski Narodni veliki beckerecki kalendar", pe anul 1857.

* Profesor emerit pensionar - Lugoj.

1. Dan Popescu, *Note despre presa bănățeană*, Drapelul roșu, Timișoara, 29.X.1969.

2. Leonhard Bohm, *Geschichte des Temeser Banats*, vol. I, Leipzig, 1861, p. 394.

Cerințe tot mai impetuoase pentru ziare și reviste, precum și nevoile administrației, de imprimate, anunțuri, circulare, facilitează înființarea de noi tipografii și periodice. În acest fel, presa bănățeană a crescut în amplitudine și în jurul anului 1870, după cum ne informează o statistică, existau 11 ziare: 4 la Timișoara, 1 la Vârșeț, 2 la Panciova, 1 la Biserica Albă, 1 la Lugoj, 1 la Reșița, 1 la Becicherecul Mare³.

Sub presiunea evenimentelor interne și externe care s-au succedat după pacea de la Praga, cercurile conducătoare ale Austriei au găsit formula pe care să se sprijine politica lor de asigurare și, în februarie 1867, a fost publicată înțelegerea dintre Austria și Ungaria, care a statornicit sistemul dualist, pe care un fruntaș al Partidului Național Român îl caracteriza: "Unio duarum nationum contra plures". Prin încheierea pactului dualist, s-a urmărit ca obiectiv principal micșorarea contradicțiilor austro-ungare prin asigurarea altor naționalități.

Istoricul Henry Wickham Steed, în studiul intitulat *La Monarchie des Habsbourgs*, referindu-se la dualism, sublinia: "Concepția dualismului este un pact constituțional ce se baza pe două aranjamente paralele, dintre care unu era acordul bilateral dintre coroana și națiunea maghiară reprezentată prin parlamentul maghiar, și celălalt un statut constituțional, unilateral, promulgat de autoritatea imperială în Austria, prezentându-se întocmai ca un portal frontal din doi stâlpi de putere inegală, cu coroana și departamentele comune drept grindă"⁴.

Cu toată opoziția deputaților români și sârbi, printre care-i amintim pe Iosif Hodoș, Ilie Măcelaru, Vincențiu Babeș, Aloisiu Vlad, Svetozar Miletic, proiectul de lege a fost votat fără să țină seamă de interpelările și discuțiile înverșunate ale reprezentanților naționalităților oprimate.

Astfel, poporul român și sârb, stăpâni străvechi ai acestor teritorii, se vedeau lipsiți de cele mai elementare drepturi, supuși unei crunte exploatare și asigurări naționale, presați cu fiecare an tot mai mult de brutala politică de de-naționalizare forțată. În ciuda condițiilor grele în care poporul român și sârb și-au desfășurat activitatea, solidaritatea comună, lupta dârză și unită a acestora s-a sudat, creind posibilitatea să pășească pe calea progresului în toate ramurile manifestării spirituale, înființându-și instituții culturale proprii, care treptat au devenit adevărate centre de radiere, sădind în sufletul popoarelor ideea unității de neam, de limbă, de libertate împotriva tiraniei.

În pofida împrejurărilor vitrege de opresiune socială și națională, mișcarea de emancipare națională din monarhia austro-ungară, a românilor și sârbilor,

3. Felix Milleker, *Geschichte des Buchdruckes und des Zeitungswesen in Banat* (1769-1922), Bela Crkva, 1926, p. 25.

4. Henry Wickham Steed, *La Monarchie des Habsbourgs*, Paris, 1917, p. 56.

face parte din mișcarea general europeană proprie tuturor popoarelor care s-au ridicat la viața națională independentă în decursul secolului al XIX-lea.

În această perioadă un rol eficient în răspândirea ideilor înaintate l-au avut luminătorii poporului, care în timp de grele încercări n-au precupețit nimic și s-au ridicat cu hotărâre pentru apărarea gliei strămoșești, pentru dreptate, pentru libertate și independentă națională. Datorită activității lor prodigioase, ideea libertății naționale a cuprins gândurile și voința unor largi pături sociale, înscriindu-se ca obiectiv central al activității publicistice și a societăților culturale ale vremii care a adus astfel un aport nemijlocit la făurirea unității de stat a poporului român⁵.

În condițiile vitrege ale dualismului, între factorii care au promovat și răspândit în rândul maselor gândirea progresistă a vremii, a științei, a literaturii și a limbii naționale, a fost și presa. Relevând însemnătatea presei, gazeta socialistă ADEVĂRUL arăta că "în marea mișcare a proletariatului arma cea mai puternică este presa, căci prin ea putem lăți ideilor noastre /.../ presa este acea faclă care răspândește știința și lumina în tot locul"⁶.

Astfel, chiar în vara anului 1867, la Biserica Albă, în tipografia lui Iulius Wunder, vede lumina tiparului DIE NERA, iar în toamna aceluiași an apare prima foaie sârbească a provinciei, intitulată VRSACKA KULA⁷. Acest ziar, însă, al cărui redactor a fost Nika Manduriac, își încetează activitatea, fiind suspendat de autorități pentru că a răspândit idei politice incompatibile cu politica oficială a regimului dualist. Un exemplu tipic de îngrădire a libertății presei, ni-l oferă suspendarea, în august 1869, a altui ziar sârbesc, PANCEVAC, precum și amendarea de 1000 florini aplicată lui Ivan Pavlovic, redactorul ziarului, care a publicat știri politice și culturale⁸, sesizând în paginile ziarului și unele abuzuri ale autorităților.

Politica de opresiune națională s-a îndreptat în primul rând împotriva școlii, aceasta fiind unul din pilonii de bază ai menținerii și cultivării limbii naționale. În acest sens, legile votate îngrădeau popoarelor oprimate dreptul de a învăța în școli limba maternă.

Odată cu venirea la putere a guvernului condus de Kalman Tisza, politica de asuprire capătă forme din ce în ce mai dure, iar procesul de deznaționalizare se adâncește. Dacă legile votate până acum acordau dreptul de a înființa școli confesionale, unde limba de predare era lăsată la preferința consiliilor de con-

5. I. Cicală, *Ziarul Drapelul – factor activ în mișcarea națională a românilor bănățeni*, Banatica, Reșița, 1971, p. 393.

6. "ADEVĂRUL" din 29 martie 1907.

7. Dan Popescu, *Din istoricul presei bănățene până la primul război mondial*, în *Lucrările Simpozionului iugoslavo-român*, Pancevo, 1971, p. 311.

8. Felix Milleker, *op. cit.*, p. 24.

ducere, prin legea din 1879 a lui Trefort, în școlile confesionale elementare se introduce studiul limbii maghiare: "nici o diplomă nu mai putea fi eliberată, în cazul în care absolventul nu-și va fi însușit limba maghiară în vorbire și scris"⁹.

Ziarul DREPTATEA, în paginile sale, reliefează câteva aspecte despre felul cum autoritățile înțeleg să sprijine procesul de învățământ în școli. "În comuna Voislova, din cercul pretorial al Caransebeșului, nu s-a ținut școală de 6 ani de zile /.../ s-au făcut de repetate ori arătări la autoritățile politice competente, însă rezultatul a fost negativ"¹⁰. În comuna Bucușnița, din 1890 școala este fără învățător; la fel la Petroșnița și Ohaba Bistra. În comuna Glimboca, "60 de băieți și 42 fete învățau într-o singură clasă, iar la Borlova, 80 de băieți și 70 fete au un singur învățător"¹¹.

Situații similare găsim și în școlile sârbești, unde ministrul școlilor secundare recomandă "ca elevii de la vârsta de 16 ani în sus să învețe în școli limba maghiară și germană"¹². Într-un articol apărut în VRSACKI VERSNIK din 17 august 1913, se subliniază că "Sinodul sârbesc, în loc să aloce fonduri operei de școlarizare a poporului, a închinat toți banii mănăstirilor și călugărilor". Este necesar, recomandă autorul articolului, să înființăm asociația școlară "Scoioku Matiozu", pentru a nu pierde școlile pe care le avem.

Redacția ziarului DRAPELUL, într-un articol de fond, arăta că, datorită legii XXVII din anul 1907, "182 învățători au fost pedepsiți pentru că n-au respectat cerințele legii în instrucția limbii maghiare"¹³.

Într-un articol, intitulat *Cine are urechi de auzit să audă*, Dusan Mijatovic pune în dezbatere o problemă de importanță majoră referitor la modul de școlarizare a copiilor sârbi, reliefând că învățătorii sunt "obligați să-i învețe pe copii scrisul, cititul, gramatica în limba maghiară, iar limba sârbă abia câte puțin, ca limbă maternă. Când ajung în "Burgerschule", acolo se intensifică învățarea limbii maghiare și dacă în școala primară copii între ei mai vorbesc sârbește, dispare și această ocazie și li se interzice a vorbi în altă limbă decât în cea maghiară"¹⁴.

Un rol nefast pentru învățământul românesc din Transilvania și Banat l-au avut legile școlare ale lui Apponyi din 1907. Populația românească a organizat numeroase manifestări de protest: moțiuni, rezoluții, memorii¹⁵, întruniri popu-

9. Ioan Popescu-Puțuri și Dr. Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1970, p. 163.

10. "DREPTATEA", 13 ianuarie 1895.

11. Idem.

12. "VRSACKI VESNIK", 21 iulie 1913.

13. "DRAPELUL", 17 aprilie 1909.

14. "VRSACKI VESNIK", 9 martie 1914.

15. "TELEGRAFUL ROMÂN", 21 martie 1907.

lare, la Lugoj, Caransebeș, Oravița, organizate de P.N.R., precum și o aprigă campanie de presă¹⁶.

Mișcarea socialistă s-a ridicat în repetate rânduri pentru apărarea școlilor populare oprimare. În acest sens, Congresul Secției Române a P.S.D., în ianuarie 1908, a subliniat "nevoia de a ne păstra limba noastră, cultura noastră națională", condamnând politica guvernelor, care a făcut ca poporul să fie "lipsit și răpit de drepturi, lipsit și răpit de limba sa națională"¹⁷.

Redacția ziarului DRAPELUL a înțeles să facă din gazetă un luptător activ militând pentru promovarea culturii în rândul maselor. Într-o suită de articole, ziarul a protestat împotriva dezinteresului claselor dominante din Austro-Ungaria față de problema școlară.

Într-un articol, se reliefa că în comitatul Caraș-Severin "aproape 15.000 de copii de școală sunt deja, prin lipsă de școli, excluși de la cercetarea școlii"¹⁸. Un alt articol, ce datează din anul 1911, sublinia că, după 43 de ani de la introducerea obligativității învățământului, "aproape 3.000 de comune erau fără școli și 300.000 de copii obligați la școală fără de a avea unde să meargă la școală"¹⁹.

Criza politică a sistemului dualist austro-ungar se accentuează datorită contradicțiilor sociale și naționale. Pentru masele populare din Transilvania, indiferent de naționalitate, "dualismul a însemnat o înăsprire a asuprii sociale și naționale exercitate direct de moșierimea și burghezia maghiară cu sprijinul claselor dominante din Austria"²⁰.

Edificatoare în acest sens este declanșarea unei puternice răzvrățiri în anul 1876 în comuna Nitzkidorf, din comitatul Timiș, cu o populație majoritară germană, după cum ne relatează ziarul TEMESI LAPOK, din 20 ianuarie: "s-a iscat o revoltă de mari proporții"²¹. Demn de subliniat este faptul că populația română și sârbă a încercat să se coalizeze cu răzvrățiții, iar conducătorul revoltei a fost un ofițer din armata austriacă, care a participat la campania de înscăunare a lui Maximilian în Mexic²².

Răscoala țăranilor constituie un episod din lupta țăranimii bănățene. Ea face parte dintr-un lanț întreg de mișcări țărănești: Teregova (1895), Coștei (1897), Herendești (1901), Fârlug (1907)²³.

16. "TRIBUNA", 27 martie 1907.

17. Ibidem, 6 decembrie 1907.

18. "DRAPELUL", 9 iunie 1904.

19. Idem, 23 mai 1911.

20. *Istoria Transilvaniei*, Ed. Academiei R.P.R., vol. II, p. 188.

21. Dan Popescu, *Frământări țărănești în comuna Nitzchidorf*, Timișoara, Buletin Informativ, 1973, p. 33.

22. "TEMESVARER ZEITUNG", 22 ianuarie 1876.

23. Dan Popescu, *op. cit.*, p. 24.

Ziarele bănățene românești și sârbești publică ample articole referitoare la problema țărănească, elucidând prin numeroase exemple situația grea a gospodăriei mici țărănești, care, datorită împrumuturilor la diferite bănci, a impozitelor grele, a diferitelor obligații pe care trebuie să le presteze pe moșiile stăpânilor de pământ, se ruinează, sărăcesc tot mai mult, își vânt pământurile luând drumul pribegiei, fie spre centrele industriale sau emigrând în alte țări. Numai în anii 1899-1900 au plecat din Transilvania și Banat 142.000 de locuitori, peste 40.000 în România²⁴.

Un puternic ecou a stârnit marea răscoală a țăranilor din România din 1907. În coloanele DRAPULUI s-au publicat nenumărate articole: astfel, Valeriu Braniște, referindu-se la răscoala țăranilor, vedea pe drept cuvânt "izbucnirea elementară a unei nemulțumiri adânci care roade sufletul poporului de mult"²⁵.

Contradicțiile ireconciliabile ale sistemului dualist i-a apropiat pe sârbii voivodineni și românii ardeleni, "pentru că aceștia (laolaltă cu alte popoare, croați, slovaci) aveau aceleași interese politice, lupta pentru dezmembrarea imperiului habsburgic și eliberarea popoarelor asupra²⁶.

În aceste împrejurări, în contextul politic românesc transilvănean și bănățean de la sfârșitul secolului al XIX-lea, organele de presă românești și sârbești aveau o importanță deosebită pentru propagarea în rândul maselor asupra și exploatate, a progresului social, a luptei pentru dreptate națională și socială.

În anul 1880 a apărut ziarul LUMINĂTORUL, care, de fapt, a fost primul ziar politic al Banatului. În programul său se specifica precum că "se adresează întregului popor român... fiind un sprijin în timpuri de suferință... propagând adevăratul patriotism... combătând în mod egal orice abuz al autorităților... foaia fiind animată de principii democratice... scopul ei va fi a trage, a apropia și consolida spiritele, a le concentra activitatea spre deșteptarea conștiinței naționale"²⁷.

Apariția ziarului LUMINĂTORUL a fost primită cu multă simpatie de bănățeni. Orăvițenii, cum se desprinde dintr-o scrisoare trimisă redacției, "salutăm cu bucurie apariția LUMINĂTORULUI și sperăm... că va ocupa cu demnitate locul său în jurnalistică provincială", iar lugojenii se "bucurau din inimă a vedea realizată o dorință atât de arzătoare de a avea un ziar românesc, care să le apere interesele"²⁸. Când redactorul ziarului LUMINĂTORUL face apel la citi-

24. "MAGYAR STATISZTIKAT KOZLEMENYEK", Budapesta, 1918, vol. XVII, p. 455, 517.

25. "DRAPUL", 4 aprilie 1907.

26. Radu Flora, *Relații sârbo-române, Noi contribuții*, Panciova, 1968, p. 32.

27. Aurel Cosma jr., *Istoria presei române din Banat*, 1932, p. 41-42.

28. "LUMINĂTORUL", 20 martie 1880.

tori, de a se abona la această foaie, vicecomitele, prin circulări trimise organelor în subordine, cere "să se ia de urgență măsuri pentru interzicerea abonamentelor la ziarele românești calificându-le periculoase, deoarece ar produce agitații naționale"²⁹.

Ziarul OBSERVATORUL ia atitudine împotriva oficianților, arătând că față de cele 400 ziare care apăreau în imperiu, a pornit represalii împotriva publicațiilor românești "seamănă a frică și dezmințe afirmațiile guvernanților făcute în fața popoarelor europene că în Ungaria ar domni libertatea presei"³⁰.

Față de ziarele românești care veneau de dincolo de Carpați, circulările Ministerului de interne subliniau că "autoritățile maghiare trebuie să împiedice trecerea în țară a tuturor foilor, care au început să treacă granița în plicuri închise, mai ales cu primejdioasele foi din România"³¹.

LUMINĂTORUL a contribuit "la educarea cetățenească a românilor pentru afirmarea acestora ca un factor activ în viața de stat"³². Nicolae Iorga încadrează LUMINĂTORUL printre ziarele ce reprezintă "avântul general luat de noua presă națională a românilor din monarhie"³³, iar Constantin Antip relevă activitatea dusă de ziar pentru ridicarea și consolidarea conștiinței naționale, oglindind în coloanele lui interesele păturilor celor mai largi ale românilor bănățeni³⁴.

Însă gazeta care s-a suit pe pozițiile cele mai înaintate ale vremii, a fost DREPTATEA, redactor responsabil fiind Valeriu Braniște. În primul număr al ziarului se sublinia "că vom lupta cu mijloace legale... având întotdeauna interesele majore ale poporului român"³⁵. În paginile sale erau articole publicate scânteietoare, militând curajos, demascând fără cruțare demagogia politicienilor corupți, aprinzând văpaia patriotismului fierbinte, "demnitatea omului pentru cauza sfântă a dezrobirii lui de dominația și împilarea habsburgică". În memoriile sale, tânărul redactor relatează că i-a făcut o bună impresie "mediul social și cultural bănățean". "Caracterul național al orașului Timișoara și Lugoj era mixt... populația românească majoritară era în plină afirmare a năzuințelor sale naționale și sociale"³⁶.

29. G. Neamțu, *Din corespondența lui Pavel Rotaru privind ziarul "Luminătorul"*, Banatica, 1973, vol. II, p. 237.

30. "OBSERVATORUL", 9 ianuarie 1882.

31. "DREPTATEA", 13 ianuarie 1895.

32. I. Lupaș, *Începuturile și epocile istorice ale ziaristicii românești transilvănene*, Studii istorice, vol. V, p. 325.

33. N. Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1922, p. 154.

34. C. Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964, p. 43.

35. Aurel Cosma jr., *op. cit.*, p. 55.

36. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandra Porțeanu, București, 1972, p. XXV.

În coloanele ziarului DREPTATEA, la care au colaborat Ioan Pop Re-teganu, dr. Vuia, Miron Cristea, V. Hosu, s-a desfășurat o campanie susținută împotriva guvernului, publicându-se un șir de 72 articole în sprijinul cauzei memorandiștilor. În istoria de până atunci a presei din Ungaria, "cazul era de o gravitate maximă, ceea ce va atrage severe consecințe"³⁷.

Înăsprirea aspirării sociale și naționale, exercitată de vârfurile claselor guvernante, a determinat declanșarea intensificării mișcării de eliberare națională a popoarelor aflate sub dominația habsburgică. Conferința de la Novi Sad, din iulie 1895, precum și preambulul acesteia, motiva necesitatea alianței naționalităților pentru statornicirea unei atitudini comune în toate problemele politice.

TRIBUNA din Sibiu sublinia că ziua de 10 august, convocarea Congresului, va fi o zi memorabilă, iar BRANIK afirma că "solidaritatea naționalităților a devenit singurul refugiu unde se mai poate desfășura activitatea politică, motiv pentru care naționalitățile trebuiau să acționeze în viitor strâns unite"³⁸.

Este cunoscut faptul că la Congresul naționalităților din august 1895, când au fost prezenți peste 400 de delegați români, slovaci și sârbi, s-a hotărât programul "alianței partidelor naționale, precum și sprijinirea reciprocă a programelor naționale în toate afacerile politice"³⁹. Chiar ziarul vienez DEUTSCHES VOLKSBLATT aprecia importanța Congresului arătând că "politica memoriilor și plângerilor nu folosea la nimic și că numai prin organizare și solidaritate naționalitățile își vor putea câștiga drepturile ce li se cuvin".

În ziarul NARODNOST, din Pancevo, în articolul de fond, intitulat *Ideea de stat maghiară*, se arăta că, în cotidianul BUDAPESTER TAGEBLAT, se încearcă să se clarifice, conform intereselor guvernanților, problema sârbească. Autorul combate argumentele baronului Jivcoviți și cere poporului sârb să apere din răspuțeri autonomia sa politică, bisericească și culturală, în armonie cu interesele fiecărei naționalități în parte⁴⁰.

Un larg ecou a stârnit în Europa apuseană situația popoarelor asuprite din monarhia habsburgică și în special cea a românilor. Felix Lasseur, în ziarul LA REPUBLIQUE FRANCAISE, a publicat un articol în care dezvăluie asuprirea naționalităților nemaghiare, iar în l'EUROPE își exprimă speranța că "glasul dreptății și al eliberării lor va suna în curând pentru ei"⁴¹.

37. Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. XXVI.

38. Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 200.

39. Ioan Popescu-Puțuri și Dr. Augustin Deac, *op. cit.*, p. 260, Arhiva bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu (aici se găsește în manuscris *Programul alianței partidelor naționale, române, slovace și sârbe*).

40. "NARODNOST", 24 februarie 1898.

41. "L'EUROPE", 11 mai 1894.

Autoritățile guvernamentale au luat măsuri de ordin administrativ, judiciar și politic, au încercat coruperea și intimidarea luminătorilor poporului, care întrețineau flacăra incandescentă a conștiinței naționale; însă rezultatele au fost negative.

Simpatia pentru cauza românilor a crescut, opinia publică europeană se solidarizează cu cauza celor asupriți. Marele filolog romanist englez W. R. Morphill sublinia: "un popor de origine nobilă, vorbind o limbă de origine latină, care, cu toate persecuțiile la care a fost expus, se dezvoltă cât se poate de viguros..."⁴².

Nenumărate documente de arhivă stau mărturie oglindind în suficientă măsură atitudinea autorităților austro-maghiare față de cele mai elementare drepturi cetățenești. Când un grup de intelectuali români au lansat un apel către populația românească de a se face liste de subscripții în vederea ridicării unui monument marelui tribun Avram Iancu, Ministerul de interne a monarhiei, prin ordinul 1245 din 21.IV.1895, face cunoscut jandarmeriei: "se va lua de urgență măsuri și se va veghea să nu se strângă fonduri pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu"⁴³.

O altă circulară este relevatoare în acest sens: "Către toate autoritățile din provincii: se ordonă confiscarea tablourilor, gravurilor, busturilor care reprezintă persoane istorice sârbești devenite deja legendare"⁴⁴.

În acest context social-politic transilvănean, are loc consfătuirea unui grup de intelectuali bănățeni la Vârșeț, care hotărăsc înființarea unei gazete politice românești, DRAPELUL. Comitetul executiv se angaja ca noul ziar să lucreze "curat în principii și onest în executură, strict pe baza programului P.N.R. din 1881"⁴⁵. Redacția ziarului DRAPELUL și-a fixat astfel, încă din primele numere, programul său politic, bazat pe înțelegere între celelalte naționalități, pentru emanciparea politică a poporului român, pentru ca acesta "să devină în patria sa străbună un factor eminent politic, conform importanței sale numerice, culturale și istorice"⁴⁶.

DRAPELUL a avut o atitudine general democratică, dând dovadă de un spirit de orientare politică, având o ținută protestatară, sprijinind lupta pentru vot universal, pentru libertatea conștiinței, pentru îmbunătățirea situației proletariatului și țărănimii, precum și dreptul naționalităților de a folosi limba maternă în școală și în administrație. În articolul apărut în coloanele ziarului DRAPELUL,

42. G. Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberte et l'opinion europeenne*, Paris, 1933, p. 90.

43. Magistrat Bela Crkva, document nr. 2233/1895, p. 1-3.

44. "DRAPELUL", 29 mai 1909.

45. I. Cicală, *op. cit.*, p. 396.

46. "DRAPELUL", 14 ianuarie 1901.

din 13 iulie 1901, se sublinia că formula "divide et impera" a urmărit întotdeauna învrăjbirea naționalităților. Într-un alt articol, *Voința națională*, se specifica precum că "întărirea conștiinței naționale a popoarelor constituie un principal factor care va duce la destrămarea imperiului habsburgic".

Burghezia română, ca și burghezia celorlalte naționalități, s-a situat pe poziții înaintate, luptând împotriva adversităților felurite ale regimului dualist, a câștigării de drepturi politice, precum și întărirea pozițiilor ei economice.

Regimul habsburgic încălca cele mai elementare drepturi, îngrădirea libertății presei, a întrunirilor, organizațiilor socialiste, ale P.N.R.-ului, ale asociațiilor culturale românești, folosind diferite mijloace, ca dizolvarea unor sindicate, expulzarea unor conducători ai muncitorilor, suspendarea temporară a unor ziare românești, procese de presă etc.

Poziția ziarelor românești și sârbești în condițiile intensificării contradicțiilor sociale și naționale în primul deceniu al secolului XX, s-a situat între acei factori înaintași ai burgheziei românești și sârbești care au înțeles în mod obiectiv călăuzirea tuturor forțelor oprimate și exploatare, într-un program social politic. Într-un articol, apărut în ziarul DRAPELUL, se sublinia adeziunea totală spre o platformă politică comună a naționalităților. "În partidul naționalităților dominează concepția că în interesul reformelor democratice, și mai ales în interesul sufragiului universal, secret, naționalitățile trebuie să meargă mână în mână cu toate elementele democratice ale țării"⁴⁷.

Interesul manifestat de P.N.R. față de problemele muncitorimii, poziția conducerii P.S.D. din Ungaria în problema națională, au contribuit la apropierea dintre socialiștii români și P.N.R. De altfel, problema colaborării dintre reprezentanții proletariatului și ai burgheziei, a fost o preocupare permanentă, mai ales după conferința electorală de la Sibiu din 1905.

Ziarul DRAPELUL și TRIBUNA publică în paginile lor nenumărate articole, în care se dezbat problemele revendicative imediate: vot universal, îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă a proletariatului, situația țăranimii, demascarea abuzurilor autorităților.

În anii 1900-1903, ca urmare a crizei economice, posibilitățile de trai ale oamenilor muncii au scăzut vertiginos, ziarul NEPSZAVA relatează că au rămas "fără lucru mii de familii"⁴⁸.

ADEVĂRUL din 23 august 1903 arăta că "la Anina 7.000 muncitori sunt în grevă, la fel metalurgiștii de la Reșița, iar la Banloc s-a declanșat o grevă a secerătorilor.

47. Ibidem, 27 noiembrie 1906.

48. "NEPSZAVA", 30 noiembrie 1901.

Grevele din anul 1903 au contribuit la apropierea celor două partide. Conducători ai P.N.R., în frunte cu Coriolan Brediceanu și Valeriu Braniște, în adunarea comitatensă a județului Caraș-Severin, iau apărarea greviștilor, cerând vicecomitetului să intervină la Anina, la direcția STEG (Staatseisenbahngesellschaft), care apasă "ca un munte pe conștiința și libertatea lucrătorilor și a populației de pe teritoriul întinselor sale proprietăți, e rigidă, nemiloasă față de soarta amară a nenorociților lucrători și de aceea o grevă a lucrătorilor... durează un timp mai lung, istovește și sleiește și rămășițele puterii de rezistență a sclavilor lucrători"⁴⁹. Deputații români, și în special Coriolan Brediceanu, în Parlamentul de la Budapesta, apără interesele muncitorimii, cerând "socoteală autorităților pentru politica lor antisocială"⁵⁰.

Ziarul ADEVĂRUL, care a apărut la Budapesta-Lugoj, din 16 august 1903, comentând mișcările sociale din Banat, sublinia: "Sufletul nostru e umplut de amărăciune... văzând multe nedreptăți ce întâmpinăm pas cu pas... Pe fruntea foii noastre e scris: "ADEVĂRUL". Și foaia asta, cât va trăi, pentru adevăr va lupta. Multe piedici vor fi în drum, dar puterea noastră toate le va doborî... Veniți după noi, și dacă inima voastră dorește dreptate, egalitate și frățietate, veniți după steagul roșu, pe care este scris adevărul"⁵¹. Într-un alt articol, redacția ziarului, adresându-se țărănimii bănățene, publică poezia marelui poet român George Coșbuc, *Noi vrem pământ*. Îndemnând locuitorii satelor, articolul redacțional sublinia: "citiți-o cu luare-aminte și veți simți că fiecare cuvânt din poezia aceasta pare a fi ruptă din inimile noastre"⁵².

În zilele de 24-25 decembrie 1905, a avut loc, la Lugoj, primul Congres al secției române a P.S.D.⁵³. Presa bănățeană a salutat cu multă simpatie acest for în care s-au dezbătut problemele vitale ale clasei muncitoare. ADEVĂRUL reliefa că "românii trebuie să înainteze în viața politică și economică; se impune o adevărată constituție și dreptul de vot secret și universal"⁵⁴. Într-un articol, apărut în ziarul ADEVĂRUL, se motiva necesitatea apariției săptămânale a gazetei, "deoarece a crescut în amploare mișcarea social-democrată din întreaga lume"⁵⁵. "Cu puteri îndoite – se reliefa în articol – să ducem cuvântul bun al deșteptării, al luminării și al organizării muncitorilor"⁵⁶.

49. "DRAPELUL", din 25 august 1904.

50. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 217.

51. *Presa muncitorească și socialistă din România*, Ed. Politică, București, 1966, vol. II, partea I, p. 579.

52. "ADEVĂRUL", din 30 august 1903.

53. Dan Popescu, *Greva metalurgiștilor din valea Bistrei*, Articole și studii de istorie, p. 334.

54. *Episoade din lupta muncitorimii bănățene*, Drapelul Roșu, din 28 aprilie 1966; Adevărul, 1 noiembrie 1905.

55. "ADEVĂRUL", 1 aprilie 1906.

56. *Ibidem*, 1 aprilie 1906.

Pentru a stăvili mișcarea revoluționară a maselor din Transilvania și Banat, Ministerul de interne, prin Ordinul 136 din 9 ianuarie 1906, dispunea: "să se ia de urgență măsuri pentru preîntâmpinarea oricărei tulburări, să se înființeze noi posturi de jandarmi, să se interzică desfășurarea activității sindicatelor muncitorești, să se treacă la arestarea și expulzarea conducătorilor"⁵⁷.

În această perioadă presa bănățeană a publicat nenumărate articole despre mișcărilor muncitorești din anul 1906 de pe aceste meleaguri. Astfel TRIBUNA din Arad, cu litere majuscule, înfățișa cititorilor articolul *Măcelul de la Nandorhegy*. DRAPULUL relatea pe prima pagină despre tristul incident înăbușit în sânge de la Ferdinand, când au căzut răpuși de gloanțele jandarmeriei 50 de muncitori⁵⁸.

Gazeta ADEVĂRUL a descris în mod zguduitor viața plină de suferință, mișerie și opreliște a oamenilor muncii din acest centru metalurgic, Ferdinand, subliniind cu lux de amănunte aspecte ale grevei.

De asemeni sunt prezentate greva generală a celor 20.000 de muncitori din Timișoara din mai 1906 și, bineînțeles, grevele generale din vara anului 1906 de la Lugoj și Caransebeș, precum și alte numeroase greve și acțiuni revendicative ale maselor muncitoare.

În condițiile intensificării contradicțiilor sociale și naționale din primul deceniu al secolului al XX-lea, lupta naționalităților subjugate a îmbrăcat o gamă variată de forme și de metode de acțiune. Un rol important în mobilizarea maselor populare și variate acțiuni, ridicându-le gradul de combativitate, l-a avut presa, care a popularizat idealul de luptă națională, încrederea și optimismul în forța poporului, în victoria cauzei lui.

Îngrădirea activității politice s-a desfășurat prin suspendarea temporară sau definitivă a ziarelor naționalităților, intentarea de procese de presă, percheziții la sediile redacțiilor, amenzi etc. Numeroase documente stau mărturie asupra acestei politici reacționare a imperiului dualist care reprezintă "tot atâtea acte de acuzare în fața istoriei, a posterității, tot atâtea acte de bărbăție, suferință și luptă neînfricată din partea poporului român și sârb".

Ziarele *Dreptatea*, *Meseriașul*, *Drapelul*, *Vršački vesnik*, *Zvono* etc., le-au fost înscenate nenumărate procese de presă, iar redactorii lor au apărut în fața instanțelor judecătorești. Redactorul ziarului *Zvono* a fost judecat și condamnat la 7 ani temniță grea; Nicolae Jugănar, redactorul *Drapelului*, a fost întemnițat la Seghedin pentru articolul *Socialiștii noștri*; Paul Petersky, pentru articolul publicat în *Branik*, a fost condamnat la 6 luni temniță grea și amendat cu 200 coroane... "mobilul condamnării fiind instigarea contra statului maghiar"⁵⁹.

57. Arhivele Naționale jud. Caraș-Severin, Fond Prefectura jud. Caraș-Severin, Dosar 323/1906, p. 2.

58. Dan Popescu, *Studiul monografic al Uzinei Oțelul Roșu* (Ferdinand), p. 172, Reșița, 1975.

59. Buletin Informativ 7-8, p. 41, Timișoara, 1977.

În anul 1905, luna iunie, Valeriu Braniște scoate la Lugoj o nouă gazetă săptămânală, intitulată "Banatul", care își încetează activitatea în luna decembrie fiind suspendată de autoritatea comitatense⁶⁰.

În vara anului 1905, *Reuniunea de cântări și muzică*, în frunte cu Valeriu Braniște, George Dobrin și Ion Vidu, au primit vizita corului "Carmen" din București, dirijat de D. G. Kiriac⁶¹.

Venirea în Lugoj a corului "Metropolitanului" din Iași, condus de Gavriil Musicescu, precum și cele ale Societății corale "Doina" din Turnu Severin și Societății corale "Armonia" din Craiova și a corului "Carmen" din București au contribuit la ridicarea pe o treaptă mai înaltă a conștiinței naționale a românilor din orașele și satele bănățene.

Pe acest fundal social-politic, frământat, s-au intensificat la începutul secolului XX legăturile nemijlocite dintre românii bănățeni și cei din vechea Românie. Pătrunderea de publicații, calendare, apeluri, ziare, reviste, studii și cercetări cu privire la istoria românilor, prezența unor personalități ca Nicolae Iorga, I.C. Frimu etc., care au vizitat în această perioadă Banatul, a constituit, într-un anumit sens, misiunea de răspuns a celor din țara liberă, pe lângă românii din Banat, care, cu mult înainte de actul de la Alba Iulia, au trimis deja peste munți pe cei mai de seamă scriitori și oameni de cultură.

Călătoria lui Nicolae Iorga din anul 1905, cum o descrie ziarul DRAPELUL, a fost fascinantă, deoarece prin întâlnirea cu populația românească din satele bănățene, a avut o puternică semnificație, fiind de fapt o chemare directă la acțiune, stimulând încrederea că visul cel mare, rostit cu atâta temeritate pe "Câmpul Libertății", în 1848, "noi vrem să ne unim cu țara", se va realiza.

Turneele unor formații artistice, melodiile românești de peste munți, propaganda făcută de "Astra" și "Liga culturală", au înaripat inimile poporului, întărindu-i convingerea că idealul de veacuri se va împlini. În acest sens, Nicolae Iorga scria: "Spiritul «Ligii culturale» trăiește și rodește, el se strecoară prin crăpăturile Carpaților, trece peste râuri istorice, șterge lacrimi de durere din ochii chinuți, duce o blândă mângâiere la vetrele celor deznădăjduiți, înviorează pe cei oboșiți în lupte și susține în mod considerabil moralul unui popor ce luptă și nădăjduiește"⁶².

George Dobrin, Ion Vidu și Valeriu Braniște au fost inițiatorii participării corurilor bănățene din Reșița, Bocșa, Lugoj, Bozovici, Oravița, Coștei, Cacova,

60. Dr. A. E. Peteanu, *Ziare lugojene*, p. 92, Tipografia Corvinul, Lugoj.

61. Ioan Stratan, *Corul "Ion Vidu" din Lugoj*, 1975, p. 21.

62. Dan Popescu, *Viață jertfită pe altarul unității naționale*, în "Paralela 45", Timișoara, 3 septembrie 2002.

Chizătău și Ticvanul Mare la marea festivitate de la București a aniversării a 40 de ani de domnie a regelui Carol I⁶³.

Bănățenii au participat, în iunie 1906, la Expoziția Generală Română, precum și la manifestările prilejuite de Jubileul regal de 40 de ani al regelui Carol I. În Gara de Nord, în prezența unor personalități, în frunte cu Nicolae Iorga, George Dobrin a ținut o scurtă alocuțiune "...am venit la voi cu drag, am venit ca să vă aducem cântarea prin care ne păstrăm limba. Căci noi nu cântăm ca să cântăm, ci ca să ne asigurăm existența neamului, ca să-i întărim puterea de existență". Cele 12 coruri din Banat, în frunte cu Coriolan Brediceanu, George Dobrin, Valeriu Braniște, sub conducerea maestrului Ion Vidu, au vrăjit miile de participanți în sala Ateneului Român și la Arenele Romane din Parcul Filaretului; iar obiectele de artizanat și costumele populare ale românilor din afara granițelor de atunci ale României, expuse la Pavilionul Român, au fascinat, încântat și încălzit inimile tuturor românilor prezenți⁶⁴.

Corurile bănățene au vizitat mai multe orașe. Valeriu Braniște în articolul *Cântăreții noștri la București – impresii și amintiri* își amintește despre conferința ținută în orașul Ploiești la care au participat în jur de 10.000 cetățeni⁶⁵.

În perioada care a urmat, până la primul război mondial, guvernele care s-au succedat la conducerea monarhiei austro-ungare au desfășurat o amplă campanie "de opresiune politică, economică și culturală împotriva naționalităților". "Colonizările forțate, sistemul electoral al lui Andrasy, cenzura severă, abuzuri săvârșite de autorități care îngrădeau popoarelor asuprite, dreptul de a învăța în școli cu limba maternă, au provocat o justificată nemulțumire".

Un rol important în menținerea ființei naționale a românilor bănățeni și a limbii române l-au avut și reuniunile și asociațiile învățătorilor. Rapoartele organelor de represiune către prefectura comitatului Caraș-Severin, informau "învățătorii și chiar preoții sunt elemente nocive în mobilizarea maselor la întrunirile populare". Nu întâmplător autoritățile comitatense au intentat un proces împotriva coriștilor din Caransebeș pentru "vina de a fi interpretat cu prea multă căldură "Dorul înstrăinatului" de Ion Vidu, încât "au însuflețit publicul românesc pentru România" și și-au exprimat "dorul față de patria lor dulce care este România"⁶⁶.

Creșterea conștiinței naționale explică de ce la întrunirile organizate de P.S.D., P.N.R. sau "Astra" participă mii de cetățeni. Într-un raport al Comandamentului poliției din Timișoara către Ministerul de interne, se specifi-

63. Valeriu Braniște, "Drapelul" din 15 septembrie 1906.

64. Dan Popescu, *O viață jertfită pe altarul unității naționale*, op. cit., 3 septembrie 2002.

65. "Drapelul" din 15 septembrie 1906.

66. I. D. Suciuc – R. Constantinescu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Bănățene*, vol. II, p. 652, Timișoara, 1980.

ca: "...niciodată n-am putut observa atât de multe adunări, greve, de proporții atât de mari".

Redacția ziarului DRAPELUL a înțeles importanța adunărilor populare ca mijloc de antrenare la lupta politică, publicând numeroase însemnări și reportaje, în care se arăta că "aceste adunări sunt cea mai bună școală politică... numai așa se poate adânci în masele largi ale poporului conștiința drepturilor politice și naționale", sublinia un articol publicat în ziarul DRAPELUL, din 3 noiembrie 1908.

Un exemplu relevant despre ridicarea conștiinței politice a locuitorilor sunt alegerile congresuale sârbești din anul 1910, când în toate cele trei circumscripții au biruit "radicalii – Partidul Independent Sârb, cu toate că autoritățile au făcut presiuni și au terorizat populația".

În coloanele unor periodice sârbești de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX a circulat ideea formării unei "Confederații a statelor dunărene". Acest proiect al viitoarei Confederații, cu capitalele Pecs, Zagreb, Belgrad, București, se deosebea categoric de ideea lui Aurel C. Popovici despre "Statele Unite ale Austriei Mari", deoarece avea drept obiectiv principal dezmembrarea Imperiului habsburgic⁶⁷.

În perioada care a urmat până la primul război mondial, guvernele care s-au succedat la conducerea monarhiei austro-ungare au desfășurat o campanie de opresiune economică, politică și culturală împotriva naționalităților.

În aceste momente grele presa bănățeană s-a remarcat prin combativitate, demascând fără cruțare măsurile de intimidare, constrângere, amenințări, precum și pedepsele la care erau supuși toți aceia care nu se încadrau în felul de viață politică a monarhiei. Presa a fost un factor important pentru apărarea drepturilor democratice ale cetățenilor, luptând pentru respectarea unei vieți naționale libere a popoarelor, încadrându-se în contextul evenimentelor și vieții social-politice a vremii, având un spirit de orientare, situându-se pe linia conduitei politice dictată de interesele burgheziei naționalităților oprimate.

Ziarele și revistele bănățene, cu toate lipsurile semnalate, se înscriu cu majuscule, la un loc de frunte în anele publicisticii românești, contribuind la educarea politică a populației.

67. Alexandru Rusu, *Relațiile româno-iugoslave la sfârșitul sec. XIX* în vol. Radovi Simpozijuma, p. 343, Libertatea, Pancevo, 1971.

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN BUCUREȘTI ÎN PERIOADA OCUPAȚIEI PUTERILOR CENTRALE (1916-1918)

CONSTANTIN HOCIOTĂ*

MARIAN HOCIOTĂ**

După pierderea bătăliei de pe Neajlov, autoritățile române au luat hotărârea de a cruța capitala de distrugeri și populația sa de suferințe inutile. Ca atare, Bucureștiul a fost declarat oraș deschis. Persoanele oficiale lăsate de Ion I.C.Brătianu, între care primarul Emil Petrescu și Lupu Kostake, reprezentant al Ministerului de Interne, au dat asigurări germanilor că orașul va avea o atitudine pașnică. Pătrunderea ocupanților s-a făcut în ziua de 23 noiembrie / 6 decembrie 1916, fără incidente.

În câteva zile ordinea militară germană s-a suprapus peste structurile administrative lăsate de guven lui Brătianu înaintea retragerii spre Iași. La 25 noiembrie / 8 decembrie s-a format așa-numitul Guvernământ Imperial al Cetății București care avea în subordinea sa toate autoritățile românești locale (primarul, prefectul poliției, gerantul Ministerului de Interne, prefectul județului). Comandant al "Cetății București" a devenit generalul von Heinrich. Poliția militară gennană era condusă de R.Ameling, fostul șef al poliției criminale din Breslau. Abilitată să supravegheze tot ce se întâmplă în București, avea mai puțin de zece secții: Centrala, Poliția Judiciară, Serviciul de Circulație și de Întreținere a Străzilor, Serviciul de Supraveghere a Localurilor Publice și Sălilor de Spectacol, Poliția criminală, Poliția de moravuri, Compania însărcinată cu paza orașului, Casieria, Secția de supraveghere a poliției românești, Oficiul de evidență a populației.

Peste toate aceste structuri administrative și represive se afla Cartierul General al armatei lui Mackensen, instalat pe 29 noiembrie / 12 decembrie la hotelul Athennee Palace¹.

* Profesor la Liceul "Neagoe Basarab" din Oltenița.

** Profesor la Școala Generală nr. 6 din Oltenița, jud. Călărași.

1. Șerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *București în anii primului război mondial 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1993, p. 120-121.

Sub controlul sever al administrației germane și monopolul informațional al ocupanților trebuie să-și desfășoare activitatea, apărând pe cât posibil interesele populației, autoritățile lăsate de guvernul român, în frunte cu așa-zii giranți: Lupu Kostaki la Ministerul de Interne, D.Nenițescu la Finanțe, magistratul Hinna la Justiție, Grigore Antipa la Domenii și C.Litzica la Instrucție (înlocuit după câteva luni cu Virgil Arion).

O altă etapă în organizarea administrației de către ocupanți a fost instalarea guvernatorului militar în persoana generalului Tulff von Tscheppe und Weidenbach.

Primele zile ale ocupației au lămurit populația că prezența inamicului este puțin diferită de zvonurile care i-au premers pătrunderea în capitală. Pe de o parte ordinea introdusă de Mackensen dovedea că ocupația poate fi suportabilă, iar pe de altă parte privațiunile, lipsurile și mizeriile de tot felul conduc la concluzia că realitatea poate fi mai rea decât așteptările. "Gazeta Bucureștilor" lansează la 17 decembrie o speranță de normalitate prin anunțul că la Cinematograful Zaharia de pe Lipscani va avea loc reprezentația extraordinară cu drama în cinci acte "Iubire și recunoștință".² Anunțul putea fi reconfortant în sensul că tradiționalele divertismente și distracții ale orașului pot reîntra în cotidian. Impresia a fost consolidată când aceeași publicație anunța în numărul următor că la Cinema Lux putea fi văzut "marele succes mondial" "Din leagăn până în mormânt", tragedie istorică în trei acte și 250 tablouri.³ Eventualii cinefili au remarcat desigur, ca element nou față de vremurile trecute, ostentativa prezență a poliției militare germane. Semnalele noii condiții a capitalei, de oraș ocupat, apar odată cu primele raționalizări. O ordonanță din 21 decembrie anunță raționalizare a electricității și a uleiurilor grele. Cauza, menționează documentul, este distrugerea șantierelor de petrol cu consimțământul guvernului român.⁴

Apropiatele sărbători de iarnă dau locuitorilor ocazia de a mai evada din supărările prezentului în universul unor obiceiuri tradiționale. La spitale, doamnele strânse în jurul unei mese pregătesc în ajunul Crăciunului săculețe cu covrigi, mere, nuci și tutun. Răniții care sunt obiectul acestor mici atenții râd și vorbesc.⁵ Sărbătorile, petrecute cum se știe în condițiile schimbării datei, trec repede, lăsând loc unor realități mai dure. Pia Alimănișteanu notează la 4 ianuarie 1917 că "azi noapte am fost trezită din somn de răcnete și vaiete, când mai apropiate, când mai îndepărtate și după câteva momente de nedumerire mi-am dat seama că erau răcnetele sergenților și vaietele mulțimii luptând la

2. "Gazeta Bucureștilor", nr. 211 din 17/30 decembrie 1916.

3. *Ibidem*, din 18 decembrie 1916 / 1 ianuarie 1917.

4. Al. Marghiloman, *Note politice*, Ed. Machiaveli, București, 1994, vol. II, p. 101.

5. Pia Alimănișteanu, *Însemnări din timpul ocupației germane*, București, 1929, p. 29.

brutăria din strada Sălciilor să capete pâine".⁶ Coadă la pâine va deveni un spectacol zilnic, care începe de regulă la 3 noaptea. Bineînțeles, teama de a rămâne fără produsul atât de necesar face imposibilă menținerea ordinii. Duminică, 7 ianuarie 1917, au avut loc scene violente la brutăria Geisler din strada Sălciilor nr.1, pentru că proprietarul brutăriei a vândut unora mai multă pâine, iar altora deloc.⁷ Un alt produs deficitar este zahărul. Pentru unii apare un nou teren de escrocherii și înșelăciuni. Nicolas Taus a fost arestat pentru că a distribuit bonuri de zahăr de câte 6,50 lei valoare. Percheziția domiciliară a arătat flagrantul prin cei 455 lei rezultați din vânzare de bonuri false.⁸ Puși în fața unor situații inedite, bucureștenii preferă să practice schimbul de produse prin intermediul "Gazetei": "se dau 10 cutii chibrituri pentru 3 kg. zahăr; se dă 1 kg. untură pentru 3 kg. zahăr; se dau chibrituri pentru lemne; un rând de haine pentru 5 kg. gaz etc."⁹ Toate aceste soluții se dovedesc până la urmă simple paliative. Lipsurile nu conținesc a se aduna, făcând din traiul zilnic o chestiune extrem de presantă. Unele menajuri găsesc rezolvarea spinoasei aprovizionări cu pâine, provizii și lemne de foc prin găzduirea unui neamț. Tot mai multe familii reclamă onoarea de a avea "neamțul lor". Despre neamțul casei de vorbește peste tot. Era o modă căreia i se sacrificau fără deosebire de naționalitate evreice, vieneze, berlineze, române.¹⁰ Cu acest preț lucrurile se pot ameliora. Locuitorii ajung să remarce că numai femeile care au "neamțul în cuartir" nu suferă de frig, deoarece acesta scoate lemn din piatră seacă¹¹.

Ca și cum necazurile nu ar fi fost destule, germanii mai ridică o pretenție față de locuitori, anume că aceștia să se descopere în fața lor. Ocupanții se arată scandalizați când românii ignoră această dorință arogantă și nu ezită să-i sancționeze pe vinovați cu amendă. Uneori însă, cei mai orgolioși își pierd răbdarea și se manifestă chiar violent. În timp ce Ministerul Instrucțiunii era evacuat în mare grabă, un ofițer german care supraveghea instalarea ocupanților a lovit cu cravașa peste pălăria subadministratorului "Casei Școalelor", pe nume Iulian, strigându-i iritat: "Cum îți permiți să stai cu pălăria pe cap în fața unui ofițer german încins?"¹² Pentru consilierii comunali protocolul este chiar mai pretențios. Ei trebuie să stea în picioare când vorbesc cu un ostaș german, indiferent de grad.¹³

6. *Ibidem*, p. 24.

7. "Gazeta Bucureștilor", nr. 15 din 15 ianuarie 1917.

8. *Ibidem*, nr. 15, din 15 ianuarie 1917.

9. Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920, p. 46.

10. *Ibidem*, p. 52.

11. C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupație. 1916-1918*, Brăila, 1921, p. 70

12. C. Kirîțescu, *O viață, o lume, o epocă*, București, 1979, p. 216.

13. Pia Alimănășteanu, *op.cit.*, p. 31.

Ceva mai bune sunt veștile în legătură cu spectacolele lunii ianuarie 1917. După ce în ultimele zile ale anului precedent s-au redeschis 11 cinematografe, a fost rândul teatrelor să își reia activitatea. Primul a fost "Compania Grigoriu" de sub direcția lui V. Maximilian. Acesta a prezentat pe 7 ianuarie la Teatrul Liric spectacolul cu opereta "Print și bandit" de Franz Lehar. În aceeași zi s-a redeschis și teatrul de varietăți Alhambra.¹⁴ Un alt spectacol prezentat la Teatrul Liric pe 24 ianuarie 1917 a fost opereta "Liliacul" de Johann Strauss? Oricât de frumoase, spectacolele nu pot suplini produsele de primă necesitate. Aprovizionarea, mai ales cu pâine, se dovedește o chestiune insolubilă. La 4 februarie se introduce cartela pentru pâine. Rația se stabilește la 250 g făină și 150 g mălai pe zi de persoană. Chiar și așa produsul este de foarte slabă calitate, tare precum piatra. Mahalalele Bucureștiului au lacut rapid haz de necaz și au numit aceste pâini "ghiulelele lui Mackensen".¹⁶

Lipsurile se extind odată cu efectele nefaste ale iernii. Economia de combustibil este la ordinea zilei. Nu sunt excluse nici cinematografele, care la 24 ianuarie 1917 trebuie să funcționeze în serii de câte șase pentru a se face economie de lumină¹⁷. Este clar că bucureștenii au posibilități tot mai mici de a uita de necazurile cotidiene, refugiindu-se în "lume a viselor" de pe ecranele cinematografelor.

Frigul chinuie pe toată lumea. Gerul nemilos face uneori uitate celelalte necesități cotidiene. A avea foc în sobă devine un gând mai preocupant chiar și decât pâinea de la brutării. Germanii se gândesc să devasteze Cișmigiul prin tăierea copacilor de acolo. Aceeași soartă ar fi rezervată pomilor de pe bulevarde și din grădinile particulare. Ocupanții renunță la acest plan, dar se năpustesc furios asupra ulucilor și schelelor de pe construcții. Particularii care aveau fericirea de a poseda lemne sunt victimele rechizițiilor. Prețul acestui articol, mai necesar acum decât orice altceva, crește considerabil. Cu o viteză nebănuită dispar schelele unor clădiri aflate atunci în construcție: aripa Arsenalului din strada Mihai Vodă, Vama poștei, Universitatea, Școala de arhitectură, Palatul sindicatului ziaristilor. Ipostaza cea mai întâlnită a bucureșteanului este cea de a transporta sarcini de lemne, buturugi; surcele, crăci. Bărbați, femei, copii, toți sunt în căutarea obsedantă a unei surse de căldură. Toate distanțele sociale dispar în fața acestui imperativ care este nevoia de căldură: "Pe strada 13 Septembrie văd două doamne în jachete de astrahan, cu pălării elegante, târând de două sfori o grindă lungă de 3 metri".¹⁸ Acolo unde se dărmă

14. S.R.Zoner, B. Marinescu, *op.cit.*, p.142-143.

15. "Gazeta Bucureștilor", nr. 23 din 24 ianuarie 1917.

16. V.N.Drăghiceanu, *op.cit.*, p. 47.

17. "Gazeta Bucureștilor", nr. 23 din 24 ianuarie 1917.

18. C. Bacalbașa, *op.cit.*, p. 69.

o schelă apare inevitabil o aglomerație. Fiecare vrea să apuce măcar un lemn. La Arsenal grinzile dărâmate la repezealăucid un copil și rănesc alți doi.¹⁹ Frigul cumplit devine un motiv important de mortalitate. Lupu Kostaki face mari eforturi spre a-i convinge pe germani să aducă în oraș cantitățile importante de lemne aflate de-a lungul căilor ferate din apropierea capitalei. Demers zadarnic însă, deoarece nemții au cu totul alte priorități.²⁰ Consecințele crizei sunt de-a dreptul teribile. Nu numai că oamenii îngheață în propriile case, dar lemnele lipsesc și în spitale. Bolnavii se îngheșuie toți în jurul unei sobițe. Operațiile chirurgicale devin imposibile, iar de pe străzi sunt aduși oameni înghețați și învineții de frig. Unii sunt realmente tumefiați din cauza gerului. Foarte mulți fac o mișcare din mâini și expiră.²¹ Altfel spus, oamenii sunt aduși la spitale numai pentru a muri. De-a dreptul desperați, oamenii scormonesc prin dărâmături și chiar dărâmă casele în construcție.

Pentru unele femei descoperirea unei surcele devine prilej de mare bucurie.²² Autoritățile germane au adus o cantitate de 155 mii kg. lemne în februarie 1917. Din această cantitate, 75 mii kg. s-au repartizat supușilor Puterilor Centrale și numai 8 mii kg. pentru românii din oraș.²³ Cantitatea este mai mult decât rizibilă, deoarece întreaga capitală urma să se încălzească cu necesarul obișnuit pentru 3-4 familii. O măsură mai eficientă a Guvernământului Imperial a fost înființarea în diferite părți ale orașului a unor săli încălzite pentru săraci, în special pe timpul nopții.²⁴ Măsura a intrat în vigoare pe 16 februarie și s-a aplicat la Școala primară nr. 15 din strada Labirint, Școala Comunală de fete din strada Ion Moși, Școala primară Vasile Alecsandri din strada Viitorului, Școala de fete din strada Tăbăcari, clădirea din strada Sevastopol, nr.22 și Azilul de noapte.²⁵

Pe lângă cantitate a absolut neglijabilă de lemne repartizate populației, sunt aduse și câteva transporturi de lignit, total insuficiente însă și acestea. La ușile depozitelor se dau adevărate lupte. Până la urmă, oamenii desperați ajung să atace căruțele încărcate cu combustibil.²⁶

Cum era de așteptat, asemenea greutăți nu rămân fără consecințe dureroase. Mizeria care dezumanizează își arată și în capitală efectele ei nefaste. În fața unei porți din strada General Ten s-a găsit pe 17 februarie un

19. *Ibidem*.

20. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 126.

21. V.N. Drăghiceanu, *op.cit.*, p. 50.

22. "Mișcarea", nr. 253 din 24 octombrie 1917

23. S.R.Zoner, B. Marinescu, *op.cit.*, p.147.

24. Gazeta Bucureștilor, nr. 61 din 13 februarie 1917.

25. *Ibidem*, nr. 69 din 21 februarie 1917.

26. V.N.Drăghiceanu, *op.cit.*, p.64.

prunc de câteva luni, abandonat. Peste două zile, în piața Bibescu Vodă s-a găsit o fetiță părăsită în vârstă de aproximativ o lună. Ambii copii au fost încredințați azilului Elena Cantacuzino.²⁷

Pe 15 februarie noi aglomerații și nemulțumiri apar la măcelării. Era prima zi de carne după Crăciun. Amatorii sunt cu miile. Toți se înghesuie și se roagă măcar pentru o bucată de carne.²⁸

Pentru cei cu case mai încăpătoare, încartiruirile continuă să fie o problemă. Cei repartizați la diverse adrese vin însoțiți de ordonanțe. Acestea intră în casă, de cele mai multe ori nepoftite, și încep să opereze modificări așa cum știi că cer tabieturile superiorului. Deși sunt în București și case goale, acestea nu le plac. Ocupanții preferă casele locuite și dintre toate odăile o aleg aproape întotdeauna pe cea unde stau proprietarii.²⁹

Luna martie 1917 a mai redus ceva din calvarul lipsei combustibilului, pentru a pune din nou în actualitate penuria celorlalte alimente. Chiar în primele zile ale lunii, brutarii au închis brutăriile în semn de protest față de atitudinea poliției. E drept că din lipsă de combustibil nici morile nu au mai produs taina necesară. În condițiile foametei care se extinde, femeile își pierd răbdarea. O manifestație a gospodinelor din 23 martie convinge pe ocupanți să îmbunătățească aprovizionarea, prin deschiderea barierelor orașului. Tocmai interdicțiile absurde ale ocupanților jugulaseră în mod drastic aprovizionarea ritmică a locuitorilor. Fasolea devenise o raritate care se cumpăra cu 1,20 lei în vreme ce la țară costa între 16 și 20 de bani. De asemenea, cartofii erau de negăsit. Din păcate, când produsele de strictă necesitate au apărut în piețe, au rămas destul de repede nevândute. Majoritatea oamenilor erau lipsiți total de mijloace bănești. Pentru foarte mulți bucureșteni speranța consta în cantinele Crucii Roșii, care la sfârșitul lunii martie puteau distribui 12.500 rații de hrană pe zi. Mai erau și așa-zisele supe populare comunale precum și cantinele particulare.³⁰ Departe de a acoperi necesarul, toate acestea nu fac decât să dimensioneze proporțiile suferinței și ale mizeriei. În numai câteva săptămâni dezechilibrul alimentar se va accentua. La 9 aprilie se introduc cartelele de carne. Fiecare persoană are dreptul la 150 g carne sau produse din carne săptămânal. Intrau în această rație și cantitățile consumate la restaurante sau bodegi. Clienții puteau solicita sortimente cu carne pe baza unui tichet complementar cartei. Orice cartelă conținea tichete pentru 50 g carne fiecare.³¹ Criza de carne ajunge, datorită ocupanților, la cote paroxistice. Sacrificarea păsărilor devine o contravenție, iar

27. "Gazeta bucureștilor", nr. 65 și 67 din 17 și 19 februarie 1917.

28. V.N.Drăghiceanu, *op.cit.*, p. 57.

29. Pia Alimănișteanu, *op.cit.*, p.10.

30. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p.151.

31. Al. Tzigara Samurcaș, *Mărturisiri silite*, București, 1920, p. 94.

posesia unui anumit număr de găini atrage obligația de a preda un număr de ouă. Porcii sunt inventariați cu meticulozitate, deoarece la un anumit termen fixat pentru tăiere, autoritățile se prezentau pentru a-și însuși jumătate din animal gratis, iar cealaltă jumătate o plăteau cu 80 de bani kilogramul. Lipsa totală a alimentelor datorată în principal ocupanților, stimulează ingeniozitatea locuitorilor. Tot felul de trucuri se caută pentru introducerea cărnii în București. Țărânciile aduc mielul înfășurat ca un prunc și cu botișoru¹ acoperit cu o năftamă albă. Doi măcelari au întrebuintat un truc și mai îndrăzneț. Ei au sacrificat un porc într-o comună limitrofă capitalei, au pus carnea într-un sicriu, au format un cortegiu de înmormântare, intrând astfel în oraș. Jalea celor din spatele sicriului, cu batistele care nu mai pridideau să șteargă ochii în lăcrimați, n-au putut înșela însă vigilența autorităților. Cei doi măcelari au fost aspru pedepsiți.³²

Sărbătorile de Paști au fost întâmpinate de populație conform tradiției, în ciuda marilor lipsuri. În toate bisericile au avut loc ceremoniile religioase specifice marii sărbători creștine. La slujba de înviere au luat parte numeroși soldați germani și austrieci. La Mitropolie însă au fost în exclusivitate români. Luni 16 aprilie însă, a doua zi de Paște, s-a lucrat. Toate magazinele au fost deschise.³³

Pe străzile tot mai animate odată cu venirea primăverii, bucureștenii pot vedea un prilej insolit de fericire pentru soldații inamici. Unii dintre ei se întâlnesc cu mareșalul Mackensen, care obișnuiește să se deplaseze pe jos, însoțit de un subordonat. Ilustrul comandant obișnuiește să oprească uneori câte un soldat, îi pune întrebări în legătură cu misiunea ce o are de îndeplinit, după care îl gratulează cu o strângere de mână. Soldatul își continuă drumul radiind de fericire, deoarece a vorbit cu mareșalul.³⁴

La sfârșitul lunii mai locuitorii răspund cu mult zel dispoziției autorităților de a face curățenie pe străzi. Inclusiv în mahalale se mătură, se curăță și se stropesc; numerele caselor sunt vopsite, iar la colțurile străzilor se pun plăcuțe noi cu numele străzii și numărul circumscripției³⁵ Când este vorba de Cișmigiu însă, speranțele într-o primăvara mai bună iau sfârșit. Băncile pe care orice muritor putea înainte să guste reveriile lunii mai poartă acum tăblița "Numai pentru militari".³⁶ Numai lor le sunt rezervate plimbările pe aleile vestitei grădini și eventualele idile cu supusele Puterilor Centrale și evreicele. Îngrijorări mai mari însă provoacă o neașteptată epidemie de tifos exantematic. Temuta maladie face victime. Doctorul Grozovici, director la Spitalul Colentina, afirmă că

32. N.Russu Ardeleanu, *Prizonier în țara ta- 8 luni de teritoriul ocupat*, 1918, p.33.

33. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 160.

34. V.N.Drăghiceanu, *op.cit.*, p.100.

35. Al.Marghiloman, *op.cit.*, p.175.

36. V.N.Drăghiceanu *op.cit.*, p.148.

numai în unitatea sa se găesc peste 250 de bolnavi.³⁷ Se bănuiește că repunerea în circulație a tramvaielor electrice a generat aglomerațiile ce au facilitat revigorarea epidemiei.

Un adevărat eveniment pentru Bucureștiul izolat de restul țării și mai ales de armata și autoritățile statului, a fost redeschiderea serviciilor poștale, la 1 iunie 1917. Oamenii pot acum comunica, pot trimite și primi mesaje de la cei din Moldova, dar cenzura îi obligă să fie extrem de precauți, iar inițialele M.V.I.R. (Militari Verwaltung in Rumanien) de pe timbrele francate, arată permanent cine sunt stăpâni pe situație.³⁸ Sentimentul de funcționare anormală a serviciilor poștale va fi amplificat de restricțiile severe impuse de ocupanți. Coresponzența era permisă numai cu țările Puterilor Centrale și cele ocupate de acestea. Cea expeditată în țările inamice sau neutre, chiar dacă este adresată Crucii Roșii, se reține.³⁹ Locuitorii trebuie să fie mulțumiți pentru modestele posibilități de a corespoda cu cei din Moldova prin intermediul Crucii Roșii. Acum se poate comunica și cu ostașii români luați prizonieri în campania din 1916. Femei din București și din satele învecinate expediază de la Banca Generală bani pentru fiii aflați în prizonierat. Aceeași destinație au pachetele individuale expediate prin Crucea Roșie.

Despre amploarea luptelor desfășurate în iulie-august la Mărăști, Mărășești și Oituz, bucureștenii își pot forma o imagine după numărul răniților care sunt necentenit aduși în oraș. "Răniții curg, spune Al. Marghiloman. A trebuit să punem totul la dispoziția autorităților germane, spitalul nostru de la Școala de Poduri și Șosele precum și cel de la Școala de Comerț."⁴⁰

Infracțiunile continuă să aibă ponderea lor în peisajul citadin. În noaptea de 27 august, cizmarul Gheorghe Ionescu, domiciliat în strada Honzig, a fost ucis prin strangulare. Criminalul, încă necunoscut, a dat foc gheretei în care locuia victima.⁴¹ Alți infractori preferă să nu ajungă până la crimă. N. Lungule scu, fost profesor, și Virgil Ghindan, fără ocupație, au escrocat Primăria Capitalei cu aproape 10 mii lei. Cei doi au folosit bonuri de rechiziții false. Cercetările îi vizează pe principalii vinovați, dar și pe eventualii complici. Un furt s-a înregistrat pe Calea Grivitei, unde persoane necunoscute și-au însușit o căruță trasă de doi cai în noaptea de 2-3 septembrie. Mai ghinionist a fost Johan Brener, prins de poliție pe când săvârșea un furt în Calea Văcărești. Evadat din închiisoare, Brener a fost prins a doua oară și trimis la Parchet sub pază severă.

37. V. T. Cancicov, 'Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României, București, 1921, vol. I, p. 450.

38. S.R. Zoner, B. Marinescu, *op. cit.*, p. 175.

39. "Gazeta Bucureștilor", nr. 39 din 3 noiembrie 1917.

40. Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 226.

41. "Lumina", nr. 3, din 3 septembrie 1917.

Abatere gravă era considerată și folosirea unui Ausweiss fals. Un bucureștean a primit 10 zile închisoare pentru o atare infracțiune. Doi concitadini ai săi au scăpat numai cu o amendă de câte 250 lei, pentru că au fabricat săpun alb.⁴² Unii preferă să opereze la drumul mare. Pe 5-6 septembrie mai mulți indivizi au săvârșit un atac pe șoseaua București-Măgurele. Victime au fost P.Balaș, I.Nicolae și P.Nicolae. În scop de intimidare, bandiții s-au echipat în uniforme austriece și bulgare. Confruntată cu un registru impresionant de infracțiuni, poliția este uneori depășită, dar obține și succese. Este cazul unui furt din luna ianuarie 1917, reclamat de E.H.Hosmann din strada Spaniolă, nr.12, care a reclamat furtul unor bijuterii, valorând 30.000 lei și numeroase articole de îmbrăcăminte. Făptașii au fost descoperiți de comisarul Dumitrescu de la Siguranța Capitalei, la sfârșitul lunii septembrie. Ei sunt adevărați "profesioniști", cunoscuți de polițiști: Gheorghe Pravăț, Gheorghe Vrinceanu și Vasile Ungart. Recuperarea pagubei a fost ceva mai modestă. Un ac de cravată din aur cu briliante și safire, un colier din boabe de chihlimbar.⁴³

O "consolare" pentru răufăcătorii români ar putea fi tratamentul identic aplicat de ocupanți infractorilor din rândurile proprii. Un exemplu reprezentativ s-a petrecut în decembrie 1916, când un tânăr și o tânără, vorbind germana au sustras două "poșete" de argint, valorând 3.000 lei, de la magazinul "Belmont-Diamant Palace" din Calea Victoriei. Pentru acoperirea pagubei, rămâne a ca vânzătoarea să primească un salariu diminuat până la concurența sumei respective. Peste o săptămână însă, aflându-se în tramvaiul de pe bulevardul Lascăr Catargiu, vânzătoarea observă în mâna unei călătore o geantă identică cu cea furată. O recunoaște imediat pe hoața de săptămâna trecută. Aceasta face însă un adevărat scandal pentru a o intimida, etalându-și ostentativ un carnet din care reieșea că este în serviciul ocupanților, mai precis în sistemul de spionaj german. Vânzătoarea se adresează totuși unui "shutzman" - un fel de supraveghetor oficial de tramvai. Departe de a fi impresionat, acesta o conduce pe învinuită la Kommandatură. Are loc un nou scenariu de intimidare, urmat de o palmă zdravănă pe obrazul spioanei și o percheziție domiciliară. Cu acest prilej s-au descoperit mai multe lucruri furate de inculpată împreună cu un complice al ei, tot spion. Ambii au fost condamnați la mai mulți ani de închisoare și expediați în Germania.⁴⁴

Nici soldații germani nu au fost absolviți de răspunderea ce incumbă contravenienților. Unii dintre ei intrau în grup în locuințe, cerând să ridice jumătate din combustibil și alimentele proprietarilor. În schimbul bunurilor luate ei dau un înscris pe care Kommandatura l-a descoperit ca fiind fals. Mulți dintre cei păgu-

42. *Ibidem*, nr.4 din 4 septembrie 1917.

43. *Ibidem*, nr. 26 din 26 septembrie 1917.

44. Anibal Stoenușcu. *Din vremea ocupației*, București, 1920, p.23.

biți au preferat să nu reclame, dar cei care au avut curajul să facă plângerile cuvenite au avut satisfacția de a vedea că soldații vinovați au fost arestați⁴⁵

Iluminatul Capitalei a fost o chestiune controversată. Din luna aprilie 1917, Societatea de Gaz și Electricitate care primise concesiunea iluminatului a mărit cu 25% costul gazului și al Kw. Primăria a acuzat-o că încalcă contractul și a cerut să respecte vechile prețuri de cel mult 25 bani m 3/gaz și 65 bani Kw. În consecință, societatea urma să ramburseze surplusul de 25% pe care l-a încasat de la clienți, începând cu 1 aprilie.⁴⁶ Situația rămâne însă serioasă, astfel că o ordonanță din 14 septembrie face precizări exprese în legătură cu economisirea luminii: "Toate magazinele au să stingă lumina la 8 seara, iar după introducerea orarului de iarnă, la 7 seara. În hoteluri, birturi, restaurante, teatre și cinematografe lumina se va stinge la 10 minute după ora fixată de poliție pentru închiderea acestor localuri."⁴⁷

Cu mai multă sau mai puțină lumină, viața bucureșteanului rămâne oricum dificilă. El trebuie să se strecoare prin labirintul de restricții și reglementări care, indiferent câtă ordine aduc în oraș, nu pot suplini sub nici o formă bunurile care lipsesc în mod acut. Oamenii sunt nevoiți să se descurce cum pot și de aceea amenzile curg. Pentru că au adus porci rară aprobare în București, două persoane au fost amendate cu 40 lei; alte două cu 50 lei iar o a cincea cu 100 lei pentru că a cumpărat un porc fără permisiune. Lăptăresele nu scapă nici ele; șapte au fost găsite fără bilet de identitate (Ausweiss) și alte 26 au comercializat lapte falsificat. Toate au fost amendate cu câte 30 lei. Tot 30 de lei au plătit doi locuitori care au vândut carne fără aprobare și un altul pentru că a vândut săpun la preț de speulă. Un alt bucureștean a constatat că nu este recomandabil să îi superi cât de puțin pe ocupanți.

El a primit trei zile de arest pe motiv că a părăsit fără aviz prealabil postul pe care-l avea la o întreprindere subordonată Administrației Militare.⁴⁸

Pentru unii locuitori viața devine greu de suportat. Ei pot alege cele mai disperate soluții. Florica P. Ionescu, zisă Boteanu, domiciliată în bulevardul Pache, nr.133, de profesie lucrătoare, a băut o cantitate de otravă. Ajutorul medical a fost tardiv. Dacă unii se otrăvesc, alții mor pur și simplu de mizerie. Sâmbătă 8 septembrie, la ora 5 dimineața, a încetat din viață în fața bisericii Popa Lazăr cerșetorul Ioniță Costache Radu, de 53 de ani. El nu avea nici un fel de domiciliu, unica speranță de supraviețuire fiind caritatea publică. Cauza morții a fost o boală pe care sărăcia i-a agravat-o necruțător, astfel că numai moartea a pus

45. V.T.Cancicov, *op.cit.*, vol.I, p. 315.

46. "Lumina" nr. 21 din 1 septembrie 1917.

47. *Ibidem*, nr. 14 din 14 septembrie 1917.

48. *Ibidem*, nr.I din 1 septembrie 1917.

capăt suferințelor lui.⁴⁹ Bolile de tot felul nu ocolesc nici pe ceilalți locuitori. Ziarul "Lumina" din 14 septembrie dă următoarea situație: febră tifoidă au 59 pacienți care se adaugă la cei 124 mai vechi; 8 dintre aceștia au decedat iar 34 s-au însănătoșit. Tifosul exantematic afectează 9 persoane, din care patru s-au vindecat. Difteria figurează cu 17 cazuri noi și 50 vechi, concretizată deocamdată în 3 decese și 18 însănătoșiri. Publicația amintită menționează că epidemia de tifos exantematic este aproape stinsă, dar primejdia rămâne, așa că populația este prevenită să respecte măsurile prescrise de autorități⁵⁰ Ocupanții sunt și ei afectați de diferite boli. La loc de frunte se află sifilisul de care soldații germani s-au contaminat din prea marea pasiune față de unele femei ale învinșilor. Pentru tratamentul bolnavilor s-au mai rechiziționat câteva case. La Liceul "Matei Basarab" se constată că maladia infamantă a lovit chiar și femei de bună condiție socială ai căror soți erau pe front. Mareșalul Mackensen se arată alarmat. El a însărcinat pe monseniorul de la Catedrala din strada Lueger să țină o predică. Sfatul acestuia a fost clar, concis, dar mai greu de respectat: "Să vă feriți de multe lucruri în această țară, dar mai întâi să vă feriți de femei." Mackensen s-a mulțumit să remarce că "Am venit în România cu o armată sănătoasă și onestă și plec cu una bolnavă și necinstită."⁵¹

Eradicarea bolilor este o chestiune complicată. Mai ușor se pot introduce noi restricții de circulație. De la 7 septembrie toate vehiculele pot merge pe Calea Victoriei numai la pas, în segmentul cuprins între străzile Sărindari și Grigorescu. Pe porțiunea respectivă automobilele vor merge cu cea mai mică viteză. Prefectura Poliției Militare vine cu restricții suplimentare: toate trăsurile și birjele vor avea pe partea stângă un felinar aprins, iar după lăsarea seriei vor merge mai încet; mersul la pas al acestor vehicule este o regulă permanentă pe străzile aglomerate. În cazul trăsurilor particulare, circulația fără Ausweiss atrage confiscarea fără nici o despăgubire. Pentru ceilalți contravenienți sancțiunea prevăzută este amenda de 500 lei sau închisoarea până la 6 săptămâni.⁵²

Dispoziții la fel de severe emit ocupanții în legătură cu evidenta bărbaților între 16 și 40 de ani. Pe 31 octombrie 1917 toți bărbații născuți între 1877 și 1901 sunt convocați pe strada Cantacuzino nr.19 pentru control. Pentru evitarea aglomerației se stabilesc 4 zile, între vineri 2 noiembrie și miercuri 7 noiembrie, când prezentarea se va face eșalonat, în funcție de inițiala numelui de familie. Începând cu joi 8 noiembrie, controlul se va extinde asupra italienilor, sârbilor, francezilor, belgienilor, englezilor, rușilor și altor străini aflați în capitală.⁵³

49. *Ibidem*, nr.10 din 10 septembrie 1917.

50. *Ibidem*, nr.14 din 14 septembrie 1917.

51. C.Bacalbașa, *op.cit.*, p.116.

52. "Lumina", nr. 10 și 13 din 10 și 13 septembrie 1917.

53. "Gazeta Bucureștilor" nr. 317 din 31 octombrie 1917.

Venirea iernii pune din nou probleme de aprovizionare. De la 1 noiembrie 1917, bucureștenii pot cumpăra carne, dar numai pe cartelă - 100 g carne sau derivate din carne pe săptămână de persoană. Procurarea zahărului devine o adevărată performanță. Administrația Militară a pus în vânzare acest produs numai cu plata în aur. Pentru o monedă din aur de 20 lei, se pot procura 5 kg. zahăr⁵⁴ Grijile aprovizionării nu sunt totuși suficiente pentru ca autoritățile să uite de evidență și restricții. Probabil pentru a mai atenua comentariile generalizate privitoare la încheierea armistițiului dintre România și Puterile Centrale, Kommandatura anunța la 11 decembrie, prin intermediul ziarului "Lumina", ultimele sale pretenții: meseriașii trebuie să se prezinte la poliție pentru a fi luați în evidență. În caz de sfidare a acestui ordin, tribunalele militare aveau latitudinea să aplice amenzi până la 2 mii lei sau pedeapsa cu închisoare până la 6 luni. Urma un avertisment către toată populația de a nu fabrica săpun la domiciliu.⁵⁵ Aversiunea nemților față de săpunul fabricat în casă este bizară. Nu numai că acest produs reduce proporțiile epidemiei de tifos, dar mizeria în general putea fi ținută sub control. În condițiile date însă, nu e de mirare că Maria Georgescu, o muncitoare de 20 de ani, domiciliată în strada Constantin Nache, nr.24, a fost găsită moartă în locuința sa. Se presupune că tânăra, de mai multă vreme bolnavă, a decedat datorită rigorilor vremii și lipsei de îngrijiri.⁵⁶ În aceeași zi în care Maria Georgescu a plecat dintre cei vii într-un deplin anonim, Mackensen a apărut pentru bucureșteni ca un fel de personaj de operetă. Apariția mareșalului în public, duminică 11 decembrie, a fost prilejuită de o mică revistă militară în Grădina Ateneului. Curioșii au fost atrași mai puțin de festivitate ca atare și mai mult de uniforma înaltului personaj, numai bună pentru a face deliciul copiilor de pe stradă de culoare gri cu lampaș roșu la pantaloni, destul de sobră și fără șireturi apare încununată de o căciulă disproporționat de mare, în formă de mașon. De pe acest "mașon" numai bun pentru cucoană, spânzură în partea stângă un postav roșu și niște eghileți, iar în față impune respect o insignă mare a unui cap de mort.⁵⁷ Nu e de mirare că în urma glorioșului purtător al uniformei de grenadieri ai morții se formează un adevărat alai care persiflează cu discreție aroganța.

Anul 1917, acoperit în întregime de regimul ocupației, a fost o perioadă extrem de dificilă. Dovada peremptorie în acest sens este raportul între natalitate și mortalitate. S-au înregistrat în acest interval în capitală un număr de 6001 nașteri și 11.858 decese. Este evident un raport nenatural, o scădere în cifre absolute a populației, numărul celor dispăruți depășind de aproape două

54. *Ibidem*, nr. 332, din 15 noiembrie 1917.

55. "Lumina", nr. 101 din 12 decembrie 1917.

56. "Gazeta Bucureștilor" nr. 358 din 11 decembrie 1917.

57. V.T. Cancicov, *op.cit.*, vol.I, p.248.

ori pe al nou născuților. De la cifra normală de 9 până la 12 nașteri pe zi, s-a ajuns doar la 5-6, în timp ce numărul morților s-a ridicat în unele zile la 27-28. La cumpăna dintre ani situația bolnavilor era următoarea: de scarlatină 30 bărbați și 60 femei; de difterie 27 bărbați și 17 femei; de tifos 85 bărbați și 173 femei; de tifos exantematic 77 bărbați și 63 femei. Dimensiunile acestei tragedii se văd mai ales în cazul acelor familii care se sting în întregime fiind descoperite de vecini, după mai multe zile de suspectă liniște.⁵⁸

Viața însă, își urmează cursul. Sărbătorile de iarnă sunt întâmpinate destul de vizibil în două versiuni - localnicii pe calendarul vechi, ocupanții pe cel nou. Germanii s-au abținut de la manifestările zgomotoase ale Revelionului precedent, dar au chefuit cu bere, vin și cântece în casele unde sunt încartiruiți. Românii au rămas în general la stilul lor, cu 13 zile mai în urmă. În noaptea de 24-25 decembrie au savurat strămoșescul "Bună dimineața la Moș Ajun". Crăciunul s-a încropit după posibilități cu 700 g carne de porc de persoană și 2 kg de pește la o familie de 6 persoane.⁵⁹ De Anul Nou un punct de atracție pentru bucureșteni a fost sketch-ul cinematografic "Căsnicia divorțului". Insolitul spectacolului a fost combinația dintre proiectarea cinematografică a primei jumătăți a comediei și prezentarea celei de-a doua jumătăți ca un spectacol de teatru, având ca protagonistă pe Wanda Trumann, una din vedetele zilei.⁶⁰

58. V.N. Drăgicescu, *op.cit.*, p. 94+95.

59. *Ibidem*, p. 88.

60. "Lumina" nr. 122 din 2 ianuarie 1918.

UN MUȘCELEAN CELEBRU – MIHAI TICAN (RUMANO)

PROF. VINTILĂ PURNICHÎ*

O personalitate de frunte a Mușcelului, care cu mândrie a purtat numele țării sale prin toate continentele lumii, a fost Mihai Tican – RUMANO. Anul acesta (2005) s-au împlinit 110 ani de la nașterea sa reală (1895). Nașterea oficială, așa cum reiese din acte, a lui Mihai Tican, a fost cu doi ani mai devreme și anume în anul 1893. Iată un caz unic, nemaîntâlnit în istoria literaturii române, relatat de către jurista Silvia Tican, soția scriitorului peregrin¹.

Certificatul de naștere al lui Mihai Tican, eliberat de Sfatul popular al Comunei Berevoiești, raionul Muscel, la data de 30 decembrie 1954, cu nr. 462 are următorul conținut:

Republica Populară Română... Certificat de naștere Seria Ni Nr. 068079. Numele TICAN. Prenumele MIHAI. Sexul bărbătesc. Anul nașterii 1893 (una mie opt sute nouăzeci și trei), luna iulie, ziua 2 (doua). Nașterea a fost trecută în registrul stării civile la nr. 12 din anul 1893, luna iulie, ziua 4. Părinții: Numele tatălui TICAN NICOLAE, vârsta 40 ani. Numele mamei TICAN SAFTA, vârsta 35 ani. Locul nașterii Berevoiești².

Acesta, în realitate, este actul de naștere al fratelui său decedat prematur. Mihai Tican s-a născut în 1895, nu știm dacă tot în luna iulie. Cert este că notarul Comunei Berevoiești, Stoica Iordăchescu, din comoditate, a refuzat să înscrie în registru nașterea sa, preferând să-i lase tatălui certificatul de naștere al fiului decedat. Și pretutindeni, Mihai Tican figura cu numele și prenumele fratelui său, fiind în realitate mai mic cu doi ani decât vârsta înscrisă oficial în certificatul de naștere. De aici necazurile ce se vor ivi când urma să meargă la școală în clasa I-a (avea doar cinci ani) sau la încorporare în armată.

Trebuie să remarcăm că despre mușceleanul Mihai Tican – RUMANO, o personalitate aparte, complexă și chiar exotică a literaturii noastre s-a mai scris și încă se va mai scrie. Aceasta întrucât itinerariile călătoriilor sale, opera sa

* Profesor - Câmpulung.

1. V. Firoiu, "Biografii în bronz și marmură", Pitești, 1972, pag. 129.

2. Certificatul de naștere, aflat în posesia soției scriitorului, Silvia Tican, se găsește acum la Arhivele Naționale, fond Mihai Tican-RUMANO.

cuprinzând aproximativ 40 de volume, activitatea sa de scriitor și jurnalist, anchetele, interviurile, și chiar rechizitoriile sale nu sunt îndeajuns cercetate și cunoscute.

Să-i cunoaștem zbuciumata, aventuroasa și exotica existență trebuie să ne deplasăm nu numai la Berevoieștii Muscelului, unde s-a născut și a avut o scurtă și mizeră copilărie, ci trebuie să cercetăm în Arhivele Naționale din Capitală, unde se găsesc în limbile română, spaniolă și franceză peste trei metri liniari de documente cuprinzând perioada anilor 1905-1981³.

Pentru a-l cunoaște și pentru a-l înțelege pe celebrul muscelean Mihai Tican – RUMANO trebuie să colindăm prin marile orașe ale lumii. Să mergem la Neapole, Barcelona, Madrid, Lisabona, Istanbul, Pireu, Salonic, Beirut, Alexandria, Cairo, Buenos-Aires, Rio de Janeiro, Sao Paolo, La Plata etc.

Pentru a-l cunoaște și înțelege pe Tican – RUMANO trebuie să ne afundăm în inima Continentului Negru, străbătând aproape toată Africa, apoi Australia, Mexic și Canada, Insulele Filipine, India și Noua Zeelandă, ca să nu mai amintim și de bătrânul nostru continent Europa.

Pasionat de vânătoare și mânat de dorul aventurii se va afunda în inima pădurii virgine a mult îndrăgitului său continent african. Urmărit de fiare sălbatice și șerpi veninoși, de insectele purtătoare de boli incurabile, Mihai Tican – RUMANO va înscrie în Africa o pagină nemuritoare de curaj și vitejie a călătorilor dintotdeauna și de pretutindeni. Orașe importante și sate necunoscute din junglă vor forma itinerariile sale africane amintind doar în treacăt Djibouti, Addis-Abeba, Dakar, Bathurst, Freetown, Monrovia, Lagos, Cape-Town și altele.

Să urmărim acum în fugă traiectoria vieții eroului nostru care se desfășoară pe parcursul a 72 de ani, din 1895, anul controversatei sale nașteri și până la 20 martie 1967 când a poposit în "eternul infinit" la București în cimitirul Bellu, al oamenilor mai mult sau mai puțin celebri.

Neobositul călător, cel care avea să colinde lumea din fragedă copilărie s-a născut, așa cum am arătat la început "la Berevoiești, sat pitit între Mușcelele încântătoare de pe Valea Bratiei. Berevoieștiul, vatra strămoșească, leagăn de

3. Vezi Arhivele Naționale, București, fond Mihai Tican-RUMANO, ce cuprinde 3,30 unități arhivistice. Găsim aici: acte de stare civilă, testamente, pașapoarte, cărți de membru, decizii, procese verbale, mss., lucrări literare, presă, publicații, corespondențe, invitații, cărți de vizită, fotografii etc. Tot acest bogat fond arhivistic a fost ordonat și inventariat de către Viorica Hostiuc (arhivist principal) în șase grupe și anume: 1 – Documente personale; 2 – Documente privind activitatea creatorului de fond; 3 – Documente privind administrația bunurilor; 4 – Manuscrite și copii ale lucrărilor literare; 5 – Coresp. primită și expediată de M. Tican diverselor personalități române și străine din care amintim: El Văcărescu, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Ion Marin Sadoveanu și alții; 6 – Ultima grupă "Documente fotografice" cuprinde un număr de 419 fotografii ale lui M. Tican-RUMANO din familie și din numeroasele-i călătorii.

cântec și istorie avea să încânte inima de copil a lui Mihai... de pe Valea Satului, înaripându-i gândurile și aspirațiile, îndemnându-l să pornească în lume pe nesfârșitu-i drum"⁴. Avea doar 11 ani, când părăsind locul natal, se angajează la un negustor din Câmpulung, unde abia rezistă să rămână nici doi ani.

Va părăsi Câmpulungul într-o dimineață a anului 1908, când nu împlinise 13 primăveri. Pleca să-și găsească un loc sub soare, dornic de libertate ca și păsările cerului. Nu suportase să fie bătut și umilit de către stăpânul cel lacom și rău din reședința Mușcelului. Nu era obișnuit cu bătaia. Mama sa nu-l bătuse niciodată.

Ajuns la București, la fratele său mai mare, Ion, descult, flămând și obosit, mezinul familiei Tican, v-a hotărî să plece în lumea largă, decât să se mai întoarcă acasă, cum îi poruncise Ion, care nu avea cum să-l ajute și nici ce să-i dea de mâncare, în capitala micului regat român.

Cum a ajuns la Brăila (locul de baștină al altui "mare vagabond" de geniu – Panait Istrati) și de aici la Constanța nu se știe.

Copilul isteț și curajos se va imbarca (se pare clandestin) în anul 1908 pe un vapor, sub pavilion italian, care-l va duce în frumosul oraș de la poalele Vezuviului, la Neapole, unde se angajează "ca vânzător la un negustor (Don Rafael)"⁵.

Pe la începutul anului 1909, fugarul muscelean sosea în Argentina (prima sa patrie adoptivă) la Buenos Aires, unde va rămâne 14 ani. Aici M. T. Rumano va cunoaște căldura sufletească a oamenilor, aici va învăța de zor limba spaniolă. Înainte de 1913, la vârsta majoratului începe munca de gazetar colaborând la ziarele "*El Ecco*" din *La Plata*, "*Carras y Carretas*" (*Fete și fețișoare*) și "*Prensa de Buenos Aires*". În anul 1916 în capitala Argentinei îi va apare lucrarea "*Despre pământul drag al patriei mele*" care îl va consacra printre memorialiștii români de călătorie.

"Odată deșteptată muza scrisului și pasiunea pătimașă a călătoriei, tânărul român nu a obosit niciodată și tot timpul liber îl va folosi pentru instruire, cunoaștere, citit, dar mai ales pentru călătorie"⁶.

În portul La Plata întâmplător îl cunoaște pe belgianul Georges Laffite, care lucra în Congo ca șef al unei firme de comerț. Aproape un an de zile cei doi vor colinda Continentul Negru. Africa îl va fermeca și îl va obseda toată viața. La vânătoare ori mânat de dorul aventurii și farmecul necunoscutului va străbate Africa Centrală și Occidentală (Mauritania, Senegal, Guineea Bissau, Sierra-

4. Costea Marinoi și Titu N. Berevoescu, "File din cronica Berevoieștiului", Ed. Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2002, pag. 195.

5. Gh. Pâmuță, Ov. Isbășescu, Fl. Mârțu, "Oameni din cetatea de scaun", Ed. V. Cârlova, București, 1995, pag. 165.

6. Ion Cruceană, "Momente și figuri argeșe", Pitești, 1980, pag. 190.

Leone, Coasta de Fildeș, Congo, Nigeria, Gabon, Liberia, Camerun, Zair, Angola. Din Luanda, cu un vapor olandez, va naviga 5 zile, debarcând în Africa de Sud, la Cape-Town. Renunță a mai face înconjurul Africii prin sud și sud-est, până în Egipt (țara faraonilor și a uriașelor piramide). Din Cape-Town se întoarce la bordul unui transatlantic în Europa, la Lisabona. Din Portugalia lua trenul spre Madrid și apoi cum el mărturisește: – Debarcai într-o zi la Barcelona și avui impresia halucinantă a unui miracol, ca și când aș fi fost dintr-o dată transportat în propria mea patrie.

În Spania, a doua sa țară adoptivă, după Argentina, M. T. Rumano se stabilește pentru 7 ani (între 1924-1931) în capitala Cataloniei, orașul Barcelona, întemeiat de Hamilcar Barcas, tatăl ilustrului erou cartaginez Hanibal.

Aici se afirmă ca scriitor de limba spaniolă. Fără a uita de originea sa românească, cu care se mândrea (vezi cognomenul Rumano), fără a uita de pământul natal, de locurile dragi ale copilăriei, Tican Rumano nu pierde nici o ocazie de a prezenta publicului spaniol aspecte din țara sa. În permanență subliniază originea comună latină a celor două popoare.

În Spania colaborează la ziarele *"El Ecco"*, *"El Dia Grafico"*, *"El Pueblo"*, *"Heraldo De Madrid"*, *"El Sol"*, *"La Libertad"*, *"A.B.C."*.

La Barcelona, pe cont propriu editează săptămânalul *"Dacia"* la care este director, editor, corector și autor de articole. În primul număr, care a apărut la 21 februarie 1929, musceleanul nostru își proclamă idealul "Unirea între popoarele latine". Aici el publică în limbile spaniolă, română, franceză și italiană.

Aici la Barcelona, Mihai Tican și-a publicat cărțile în limba spaniolă: *"La Vida del blanco en la tierra del Negro"* ("Viața albului în țara negrilor"), *"Pardidos entre las fieros"* ("Pierduți printre fiare"), *"El hombre-mano y sus mujeres"* ("Omul maimuță și femeile lui"), *"La donza de los canibales"* ("Dansul canibalilor"), *"El monstrea del aqua"* ("Monstrul apelor"), *"El lago de los elefantes"* ("Lacul cu elefanți"), *"En el corazon de la selva virgen"* ("În inima pădurii virgine") și altele.

O vreme Mihai Tican Rumano are o funcție onorifică la Madrid ca atașat de presă. Când funcția de atașat de presă devine plătită, este numită o altă persoană cu alte merite și alte relații decât cele culturale.

În anul 1931, în plină putere creatoare, la vârsta de 36 de ani M. T. Rumano se va întoarce în patrie, devenind redactor la cotidianul *"Universul"*. Mai colaborează și la alte publicații ca: *"Ilustrația română"*, *"Realitatea ilustrată"*, dezbătând probleme de actualitate având prestigiul gazetarului și scriitorului consacrat.

La 29 octombrie 1932 se căsătorește cu studenta la Drept Silvia Petrescu, care-i va fi tovarăș și sfătuitor înțelept până la sfârșitul vieții⁷.

7. Costea Marinoiu și Titu N. Berevoescu, *op. cit.*, pag. 199.

În 1934 va face ultima și marea sa călătorie în Africa de Est, în Etiopia, despre care va scrie o foarte interesantă carte ("*Abisinia*" apărută în anul 1935). În Etiopia este prezentat împăratului Haile Selassie I care îl va decora pentru popularitatea făcută țării sale. Cu ocazia vizitei împăratului Etiopiei în țara noastră, în septembrie 1964, printre românii dragi cu care oaspetele a dorit să stea de vorbă a fost și musceleanul nostru.

Într-o declarație făcută în revista "Secolul XX", nr. 2, 1962 M. Tican afirma: "Neastâmpărul m-a purtat prin cele două Americi, Africa, Asia, Australia și Europa. Cel mai drag însă dintre toate (continentele n.n.) mi-a fost Africa. De ce? N-aș putea spune. A fost ceva mai presus de puterea mea de înțelegere. L-am iubit".

Istoria multimilenară a poporului nostru, frumusețile inegalabile ale țării noastre, aveau să-l atragă pe celebrul călător (spre apusul vieții) mai mult decât miracolul lumii. După cartea de debut, despre care am amintit, "*Despre pământul drag al patriei mele*", în 1934 scoate o nouă lucrare "*Icoane Dunărene*". Însemnările sale de călătorie prin țară urmau să formeze volumele: "*Mănăstirile noastre*" și "*Hoinărind prin țară*". În 1971 cele două volume vor fi reunite într-o carte postumă apărută sub îngrijirea lui C. Darie sub titlul "*Hoinărind prin țară*".

Despre Muscelul său drag, despre județele Argeș și Vâlcea a scris cu căldură și admirație. Vezi: "Pitești", "În capitala Basarabilor", "Câmpulung-Muscel", "Prin munții Muscelului", "Spre Nămăești", "Bâlcui de la Câmpulung", "Valea Satului", "Cetățuia" (așezarea geto-dacă de la Cetățeni), "La Cumpăna", "Pe Valea Oltului", "De la Râmnicu Vâlcea spre Călimănești", "Râmnicu Vâlcea", "Mănăstirea Dintr-un Lemn", "Govora", "Pe sub poalele Carpaților" și altele.

Nu mai insistăm asupra altor laturi ale personalității sale prolifică. Amintim doar în treacăt despre donațiile sale făcute oamenilor din mijlocul cărora s-a ridicat. În semn de recunoștință, Muzeului din municipiul nostru îi donează "o întreagă pinacotecă, numărând 170 tablouri în ulei, acuarelă, cărbune, tuș, desene și gravuri și 27 lucrări de sculptură. Lucrările aparțin, unele, epocii clasice a picturii românești (N. Grigorescu, S. Luchian, câmpulungeanului G. D. Mirea, piteșteanului Costin Petrescu sau sculptorilor Ion Georgescu, Dimitriu Bârlad ori Ion Mateescu, frate mai mare după mamă cu George Topârceanu), iar cele mai numeroase, școlii moderne și contemporane, ilustrată de: Lucian Grigorescu, Henri Catargi, C. Baraschi, Oscar Han, Rudolf Schweitzer-Cumpăna, Ilie Burghilea, C. Ivancenco și mulți alții...

Pentru Muzeul de la Berevoești situat în localul școlii vechi din centrul satului, selecționează 120 de tablouri⁸.

Mihai Tican-Rumano a îmbogățit memorialistica românească de călătorii ce-și are începuturile cu Nicolae Milescu Spătarul – un "Marco Polo al sec. al XVII-lea", Stolnicul C-tin. Cantacuzino, savantul umanist Dimitrie Cantemir și

8. Ion Cruceană, *op. cit.*, pag. 191.

boierul Dinicu Golescu supranumit "primul român modern". Paginile sale pot sta alături de cele ale marilor scriitori Al. Vlahuță, V. Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Gh. Asachi, N. Filimon, Cezar Bolliac, Calistrat Hogaș sau contemporanul nostru, Geo Bogza.

În încheiere, vorbind despre marii călători români, nu se poate să nu amintim de Ion Codru Drăgușanu – plecat să cunoască "rotundul lumii", Dr. Ilarie Mitrea și Ion Arseniu – călători în Mexic și Indonezia, Ing. Iuliu Popper – explorator în Țara de Foc și Patagonia, Dimitrie Ghica și N. Ghica Comănești – exploratori ai Țării Somalilor, Bazil Gh. Assan – primul român în Arctica și călător în jurul lumii, Sever Pleniceanu – explorator al fluviului Congo, Ion L. Catina în Africa australă, Gregoriu Ștefănescu – remarcabil geolog, călător și explorator, Francisc Binder ce întreprinde trei călătorii în Africa, C-tin. Dumbravă – glaciolog în Groenlanda, Prof. Eugen Pora în Oc. Indian pe nava "Viteaz", Prof. Gh. Marinescu și nu în ultimul rând întemeietorul biospeologiei, Emil Racoviță – explorator al "Continentalului de gheață"⁹. Se cuvine să amintim aici între marii călători și exploratori (de arhive și biblioteci) pe ilustrul nostru istoric Nicolae Iorga, supranumit "luceafărul istoriografiei românești".

Mai trebuie să amintim aici și pe vestitul Badea Cârțan ce trecea prin vama "cucului" cu cărți românești la frații din Ardeal și care la sfârșitul lunii februarie 1896, după 43 de zile de la plecare intra, la pas, pe jos, în "cetatea eternă". Odihnindu-se la poalele Columei lui Traian, uimiți excursioniștii și vizitatorii mărețului monument al Romei vor exclama:

– Cum e posibil? Un dac a coborât de pe Columnă!

Nu putem încheia fără a aminti și de o excursie fără precedent. Touring Club de France organizează un concurs de globe-trotteri, ce constă în ocolirea Pământului pe jos. La 1 aprilie 1910 patru studenți, Dumitru Dan, Paul Pârnu, Gh. Negreanu și Alexandru Pascu au pornit în marea aventură. În ziua de 29 martie 1916, după 6 ani fără două zile, se mai întorcea, încărcat de glorie doar buzoianul D-tru. Dan¹⁰.

Un alt mare globe-trotter român, nonagenarul Neculai Ghimpu, este mai bine cunoscut în lume, decât în țara sa¹¹.

La 20 de ani, neobositul N. Ghimpu a făcut turul României Mari pe jos. După pensionare, la 62 de ani, a efectuat ocolul Europei (incluzând 10 țări) iar la vârsta de 64 de ani a plecat în turul lumii, străbătând 62 de țări.

Acum, nonagenarul N. Ghimpu vrea să ajungă pe jos în eterna Romă, "cetatea celor șapte coline", sau mai recent, să mai treacă odată Prutul la frații noștri dragi din Basarabia.

9. V. Hilt, "Călători și exploratori români", Ed. Enciclopedică română, București, 1972.

10. V. Borda, "Hronic pe glob" – "Nouă călători români", Ed. Albatros, București, 1983, pag. 97-121.

11. "Un român din sectorul 2 este sărbătorit anual în Statele Unite", ziarul "Național", vineri, 27 aprilie 2001, pag. 2.

CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE ISTORIE MILITARĂ DE LA MADRID

PETRE OTU*

În perioada 20-27 august 2005, la Madrid, s-a desfășurat al XXXI-lea Congres Internațional de Istorie Militară, manifestare tradițională desfășurată anual sub egida Comisiei Internaționale de Istorie Militară. Ultimele cinci reuniuni de acest gen au avut loc la Stockholm (2000), Atena (2001), Norfolk _ SUA (2002), București (2003), Rabat - Maroc (2004). Anul acesta congresul a fost organizat de Comisia Spaniolă de Istorie Militară, condusă de generalul maior Pedro Bernal Gutierrez. Au luat parte 194 de istorici din 36 de țări de pe toate continentele.

Tema reuniunii a fost *"Puteri navale și puteri terestre în epoca bătăliei de la Trafalgar"* organizatorii dorind astfel să evoce celebra confruntare navală dintre flota engleză, condusă de amiralul Nelson și cea franco-spaniolă, de la care s-au împlinit în toamna trecută, două sute de ani. Programul reuniunii a cuprins 37 de comunicări susținute de istorici reprezentând 23 de comisii naționale de istorie militară.

În mod firesc, bătălia de la Trafalgar (21 octombrie 1805) a polarizat atenția participanților la Congres.

Ea a fost analizată din mai multe puncte de vedere - organizarea și componerea celor două flote care s-au confruntat; strategia adoptată de cele două comandamente - englez și franco-spaniol; personalitatea comandanților-șefi (Napoleon, Nelson, Villeneuve, Gravina s.a.) Referitor la acest din urmă aspect s-a reținut, ca o concluzie, mediocritatea strategiei navale adoptată de Napoleon, împăratul Franței și calitățile deosebite de comandant ale amiralului H. Nelson.

Specialiștii prezenți dintre care amintim pe Hugo O'Donnel, Augustin Guimera (ambii din Spania), Antonio Pedro Vicente (Portugalia), Rene

* Președintele Comisiei Române de Istorie Militară

Quatrefages (Franța) au apreciat că prin victoria de la Trafalgar, Anglia și-a asigurat supremația navală pe mapamond timp de un secol (1815-1914).

Întrucât în bătălia de la Trafalgar au fost implicate relativ puține țări, unele comunicări au abordat diverse aspecte ale evoluțiilor politice și militare din alte regiuni ale globului la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, perioadă marcată de Revoluția franceză (1789) și de războaiele napoleoniene a polarizat dezbaterile din timpul congresului. Din această categorie amintim materialele prezentate, între alții de: Lars Ericson, - Suedia (*Sweden on Trafalgar. Aspects on naval warfare in the Baltic Sea and the Mediterranean around 1805*); C.V.Zbitou - Maroc (*La bataille navale de Trafalgar est-elle a l'origine des convoitises europeens sur le Maroc*); Kyoichi Tachikawa - Japonia (*La puissance et le systeme militaire du Japon au debut du 19 eme siecle*); Ioannis Loucas - Grecia (*Land and naval forces in Eastern Mediterranean during the Trafalgar era: Eastern Question and the Greek national revolution of 1821*); Jose Luis Picciolo (*Consecuencios de Trafalgar en America del Sud*) etc.

Au fost abordate, de asemenea, și probleme ale "micului război", cu referire directă la campania sângeroasă din Spania a lui Napoleon (1808-1815). Au fost și încercări de generalizare a acestui tip de conflict, destul de prezent în gândirea militară a epocii postTrafalgar. Am cita cu titlu de exemplu comunicarea Sandrinei Picaud din Franța - *La reflexion sur la petite guerre a l'oree du XIX-e siecle: L'exemple de Clausewitz (1800-1812)*.

Un interes aparte a suscitat masa rotundă consacrată noilor apariții istoriografice referitoare la "Războiul Rece". Au prezentat ultimele noutăți în domeniu Mircea Munteanu de la *Cald War International History Proiect* (pentru America de Nord și Europa), prof. univ. Yashiaki Katada (pentru Asia) și prof.dr. Abel Esterhuyse (pentru continentul african). Cu prilejul discuțiilor care au urmat dr. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, a subliniat necesitatea renovării formatului de desfășurare a congreselor de istorie militară, punându-se accent pe formele interactive gen mese rotunde, dezbateri; prezentări de cărți etc.

În plenul congresului dr. Mihail E. Ionescu a prezentat comunicarea: "*Marea Neagră în relațiile internaționale de la Războiul Crimeii la cel de-al doilea război mondial (1853-1947)*". Comunicarea s-a axat pe trei mari idei: statutul Mării Negre în această perioadă care a oscilat între "mare închisă" și "mare deschisă"; Marea Neagră una dintre cauzele declanșării conflictelor armate din acea perioadă; arealul pontic ca spațiu de confruntare între marile puteri. Comunicarea s-a bucurat de aprecieri, participanții cunoscători ai problemicii istoriei bazinului pontic remarcând noutate a unghiului de analiză. Ca o

concluzie se poate aprecia că deși tema a fost într-un anume sens restrictivă, congresul de la Madrid a fost o reușită sub raport științific și organizatoric.

Următoarele reuniuni de acest gen se vor desfășura la Potsdam (2006) și Pretoria (2007). Congresul din anul următor va dezbate tema: "*Statul-națiune, naționalismul și armata*", circumscrisă perioadei 1789 până în prezent. Printre subiectele care vor fi supuse analizei reținem: armata este motorul formării unui stat sau statele generează armata?; statele se militarizează sau armata se naționalizează?; istoria ideilor militare - o reflexie asupra armatei și națiunii; armata-instrument al întăririi puterii în interior; mit, propagandă și autodefinirea armatei în statele națiune etc. Cât privește reuniunea de la Pretoria (Africa de Sud), ea va avea loc la începutul lunii august, dezbaterea urmând să se concentreze asupra problematicii alianțelor.

În cadrul reuniunii de la Madrid s-a procedat și la alegerea organelor conducătoare ale Comisiei Internaționale de Istorie Militară. Președinte a fost reales, profesorul belgian Luc de Vos, secretar general dr. Piet Kamphuis (Olanda), iar trezorier, general Fritz Stoeckli (Elveția). În biroul forului internațional de specialitate au fost aleși reprezentanții SUA, Suediei, Japoniei, Italiei, Spaniei, Franței, Germaniei, Greciei și Poloniei.

Alegeri au avut loc și la comitetele de arhivă și de bibliografie. Au fost desemnați ca președinți - colonel (r) Joachim Harder din Germania (Comitetul de arhivă) și generalul de brigadă (r) Jean Langenberger din Elveția (Comitetul de bibliografie).

Delegația română a fost compusă din dr. Mihail E. Ionescu, dr. Petre Otu, dr. Maria Georgescu și colonelul dr. Alexandru Oșca, șeful Serviciului Arhive și Documentare Militară. Membrii delegației au participat la ședințele Comitetelor de arhivă și bibliografie, ale Comisiei Internaționale de Istorie Militară și au avut numeroase și fructuoase întâlniri cu specialiștii prezenți, în cadrul cărora s-au discutat aspecte ale cooperării științifice bi și multilaterale.

În ansamblu, participarea la cel de-al XXXI-lea Congres Internațional de Istorie Militară a reprezentat un element de continuitate care a asigurat menținerea și dezvoltarea contactelor științifice în domeniul istoriei militare a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

V. BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

BOGDAN TEODORESCU

Apreciem în mod deosebit apariția celui de-al doilea volum din "**Bibliografia istorică a României**", apărută în preajma lucrărilor Congresului de Științe Istorice din vara anului trecut. Munca stăruitoare a colegilor de la Cluj, care au inventariat întreaga producție a cercetării istorice din ultimii ani este demnă de toată admirația noastră.

Dintr-o recoltă editorială, relativ săracă cu puține titluri de mare rezonanță, am reținut câteva culegeri de documente și enciclopedii, precum și o sumă de lucrări românești și străine consacrate secolelor XIX-XX .

Documente

Începem ca de obicei enumerarea noastră cu câteva volume de documente. Prin monumentalitatea dar și prin noutatea sa ne-a atras atenția mai întâi "O istorie a românilor de pretutindeni" crestomație alcătuită de Victor Crăciun și Gheorghe Zbucnea în trei volume masive, dintre care cel dintâi a apărut în 2004. Culegerea este tipărită de Liga pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, la București.

Două publicații foarte importante, în totul complementare au apărut anul trecut la editura ieșeană Polirom, sub egida Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului în România. Raportul final și un volum de documente îngrijit de doamna Lya Benjamin.

În aceeași categorie putem include și volumul lui Eugen Denize și Cezar Mâța despre "România comunistă în perspectiva relației dintre state de democrație populară și propaganda în perioada 1948-1953", scoasă la editura Cetatea de Scaun din Târgoviște, ca și lucrarea lui Grigore Răceanu, "Cronologia comentată a relațiilor româno-americane, de la începutul recunoașterii reciproce până la prăbușirea comunismului.", apărută la editura

Silex. Încadrarea de mai sus își găsește susținerea în faptul că cel puțin pentru cel dintâi volum analiza atentă, pretutindeni călăuzită de simț critic al autorilor, este însoțită de un amplu volum documentar, a toate lămuritor.

Enciclopedii

Este absolut remarcabilă inițiativa editurii Univers Enciclopedic de a pune la îndemâna celor interesați primul volum din „Istoria Universală Larousse” întinsă de la origini și până în secolul prăbușirii Imperiului Roman de Apus.

Chiar dacă este o lucrare mai veche, care a apărut într-o primă ediție la sfârșitul anilor 60 (1968-1969) este pentru prima oară după aproape o jumătate de secol când cititorului român i se oferă, pentru acest subiect, o imagine sintetică, cuprinzătoare în esențial, coerentă și atractivă.

Structurată pe 5 mari capitole: Preistoria, Antichitatea Timpurie, Epoca greacă (550-270 îHr.), Imperii și state barbarești (sec. III îHr.-secolul I dHr.) (în treacăt n-am înțeles de ce forma barbarească, la europeni alternează cu alte titluri ca barbar, când e vorba de Orientul Mijlociu sau pur și simplu atunci când sunt enumerate lumile din afara spațiului grec sau roman) și Imperiile Universale (secolul II-IV), la rândul lor divizate în mai multe părți. Pe întinderea a mai bine de 870 de pagini, cartea cuprinde și o introducere și concluzii pentru fiecare capitol, numeroase hărți foarte lămuritoare și o cronologie generală. Elaborată de un grup prestigios de universitari francezi lucrarea nu păcătuiește, ca multe altele, prin eurocentrism. Preistoria traversează lumea din America de Nord și până în Africa, Antichitatea Timpurie nu e surprinsă numai în Orientul urban ci și în lumea satelor, lumii grecești și romane i se adaugă Asia stepei și India. Am căutat zadarnic în subcapitolul Europa barbară din Nord și din Est pe daci. Enumerarea populațiilor din cele două regiuni ale continentului îi evidențiază pe germani, balți, fini și slavi. I-am găsit până în cele din urmă în capitolul următor (Imperiile Universale) atunci când a fost prezentată dinastia Antoninilor și domnia lui Traian „cel mai bun”. Cele două războaie de la Dunăre sunt prezentate însă exclusiv din perspectiva intereselor romane (mai cu seamă economice, dar și militare, ca să nu spunem că pentru autorul textului, vechea Dacie se întinde doar pe teritoriul Transilvaniei, ceea ce nu corespunde realității chiar raportat la spațiul provinciei romane cu acest nume). Pe o planșă alăturată (pag. 620-621) însă, contururile Daciei sub autoritatea imperială sunt corect trasate, cuprinzând și Banatul și Oltenia.

Aceași editură ne oferă chiar în primele zile ale acestui an o altă Istorie, de data aceasta a artei, tot sub sigla Larousse. Este o lucrare recentă (a apărut în 1995) construită ca și precedenta pe criteriul unei întinderi cât mai cuprinzătoare.

toare în spațiu și timp, fără respectarea criteriului cronologic. Vom urmări astfel mai întâi evoluția artei europene din preistorie până în secolul XX inclusiv (850 de pagini) urmate de artele Africii subsahariene, Asiei (Lumea indiană, Asia sud-estică, China, Vietnam și Coreea, Japonia și Oceania) precum și arta pre-columbiană. Din păcate, atrași de atâte zone exotice, autorii limitează Europa civilizată la spațiul ei occidental, partea centrală și sud-estică (exceptând spațiul balcanic de influență bizantină) fiind prezente aproape nesemnificative. Ce loc ocupă arta românească în această atât de completă enciclopedie e de prisos a mai spune. La o căutare atentă (dar nu scutită, poate de unele scăpări) nu l-am găsit decât pe marele Brâncuși la capitolul „Sculptura de la Rodin și până în zilele noastre”, încorporat Independenților (nu-i așa, s-a despărțit de cine altul decât de Rodin), prezentat în 8 rânduri, e drept limpezi și esențiale.

Între multele cărți frumoase pe care le-am admirat la deja tradiționalul Târg Gaudeamus, organizat în fiecare toamnă în ultimii ani la București, s-a remarcat una cu adevărat de excepție: „Istoria frumuseții” cu un subtitlu la fel de incitant, ediție îngrijită de Umberto Eco. Cu prețiosul trofeu în brațe, îmi făceam pe drumul spre casă tot felul de gânduri despre cartea pe care o aveam în ghiozdan păstrând pentru o clipă de liniște și răgaz momentul desfacerii ei din folia de țiplă, care mă împiedica să o răsfoiesc. Că nu era doar un simplu album de artă comentat de marele om de cultură italian aveam să-mi dau seama imediat. Nu-mi închipuiam însă că pentru el frumusețea poate fi găsită oriunde, la flori, animale, evident la trupul omenesc dar și la astre, raporturi matematice, lumină, pietre prețioase, veșminte, la Dumnezeu și chiar la Diavol. Alături de mii de imagini ireproșabil reproduse, autorul ediției adaugă un număr impresionant de texte aparținând unui mare număr de literați, filozofi și scriitori, cu deosebire, care celebrează și percep astfel nu de puține ori în modalități contradictorii „din cele mai vechi timpuri și până în prezent”, frumosul sub toate înfățișările sale.

A rezultat o carte splendidă și tulburătoare, care poate fi citită din scoarță în scoarță ca un best-seller de senzație sau asupra căreia te poți apleca din când în când pentru a-ți găsi liniștea sufletească, exasperat de urâtenia cotidiană.

În orice caz este aceasta o istorie, pentru că de ori unde ai lua-o, alcătuirea lui Eco oferă o fascinantă aventură intelectuală, de interogație profundă și de descoperiri deopotrivă. Și nu putem fi decât de acord cu John Keats, care stabilea legătura de nedesfăcut între Adevăr și Frumusețe, ca sumă a tuturor celor ce trebuie să știm pe pământ.

Preocupat de elaborarea unei noi lucrări am descoperit, e drept în întârziere, o Istorie economică (la a doua ediție). Publicația unei edituri de profil cum altfel intitulată decât Economică, înfățișează în 450 de pagini o sinteză în care-și găsesc loc atât evoluțiile pe plan mondial cât și cele din spațiul româ-

nesc în secolul XIX-XX. La acest capitol nu am putut să nu remarc totuși că spre exemplu pentru perioada dintre cele două războaie autorii au alocat peste 130 de pagini în vreme ce pentru anii 1945-1989 numai 50, iar celor 10 ani de tranziție (1990-1999) abia 10 pagini. Lucrarea oferă atât studenților, care au în acest text un curs esențial, cât și cititorilor interesați, numeroase informații pertinente, în stilul auster, dar atât de limpede al autorilor de studii economice.

Istoria Românilor – Istoria Universală

Începem enumerarea lucrărilor care ne-au atras atenția anul trecut, prelungind puțin anul comemorării ștefaniene, cu cartea profesorului Ovidiu Pecican, „Sânge și trandafiri”, apărută la editura Cartier. Într-un Cuvânt înainte, autorul își prezintă intențiile: cercetarea culturii aulice la sfârșitul secolului al XV-lea românesc cu care putem reconstrui un produs cultural complex – de la bijuterii la mode vestimentare și cântece de petrecere, rezultate din interacțiuni sociale diverse și multiple. Autorul se întreabă și încearcă să găsească răspunsuri: care este rolul imaginației în reconstituirea trecutului? Ce rol joacă fantasmele de tip artistic în modelarea gândirii și acțiunii oamenilor și ce anume se petrece la întâlnirea dintre eros și eroism, o agresivitate motivată ideologic și spiritual. După o prezentare generală a epocii ștefaniene, autorul dezvoltă subiecte precum „Ștefan și evangheliarul de la Humor”, „Ideal biblic și ideal cavaleresc”, „Vitejii și literatura eroică”, „Lecturile religioase și literatura erotică în Moldova lui Ștefan”, fără a uita de cele trei doamne ale sale, precum și de posteritatea lor.

Cu o singură excepție (Florin Țurcanu) cărțile care urmează aparțin unor intelectuali care nu au studii de istorie. Îi apropie însă interesul excepțional pentru subiecte din câmpul acestei discipline, capacitatea de a sugera atmosfera unui anumit timp și nu de puține ori, o privire proaspătă, lucidă și cuprinzătoare, oarecum dintr-o altă perspectivă asupra unor oameni și întâmplări prea bine știute altfel din manualele de istorie.

Este mai întâi eseul istoric „În intimitatea secolului XIX” de Ioana Pârvulescu apărut la Editura Humanitas, împotriva unei succesiuni cronologice firești, parcă urmarea unui volum anterior „Întoarcere în Bucureștiul interbelic”.

Într-o declarație de la sfârșitul cărții autoarea ne mărturisește admirația pentru oamenii care au trăit acum mai bine de 150 de ani, pentru că aveau calități excepționale: erau energici, constructivi, încrezători. Femeile se remarcă prin generozitate, inteligență, puterea de a face lumea mai bună și mai frumoasă, iar bărbații se distingeau prin altruism, aveau o mare curiozitate pentru

tot ce există, erau dornici să învețe, să știe, să înțeleagă, erau gata să se sacrifice, harnici, curajoși, cu o nestăvilită poftă de viață.

Politologul Stelian Tănase, mai cunoscut pentru talk-show-urile sale televizate și ca lider de opinie deseori consultat, este în același timp și un răbdător cercetător de arhive și un neobosit observator al comunismului românesc pe care în cărți anterioare l-a investigat în epoca în care oamenii săi au deținut puterea. (vezi "Elite și societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej", Humanitas 1998, Acasă se vorbește în șoaptă, Compania 2002). „Clienții lui Tanti Varvara”, noul titlu care amintește de numele dat de militanții comuniști în perioada interbelică Siguranței statului, este o succesiune de biografii foarte bine documentate, reconstituite cu talentul de romancier, recunoscut autorului.

Figuri notorii de activiști a căror viață a fost deformată și falsificată își regăsesc aici existența trecută, atâta vreme ignorată. Panait Istrati, Belu Zilber, Emil Bodnăraș, Cristian Rakovski, Lucrețiu Pătrășcanu, evenimente precum grevele de la Grivița din februarie 1933, ies din legendă și își arată fața adevărată. Concluzia autorului se arată tranșantă: ilegalistii și discipolii lor au condus țara decenii din subterane de unde nu au ieșit de fapt niciodată. „Au stat ascunși într-un bunker, departe, străini de societate, complotând continuu împotriva ei. Nu au reușit să iasă la suprafață, să capete legitimitate o singură zi în aproape jumătate de secol cât au stăpânit lumea românească. Au rămas condamnați la condiția de veșnice ființe ale întunericului.”

De la personajele oculte ale lumii comuniste, ajungem la o figură de marcă a culturii românești și nu numai. În anii îndepărtați ai tinereții noastre, cărțile lui, parte în vechi ediții interbelice (mai cu seamă cele literare) parte în franceză, ajunse pe traiectorii complicate la cititorii săi din țară (mai cu seamă cele științifice), erau căutate și comentate în toate felurile. Curtat în anii 80, pentru a veni în România și a convinge lumea că aceasta este o țară democratică și prosperă, i s-a făcut concesiunea de a-și tipări un volum de proze și „Istoria ideilor și credințelor religioase” (abia primul volum, distribuit în tiraj limitat, cu precădere activiștilor de partid, celelalte două volume au apărut după 1989).

În anii 90, cărțile lui Mircea Eliade, căci despre el este vorba, s-au năpustit asupra noastră: romane, eseuri, sinteze științifice, memorii și câte și mai câte, alături de Cioran fiind în epocă cel mai publicat și chiar citit autor român. În fine, iată, a venit și timpul unei cărți solid documentate, o biografie intelectuală, dar în același timp și una politică în care îl regăsim pe „Mircea Eliade, prizonier al istoriei”. Autorul ei, Florin Țurcanu, istoric încă tânăr, ne-a oferit o imagine de mare complexitate care nu ascunde legăturile pe care marele om de cultură le-a avut cu extrema dreaptă și în deosebi cu mișcarea legionară, fiind fără îndoială unul din militanții ei activi.

Într-un interviu recent autorul cărții declara referitor la acest aspect al vieții lui Eliade că cei care l-au cunoscut nu l-au uitat niciodată. Diaspora l-a ignorat, apreciind meritele excepționale ale omului de știință. În România comunistă trecutul său legionar a fost îngropat. Atunci când în anii săi târzii era întrebat de legăturile sale cu legionarii el nega acuzațiile, ocolea un răspuns tranșant și prin toate mijloacele căuta să limiteze cât mai mult posibilitatea unei discuții publice mai ample.

Vladimir Tismăneanu, profesor la Universitatea din Maryland, Colege Park, S.U.A., cercetător aplicat asupra istoriei politice a secolului trecut, autor a numeroase studii bine cunoscute și publicului nostru între care „Fantoma lui Gheorghiu-Dej” (Univers, 1995), „Reinventarea politicului”, „Europa răsăriteană de la Stalin la Havel” (Polirom, 1996), revine cu o lucrare din 2003, editată anul trecut în limba română „Stalinism pentru eternitate” (Polirom, 2005). A fost apreciată încă de la apariție drept lucrarea fundamentală despre comunismul românesc (Robert C. Tucker), o îmbinare de rigoare științifică, mânie și durere (D. Pryce Jones) un roman politologic de înaltă ținută morală (Leonard Oprea), o explorare pasionantă a mecanismului minții totalitare (A. Codrescu), un excepțional manual (Mircea Mihăieș). Mircea Cărtărescu îl consideră pe autor un Marcel Proust al comunismului românesc, iar Adrian Cioranu crede că numai prin asemenea cărți procesul totalitarismului va intra, prin analiză, în neuitare.

Vom spune deci că într-o introducere, șapte capitole și un epilog, această sinteză de istorie politică a comunismului românesc prezintă anii îndepărtați ai ilegalității, conturează traseul luptei pentru putere, caracterizează stalinismul dezlănțuit (1948-1956), dar și undele de șoc ale Congresului XX al P.C.U.S. (1960-1965) și evident comunismul dinastic ceaușist (1965-1989). Într-un epilog, Vladimir Tismăneanu se întreabă ce s-a întâmplat cu membrii de partid, în primii ani post decembriști. O listă biografică a elitei conducătoare P.C.R. și o bibliografie completează volumul.

Spre a rămâne în aceeași arie problematică semnalăm și lucrarea lui Vasile Paraschiv „Lupta mea pentru sindicate libere în România”, subintitulată „Terorismul politic organizat de statul comunist”, apărută la editura Polirom în 2005.

Numele autorului ar trebuie să fie cunoscut, deoarece aparține unuia dintre dizidenții de marcă ai României ceaușiste. Inițiator al unui sindicat muncitoresc independent, Vasile Paraschiv a fost arestat și torturat, a suportat lungi perioade de spitalizare în clinici de psihiatrie special dotate ca să îngenuncheze „pacienți” de anvergura lui. Nu au reușit însă să-l reeduce, sindicalistul ploieștean desfășurând cu curaj și obstinație o bătălie individuală pentru libertate dispus să meargă până la capăt, indiferent de umilințele și maltratările la care a fost supus. Este ceea ce înfățișează și această carte care reunește memoriile sale,

documente care atestă un protest vehement împotriva regimului ceaușist, lista de nume a tortionarilor săi (persoane din Securitate și Miliție dar și medici psihiatri), testamentul său politic și un dosar de documente de anchetă (obținute prin C.N.S.A.S.).

Demn de cel mai mare interes sunt reconstituirile celor trei internări în spitalul psihiatric în scop de reeducare (la Urlați, la Câmpina și mai cu seamă la Sapoca - Buzău), și cele trei răpiri însoțite de bătăi și tortură, în 1979, în 1987 și, atenție, în martie 1989. La sfârșitul lecturii nu poți decât să te înclini în fața curajului și puterii de luptă a acestor oameni exemplari, care trăiesc printre noi, de multe ori în cel mai deplin anonim, dar fără mărturia cărora adevărul despre vechiul regim s-ar fi pierdut în uitare. Ajuns la capăt el se întrebă însă cine mai este dispus să creadă, chiar atunci când i se oferă adevărul?

Un profesor și un cercetător încă tânăr, Ioan Stanomir (născut în 1973), doctor în drept (2002) și conferențiar la Facultatea de științe politice a Universității bucureștene, ne atrage atenția cu nu mai puțin de trei cărți, toate publicate anul trecut. „Explorări în comunismul românesc” (împreună cu P. Cernat, I. Manolescu și A. Nitchievici) vol. II - Polirom, „Constituționalism și postcomunism. Un comentariu al Constituției Române”, editura Universității și „Libertate, lege și dreptate. O istorie a constituționalismului românesc” – Polirom.

Ultimul volum trece în revistă întreaga istorie modernă a românilor în perspectivă democratică, de la divanele ad-hoc la „statutul dezvoltător”, acordă importanța cuvenită constituției de la 1866 și revizuirilor ei succesive până la 1917, caracterizează pertinent Constituția României mari, dar și regimurile autoritare, Carlismul, monarhia autoritară, și regimul antonescian pentru a încheia cu demolarea statului de drept după 1947 și accețiunea pe care constituționalismul și libertatea individuală au dobândit-o în anii sovietizării României. Un posibil bilanț încheie lucrarea.

Vom spune deci că avem de pe acum prin această carte suficiente temeuri de reflecție pe marginea legii fundamentale și a rolului ei în societatea românească în perspectiva unei culturi bazată pe valorile atât de importante ale libertății și guvernământului limitat.

Menționăm în continuare două lucrări aparținând unor reputați universitari, printre cei dintâi în cunoașterea și investigarea timpurilor istorice, care i-au consacrat.

În Editura Universității din București, profesorul Nicolae Isar publică „Principatele Române în epoca luminilor 1770-1830”, rotunjind cronologic 60 de ani de mari schimbări atât în relațiile internaționale cât și în istoria Țărilor Române,

La Editura Fundației România de Măine, profesorul Ioan Scurtu a publicat prima sinteză de „Istorie contemporană a României”, prelungită până în zilele noastre (1918-2005). Avem deci acum o imagine coerentă a unui secol zbu-

ciumat, de mari înfăptuiri îndelung aşteptate, dar şi de prăbuşiri dramatice, de democraţie dar şi de autoritarism şi totalitarism comunist, încheiat cu o atât de lungă perioadă de tranziţie.

Aceleaşi timpuri reprezintă substanţa altor investigaţii istorice, datorite acum luminii tiparului. Astfel un volum apărut în 2004 înfăţişează relaţia complicată a istoricilor cu Securitatea şi aparţine lui Ioan Opriş, Editura Enciclopedică.

Un bun cunoscător al istoriei balcanice, Sime Pirofici, ne conduce în Iugoslavia interbelică (1918-1941), într-o carte cu titlu interogativ, a fost unitatea acestei ţări atât de greu păstrată, o naţionalitate sau un deziderat. (cercetarea autorului se opreşte la 1941).

La Editura Universităţii naţionale de Apărare "Carol I", a apărut cartea lui Constatin Hlihor, "Geopolitica şi geostrategia relaţiilor internaţionale contemporane".

Mai semnalăm surprinzătoarea lucrare a lui Jean Sevilla "Corectitudinea istorică", subintitulată, "Să punem capăt trecutului unic", apărută la Humanitas, o mică răfuială a specialistului cu corectitudinea politică, cu căutarea obsesivă a prezentului în trecut, un apel la cercetarea faptelor, la reabilitarea cronologiei, la demitizarea istoriei, o bună lectură pentru autorii de curricule în şcoala pre-universitară cât şi pentru profesori.

"Pour la bonne bouche", patru volume înfăţişând un proiect al Centrului pentru Democraţie şi reconciliere în Europa de Sud, consacrat predării istoriei în această parte a lumii, proiect asumat de cinci oameni ai locului: un coordonator grec, doi istorici români Bogdan Mungescu (în colaborare cu Halil Bertay) pentru "Imperiul Otoman", şi Mirela Luminiţa Mungescu pentru "Naţiuni şi state în Europa de Sud-Est", un bulgar şi un grec interpretează "Războaiele balcanice", iar un albanez "Al doilea război mondial". Fiecare volum cuprinde o introducere, o prezentare succintă a perioadei şi a aspectelor ei esenţiale, o cronologie şi în partea cea mai consistentă o culegere de texte reflectând cele mai semnificative aspecte ale vieţii economice, sociale, politice, ale vieţii cotidiene şi mentalităţilor, pentru o regiune a continentului nostru, în general percepută ca un spaţiu al confruntării permanente.

Cum s-a mai spus, traducerea românească a acestei lucrări se impune cu necesitate şi cât mai curând posibil.

O profesie de credinţă a istoricilor francezi

În momentul în care ne pregăteam, aşa cum am făcut şi în anii anteriori, să inventariem publicaţiile lunare franceze Histoire şi Historia pe anul 2005, descoperim în ultimul număr apărut în România al revistei Histoire (februarie

2006) un apel al celor 19 istorici adresat opiniei publice la 12 decembrie 2005, căruia i s-au alăturat alți 444 până la 9 ianuarie 2006.

Îl reproducem în întregime, din motive pe care cititorii noștri îl vor înțelege fără îndoială.

„Impresionați de intervențiile politice din ce în ce mai frecvente în aprecierea evenimentelor trecutului și de procedurile judiciare care-i ating pe istorici și gânditori, ținem să reamintim principiile următoare:

ISTORIA nu este o religie. Istoricul nu acceptă nici o dogmă, nu respectă nici o interdicție, nu cunoaște nici un tabu. El poate să nemulțumească.

ISTORIA nu este morală. Istoricul nu are rolul de a exalta sau de a condamna, el explică.

ISTORIA nu este sclava actualității. Istoricul nu își așează asupra trecutului schemele ideologice contemporane și nici nu introduce în interpretarea evenimentelor trecutului sensibilitatea zilei de azi.

ISTORIA nu este memorie. Istoricul, adună pentru demersul său științific amintirile oamenilor, le compară, le confruntă cu documentele, obiectele, urmele celor din trecut și stabilește faptele. Istoria ține cont de memorie, dar nu se oprește aici.

ISTORIA nu este un obiect al justiției. Într-un stat liber Parlamentul sau autoritatea judiciară n-au nici un rol în stabilirea adevărului istoric. Politica de stat chiar animată de cele mai bune intenții nu este politica istoriei.

Violând toate aceste principii, mai multe articole ale unor legi succesive (ultima din 23 februarie 2005) au restrâns libertatea istoricului, i-au spus, sub amenințarea unor sancțiuni, ce să cerceteze și ce să găsească, i s-au stabilit metodele și i s-au fixat limitele. Cerem abrogarea acestor dispoziții legislative nedemne de un regim democratic.”

Ce a determinat acest apel și toată agitația din jurul său? Un corp de patru legi dintre care cea mai recentă (din 23 februarie 2005) cuprinde la articolul 4 o recomandare explicită pentru programele de cercetare universitară și pentru programele școlare de a recunoaște rolul pozitiv al prezenței franceze dincolo de mări și de a acorda istoriei și sacrificiilor combatanților armatei franceze în aceste teritorii, locul eminent la care acesta are dreptul.

Textul acestei legi a fost votat în unanimitate de Parlament, ceea ce a făcut ca un grup important de istorici specializați în colonizare și emigrare să lanseze în prestigiosul cotidian „Le Monde”, un strigăt de alarmă împotriva istoriei oficiale.

Curtea europeană a drepturilor omului definea recent libertatea de expresie ca fiind valabilă nu numai pentru informațiile sau ideile considerate favorabile sau inofensive ci și pentru acelea care frapează, șochează sau neliniștesc statul sau o fracțiune a populației.

A bon entendeur, salue!

CÂTEVA CONSIDERAȚII DESPRE LUCRAREA RECENT PUBLICATĂ: ROMÂNIA ȘI TRATATUL DE LA VARȘOVIA. ISTORIC. MĂRTURII. DOCUMENTE

Dr. ALEXANDRU OȘCA

La 16 ani de la căderea "Cortinei de Fier" și a inițierii procesului de integrare a țărilor din Europa de Est în structurile politice și militare continentale, studierea istoriei regimurilor comuniste din aceste țări se poate face sine ira et studio, timpul scurs de la aceste evenimente permițând o analiză nuanțată, lipsită de accente maniheiste, a acestei perioade istorice.

În acest context, pe măsură ce, inexorabil, ne îndepărtăm de fatidicul an 1989, istoriografia românească trebuie să depășească oscilarea între nostalgie și diabolizare pentru a face loc apariției unor lucrări pertinente în care sunt analizate cu obiectivitate luminile și umbrele epocii.

O astfel de lucrare este *România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie* realizată de trei istorici militari valoroși: dr. Constantin Olteanu, dr. Alesandru Duțu și Constantin Antip, apărută recent la Editura Pro Historia.

În cele patru părți ale lucrării, relativ egale ca întindere, autorii s-au străduit să redea o imagine cât mai complexă a epocii comuniste din istoria României.

Surprinde analiza extinsă despre prezența României în structurile Tratatului de la Varșovia, în contextul relațiilor internaționale postbelice. Sunt prezentate pe larg atitudinile și rezervele liderilor politici și comandamentelor militare față de intenția sovieticilor de a folosi organismele Tratatului pentru a subordona armata română sau parte din ea. Capitolele privind aplicațiile comune ale Forțelor Armate Unite sau relațiile armatei române cu armatele altor state sunt deosebit de interesante prin noutatea și multitudinea informațiilor puse la dispoziția cititorului. De asemenea, la fel de importante sunt capitolele dedicate desființării Tratatului de la Varșovia și evoluțiilor politico-militare românești în perioada post-comunistă.

Mărturiile comandanților militari români implicați direct în structurile Tratatului de la Varșovia, înmănunchiate în partea a doua a lucrării sunt deosebit

de valoroase prin ineditul informațiilor care aduc o imagine "din interior" a modalităților de funcționare ale mecanismelor interne ale Tratatului de la Varșovia precum și a asperităților relațiilor dintre militarii români și sovietici.

Aceste mărturii sunt completate printr-o culegere de 15 documente din anii 1966-1970, o perioadă de răscruce în istoria politicii externe românești postbelice.

În ultima parte a lucrării, autorii au alcătuit o cronologie a relațiilor internaționale și a politicii externe românești din perioada 1945-1991.

Prin caracterul compozit al lucrării, autorii sugerează modalitățile de abordare în viitor a problematicii relațiilor politico-militare externe românești prin editarea unor volume de documente, concomitent cu strângerea de mărturii de la principalii actori ai epocii și elaborarea unor studii istoriografice de înaltă ținută, cu o informație bogată și o interpretare complexă.

În acest sens, recente măsurile preconizate de Consiliul Suprem de Apărare a Țării privind clasificarea documentelor de arhivă referitoare la Tratatul de la Varșovia sunt de salutat. Rămâne de văzut de cât timp va avea nevoie Ministerul Justiției care, prin aceeași hotărâre, are obligația să elaboreze noi proceduri de "revizuire a cadrului legislativ" privind declasificarea documentelor.

VI. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII

FILIALA DE CERCETARE – ÎNVĂȚĂMÂNT BUCUREȘTI A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA 2005-2006

**Comandor r. dr. ing. VIOREL DUMITRESCU
Secretarul Filialei**

Filiala de cercetare - învățământ este o structură constituită în anul 2001, în cadrul Societății de Științe Istorice, având ca membri activi, în majoritatea lor, cadre militare în rezervă și în retragere iubitori de istorie, cu studii superioare civile și militare, autori de studii și lucrări apărute în edituri de prestigiu. Unii dintre aceștia au îndeplinit funcții importante în structurile militare și de stat și au participat la evenimente semnificative în istoria recentă a României. Cu prilejul constituirii a fost desemnat un Birou Executiv pentru conducerea filialei, având ca președinte pe prof.univ.dr. Eugen Denize, director adjunct al Institutului de Istorie "Nicolae Iorga".

Activitatea Filialei se desfășoară în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, prin întruniri periodice, de regulă lunar, în cadrul cărora se fac expuneri, se organizează dezbateri, se prezintă comunicări științifice, la care participă membrii Filialei, precum și studenți, istorici, arhiviști, militari ș.a. De asemenea, suntem onorați de prezența unor personalități din conducerea Societății de Științe Istorice, inclusiv a președintelui acesteia, domnul profesor universitar doctor Ioan Scurtu, de cadre didactice universitare.

Tematica de studiu și cercetare abordată de membrii Filialei se referă la evenimente și personalități istorice, inclusiv militare, la momente aniversare și comemorative, la perioade din istoria României mai puțin cunoscută. Un interes aparte s-a manifestat pentru evenimentele din Decembrie 1989 și perioada imediat următoare, care constituie, în prezent, un subiect de dispută aprigă. Membrii Filialei s-au angajat cu seriozitate și spirit de răspundere la studierea unor asemenea tematici și, prin elaborarea de lucrări, prezentarea de comunicări și participarea la dezbateri, au demonstrat competență în analiza faptelor

și evenimentelor, pricepere și acuratețe în relatarea lor, precum și în formularea de concluzii, când era cazul.

Una dintre temele abordate a fost cea privind rolul Armatei Române în momente deosebite din istoria poporului român, ca de exemplu: cucerirea independenței deplină de stat (1877-1878); desăvârșirea unității statului unitar român (1918); participarea la războiul antihitlerist (1944-1945); revoluția din Decembrie 1989.

Un plus de apreciere merită calitatea comunicărilor cu referire la revoluția începută în decembrie 1989 și continuată în anii următori, având în vedere și participarea, într-un fel sau altul, a unor generali și ofițeri la evenimentele respective.

În anul 2005, lucrările Filialei au avut în atenție pentru studiu și elaborare de comunicări științifice și alte teme actuale și de mare interes, ca de exemplu: Europenizarea și păstrarea independenței naționale; Globalizarea și consecințele pentru România; Aderarea României la Uniunea Europeană ș.a. Folosim prilejul de a ne exprima satisfacția că unele comunicări prezentate în Filiala noastră au fost apreciate pozitiv de conducerea Societății de Științe Istorice, fiind publicate și în Revista „*Studii și articole de istorie LXX*”, Editura Publisher, București, 2005. De remarcat că unele tematici constituie o preocupare pentru continuarea studiului și elaborarea de lucrări mai ample, destinate publicării în volume de autor sau colective de autor, ceea ce demonstrează existența unor evidente disponibilități și posibilități ale membrilor Filialei noastre.

La întrunirile membrilor Filialei și la alte activități-simpozioane, adunări omagiale și aniversare ș.a. - au participat cu expuneri și comunicări cu pronunțat caracter de cercetare, temeinic documentate și care au prezentat mare interes din partea auditoriului, următorii: profesor universitar doctor Ioan Scurtu, general locotenent r. dr. Constantin Olteanu, colonel doctor Ioan Giurcă, general maior r. Florian Truță, viceamiral r. Ștefan Dinu, colonel r. dr. profesor universitar Mihai Arsintescu, general de brigadă r. prof. Mihai Chiriac, colonel r. dr. Ion Ganea, profesor universitar dr. Eugen Denize, colonel r. doctor Alesandru Duțu, general r. Ion Tutoveanu, cercetători Mioara Anton și Carmen Izvoreanu, colonel r. Dumitrescu Sebastian și mulți alți membri ai Filialei noastre, precum și invitați din alte instituții militare și civile. Și dezbaterile la care au participat unii membri și invitați au confirmat calitatea problemelor puse în discuție și interesul mare din partea participanților pentru veridicitatea și caracterul de noutate al informațiilor.

Pentru exemplificare prezentăm câteva probleme din unele comunicări prezentate în perioada de referință.

În comunicarea „*Scurtă privire asupra genezei și evoluției procesului de convergență și universalizare a relațiilor economice interstatale*”,

prezentată de general locotenent r. dr. Constantin Olteanu, s-au evidențiat elementele genezei și evoluției relațiilor interstatale, modul cum acestea au fost influențate de condițiile care au favorizat dezvoltarea diferențiată între state, respectiv, condițiile sociale, resursele, comunicațiile, poziționarea geografică, marile descoperiri geografice, științifice ș.a. S-a subliniat rolul determinant al schimbului de mărfuri și al perturbațiilor în evoluția și dezvoltarea economică: războaiele, regimul protecționist, dopingul, crizele economice. De asemenea, s-a trecut în revistă contribuția diferențiată la progresul mondial, prin depășirea treptată a unor greutăți legate de acoperirea deficitului de resurse, de dominarea unor piețe de desfacere, de menținerea sistemului colonial cu un decalaj evident între metropolă și colonii. În ultima parte a comunicării s-au evidențiat factorii subiectivi și obiectivi care au favorizat și determinat evoluția relațiilor dintre state.

De o apreciere deosebită s-a bucurat comunicarea prezentată de profesor universitar dr. Eugen Denize, intitulată **„România și Planul Marshall”**, în care, după ce a reliefat istoricul și momentele principale ale aplicării lui, succesele și neîmplinirile, precum și poziția României, a detaliat consecințele economice și social-politice pentru țările beneficiare și pentru alte țări. Pentru gestionarea în comun a ajutorului american, în anul 1948, s-a înființat Organizația Europeană de Cooperare Economică, care devine, în anul 1960, Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare. Constituirea CAER, în anul 1949, ca replică la Planul Marshall și constituirea la Paris, în anul 1951, a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și, mai târziu, în 1967, fuziunea cu Comunitatea Economică Europeană. În cadrul discuțiilor s-a insistat pe evidențierea consecințelor pentru România.

O altă comunicare de mare interes, fiind de fapt o continuarea a problematicii europene abordată în comunicarea precedentă, a fost cea intitulată **„Metamorfoza Comunității Europene”**, prezentată de viceamiral Ștefan Dinu. Autorul s-a referit la conținutul și obiectivele conceptului de globalizare, considerând-o drept factor obiectiv, la trăsăturile obiective și subiective ale procesului de globalizare. S-a evidențiat rolul dinamizator și de stimulare a progresului tehnologic. Interesante au fost și datele referitoare la evoluția istorică a procesului de globalizare și la acțiunile anti – globalizare, precum și informațiile privind organizațiile din compunerea Comunității Economice Europene și pe cele din afara acesteia: Acordul de tarife și comerț; Organizația de cooperare și dezvoltarea liberului schimb; alte organizații regionale; Organizația exportatoare de petrol (OPEC); Fondul Monetar Internațional ș.a.

Comunicarea cu tema **„Europa în căutarea identității în domeniul securității și apărări sale”**, prezentată de colonel r. dr. Ion Ganea, a cuprins date interesante și opinii pertinente referitoare la: rolul Europei ca putere, la con-

curență cu SUA, în principal, dar și cu alte centre de putere de pe glob; întărirea securității europene; constituirea propriului sistem de apărare; viziunea unitară asupra problemelor economice, sociale și politice. De asemenea, s-a evidențiat rolul României în contextul unui sistem de securitate european, în condițiile respectării Parteneriatului cu SUA și a responsabilităților asumate prin calitatea de membru NATO.

În comunicarea „*Rolul Armatei în desăvârșirea unității statului unitar român*” prezentată de general de brigadă r. Mihai Chiriac, cu prilejul sărbătoririi Zilei 1 Decembrie 2005, se menționează că împrejurările istorico-sociale vitrege în care și-a dus existența au obligat poporul român, încă din cele mai vechi timpuri, să-și apere dreptul la viață cu arma în mână. Trăsătura principală a oștirilor geto-dacice, ale cnezatelor și voievodatelor, ale statelor feudale românești, respectiv, ale armatelor din epoca modernă și contemporană, o constituie faptul că acestea s-au dezvoltat ca instituții puse exclusiv în slujba apărării ființei și entității naționale.

În perioada primului război mondial, idealul eliberării provinciilor istorice românești aflate sub stăpânire străină a constituit izvorul forței morale, eroismului și spiritul de jertfă dovedite de armata română în luptele desfășurate la Brașov, în Dobrogea, pe Jiu și Argeș, la Dragoslavele, Oituz, Mărăști și Mărășești, precum și în acțiunile militare în sprijinul autorităților nou constituite la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia.

În comunicare se prezintă, în continuare, evenimentele principale derulate în cele trei provincii românești, precum și condițiile care au determinat noile autorități să solicite sprijin din partea României, inclusiv militar, având în vedere perspectiva sigură de unire a acestora la Patria Mamă – România. Prin acțiuni îndrăznețe, dar cu tact și cu sprijinul permanent al populației, ostașii români au participat la reinstaurarea autorităților alese democratic la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, precum și la menținerea ordinii de drept în Basarabia de sud, în Bucovina și în Banat, peste tot acționând în sprijinul noilor structuri militare constituite și în cooperare cu acestea. În comunicare sunt prezentate unități și mari unități militare care și-au adus contribuția la învingerea rezistențelor dușmane și, spre satisfacția și aprecierea populației românești, au asigurat înălțarea steagului tricolor în localitățile Chișinău, Cahul, Bender, Ismail, Chilia și Cernăuți, la Cluj, Oradea, Satu Mare, Carei și Timișoara.

În finalul comunicării, se citează cuvintele marelui istoric Kiritecu: „*Actul Unirii de la Alba Iulia și Tratatul de Pace de la Paris au căpătat putere prin iscălitura pe care a pus-o cu vârful baionetei sale soldatul român, același care la Mărășești căpătase dreptul de a pretinde cu voce tare realizarea revendicărilor noastre*”.

Colonelul r. Mihai Arsintescu a prezentat, în spirit analitic, o comunicare cu tema **„Crearea ONU, activitate și rezultate”**, din care s-au reținut multe informații interesante referitoare la: nașterea ONU ca organism internațional destinat să rezolve probleme litigioase, folosind instituții proprii – Consiliul de Securitate, Curtea de justiție, Banca Mondială, Comisii pentru agricultură și mass media ș.a.; probleme nerezolvate și neimplicări; contradicții dintre state care dețin puterea și cele din lumea a treia; România și ONU, inițiative acceptate. Din text și din dezbateri a rezultat necesitatea reformării ONU și perfecționarea activității pe linia prevenirii conflictelor și gestionarea mai eficientă a celor în curs de desfășurare.

Cu mult interes a fost primită comunicarea intitulată **„Reamintirea evenimentelor petrecute în urmă cu 60 de ani la Yalta”** prezentată de general lt. r. dr. Constantin Olteanu, care a insistat pe informații referitoare la acțiuni premergătoare – conferințele de la Casablanca și Teheran, pentru deschiderea celui de al doilea front, capitularea Japoniei și stabilirea principalelor repere Conferinței de pace de la Paris. Interesante au fost și datele privind jocurile de culise și modalitățile de folosire a unor avantaje de moment pe front, în defavoarea unor aliați. La Yalta s-au stabilit atât problemele curente ale desfășurării operațiilor militare, cât și sferile de influență după război, garnițele dintre Polonia și Germania, problema Orientului Mijlociu, crearea ONU, ajutorarea Europei, desființarea organizațiilor fasciste, problema granițelor dintre Italia și Bulgaria ș. a.

Unul dintre cele mai interesante subiecte dezbătut în cadrul Filialei noastre a fost Revoluția română, începută în Decembrie 1989 care, în unele domenii, continuă și în prezent. În reuniunile din ultimele luni ale anului 2005 și în ianuarie 2006, s-au prezentat comunicări și s-au desfășurat dezbateri la care au participat toți cei prezenți, în medie câte 20 -25 membri și invitați. Au prezentat comunicări colonel r. Mihai Arsintescu, viceamiral Ștefan Dinu și general de brigadă r. Mihai Chiriac, în care s-au abordat, secvențial, probleme privind: contextul european și mondial în care au avut loc evenimentele din decembrie 1989; condițiile care au determinat declanșarea revoltei populare și apoi a revoluției; evoluția evenimentelor, forțele participante și urmările pe termen scurt și mediu; caracterul acțiunilor revoluționare și influențele (determinările) interne și externe; lupta pentru putere și structurile noii conduceri de stat; particularitățile noului regim instaurat potrivit noii Constituții a României ș.a.

În comunicarea **„Considerații generale cu privire la revoluția ca fenomen politico-social”** colonel r. Mihai Arsintescu prezintă un grupaj de probleme interesante, evidențiind: condițiile care duc la apariția revoluției; forțele motrice ale revoluției; tipurile de revoluții (tehnico-științifice, economico-

sociale, politice ș.a.). Interesante au fost și exemplificările cu tipuri de revoluții produse pe mapamond, din cele mai vechi timpuri, până în zilele noastre.

Viceamiral Ștefan Dinu și-a intitulat comunicarea **„Contextul european și mondial în care au avut loc evenimentele din România, în Decembrie 1989”** unde, pe baza unei cunoașteri temeinice și în amănunt a situației interne și internaționale și, mai ales, dispunând de informații la zi, veridice și din toate domeniile, a făcut o analiză pertinentă și a evidențiat concluzii și opinii apreciate de auditoriu. Se menționează că în România, la Timișoara și București, s-au produs revolte populare care au generat extinderea nemulțumirii maselor și a unor manifestări care, pe alocuri, au căpătat aspecte destul de sângeroase. Lupta pentru putere, în 1989, s-a desfășurat prin acțiuni externe, acțiuni interne ale populației, în special cea urbană, ale unor membri PCR dornici de parvenire în viitoarele structuri ale statului, acțiuni ale securității – implicată parțial prin nesuținerea regimului ceaușist, precum și Armata – prin refuzul de a trage în manifestanți și apoi retragerea în cazărmi. În finalul comunicării se menționează necesitatea implicării specialiștilor în acțiunea de scoatere la suprafață a adevărului despre Revoluția Română, din Decembrie 1989.

În comunicarea cu tema **„Semnificația evenimentelor din Decembrie 1989”**, generalul de brigadă r. prof. Mihai Chiriac menționează că în acel decembrie revoluționar s-au petrecut evenimente deosebite ale căror semnificații constituie un subiect de dispută aprinsă, la care participă mulți români, și nu numai, dornici să-și expună opiniile și chiar să „construiască” scenarii, etalându-și calitatea de participant activ la evenimente, (mai frecvent folosind „identitatea” de revoluționar), de martor ocular, de posesor al unor informații și documente inedite, s-au de aprig cercetător din domeniul istoric. Avidă relatărilor inedite, senzaționale și cu titlu de noutate, mass media pune la dispoziție tot ce poate – presă, radio, televiziune ș.a. – face tot posibilul să evidențieze noi mărturii, opinii și considerații, deși în mare măsură, acestea sunt lipsite de un minimum documentar-informativ veridic și credibil.

După o reamintire a definițiilor conforme cu DEX-ul Limbii Române, referitoare la revoluții, lovitură de stat etc. și a momentelor principale petrecute real în decembrie, autorul acestei comunicări evidențiază următoarele constatări: (1) în România s-a produs o revoltă populară la Timișoara și București care a stimulat (generat) declanșarea revoluției pentru schimbarea regimului politic (decembrie 1989 – mai 1990); (2) lupta pentru putere s-a desfășurat prin acțiunea externă (presiune politică, diversiune, acțiuni specifice militare), acțiunea internă (dizidența din partid, rezistența anticomunistă, nemulțumirea populației), populația, membrii PCR dornici de afirmare și parvenire, securitatea și armata (respectiv, militarii care au refuzat să tragă), grupurile constituite (Iliescu, Verdeț, Mazilu, Stănculescu), teroriștii străini și români; (3) celelalte acțiuni

specifice pentru cucerirea puterii de stat, mai ales lovitură de stat militară, nu întrunesc criteriile definitorii. Încercarea de a forța argumentarea producerii loviturii militare de stat nu are la bază criteriul fundamental, respectiv constituirea și funcționarea unei structuri militare care să se exprime prin folosirea forței pentru preluarea puterii și exercitarea ei, fie și numai o zi, pentru conducerea statului.

În ultima parte a comunicării se evidențiază că se întreprind puține acțiuni pentru informarea corectă a populației, inclusiv și mai ales, a tineretului. Prezentată la televizor, într-o viziune partizană, revoluția română începută în decembrie 1989 este percepută doar ca o acțiune interesantă, cu armata care trage continuu și cu oameni care se înghesuie la televizor ca să ocupe o poziție mai bună în fața camerelor de luat vederi. S-ar impune o mai mare implicare a istoricilor, adevărații specialiști, care să poată scoate la lumină adevărul „adevărat” și nu unul fabricat de pe poziții partizane.

Tot în anul de studiu 2005/2006 am beneficiat de prezența, la Filiala noastră, a prof. univ. dr. Ion Roșca, decanul Facultății de filozofie și Jurnalistică a Universității „Spiru Haret”, care a prezentat lucrarea „*Filozofia în opera lui Nicolae Iorga*”, un valoros studiu ce cuprinde informații inedite și întregesc definirea multor noțiuni de filozofie, istoriografie și istoriologie, precum și domeniile fiecăreia de studiu și referință. Tot cu această ocazie, general lt. r. dr. Constantin Olteanu a prezentat comunicarea „*Problematika militară în opera și activitatea lui Nicolae Iorga*”. Dezbaterile la ambele comunicări au evidențiat preocuparea membrilor Filialei pentru studiu și documentare în domeniile cu aspecte militare și capacitatea acestora de a sistematiza ideile și de a formula opinii și concluzii.

În planul de activitate anual al Filialei s-au prevăzut și s-au desfășurat și alte activități.

În luna mai 2005, o parte dintre membrii Filialei au participat, în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, la Simpozionul holocaustului. În luna iunie 2005, au participat la Sesiunea anuală de comunicări științifice ale Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” unde, în plen, s-au prezentat comunicări cu tema „*Tratatul de la Varșovia în istoria românilor*”. Au prezentat comunicări: prof.univ. dr. Ioan Scurtu, prof. univ. Alesandru Duțu, cercetătoarea Mioara Anton, colonel r. dr. Petre Otu, general lt. r. dr. Constantin Olteanu, prof. univ. dr. Constatin Hligor, cercetător Cosmin Popa, general prof. univ. dr. Mihail E. Ionescu. Discuțiile au reliefat momente inedite din istoria Tratatului de la Varșovia, de la înființare, până la desființare.

Sunt frecvente participări la lansări de carte, astfel: la muzeul de Istorie a Municipiului București, unde s-a lansat cartea „*Din Istoria Bucureștilor, amintirile unui primar general*”, autor general lt. r. dr. Constantin Olteanu. Au

luat cuvântul: autorul, general de brigadă r. Constantin Antip, colonel r. Mihai Arsintescu, și general de brigadă r. Victor Voichiță. A participat un numeros public care a manifestat interes apreciativ la adresa lucrării prezentate, mulți dintre participanți fiind colaboratori ai fostului primar general al Capitalei; la Librăria „Mihail Sadoveanu”, în prezența unui numeros public, a avut loc lansarea cărții „**România și Tratatul de la Varșovia**”. **Istorie, Mărturii, Documente, Cronologie**. Autorii – general lt. r. dr. Constantin Olteanu, colonel r. Alexandru Duțu, general de brigadă Constantin Antip. Au luat cuvântul: general lt. r. dr. Constantin Olteanu și general r. Ion Tutoveanu, fost șef al marelui Stat Major. S-a citit o prezentare a prof. dr. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române. Cartea s-a bucurat de o foarte bună primire în rândurile celor prezenți; la Palatul Cercului Militar Național, în prezența a numeroase cadre militare în rezervă și în retragere, s-a prezentat cartea „**Terorismul, de la amenințare locală, la pericolul global**”, autor general de brigadă r. Corneliu Pivariu, specialist în informații militare. Lucrarea vine să completeze într-un mod fericit literatura de specialitate în domeniu.

În anul de cercetare și învățământ 2005 – 2006, avem în plan continuarea studiului problematicii ce privește *Revoluția Română din Decembrie 1989*, concomitent cu abordarea unor teme cu referire la aniversări și comemorări, precum și stimularea elaborării de noi lucrări cu titlu de autor, sau grup de autor, care să fie publicate și puse la dispoziția celor interesați de problemele respective. Avem în vedere continuarea participării la sesiuni de comunicări științifice și la simpozioane cu tematică militară, și nu numai, atât ca spectatori, cât, și mai ales, ca prezentatori de lucrări de cercetare științifică și de autori de comunicări cu caracter științific.

DIN VIAȚA SOCIETĂȚII

M. ANDREESCU

În anul 2005 lucrările Consiliului Național al Societății și Cursurile de vară ale Societății de Științe Istorice au fost organizate și s-au desfășurat în județul Constanța.

Mai întâi, în perioada 27-29 mai s-au desfășurat, la Colegiul Național Pedagogic "Constantin Brătescu", lucrările Consiliului Național, gazdă fiind directorul Colegiului și vicepreședinte al Societății de Științe Istorice pentru probleme de metodică, domnul profesor Constantin Vitanos.

Pe lângă Raportul Biroului Executiv, prezentat de domnul profesor univ.dr. Ioan Scurtu, Președintele Societății, și bilanțul contabil al Societății, prezentat de secretarul general-trezorier, domnul conferențiar dr. Mihail M. Andreescu, s-au dezbătut probleme privind bunul mers al Societății de Științe Istorice și modalități de intensificare a acțiunilor care să vină în sprijinul membrilor societății, profesori de istorie. Au fost ascultate dări de seamă și rapoarte din partea celor 27 de filiale participante. Cu acest prilej s-au distins în mod deosebit, prin activitatea desfășurată în 2004-2005 filialele: Bacău, Bârlad, Botoșani, București, Buzău, Călărași, Constanța, Dâmbovița, Dolj, Lugoj, Olt, Vaslui. În urma discuțiilor purtate s-a hotărât cooptarea de membri tineri în birourile filialelor și în Consiliul Național, în vederea îmbunătățirii întregii activități a Societății și a pregătirii schimbului de generații în conducerea acesteia. Tot în cadrul lucrărilor Consiliului au fost lansate revistele editate de Societate în 2005. De asemenea, la propunerea domnului profesor Constantin Vitanos s-a stabilit să se desfășoare Cursurile de vară tot în județul Constanța, județul Timiș nefiind încă pregătit să le găzduiască în anul 2005.

Așadar, Cursurile de vară ale Societății de Științe Istorice din România s-au desfășurat la Constanța - tot la Colegiul Național Pedagogic "Constantin Brătescu" -, în perioada 11-22 iulie, gazdă bună fiind tot domnul director Constantin Vitanos. Au participat în jur de 60 de cursanți din 17 județe și Republica Moldova. Au fost invitați să conferențieze, pe lângă membrii Biroului Executiv, domnii profesori universitari Gheorghe Buzatu și Ion Pătroi, de la Universitatea din Craiova.

Programul cursurilor a fost, ca întotdeauna, foarte variat, cuprinzând simpozioane, mese rotunde, ateliere de lucru, dezbateri, vizite și excursii, în așa fel încât participanții să beneficieze cât mai mult de ele. Au fost organizate expuneri, mese rotunde și dezbateri pe teme de istorie locală, românească și universală pentru perioadele medie, modernă și contemporană. La acestea au participat cu expuneri și au prezentat puncte de vedere domnii profesori universitari: Ioan Scurtu și Bogdan Murgescu, de la Universitatea din București; Gheorghe Buzatu și Ion Pătroi, de la Universitatea din Craiova; Valentin Ciorbea și Stoica Lascu, de la Universitatea "Ovidius" din Constanța; Mihail M. Andreescu, de la Universitatea "Spiru Haret" din București; Nicu Pohoată de la Universitatea creștină "Dimitrie Cantemir" din București. Dezbaterile metodice, care au fost organizate pe ateliere de lucru, au fost coordonate de domnul profesor Constantin Vitanos.

Au fost organizate vizite la Muzeul Național de Istorie și Arheologie din Constanța, la Muzeul Marinei, Arhivele Naționale, Direcția județului Constanța, în orașele Constanța și Mamaia. De asemenea, au fost organizate excursii pe următoarele trasee: Constanța-Basarabi-Adamclisi-Abrud-Peștera Sf. Andrei-Mangalia-Costinești-Eforie-Constanța; Constanța-Cernavodă-Rasova-Medgidia-Constanța; Constanța-Histria-Tulcea-Sulina-Tulcea-Babadag-Constanța. În organizarea excursiilor din județul Constanța o contribuție deosebită a avut domnul profesor Petrică Miu, care a obținut și sprijinul Consiliului Județean Constanța. În organizarea excursiei la Sulina un aport deosebit a adus doamna profesoară Policsenia Nedelcu de la Colegiul Național "Grigore Moisil" din Tulcea. De asemenea, trebuie menționată contribuția doamnei profesoare Angela Bălan, directoarea Colegiului "Decebal" din București, care a sponsorizat parțial Cursurile de vară. Ca de fiecare dată gazdele s-au întrecut în a oferi condiții cât mai bune și a crea o atmosferă deosebită în jurul participanților, care și-au exprimat în final gratitudinea față de gazde și organizatori.

Ca în fiecare an, cu ocazia desfășurării Cursurilor de vară, au fost acordate premiile Societății de Științe Istorice din România pentru activitatea desfășurată, publicații și alte merite deosebite. Între cei care au fost premiați pentru activitatea desfășurată și pentru merite organizatorice s-au numărat: domnul profesor emerit pensionar Dan Popescu, președintele Filialei Lugoj pentru întreaga activitate desfășurată în cadrul Societății; doamna profesoară Angela Bălan pentru sprijinul constant acordat Societății; domnilor profesori Constantin Vitanos, Petrică Miu și Policsenia Nedelcu pentru buna organizare și desfășurare a activităților din cadrul Cursurilor de vară. Au fost premiați pentru lucrările publicate domnii profesori: Sorin Damean, Dinică Ciobotea, Constanțiu Dinulescu de la Universitatea din Craiova; Valentin Ciorbea de la

Universitatea "Ovidius" din Constanța; Mihail Cotenescu, președintele Filialei Călărași; Ștefan Păun, președintele filialei Giurgiu; Horia Dumitrescu, directorul Muzeului Vrancei din Focșani; general r. Ioan Șuța de la filiala Cercetare București.

În urma discuțiilor purtate în cadrul Cursurilor de vară s-a stabilit ca în 2006 lucrările Consiliului Național să se desfășoare către sfârșitul lunii mai la Călărași, în organizarea Filialei Călărași iar Cursurile de vară să fie organizate de Filiala Dolj, condusă de domnul profesor universitar Ion Pătroi de la Universitatea din Craiova.

Participanții la Cursurile de vară au făcut o seamă de propuneri care au fost reținute de Biroul Executiv al Societății și vor fi discutate și prezentate sub formă de proiecte, spre dezbateri și aprobare, Consiliului Național din mai 2006.

VII. NECROLOG

ACAD. GHEORGHE PLATON

N. ADĂNILOAIIE

Învățământul românesc de istorie și știința istorică au suferit o grea pierdere prin stingerea din viață, la 24 ianuarie 2006. a academicianului Gh. Platon. Profesor cu o îndelungată și rodnică activitate, personalitate proeminentă a istoriografiei românești, șef al Catedrei de Istoria României, timp de aproape două decenii la Facultatea de istorie din Iași și cam toți atâția ani membru în biroul de conducere al Societății de științe istorice din România și al revistei "Studii și articole de istorie", Gh. Platon a îmbinat în chip desăvârșit munca de formare și educare a multor serii de studenți cu efortul de cercetare proprie și de îndrumare spre creația științifică a celor atrași de muza Clio.

Născut la 26 februarie 1926 la Buhuși, Gh. Platon a făcut studii secundare la Piatra Neamț și Bacău, iar apoi a absolvit, în 1950, Facultatea de istorie a Universității "Al. I. Cuza" din Iași. După absolvire, a urcat toate treptele ierahice ale Universității, începând cu acea de preparator, apoi asistent, lector, conferențiar și, în 1974, profesor șef de catedră. În 1969 și-a susținut doctoratul, în 1990 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1993 membru titular. De altfel, Academia Română îl premiase, în 1975, pentru lucrarea *Domeniul feudal în Moldova în preajma revoluției de la 1848*. Între anii 1990-2000, profesorul Gh. Platon a îndeplinit și funcția de secretar al Filialei din Iași a Academiei și a fost președinte al Comisiei de istorie româno – poloneză din cadrul Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei. Și Ministerul Educației și Învățământului i-a acordat un premiu pentru activitatea științifică, precum și titlul de "Profesor emerit".

După revoluție, acad. Gh. Platon a fost membru al C.N.A.A. și al Comisiei pentru Acordarea Titlurilor și Diplomelor Universitare din Ministerul Educației și Cercetării. Recunoscut pentru activitatea și lucrările sale, profesorul Gh. Platon a primit titlurile de "Doctor Honoris Causa" al Univesității din Alger și al Universității din Craiova; a fost declarat "Cetățean de onoare" al orașelor Bârlad

și Buhuși și al comunei Băltătești, jud. Neamț. A făcut călătorii de studii în Polonia, Belgia și Franța și a participat la diferite congrese, sesiuni științifice și alte reuniuni internaționale ale istoricilor.

Gh. Platon, om al disciplinei și al rigorii științifice, prezent aproape zilnic la facultate între orele 7–14, la dispoziția studenților și doctoranzilor, și – îndeplinit exemplar munca de profesor – educator, constituind o pildă și un îndemn pentru colegi. Era considerat stâlpu Facultății de Istorie. Cursurile sale, de istorie modernă, se distingeau prin erudiția și viziunea istorică cuprinzătoare, prin rigoarea metodei și profunzimea nuanțată a gândirii, prin eleganța și căldura expunerii, constituind pentru studenți un instrument de îmbogățire cu temeinice cunoștințe istorice și de deprindere a metodologiei cercetării științifice. Orele de consultații se transformau uneori – relatau participanții – în discuții libere în care, pe lângă îndrumări și sfaturi ale profesorului, era încurajată, și inițiativa studenților în abordarea unor teme de cercetare. De altfel, profesorul Gh. Platon a condus și îndrumat sute de teze de licență ori doctorate, precum și lucrări de gradul I ale profesorilor din învățământul liceal și toți recunoșteau că au avut ce învăța de la magistrul lor.

Dotat cu o mare putere de muncă, cu un deosebit simț critic în interpretarea izvoarelor, profesorul Gh. Platon, timp de peste jumătate de veac, de activitate didactică și științifică, a îmbogățit istoriografia română cu peste 200 de studii, articole și alte lucrări științifice și cam tot atâtea articole de popularizare a istoriei în revistele de cultură, în presa cotidiană sau în conferințe publice și intervenții la Radio și Televiziune.

Specialist de înaltă clasă în istoria modernă, preocupările sale au aprofundat întreaga problematică a acestei epoci, începând cu frământările și răzcoalele țărănești, cu studii privind viața rurală și dezvoltarea industrială, cu studii demografice legate de populația unor târguri și orașe (Huși, Bârlad, Iași) și trecând apoi la istoria politică, Gh. Platon a acordat o mare atenție mișcărilor naționale și modernizării societății românești. Sunt edificatoare studiile sale privind Revoluția din 1848, Unirea Principatelor Române și Declararea independenței naționale, cât și urmările pe plan intern și extern a acestor mari evenimente istorice.

Pagini dense și interesante a scris Gh. Platon despre dezvoltarea culturii și, mai ales, despre *Istoria Universității din Iași* a cărei monografie s-a făcut sub coordonarea sa. Concomitent, el a redactat și manualul universitar de *Istoria modernă a României*.

Ca o încununare a întregii sale activități științifice, se înscrie și contribuția masivă a profesorului Gh. Platon la alcătuirea noii ediții a marelui tratat de *Istorie a Românilor*, elaborat sub auspiciile Academiei Române la care a redac-

tat sute de pagini: tomul II al volumului VII, apărut în anul 2003, îl are pe acad. Gh. Platon chiar redactor coordonator.

Dintre lucrările monografice publicate de profesorul Gh. Platon în ultimii 30 de ani menționăm: *Lupta românilor pentru unitate națională*, 1974, (348 p.); *Domeniul feudal în Moldova în preajma revoluției de la 1848*, 1975, (227 p.); *La voie des Roumains vers l'indépendance*, 1977, (103 p.); *Geneza revoluției române de la 1848*, 1980, (304 p.); *Istoria modernă a României*, 1985, (556 p.); *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*, 1993, (480 p.); *Boierimea din Moldova în sec. Al XIX lea*, 1995, (285 p.); *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, vol. I, 1995, (286 p.), vol. II, 1998, (304 p.), vol. III, 2000, (398 p.), vol. IV, 2002, (252 p.).

Profesorul Gh. Platon a fost un om de o mare distincție intelectuală și de o deosebită finețe sufletească, constituind o pildă și un îndemn pentru cei din jur. Studenții, colegii, prietenii, colaboratorii și toți cei care l-au cunoscut și l-au prețuit îi vor păstra o amintire neștersă.

**Tipărit la "PUBLISTAR" - București
Str. Fabrica de chibrituri Nr. 7-9
OF. Poștal Nr. 28, C.P. Nr. 6, Sector 5
București, Tel. 336.53.94**

ISSN 0585 – 749X